

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

СХВАЛЕНО

Кабінетом Міністрів України

(Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.)

спільним рішенням

Президії Національної академії наук України

(протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.)

і Колегії Міністерства освіти і науки України

(протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Українською національною комісією з питань правопису

(протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.)

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтиповіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це **г**, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква **ї** в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої **ѣ** та на місці **е** в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення **ј + і**. Зазнала специфікації в українському правописі й буква **є**, що вживається на позначення йотованого **е (ј + е)** та **е** з м'якістю попереднього приголосного (**ь + е**); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія

Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під заборонаю. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву ґ, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву г, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle* — *Карлайл*, *Hermes* — *Ерме*, *Worcester* — *Вустер*, *billet* — *білет*, *pioneer* — *піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

*Українська національна комісія
з питань правопису*

І. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *далéко, вісоко*. Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *вели́кий, величéзний, бо вéлич; держу́, бо одéржати; клеко́ти, бо кле́кіт; несу́, бо принéсений; село́, бо се́ла; шепоті́ти, бо шéпіт; кривé, бо крі́во; трима́ти, бо стрі́мувати, ширóкий, бо ши́роко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *лева́да, кише́ня, мину́лий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́н, іграшка, і́дол, ікати* ('вимовляти *і* замість *и*'), *іко́на, іменува́ти, ім'я́, індік, іноді́, іржа́, існува́ти, і́стина, іті́*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *і́рій і і́рій, і́род і і́род* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *і́кати* ('вимовляти *и* замість *і*') та похідного від нього іменника *і́кання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *герої́зм, і́жа, і́жа́к, і́здець, і́здити, і́сти, їх, і́хати, краї́на, мої́, наї́вний, твої́, руї́на*.

2. Після м'якого знака: *Ана́нній, Ві́нї*.

3. Після апострофа: *в'і́зд, з'і́зд, об'і́хати, під'і́зд, Заха́р'їн*.

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, еґої́зм, елі́псоїд, мозаї́ка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. **Ї** не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доі́сторичний, заінтригува́ти, переі́накшити, поінформова́ти; новоі́рландський, староі́ндійський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + є**: *якість, юродівий, єство; моя, знаю, твоє; п'ять, м'ята, в'юн, б'ють, п'ємó.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дядько, люди, останнє, сюди, ряд, рясно, рюкза́к, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти́, вогонь, га́дка, гука́ти, дорогий, жага́, згин, кри́га, могутній, пагіне́ць*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*абориге́н, агіта́ція, агре́сія, бага́ж, болгарин, брига́да, газе́та, генерáл, геоло́гія, горизóнт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гоме́р, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква **г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́грус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, гату́нок, гвалт, те́гати, тедзь, телгота́ти, телготі́ти, тергелі, тергота́ти, терготі́ти, гі́гнути, гирлі́га, глей, гні́т* (у лампі), *го́тель-мо́тель, тонт(а), грасува́ти, гра́ти* (іменник), *гре́чний, гринджо́ли, грунт, гудзи́к, гу́ля, гура́льня, джигу́н, дзі́га, дзі́глик, дрига́ти і дрі́гати, ремига́ти* тощо та в похідних від них: *а́грусовий, газдува́ти, гвалтува́ти, те́ргіт, гратча́стий, грунто́вий, грунтува́ти(ся), гудзи́ковий, гу́лька, прога́вити і под.*

2. у власних назвах — топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив), *Горо́нда, У́гтя* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжи́цький, Гі́га, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'ять, п'є, в'язи, солов'ї́, м'ясо, рум'яний, (на) ті́м'ї́, жири́ф'ячий, мереф'я́нський; П'я́ста, В'ячесла́в, Дем'ян, Максим'ю́к, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзвя́кнути, духмя́ний, ма́впячий,*

медвяний, морквяний, різдвяний, свято, тьмяний, цвях, але: *арф'яр, вёрб'я, торф'яній, черв'як*. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокоренових словах без префікса: *зв'язок, зв'яліти, підв'язати, розм'якнути, сп'яніти*.

2. Після **р**: *бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, (на) подвір'ї; Валер'ян, Мар'ян, Мар'яна*.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, рє** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, є**: *бур'як, бур'яний, крякати, рябий, рюмсати, крюк*.

3. Після **к** у слові *Лук'ян* і похідних від нього: *Лук'яненко, Лук'яніюк, Лук'янець*.

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'ядерний, без'язікий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'явитися, напів'європéйський, об'єм, під'їхати, під'юдити, роз'юшити, пан'європéйський; дит'ясла, камер'юнкер, Мін'юст*.

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: *безіме́нний, зініціюва́ти, зеконóмити, загітува́ти, зорієнтува́ти, зумі́ти*.

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвищах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, БО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: *його́, йому́, завойо́ваний, привілейо́ваний, райо́н, чийого́*;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: *батальйо́н, бульйо́н, вйо́кати, Воробйо́в, курйо́з, мільйо́н, Соловйо́в*.

2. **БО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: *всього́, Ковальо́в, Линьо́в, льон, льох, сього́дні, сьо́мий, трьо́х, тьо́хкати, цього́*.

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) *водопі́й — водопо́ю, дохі́д — дохóду, кінь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лід — льо́ду, мій — мого́, сім — семи́, у́стрій — у́строю; ніч — но́чі — ні́ччю*,

пéвність — пéвності — пéвністю, радíсть — радóсті — радíстю, віселок — вісілка, óсінь — óсені — óсінню, (у) вели́кому — (у) вели́кім;

б) гір — горá, ніг — ногá, осіб — особá, слів — слóво, сіл — селó;

в) бáтьків — бáтькового, бáтькова; брáтів — брáтового, брáтова; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалі́в — ковалéвого, ковалéва; Петро́вів — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;

г) Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;

г) вівса́ — овéс, вівця́ — овéць, вісь — о́сі;

д) бійся́ — бою́ся, стій — стоя́ти;

е) вів, ві́вши — велá (весті́); замі́в, замі́вши — замелá (заместі́); міг, мі́гши — мо́жу (могла́, могли́); ніс, ні́сиши — несú (несла́, несті́); плів, плі́вши — плелá (плесті́), а також ріс, рі́сиши — росла́, рості́.

2) під час словотворення: *будівні́к (пор. будóва), ві́льний (пор. во́ля), кі́лля (пор. кола́), підні́жжя (пор. ногá), подві́р'я (пор. двора́), робітні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зелéний), сі́льський (пор. селó) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *ві́кно́ — ві́кон, землі́ — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́тень; ві́тер — ві́тру, ві́тер — ві́тру, вогóнь — вогню́, де́нь — дня́, розде́р — розідра́ти, смúток — смúтку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — ло́ба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множини й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *парт, форм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шо́вку*, але *погі́рдний* (пор. *пого́рда*);

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** *горóд, морóз, по́дорож, ро́рох, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін., але: *морі́г, оборо́г, порі́г, сморі́д;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я):** *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), твóрень (твóрення);*

5) в аббревіатурах і в похідних утвореннях: *соцстра́х, соцстра́хівський, спецвипу́ск, спецко́р, спецко́рівський, спецодя́г, торго́флот* та ін.;

б) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студéнт, том* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е** з **і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антін* — *Анто́на*, *гніт* — *гнота́*, *ко́лір* — *ко́льору*, *Про́кіп* — *Про́копа*; *курі́нь* — *куренья́*, *папі́р* — *папе́ру*.

Відхилення в чергуванні О — І, Е — І

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е** з **і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребіне́ць* (*гребі́нця*), *дзвіно́к* (*дзві́нка*), *каміне́ць* (*камі́нця*), *кіготь* (*кі́гтя*), *кіло́к* (*кі́лка*), *кіне́ць* (*кі́нця*), *ніготь* (*ні́гтя*), *оліве́ць* (*олі́вця*), *ремине́ць* (*ремі́нця*), *ріве́нь* (*рі́вня*), *стіжо́к* (*сті́жка*), *торгіве́ць* (*торгі́вця*), *фахіве́ць* (*фахі́вця*) та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *ві́кон* (*ві́кно*), *ві́чок* (*ві́чко*), *гіло́к* (*гі́лка*), *зіро́к* (*зі́рка*), *кіле́ць* (*кі́льце*), *лі́жок* (*лі́жко*), *ні́жок* (*ні́жка*), *пліто́к* (*плі́тка*);

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кіл* — *кі́лка*, *міст* — *мі́стка*, *гі́рка* (де **і** в закритому складі): *кіло́чок*, *місто́чок*, *ні́женька*, *гіро́нька*, але *слі́вце* — *сло́вечко*;

2) у групах **-оро-**, **-оло-**, **-ере-** **о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) і в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *борода́* — *борі́д* — *борі́дка*, *борона́* — *борі́н* — *борі́нка*, *голова́* — *голі́в* — *голі́вка* (і *голо́вка* — з іншим значенням), *сторона́* — *сторі́н* — *сторі́нка*, *череда́* — *чері́д* — *чері́дка*;

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болото́* — *болі́т* — *болі́тце*, *ворота́* — *ворі́т* — *ворі́тця*, *долото́* — *долі́т* — *долі́тце*, але: *де́рево* — *дерéв* — *деревце́*, *джерело́* — *джерéл* — *джерельце́*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездо́ріжжя*, *Запо́ріжжя*, *підбо́ріддя*, *роздо́ріжжя* (але: *лівобе́режжя*, *узбе́режжя*), а також без подовження: *безго́лів'я*, *пого́лів'я*, хоч *безго́ло́сся*, *повного́ло́сся*;

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волі́к*, *волі́киши* (*воло́кти*), *збері́г*, *збері́гиши* (*збере́гти*), *стері́г*, *стері́гиши* (*стере́гти*), бо: *воло́кла*, *збере́гла*, *стере́гла*; *воло́кло*, *збере́гло*, *стере́гло* та ін., але: *боро́в*, *коло́в*, *моло́в*, *поло́в*, *поров*; *боро́ла*, *коло́ла*, *моло́ла*, *поло́ла*, *поро́ла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я)** **і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носі́ння*, *ходи́ння*; *вра́ження*,

завѣршення, збїльшення, значення, пояснення, але: *варѣння* (і *варїння*, *варення* — процес), *вчѣння*. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: *імѣння*, *наймѣння*;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *борѣць* — *борця́* (*борце́ві*, *борце́м* та ін.), *ви́борець* — *ви́борця*, *лове́ць* — *ловця́*, *творѣць* — *творця́*; *мото́к* — *мотка́*, *носо́к* — *носка́*, *па́росток* — *па́ростка*; *во́день* — *во́дню*; *коте́л* — *котла́*, *оре́л* — *орла́*;

б) у повноголосних формах **-оро-**, **-оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *коло́д* (*коло́дка*), *доло́нь* (*доло́нька*), *соро́к*, *огоро́ж*, *моро́к*, *нагоро́д* (від них немає зменшених форм з **і**). Але: *дори́г*, *дори́жка*, *кори́в*, *кори́вка*, *бе́різ*, *бе́різка* (проте *бе́рѣзка* — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *будо́в*, *вод*, *істо́т*, *осно́в*, *підпо́р*, *проб*, *субо́т*, *топо́ль*, *шко́д*; *леле́к*, *меж*, *озѣ́р*, *потре́б*, але: *осі́б*, *підкі́в*;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов** (**-ьов**, **-йов**), **-ев** (**-єв**): *Ма́лишев* — *ма́лишевський*, *Па́влов* — *па́вловський*. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів** (**-їв**), зберігаємо **і** (**ї**): *Гаври́лів* — *гаври́лівський*, *Демі́дів* — *демі́дівський*, *Андрі́їв* — *Андрі́ївський* (див. ще § 153, п. 2.);

г) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: *зато́н*, *перео́р*, *пото́н* (під впливом родового відмінка однини: *зато́ну*, *перео́ру*, *пото́ну*), але звичайно *поті́к*, *розгі́н*, *уді́й*.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *о́пик* (родовий однини *о́пику*);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод**, **-воз**, **-нос**, **-роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять та в похідних від цих слів: *екскурсово́д*, *ляльково́д*; *водово́з*; *дровоно́с*; *хліборо́б*, *хліборо́бство*, *чорноро́б* та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такий **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: *водопрові́д*, *газопрові́д*, *газопрові́дний*, *електропрóвід*, *трубопрóвід*; у словах зі складником **-воз о** здебільшого зберігаємо: *електрово́з*, *лісово́з*, *тепловóз*. Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід**, **-ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихі́д*, *місяцехі́д*, *пішохі́д*, *пішохі́дний*, *самохі́д*, *самохі́дний*, *стравохі́д*, *швидкохі́д*, *швидкохі́дний*; *козері́г* і *Козері́г* (сузір'я), *носорі́г* та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: *Бог*, *верхо́вний*, *виробни́цтво*, *ві́рок*, *закóн*, *закóнний*, *наро́д*, *наро́дний*, *основни́й*, *пото́н*, *пра́пор*, *проро́к*, *словни́к*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемо́вський*, *Боровико́вський*, *Грабо́вський*, *Котляре́вський*, *Пісемський* та ін. Але: *Верикі́вський*, *Желехівський*, *Миньківський*.

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вечэ́ря, ви́шэнь, джерелó, жені́ти, ні́женька, пи́ні́ця, ста́єнь, увéчери, у́чень, черне́тка, четве́ртий, шестиде́нка, щемі́ти, щеті́на*.

Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджолá, буді́ночок, вечорі́* (пор. *вечэ́ря*), *жона́тий* (пор. *жені́ти*), *іграшок, копійо́к, пино́* (пор. *пи́ні́ця*), *чолові́к, чому́сь, чо́рний* (пор. *черне́тка*), *чоти́ри* (пор. *четве́ртий*), *шо́стий* (пор. *шесті́*), *щокá*.

Примітка. У словах *ло́жечка* — *ло́жечок*, *кни́жечка* — *кни́жечо́к*, *лі́ска* — *лі́счok* і под. зберігаємо **е** (**є**), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост-(і)/(и)**: *безкра́йості* (*безкра́йости*), *ме́ншості* (*ме́ншости*), *пеку́чості* (*пеку́чости*), *сві́жості* (*сві́жости*) та ін. (відповідно до *ві́чності* (*ві́чности*), *ра́дості* (*ра́дости*)) й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі́*, (на) *бджолі́*, *вечорі́*, *пионі́*, (у) *пионі́*, *щоці́*, (на) *щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджолá, бджолу́, вéчора, вечорі́* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гаря́чої, гаря́чою, на́шої, на́шою, пéршої, пéршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молодóї* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечорі́ти, вечорі́є* (відповідно до *вéчора, вéчорові́* й т. ін.), *чорні́ти, чорні́є, чорні́ці, чорні́ти, чорні́ло* та ін. (відповідно до *чо́рний, чо́рного* тощо).

Примітка. У прислівниках *воро́же, гáряче* після шиплячих пишемо **е**, але: *тво́рчо, законода́вчо, хі́жо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогті́* — *допомага́ти*, *гоні́ти* — *ганя́ти*, *коті́ти* — *кача́ти*, *кро́їти* —

кра́яти, ломі́ти — лама́ти, ско́чити — скака́ти, схопи́ти — хапа́ти; сто́яти — ста́ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергуємо з **а**: *ви́мовити — вимовля́ти, ви́ростити — вирóщувати, прости́ти — проща́ти, вино́шувати, відгорóджувати, договóрювати, заспоко́ювати, переко́нувати, устанóвлювати* та ін., але *ви́провадити — випроводжа́ти.*

Е (невипадний) — І (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхнє значення: **е** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ви́гребти — вигриба́ти, ви́коренити — викорі́нювати, ви́пекти — випіка́ти, за́месті — заміта́ти, збере́гті — зберіга́ти, переле́тіти — переліта́ти, наре́кті — нарі́кати, спостере́гті — спостеріга́ти, приче́піти — причіпля́ти* (так само *ви́волокти — виволіка́ти*, де **о** чергуємо з **і**).

Е чергуємо з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-(я)**: *бреха́ти — набрі́хувати, ви́коренити — викорі́нювати, за́вертіти — заві́рчувати, теса́ти — заті́сувати, чека́ти — очі́кувати; ви́коренення — викорі́нювання, чека́ння — очі́кування; так само ви́полоскати — випо́ліскувати* (де **о** чергуємо з **і**). Але: *виве́ршувати, заве́ршувати, переве́ршувати, потребува́ти, прищеплювати.*

Е (випадний) — И Випадний **е** чергуємо з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ти — ви́бира́ти, ві́стелю — ві́слати — вистила́ти, за́вме́р — за́мрі — за́вмира́ти, за́пе́р — за́прі — за́пира́ти, сте́р — зі́трі — сти́рати* та ін.

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С

1. У давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дуга́ — дузі́, (на) дузі́; перемо́га — перемо́зі, (у) перемо́зі; кві́тка — кві́тці, (на) кві́тці; сва́ха — сва́сі, (на) сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́*; *байра́к* — (у) *байра́ці*, *дру́к* — (у) *дру́ці*; *кожу́х* — (у) *кожу́сі*, *вухо́* — (у) *вусі́*.

§ 13. Чергування Г із м'яким З: у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дзі́га* — *дзі́зі*, (на) *дзі́зі*, *гирлі́га* — *гирлі́зі*, (на) *гирлі́зі*, *Ломáга* (прізвище) — *Ломáзі*, (на) *Ломáзі*.

§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога́* — *ні́жка*, *плуг* — *плужо́к*; *рука́* — *ру́чка*, *крюк* — *крючо́к*; *му́ха* — *му́шка*, *горо́х* — *гороши́на*.

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *друг* — *дру́же*, *луг* — *лу́же*; *коза́к* — *коза́че*, *юнак* — *юна́че*; *пасту́х* — *пасту́ше*.

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *берегти́* — *бережу́*, *бережéш*, *бережé*, *бережемó*, *бережете́*, *бережуть*; *бережи́*, *бережімо*, *бережіть* *хай* (нехай) *бережуть*; *зберегти́* — *збережу́*, *збережéш*, *збережé*, *збережемó*, *збережете́*, *збережуть*; *збережи́*, *збережімо*, *збережіть*, *хай* (нехай) *збережуть*; *зберéжений*; *пекти́* — *печу́*, *печéш*, *печé*, *печемó*, *печете́*, *печуть*; *печи́*, *печімо*, *печіть*, *хай* (нехай) *печуть*; *пéчений*; *спекти́* — *спечу́*, *спечéш*, *спечé*, *спечемó*, *спечете́*, *спечуть*; *спечи́*, *спечімо*, *спечіть*, *хай* (нехай) *спечуть*; *спéчений*; *колиха́ти* — *колишу́*, *колі́шеш*, *колі́ше*, *колі́шемо*, *колі́шите*, *колі́шуть*; *колиши́*, *колиші́мо*, *колиші́ть*, *хай* (нехай) *колі́шуть*; *поколиха́ти* — *поколишу́*, *поколі́шеш*, *поколі́ше*, *поколі́шемо*, *поколі́шите*, *поколі́шуть*; *поколиши́*, *поколиші́мо*, *поколиші́ть*, *хай* (нехай) *поколі́шуть*.

§ 15. Чергування Д із ДЖ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *сади́ти* — *саджу́*; *посади́ти* — *посаджу́*, *поса́джений*; *ра́дити* — *ра́джу*; *схо́дити* — *схо́джу*, *схо́джений*;

§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ у першій особі однини дієслів теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *крути́ти* — *кручу́*, *кру́чений*; *леті́ти* — *лечу́*; *ла́зити* — *ла́жу*; *косі́ти* — *кошу́*, *ко́шений*; *покосі́ти* — *покошу́*, *поко́шений*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *їждж́ений*; *пусті́ти* — *пуцу́*; *пу́щений*.

§ 17. Чергування СТ із Щ у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *запустіти — запущу́, запу́щений; мостіти — мощу́, мо́щений; простіти — прощу́, про́щений.*

§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ, причому звук Л у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *любіти — люблю́, люблять; ліпити — ліплю́, ліплять, ліплений; зловіти — зовлю́, зловлять, зловлений; стоміти — стомлю́, сто́млять, сто́млений; розграфіти — розграфлю́, розграфля́ть, розгра́флений.*

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед -ськ-(ий), -ств-(о) зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі, а саме:

1) **к, м'який ц, ч + -ськ-(ий), -ств-(о) → -цьк-(ий), -цтв-(о):** *гірнік — гірні́цький — гірні́цтво; коза́к — коза́цький — коза́цтво; па́рубok — парубо́цький — парубо́цтво; молодéць — молодéцький, молодéцтво; стріле́ць — стріле́цький; ткач — тка́цький — тка́цтво;*

2) **г, ж, з + -ськ-(ий), -ств-(о) → -зьк-(ий), -зтв-(о):** *Пра́га — пра́зький; убо́гий — убо́зтво; Запорі́жся — запорі́зький; Зба́раж — зба́разький; боягу́з — боягу́зький — боягу́зтво, але ге́рцog — ге́рцogський;*

3) **х, ш, с + -ськ-(ий), -ств-(о) → -ськ-(ий), -ств-(о):** *воло́х — воло́ський; чех — че́ський; залі́сся — залі́ський; това́риш — това́ріський — това́ріство; але: шах — ша́хський, Цю́рих — цю́рихський.*

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами -ськ-(ий), -ств-(о) на письмі зберігаємо: *агент — аге́нтство; бага́тий — бага́тство; брат — бра́тський — бра́тство; заво́д — заводський; інтеліге́нт — інтеліге́нтський; люд — людський — лю́дство; сирота́ — сирі́тський — сирі́тство; пропаганді́ст — пропаганді́тський; студе́нт — студе́нтський — студе́нтство.*

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса -ськ-(ий) від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч**, а **с** — на **щ**: *дорогий* — *дорóжчий* (*дорóжче*); *дужий* — *дужчий* (*дужче*); *вузький* — *вужчий* (*вужче*); *низький* — *нижчий* (*нижче*); *високий* — *вищий* (*вище*), але: *легкий* — *лégший* (*лégше*).

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к**, м'який і твердий **ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпе́ка* — *безпе́чний*; *ві́к* — *ві́чний*; *рі́к* — *рі́чний*; *міся́ць* — *міся́чний*; *око́лиця* — *око́личний*; *пшени́ця* — *пшени́чний*; *се́рце* — *серде́чний*; *со́нце* — *со́нячний*; *яйце́* — *яє́чня*, а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *доро́га* — *дорóжній*, *перемо́га* — *перемóжний*, *пиха́* — *пи́шний*. Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах *помі́чний* (від *по́міч*); *ні́чний* (від *ні́ч*); *я́чний*, *ячмі́нний* (від *ячмі́нь*).

Виняток становлять слова *двору́шник*, *міро́шник*, *рушні́к*, *рушні́ця*, *серде́шний* (зі значенням 'бідолашний'), *со́няшник*, *торі́шний*.

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення —**цьк-** змінюємо на —**чч-**, а —**ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *во́яцький* — *во́яччина*; *коза́цький* — *Коза́ччина*; *німе́цький* — *Німе́ччина*; *туре́цький* — *Туре́ччина* (але: *га́лицький* — *Гали́чина*); *ре́крутський* — *ре́крутчина*; *солда́тський* — *солда́тчина*;

2) буквосполучення **-ськ-, -ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полта́вський* — *Полта́вщина*; *віск* — *во́щина*; *пісо́к* (*піску́*) — *пи́щина*;

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-**: *віск* — *во́щаний*; *до́шка* — *до́щаний*, *пісо́к* (*піску́*) — *пи́щаний*;

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо відповідно на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Васько́* — *Ва́ценко* — *Ващу́к*; *Ісько́* — *І́ценко* — *Іщу́к*, *Онисько́* — *Оні́ценко* — *Онищу́к*, *Водола́зький* — *Водола́жченко*; *Кузько́* — *Кужче́нко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями —**ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Пара́ска* — *Пара́счин*, *Ониська́* — *Онись́чин*; **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мелашка́* — *Мелаш́чин*.

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *Ольга — Ольжин; Наталка — Наталчин, Одárка — Одáрчин, дочка́ — доччíн; Домáха — Домáшин, свáха — свáшин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-**: *батіг — батожіти, друг — дружіти, крик — кричати, сухій — сушити*.

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів **У** та **В**

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Десть у житі кричав перепел; Наш учитель;*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: *У лісі пахло квітами; Угорі яскраво сяяло сонце; Унаслідок зливи пошкоджено дороги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: *У при́мерку літають ластівки низько; У структу́рі слова таких морфе́м немає; Утро́є склали папі́р; Упруту́л підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в, ф**, а також перед буквосполученнями **льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.: *Сидимо у вагоні; Не спитавши броду, не лізь у воду* (Укр. прислів'я); *Хлопчик уволу награвся; Велике значення у формуванні характеру має самовиховання; Забіг у фое; Діти побували у Львові; Він жив у Львові; Поринути у звучання пісні; Лікар глянув у звужені очі хворого; Прожили рік (роки) у своїй хаті; Постукали у двері; Юнак переміг у двоборстві; Коріння вросло у тверду землю; Чужинці живуть у твоєму будинку; Хлопці служили у гвардії; Лікар побував у Гвінеї; Схили гори одягнені у хвою; Промінчик заграв у хвилях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослідниця вважає експеримент успішним; Гості ввійшли до зали; Діти ввічливі; Дитина вві сні посміхається; Вони ввісьмох вийшли на Говерлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене зайшла товаришка, учителька із сусіднього села; Стоїть на видноколі мати — у неї вчись* (Б. Олійник); *Це було... у Києві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього в очах засвітилась відрада* (Панас Мирний); *Вона побувала в Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *В очах дівчини бриніла сльоза*; *В Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув в отвір*.

4) перед аббревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: *В НБУ* (*В ен бе у*), *В МВФ* (*В ем ве еф*);

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. в місті сталася незвичайна подія*;

6) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф, льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди врозкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула вбік*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у, в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*ува́га, уверту́ра, уда́рник, узбе́режжя, ука́з, ультима́тум, умо́ва, уста́лення, устано́ва, уто́пія, уя́ва; Уго́ричина, Удовиче́нко, Ура́л*), або тільки з **в** (*взае́мини, вла́да, влас́ний, власти́вість, вплив, впливо́вий; Владивосто́к, Вру́бель* та ін.). У кількох словах уживання **в, у** залежить від їхнього значення, пор.: *вда́ча і уда́ча, вклад і укла́д, впра́ва і упра́ва, вступ і уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на*, уживали і вживають *Вкраї́на*: *Як сонях той до сонця, до Вкраї́ни свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток **і, й** та **І, Й** на початку слів

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде; Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. І я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення: *І долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *І приковують [гори] до себе очі, і ваблять у свою далечінь імлісту* (М. Коцюбинський); *Імовірно водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишині й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого й малого* (Л. Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока ймовірність захворіти; Вона йде; Високе ймення — патріот*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і, й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні і ночі; Батьки і діти; Правда і кривда; Просте і складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга і Йосип — друзі; Світлана і Єва навчаються в коледжі; Василь і Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто і як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й, я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай і широку долину і Неподалік вони побачили зелений гай та широку долину; Теорія і практика перекладів і Теорія та практика перекладів; Студенти вивчили морфологію і синтаксис і Студенти вивчили морфологію та синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії і обережні прогнози і Висловити свої найпотаємніші мрії та обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника **з та його варіантів **із, зі** (ЗО)**

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** та шиплячих **ч, ш, шч**): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до Вкраїни свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із**, **зі** (**зо**) вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено із золота; Родина із семи душ; Гнат... запряг коні й так їх гнав із села, що вони із шкури вилазили* (М. Стельмах); *Із шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс із тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога... зі зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада зі знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головка); *Прибув зі Львова*.

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом із сходом сонця* і *Устав разом зі сходом сонця*.

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника з та його варіантів **із**, **зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три*: *Позичив зо дві сотні; Проснав зо три години* та із займенником *мною*: *Він був зі (зо) мною*.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ь. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, на́морозь, вісь, тедзь, па́лець, крохма́ль, кінь; дядько, молотьба́, близько, восьмий, Грицько́, кільце́, ганьба́;*

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дьо́готь, дзьо́б, тьо́хкати, сьо́мий, льон, ларьо́к, трьо́х, царьо́к;*

3) після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: *Га́льченко, Гуцу́льщина, їда́льня, кі́льце́, кова́льський, па́льці, риба́льство, сі́льський, спі́льник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після **л** у буквосполученнях **лщ, лч**, коли вони походять із **лк**: *ба́лка — ба́лці, га́лка — га́лці, галче́ня, монго́лка — монго́лці, На́тка — На́талці, На́талчин, риба́лка — риба́лці, риба́лчин, спі́лка — спі́лці, спі́лчанський, але: гу́лька — гу́льці, ку́лька — ку́льці, шпі́лька — шпі́льці.*

2. Також пишемо **Ь**:

1) у словах на:

а) **-зьк-(ий), -ськ-(ий), -цьк-(ий); -зькість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-(о), -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки**: *близький, вузький, во́лінський, доне́цький; бли́зькість, лю́дськість; бли́зько, ві́йсько, бага́цько; по-фра́нцузькому (по-фра́нцузьки), по-украї́нському (по-украї́нськи), по-німе́цькому (по-німе́цьки).*

Примітка. У словах *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий* і похідних утвореннях *боязкість, в'язкість, баско, різко* тощо **ь** не пишемо.

б) **-еньк-(а), -еньк-(о), -оньк-(а), -оньк-(о); -еньк-(ий), -есеньк-(ий), -ісіньк-(ий), -юсіньк-(ий)**: *ру́ченька, ба́тенько, го́лівонька, со́лононько; гарне́нький, мале́сенький, свіжісі́нький, тонюсі́нький* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я**: *гри́вень, друка́рень, їда́лень, пісе́нь, ста́єнь; крамни́ць, ма́триць, робітни́ць* та середнього роду другої відміни на **-нн-(я), -ц-(е)**: *бажа́нь, зна́нь, кі́лець, міс́ць, серде́ць і серце́, але бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *буди́ть, будя́ть, ко́сить, ко́сять, ро́бить, ро́блять, хо́дить, хо́дять; будь, будьте, будьмо, лі́зь, лі́зьте, лі́зьмо, кинь, киньте, киньмо, трать, тратьте, тратьмо* (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** в словах іншомовного походження див. § 139. у прізвищах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо **Ь**

Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *ві́р, ві́рте, гі́рка, гі́ркий, кобза́р, ларка́, лі́кар, монасти́р, переви́р, секрета́р, тепе́р, тюрма́, шко́ляр, Ха́рків, ца́рка* (від *царьок*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксом **-ськ-(ий)**: *кінчик, про́мінчик, ме́ниший, то́ниший, Ї́маницина; во́лінський, громадя́нський,*

освіт'янський, селянський; але: *бриньча́ти, до́ньчин, ня́нчин, ня́нчити* та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є **Ь**: *бринька́ти, до́нька, ня́нька*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім **Л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бе́ршадь — бе́ршадський, ві́нця, дзв'я́кнути, кінці́вка, ко́ристю, ланцюжо́к, При́п'ять — при́п'ятський, ра́дість, різдв'я́ний, сві́т, свя́то, слі́д, смі́х, сні́г, сні́п, сьо́годні, танцюва́ти, цвях, ща́стя*, але: *різьба́р (і різба́р), тьма́ний* і похідні від них.

Примітка. Коли **Ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *ку́лька — ку́льці, дівчи́нонька — дівчи́ноньці, письмо́ — (на) письмі́, ре́дька — ре́дьці*, але: *га́лка — га́лці, гі́лка — гі́лці, сторі́нка — сторі́нці, па́смо — (у) па́смі*.

4. Після **Л** в іменникових суфіксах **-алн-(о), -илн-(о)**: *де́ржално, ну́жално, ціпи́лно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **Ь** пишемо: *де́ржальце, ну́жальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буття́, воло́сся, галу́ззя, гілля́стий, життя́, ками́ння, лле́ється, прила́ддя, сі́ллю*.

6. Після букв **Д, Н, Т** перед суфіксами **-ченк-(о), -чук, -чишин**: *Фе́дченко; Па́нченко, безба́тченко; Ра́дчук, Степа́нчук; Фе́дчи́шин, Гринчи́шин*, але після **Л** пишемо **Ь**: *Га́льченко, Гальчу́к; Миха́льченко, Михальчу́к, Михальчи́шин*.

7. Після букви **Ц** у деяких вигуках (звуконаслідуальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, пала́ц, пая́ц, Суе́ц, шпри́ц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають **Д** і **Т** на письмі: *ти́ждень — ти́жня — тижне́вий; ви́їздити — ви́їзний; про́їзд — про́їзний; ві́сть — ві́сник; ко́ристь — корі́сний; пе́рстень — пе́рсня; че́сть — че́сний; я́кість — я́кісний; ле́стоці́ — уле́сливий; стелі́ти — сла́ти; ща́стя — щаслі́вий*. Але в словах *зап'я́стний, кістля́вий, пестлі́вий, хвастлі́вий, хвастну́ти, шістна́дцять, дев'яно́стники* букву **Т** зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на **-ст**, букву **Т** у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *аванпо́ст — аванпо́стний, бала́ст — бала́стний, компо́ст — компо́стний, контра́ст — контра́стний, форпо́ст — форпо́стний*.

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-**, **-скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *брізки* — *брізнати*, *бряк* — *брізнати*, *блиск* — *бліснути*, *писк* — *піснути*, *плюск* — *плюснути*, *тріск* — *тріснути*, але: *ві́пуск* — *ви́пускний*, *виск* — *ві́скнути*.

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́сло* — *масні́й*; *ми́сль* — *умі́сний*, *навмі́сне*; *ремесло́* — *ремі́сник*.

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *вві́ч*, *вві́чливий*, *ві́ддати*, *ві́дділ*, *завві́шки*, *зза́ду*, *беззвучний*, *оббі́ти*, *роззбро́їти*, *роззя́ва*.

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́й*, *оту́т*, *ота́к*, *ота́м*, *отепе́р*, *ото́ді*, а також *оце́й* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкомáт* (військовий комісаріат), *міськкóм* (міський комітет), *ю́ннат* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *де́нь* — *де́нний*, *зако́н* — *зако́нний*, *кінь* — *кі́нний*, *осі́нь* — *осі́нний*, *тума́н* — *тума́нний*; *баи́танник*, *годи́нник*, *письме́нник*, *свяще́нник*; *віко́нниця*, *Ві́нниця*; дві букви **н** зберігаємо й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *зако́нний* — *зако́нність* — *зако́нно*, *тума́нний* — *тума́нність* — *тума́нно*;

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *ві́нісся*, *па́сся*, *розрі́сся*, *тря́сся*.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-(ий)** (**-яnn-(ий)**), **-енн-(ий)** прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблагáнний*, *недоторка́нний*, *нездолáнний*, *незрівня́нний*,

несказаний; височений, здоровений, нездійснений, незлічений, непримирений, нескінчений, силенний, страшений, числений;

2) у суфіксах **-енн-(ий)**, **-яnn-(ий)** прикметників старослов'нського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благословений, блажений, мерзений, огнений, окаянний, священний, спасений*, а також у прикметникові *божественний*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *нездоланність, нездоланно, численність, численно* тощо.

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *вівершений, вихований, зроблений, побраний, сказаний, спечений*, у прикметниках на **-ен-(ий)**, співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варений* (пор. дієприкметник *варений*), *печений* (пор. дієприкметник *печений*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгожданий, жаданий, навіжений, скажений, шалений*.

Треба розрізняти такі слова, як *здійснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився — дієприкметник), *нездоланний* (непереможний) і *нездоланий* (якого не подолали), *незлічений* (представлений у дуже великій кількості) і *незлічений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *бовван, Ганна, лянній, овва, ссати*, а також у похідних від них словах *бовваніти, Ганнин, віссати, ссавці* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знаряддя, знаряддю, (на) знарядді* та ін.; *життя, життю, (у) житті; мотуззя, (у) мотуззі; колосся, колоссю, (у) колоссі; гілля, гіллю, (на) гіллі; знання, знання, (у) знанні; збіжжя, збіжжю, (у) збіжжі; сторіччя, сторіччю, (у) сторіччі; піддашшя, піддашшю, (на) піддашші*; а також у похідних словах: *гілля — гіллястий, гіллячка; життя — життєвий (і життьовий), життєпис* та ін., але: *знань, знарядь, піддаш, сторіч, угідь*; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, подовження зберігаємо: *відкриття — відкриттів, почуття — почуттів*;

2) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *суддя, судді, суддю, суддів* і т. д.; *стаття, статті, статтею* (але в родовому множини — *статей*); *рілля, ріллі, ріллю, ріллею; Ілля, Іллі, Іллю, Іллею, Ілле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *мо́лодь* — *мо́лоддю*, *ми́ть* — *ми́ттю*, *ма́зь* — *ма́ззю*, *ві́сь* — *ві́ссю*, *ми́ць* — *ми́ццю*, *сі́ль* — *сі́ллю*, *ті́нь* — *ті́нню*, *по́дорож* — *по́дорожжю*, *ні́ч* — *ні́чню*, *ро́зкіш* — *ро́зкішию*.

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *мо́лодість* — *мо́лодістю*, *при́язнь* — *при́язню*, *по́вість* — *по́вістю*, *кро́в* — *кро́в'ю*, *ма́тір* — *ма́тір'ю*, *не́хворо́щ* — *не́хворо́щю*.

4) перед **я**, **ю** в прислівниках *зра́ння*, *навма́ння*, *спросо́ння*; *попідвіко́нню*, *попідті́нню*;

5) перед **ю**, **є** у формах теперішнього часу дієслів *лі́ти*, *лі́тися*: *лю*, *лєши*, *лємо́*, *лєте́*, *лють*; *лє́ться*, *лють́ся*, а також у похідних від них: *ві́ллю*, *віді́ллю*, *на́ллю*, *розі́ллю*; *розі́ллє́ться*, *розі́ллють́ся* та ін.

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *ку́тя*, *попа́дя*, *сви́ня* та в порядкових числівниках *тре́тя*, *тре́тє* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. 3- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к**, **п**, **т**, **ф**, **х** переходить у **с-**: *ска́зати*, *спалахну́ти*, *стовкту́ти*, *сфотографува́ти*, *схили́ти*. Перед усіма іншими буквами пишемо **з** (зрідка **із**): *зба́вити*, *звести́*, *зжї́тися*, *ззирну́тися*, *зсади́ти*, *зці́пити*, *зчепи́ти*, *зи́їток*; *і́зжовкнути*, *і́знóв*, *і́зсереди́ни*.

Префікс **з-** (**с-**) уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконóмити*, *зі́гну́вати*, *зори́нтува́тися*, *зумови́ти*; *здри́бни́ти*, *зскри́бати*, *скла́сти*, *скри́пити* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зі́бга́ти*, *зі́гну́ти*, *зі́гра́ти*, *зі́дра́ти*, *зі́зна́тися*, *зі́псува́ти*, *зі́ста́вити*, *зі́ткнення*, *зі́щу́литися* та ін. Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зі́в'я́лий*, *зі́м'я́ти*, *зі́п'я́стися* (і *сп'я́стї́ся*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-** та **зо-**: *зі́грива́ти* і *зо́грива́ти*, *зі́млівати́* і *зо́млівати́*, *зі́прива́ти* і *зо́прива́ти*, *зі́тлі́ти* і *зо́тлі́ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-**, **від-**, **між-**, **над-**, **об-**, **перед-**, **під-**, **понад-**, **роз-**, **через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюємо:

безкорісливий, безкраїй, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, передплатити, передчасний, підтримка, понадплановий, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРИ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прегáрний, презавзя́тий, прекра́сний, прему́дрий, препогáно, пречудóво*, а також у словах *презі́рливий, презі́рство* та словах старослов'янського походження: *преосвяще́нний, преподо́бний, престóл.*

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, прибо́ркати, прибудува́ти, прива́бити, прикруті́ти, пришиві́дити; прибо́рканий, прибудо́ваний, прива́бливий, прикру́чений, пришиві́дження*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *при́гірок, прі́ярок; приберéжний, прикордо́нний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ркуватий.*

Префікс **прі-** вживаємо тільки в словах *прі́звисько, прі́звище, прі́рва.*

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: *архіважлі́вий, архімі́льйоне́р, архіскла́дний.*

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-**: *архимандри́т і архімандрі́т, архиєре́й і архієре́й, архистрати́г і архістрати́г* та ін.

АНТИ-, КВАЗІ-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и, і** в загальних назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкого́льний, антиарома́тичний, антиаргуме́нт антиесте́тичний, антиєвропе́йський, антиінфляці́йний, антинауко́вий, антиурядо́вий, антияде́рний; квазіглоба́льний, квазіоберта́ння, квазіопти́ка, квазіплóський, квазіпру́жність, квазірі́нок, квазісті́йкість, квазічасті́нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *бра́тик, вузлик; коля́дник, лі́рник, мрі́йник, наста́вник; газі́вник, праці́вник; верста́льник, регулюва́льник, убо́лівальник*.

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізняти іншомовні суфікси **-ик, -ік (-їк)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *істо́рик, ме́дик, рома́нтик, фі́зик*, але: *акаде́мік, меха́нік, проза́їк, хі́мік*.

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *воло́чильник, масті́льник, полі́льник, поста́чальник, убо́лівальник*.

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́брово, ку́риво, ме́ливо, мере́живо, місиво, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, пряди́во*, але *ма́риво* — з іншим значенням.

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *кова́ль, скрипа́ль; ве́леть, у́чень; боре́ць, італі́єць, мовозна́вець, перемо́жець; зда́тність, сві́жість; вихова́тель, люби́тель*.

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *а́вторка, диза́йнерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верста́льниця, набі́рниця, пора́дниця* та **-ень**: *уче́ниця*.

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ець**: *кравчи́ня, плавчи́ня, прода́вчи́ня*, на приголосний: *майстри́ня, філологі́ня; бойки́ня, лемки́ня*.

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконе́са, патронесе́са, поетесе́са*.

-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я))

5. Суфікси **-нн-(я) / -інн-(я), -анн-(я) (-янн-(я), -єнн-(я))** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *гори́ти — гори́ння, носи́ти — носи́ння*,

ходити — *ходіння*, *шарудіти* — *шарудіння*; варіант суфікса **-анн-(я)** (**-янн-(я)**) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гукáти* — *гукáння*, *гуля́ти* — *гуля́ння*, *зроста́ти* — *зроста́ння*, *сприя́ти* — *сприя́ння*; варіант **-енн-(я)** — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *звѣрне́ння*, *напру́ження*, *підне́сення*, *удоскона́лення*.

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-(я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобови́ння*, *гарбузи́ння*, *картоплі́ння*, *павути́ння*.

-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))

7. Суфікс **-ен-(я)** (**-єн-(я)**) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовче́ня*, *гусе́ня*, *сове́ня*, *чає́ня*.

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А)), -ЕЧК-(О) (-ЄЧК-(О)), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок)**, **-ечк-(а) (-єчк-(а))**, **-ечк-(о) (-єчк-(о))** пишемо **е (є)**: *верше́чок*, *міше́чок*, *крає́чок*; *ді́жечка*, *копи́єчка*, *Ма́рієчка*, *рі́чечка*; *віко́нечко*, *слове́чко*, *яє́чко*. Ці суфікси потрібно відрізнити від суфіксів **-ичок**, **-ичк-(а)** у словах на зразок: *но́жичок*, *трави́чка*.

-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-єнк-(о) (-єнк-(о))** вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Ада́менко*, *Кра́вченко*, *Му́сієнко*, *Оле́ксієнко*, зрідка — у загальних назвах: *безба́тченко*, *безха́тченко*, *ковале́нко*; суфікс **-єньк-(о, а) (-єньк-(о))** — для утворення пестливих назв: *ба́тенько*, *кони́ченько*, *се́рденько*; *ні́женька*, *топо́ленька*; *за́єнько*.

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О)), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))

10. За допомогою суфіксів **-иськ-(о) (-їськ-(о))**, **-ищ-(е) (-їщ-(е))** утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *гно́йсько*, *дівчи́сько*, *хлопчи́сько*; *во́гнище*, *побо́йще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А))

11. Суфікс **-ович (-ьович)** уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Ві́кторович*, *Васи́льович*, *Іва́нович*, *Ігорьович*, *Мики́тович*, *Оле́ксійович*, *Ю́рійович*.

Суфікс **-івн-(а)** (**-ївн-(а)**) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний **і** на **-й**: *Борисівна, Василівна, Ігорівна; Валеріївна, Гордіївна, Сергіївна, Юріївна*.

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмович (і Кузьміч), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколійович (і Миколович), Миколіївна (і Миколівна); Савович (і Савич), Савівна; Хомович (і Хоміч), Хомівна; Якович, Яківна*.

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна*.

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(а)** (**-ївк-(а)**): *голівка, долівка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка*. У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(а)**: *голівка (капусти), духовка*.

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершóк, гайóк, кийóк, кілóк, лужóк, стручóк*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ь**: *деньóк, пеньóк*.

-ІР, -ІСТ, -ІЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадір, касір, командір; бандурист, пейзажист, хорист; класицизм, романтизм, педантизм, тероризм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкір, пломбір; ідеаліст, піаніст, романіст; модернізм, реалізм*, зокрема **й** в утвореннях від українських коренів: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, ліцеїст, героїзм*.

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(ий)** від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влучний, дружний (спів), західний, згубний, мільйонний, напускний, прина́дний, природний, холодний, народний*.

Суфікс **-н-** — один з основних прикметникових суфіксів, приєднуваний до основ іншомовних іменників на **-ія**: *гармоні́йний, емоці́йний, категорі́йний, коаліці́йний, традиці́йний, пропорці́йний* та ін.

Суфікс **-н-(ій)** ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *братній, всесвітній, горódний, давній, житній, задній, крайній, літній, майбутній, матерній; незабутній, освітній, пізній, ранній, самобутній, суботній, хатній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *бліжній, вчорáшній, давнішній, домáшній, дорóжній, дру́жній* (потиск руки), *зóвнішній, ко́лишній, му́жній, поздо́вжній, порóжній, при́де́шній, ра́нішній, сінéшній, спра́вжній, сьогóднішній, тутéшній, худо́жній*, але — *поту́жний*.

-ичн-(ий), -ічн-(ий) (-їчн-(ий))

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(ий)**: *історі́чний, класи́чний, математі́чний, ортопеді́чний*; після решти приголосних — **-ічн-(ий)**: *академі́чний, анархі́чний, археологі́чний, епі́чний, ідилі́чний, органі́чний*; після
голосних —
-їчн-(ий): *архаї́чний, мозаї́чний, прозаї́чний*.

-ин, -ін

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́бин, ма́ма — ма́мин, Га́нна — Га́ннин, Ка́тря — Ка́трин, Мару́ся — Мару́син, свекру́ха — свекру́шин, ті́тка — ті́тчин*; після голосних — **-ін**: *Зо́я — Зо́їн, Марі́я — Марі́їн, Соломі́я — Соломі́їн, Софі́я — Софі́їн*.

-ин-(ий), -ін-(ий)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджоли́ний, голуби́ний, горобі́ний, качи́ний, орли́ний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-ін-(ий)**: *змі́йний, солов'и́ний*.

-ист-(ий), -іст-(ий)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-(ий)** пишемо після букв, що позначають приголосні: *барви́стий, голоси́стий, іскри́стий, пери́стий* (подібний до *пера*; але *пері́стий* — рябий), *промени́стий*, **-іст-(ий)** — після букв на позначення голосних: *вибо́їстий, гно́їстий, олі́їстий, тро́їстий*.

-ев-(ий), -єв-(ий), -ов-(ий)

6. Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березне́вий, груше́вий, овоче́вий*,

світцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких **н, т та й**, то пишемо **-єв-(ий)**: *алюмінієвий, значеннєвий, мисленнєвий, життєвий, поняттєвий, суттєвий, дієвий, калієвий*.

Суфікс **-ов-(ий)** незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий*. Крім того, суфікс **-ов-(ий)** пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *біржовий, речовий, грошовий, дощовий; нульовий, стильовий; бойовий, гайовий, крайовий*. За цими правилами пишемо суфікси **-ов-, -єв- (-єв-)** у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *батько — батькова, батькове; майстер — майстрова, майстрове; Петро — Петрова, Петрове; сусід — сусідова, сусідове; Шевченко — Шевченкова, Шевченкове*; суфікс **-єв-** (після голосного **-єв-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрій — Андрієва, Андрієве; Ігор — Ігорева, Ігореве; кобзар — кобзарєва, кобзарєве; пісняр — піснярєва, піснярєве; скрипаль — скрипалєва, скрипалєве; сторож — сторожева, сторожеве; товариш — товаришева, товаришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-, -єв- (-єв-)** чергуємо в закритому складі з **і**: *Василєва — Василів, майстрова — майстрів, Олексієва — Олексіїв*.

-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-(ий)**, а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-(ий)**, уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *білуватий, горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *дуплуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий*.

Суфікс **-оват-(ий)** з наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плисковатий, стовббоватий*.

Суфікс **-овит-(ий)** уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордовитий, грошовитий, талановитий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува- (-юва-)**: *будувати, гостювати, керувати, міркувати; лікарювати, учителювати*. У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува- (-юва-)** пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викручувати — викручування, викручуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсінювати — підсінювання, підсінюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменникові пишемо -

ова-: *друкувати* — *друку́вання*, але *друко́ваний*; *малювати* — *малю́вання*, але *мальо́ваний*; *підпорядкувати* — *підпорядку́вання*, але *підпорядко́ваний*; *риштувати* — *ришту́вання*, але *ришто́вання* (предметне значення), *ришто́ваний*; *упакувати* — *упаку́вання*, але *упако́вання* (предметне значення), *упако́ваний*.

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойо́увати* — *завойо́ування*, *завойо́уваний*; *перемальо́увати* — *перемальо́ування*, *перемальо́уваний*; *скупо́увати* — *скупо́ування*, *скупо́уваний*.

-ІР-, -ІР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *доту́вати* — *дотований*, *загіту́вати* — *загіто́ваний*, *закомпосту́вати* — *закомпосто́ваний*, *зареєстру́вати* — *зареєстро́ваний*, *лобію́вати* — *лобійо́ваний*, *поінформу́вати* — *поінформо́ваний*, *сконструю́вати* — *сконструйо́ваний*. Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**): *буксі́рувати* (бо є *буксу́вати*), *парі́рувати* (бо є *пару́вати*), *полі́рувати* (бо є *полю́вати*), *репеті́рувати* (бо є *репету́вати*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгі́рувати*, *коті́рувати*, *лаві́рувати*, *марши́рувати*, *пікі́рувати*, *треті́рувати*, *солі́рувати*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатле́т*, *гірничопроми́сло́вий*, *чорно́зем*, *яснозо́рий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньо́лу́жицький*, *давньо́ру́ський*, *задньо́язи́ко́вий*, *ни́жньо́гі́рський*,

передньобоковий, ранньостіглий, середньовіччя, середньодобовий, синьоокий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водозабір, Водохрєстя, грушоподібний, дощомір, душогу́б, кашова́р, країнозна́вство, одноде́нний, рибокомбіна́т, самовихова́ння, самовчи́тель, сирова́р, торфори́з, цементова́з;*

2) **о** в числівниковій основі дво- перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоа́ктний, двоелектро́дний, двоєди́ний, двоо́кис, двоо́кисень, двоокси́д, двоопу́клий, двоосьо́вий, двотижне́вий, двоя́русний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бурело́м, земле́р, земле́ру́с, киснетерапі́я, краплеподі́бний, працездатни́й, скеле́лаз, а в деяких словах — і після шиплячого: друже́любний, ножетрима́ч, овочесхо́вище, Січесла́в, але традиційно: коно́в'язь, коноги́н, костогри́з, костопра́в, пові́троду́в, пові́трозабі́рник, свиномáтка, свинопáс;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєзда́тність, краєзна́вство, націєтвóрення, життєзда́тний, життє́пис, сміттєзби́ральний, хімі́стерапі́я.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а** (*автово́кзал, відеоза́пис, диско́клуб, Євросою́з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночасті́нки, радіоко́мітет, стереоа́паратура; медіа́лінгві́стика, медіа́стилі́стика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюди́хід, двадцятирі́чний, триа́томний, трикіломе́тровий, трині́жок, трио́кисень, чотириба́льний, чотирикúтник, чотириосьо́вий, семиде́нний*), **е** (*морепроду́кти, сонцестоя́ння*), **а** (*кількаразо́вий, кількаповерхо́вий, півтора́метровий, сім'ядо́ля, сім'япро́від, сорокарі́чний*), **о** (*дев'яностори́чний, сто́метровий, сто́річчя*), **у** (*двою́ридний, трою́ридний*).

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болгра́д, Ві́шгород, Мі́ргород, Но́вгород, крайне́бо, півде́нь, хлорбензо́л, хлорві́ніл*) та **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників **два** — **чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсо́тий, трьохті́сячний, чотирьохмі́льйо́нний, чотирьохмі́лья́рдний; двоохсо́тріччя, трьохсо́тріччя, чотирьохсо́тріччя*);

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк, будмайдáнчик, драмтеáтр, завкáфедри, літстуді́я, медзáклад, міськра́да, педуніверситéт.*

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні від них: *адмінресу́рс, адмінрефо́рма, академвідпу́стка, багатве́чір, бухоблі́к, виконро́б, власко́р, держмі́то, держустанóва, елітжитло́, інвалю́та, інофі́рма, інвестпроє́кт, інтербрига́да, інформповідомлення́, інформце́нтр, Кабмі́н, Київзеленбу́д, комба́т, лісгосп, медперсона́л, мультфі́льм, Нацба́нк, нардéп, оццадкні́жка, епідемситуа́ція, профспі́лка, Святве́чір, соцзабезне́чення, соцстра́х, спецзавда́ння, спецви́пуск, спортмайдáнчик, фармпрепара́т; комба́тівський, профспі́лковий, соцстра́хівський;*

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: *аброморфе́ма, авіаре́йс, автовідо́відач, агробі́знес, аероме́тод, акватехні́ка, алкотéст, артрі́нок, астрокорéкція, аудіоальбо́м, біоці́кл, бодибі́лдинг, бодіа́рт, вебсторі́нка, геліоце́нтр, геополі́тика, гідропáрк, дендропáрк, екопроду́кти, економкля́с, етногу́рт, єврозо́на, євроремóнт, зооса́д, кібермаши́на, метамóва, метеостáнція, моновистáва, мотокро́с, наркобі́знес, неомодерні́ст, онколіка́рня, панамерика́нський, параолімпі́єць, попму́зика, попгу́рт, пресконфе́ренція, псевдонау́ка, псевдогромадя́нський, соціосфе́ра, телехро́ніка, фітотерапі́я, фолкгу́рт, фолькму́зика, фонові́сис; так само слова з питомими компонентами **іно- (іншо-, інако-), лже-**: *інові́рець, іношові́рець, інакодуме́ць, іношодуме́ць; лжепроро́к, лжесві́док.**

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Євро́па, псевдо-Фа́уст.*

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, бліц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: *архіскладні́й, архішахра́й, архидія́кон, бліцнові́ни, бліцопі́тування, гіперзвук, гіперма́ркет, екстракля́с, макромоле́кула, макроеконо́міка, максіодя́г, мідіодя́г, мікрооргані́зми, мікрохві́лі, мікročасті́нка, мінібло́к, мініді́ск, мінікомп'ю́тер, мультимі́льйоне́р, нанокомп'ю́тер, наночасті́нки,*

полісахаріди, полімотивація, преміумклас, супермаркет, супермодель, супермодний, топменеджер, топмодель, ультразвук, ультрамодний, флешінтерв'ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міді-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімо́да, максісу́кня, мідімо́да, мідіспі́дниця.*

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антиві́рус, ві́цепрем'є́р, ві́цеконсу́л, ексчемпіо́нка, ексміні́стр, експрезиде́нт, контрадміра́л, контруда́р, лейбгвардіе́ць, лейбме́дик, оберма́йстер, оборофо́цієр, оберлейтена́нт, оберпрокуро́р, штабскапіта́н, унтерофо́цієр.*

Примітка 1. Із власною назвою (прізвищем) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югосла́вія.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектро́н, антиімперіалісти́чний, антиінфекці́йний, антиінфляці́йний, антиісторич́ний, антиокі́слювач, антиурадо́вий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятип'ятиповерхо́вий, двобі́чний, двоо́кий, півтора́метрóвий, п'ятсотдвадцятип'ятирі́ччя, сі́мдесятирі́ччя, сі́мсотсорокарі́ччя, сорокарі́чний, сторі́ччя, триві́дсотковий, трику́тник, триа́русний, чотириа́ктний, чотиримі́сячний.*

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писа́в-писа́в, робі́в-робі́в, ходи́в-ходи́в*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *бі́лий-бі́лий, бага́то-бага́то, дале́ко-дале́ко, леге́нький-леге́нький, ле́две-ле́две, сі́ньо-сі́ньо, ті́хо-ті́хо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гидко-бри́дко, зро́ду-ві́ку, ти́шком-ні́шком, ча́сто-гу́сто*; слів-антонімів: *більш-менш, ві́димо-неві́димо, купі́вля-про́даж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *ба́тько-ма́ти* (батьки), *хлі́б-сі́ль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *вели́кий-превели́кий, з да́вніх-даве́н, з ді́да-праді́да, ма́ло-пома́лу, пові́к-ві́ки, ра́дий-радісі́нький, сі́ла-силе́нна, ті́хий-тихе́сенький.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кіне́ць кінце́м, че́сть че́стю, чин чи́ном, одні́м одна́.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири*.

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, учні 8 — 10 класів*.

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гэй, ге-ге-ге, дзень-дзелень, їй-бо́гу, їй-пра́во, кру-кру́, ку-ку́, курлі́-курлі́, ого-го-го́, ой-ой-ой́, ох-хо-хо́, тук-ту́к, тьох-тьо́х*;

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбу́д-4, Су-53, Ту-154, Як-42*;

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, буди́нок № 28-Г, ко́рпус 3-А; Кі́їв-1*;

7) ініціальну абрєвіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфе́кція, ДНК-ана́ліз, ДНК-експерті́за, ВІП-за́ла, е-декларува́ння, е-деклара́ція*;

8) дві ініціальні абрєвіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД*;

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-поді́бний, Т-поді́бний*;

10) за традицією *карт-бла́ни, ста́тус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. Разом пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *водопі́й, водола́з, газогі́н, глибино́мір, глиноко́п, дровору́б, лісоспла́в, ляльково́д, металорі́з, м'ясо́їд, самохі́д, сінокі́с, солева́р, стрі́чкорі́з, теплово́з, трубокла́д, хлібодáр, хліборі́з*;

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокрі́вці, високогі́р'я, густолі́сся, дрібно́ліс, жовто́цвіт, синьо́цвіт, червононі́жка, червонопі́рка, чорно́зем, чорно́ліс, чорно́слив*;

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *вербо́ліз, газобало́н, глинопісо́к, лісосте́п, людиноде́нь, льонола́всан, метало́пласт, носорі́г, сталебето́н, то́ннокіломе́тр, торфогні́й, шлакобло́к*), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагіста́ль, агрокульту́ра, велопробі́г, відеофі́льм, дискому́зика, кіноза́л, радіокоміте́т, стереоекра́н, фотоспра́ва, єврорі́нок, нанодіагно́стика; медіалінгві́стика*;

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *горі́цвіт*, *зірві́голова*, *переко́типоле*, *пройді́світ*; *Коли́вушко*, *Непій́пиво*, *Непій́вода*, *Перебій́ніс*, *Тягні́бік*, *Убій́вовк* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто*, *сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *дванадцятито́нка*, *двохсотрі́ччя*, *дев'яностоп'ятирі́ччя*, *дев'яносторі́ччя*, *стоп'ятдесятирі́ччя*, *сторі́ччя*, *трьохсотп'ятдесятирі́ччя*, *шестиде́нка*.

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-рі́ччя*, *900-рі́ччя*.

6) складні іменники з першою частиною **напів-, полу-**: *на́півавтома́т*, *на́півімла́*, *на́півку́щ*, *на́півлюди́на*, *на́півма́впа*, *на́півпітьма́*, *на́півпра́вда*, *на́півфа́брикат*; *полу́драбок*, *полу́кіпок*, *полу́мисок*.

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша*, *пів ві́дрá*, *пів годі́ни*, *пів лі́тра*, *пів мі́ста*, *пів огі́рка*, *пів о́строва*, *пів я́блука*, *пів я́щика*, *пів я́ми*; *пів Євро́пи*, *пів Ки́єва*, *пів Украї́ни*. Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *піва́ркуш*, *півде́нь*, *півза́хист*, *півко́ло*, *півку́ля*, *півлі́тра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра'), *півмі́сяць*, *півобер́т*, *півова́л*, *піво́стрів*.

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогу́ртóк*, *радіоспектрогеліогра́фія*, *світловодолікува́ння*, *термогідро́дина́міка*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука.

У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінеко́лог-ендокринóлог*, *лі́кар-еко́лог*, *магніто́лог-астроно́м*, *худóжниця-карикату́рістка*, *член-кореспонде́нт*;

б) протилежні за змістом поняття: *ку́півля-про́даж*, *ро́зтяг-стиск*;

в) казкових персонажів: *За́йчик-Побіга́йчик*, *Лисі́чка-Сестрі́чка*, *Цап-Відбува́йло*;

г) рослини: *брат-і-сестра́*.

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план, бізнес-проєкт, блок-система, буй-тур, дизель-мотор, допінг-контроль, дур-зілля, жар-птиця, інтернет-видання, інтернет-послуга, козир-дівка, компакт-диск, крекінг-процес, піар-акція, піар-кампанія, розрив-трава, фан-клуб, фітнес-клуб, чар-зілля*;

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *альфа-промені, альфа-розпад, альфа-частінка, бета-промені, бета-розпад, бета-частінка, дельта-проміння, дельта-функція, дельта-частінка*;

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-капітан, генерал-лейтенант, генерал-майор, прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кіловат-година, мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз, мі-бемоль, сі-бемоль, соль-дієз* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-вест, норд-ост*), деяких рослин (*сон-трава, мати-й-мачуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *суші-бар, караоке-бар*;

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного *о*: *монголо-татари, угро-фіни, Австро-Угорщина*;

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першій, другою частиною: *аудіо- та відеопродукція, кулько- й роликопідшипники, націє- й державотвірні процеси, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції*.

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жаднюга, дівчина-розумниця, земля-мати, козак-характерник, країна-інвестор, країна-кредитор, мова-джерело, мова-посередниця, очі-намистинки, хлопець-патріот, хлопчик-мізинчик, Україна-ненька*.

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро-ріка, звіробій-трава, Йордан-річка, Сапун-гора*;

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузинка і грузинка-*

ді́вчина, учи́тель-фі́зик і фі́зик-учи́тель, худо́жник-пейза́жист і пейза́жист-худо́жник;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразі́т, жук-коро́їд, за́єць-біля́к, за́єць-русáк, льон-довгунéць, льон-кучеря́вець, льон-сирéць.*

2. Дефіс не ставимо:

- 1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *не́нька Украї́на;*
- 2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора́ Сапу́н, держа́ва Украї́на, мі́сто Ки́їв, ріка́ Дніпро́, село́ Мо́ринці, трава́ звіро́бій.*

§ 38. Складні числівники

1. Р а з о м пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одина́дцять, півтора́, п'ятдеся́т, трі́ста (трьохсо́т, трьомста́м, трьомаста́ми, (на) трьохста́х);*

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**: *дев'ятисо́тий, трьохсо́тий; двохті́сячний, десяти́сячний, п'ятсоттри́дцяти́сячний; чотирьохмі́льйо́нний, п'ятдеся́тимі́льйо́нний, ші́стдеся́тип'яти́мі́льйо́нний; семимі́льярда́ний, трьохмі́льярда́ний.*

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *ті́сяча п'ятсо́т, три́дцять ві́сім; мі́льйон трьохті́сячний, мі́льярд чотирьохмі́льйо́нний, ті́сяча дев'ятсо́т ві́сімдеся́т восьми́й.*

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма з **половиною** й под., також пишемо окремо: *дві́ з полови́ною ті́сячі, три́ з полови́ною ті́сячний загі́н.*

2. **З дефісом** пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-ті́сячний, 35-мі́льйо́нний, 4-мі́льярда́ний.*

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-, ані-, де-, -сь**: *аби́хто (аби́кого, аби́кому і т. д.), аби́який (аби́якого, аби́якому і т. д.), аби́чий (аби́чийого, аби́чийому і т. д.), ані́хто́ (ані́кого, ані́кому і т. д.), ані́що́ (ані́чого, ані́чому і т. д.), ані́який (ані́якого, ані́якому і т. д.), ані́чий (ані́чийого, ані́чийому і т. д.), де́хто (де́кого, де́кому і т. д.), де́що (де́чого, де́чому і т. д.), де́які (де́яких, де́яким і т. д.), хто́сь (когось, кому́сь і т. д.), що́сь (чогось, чому́сь і т. д.) яки́йсь (яко́гось, яко́мусь і т. д.), котри́йсь (котро́гось, котро́мусь і т. д.).*

2. **З дефісом** пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-хто́, (будь-кого́ і т. д.), будь-що́ (будь-чого́ і т. д.), будь-чий, будь-який; котрій-будь, хто-бу́дь, чий-бу́дь, що-бу́дь, який-будь; котрій-не́будь, хто-не́будь, чий-не́будь, що-не́будь, який-не́будь; ка́зна-хто, ка́зна-чий, ка́зна-що, ка́зна-який; хто́зна-який; бо́зна-що*. Але: *будь у ко́го, будь на чо́му, ка́зна з ким, хто́зна при ко́му, бо́зна в ко́го*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (е після м'якого приголосного та графічно є після **й**); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и, о, а**, що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокульту́рний* (агрокульту́ра), *електросило́вий* (електросі́ла), *лісостепо́вий* (лісосте́п), *монокульту́рний* (монокульту́ра), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготі́вля), *радіофізи́чний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *сірководне́вий* (сірководе́нь), *теплообмі́нний* (теплообмі́н), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготі́вля), *цементобето́нний* (цементобето́н), *чорнозе́мний* (чорно́зем);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожа́йний* (висо́кий урожа́й), *внутрішньоо́чний* (вну́трішнє о́ко), *довгохви́льовий* (до́вгі хви́лі), *загальнодо́ступний* (зага́льний до́ступ), *загальноосві́тний* (зага́льна осві́та), *західноукраї́нський* (За́хідна Укра́їна), *зовнішньополі́тичний* (зо́внішня полі́тика), *короткостебло́вий* (коро́тке стебло́), *легкоатлеті́чний* (легка́ атлети́ка), *мовностильо́вий* (мо́вний стиль), *молочнопромисло́вий* (моло́чна промисло́вість), *м'якопіднебі́нний* (м'яке́ піднебі́ння), *народногоспода́рський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *низькопродукти́вний* (ни́зька продукти́вність), *первіснообщі́нний* (первісна общі́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогоспода́рський* (сі́льське господа́рство), *східнослов'я́нський* (схі́дні слов'я́ни);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелю́бний, деревообрóбний, машинобудівни́й, світлопоглина́льний, сміттєочи́сний, соломоподрі́бнювальний, сталерозли́вний, струмовимі́рювальний*.

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний, контро́льно-вимі́рювальний*;

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогінний, важкорозчінний, круглообертальний, легкозаймістий, малочутливий, сильнодійний, тонкомірний, тугоплавкий* чи від дієприкметника: *багатоспрямований, важкопрогнозований, високооплачуваний, густозаселений, довгоочікуваний, маловживаний, низькооплачуваний, новоутворений, новозаснований, різноспрямований, свіжозрубаний, свіжоскопаний, слабконатягнутий, тонкомелений, тонкорозпорошений*.

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: *абсолютно сухий, валентно пов'язаний, вільно конвертований, діаметрально протилежний, компетентісно орієнтований, науково обґрунтований, послідовно миролюбний, професійно орієнтований, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно стійкий, чітко окреслений*.

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженогутупоконічний, короткогрушоподібний, округляюцєподібний*;

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вузькодіалектне* (мовне явище), *глибокозадньоязиковий* (звук), *давньоверхньонімецька* (мова), *двовуглекісний* (газ), *лінгвостилістичні* (особливості), *середньоверхньонімецька* (мова), *середньонижньонімецька* (мова); також — *глухонімії, сліпоглухонімії*;

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на м'який приголосний: *вуглецевмісний* та на й: *кальцієвмісний, натрієвмісний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосний: *натрійорганічний, хлорфенольний*;

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на и: *двадцятиповерховий, десятиметровий, п'ятдесятитонний, семиразовий, стодвадцятип'ятирічний, трипудовий, чотириколісний, о: двометровий, двоосовий, столітровий, а: сорокагодинний, сорокаденний* та на приголосний: *піввідірний, півкілограмовий, півкілометровий, півлітровий*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дизель-моторний* (дизель-мотор), *монголо-татарський* (монголо-татари), *націонал-патріотичний* (націонал-патріот), *норд-остовий* (норд-ост), *сі-бемольний* (сі-бемоль), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *соціал-патріотичний* (соціал-патріот), *соціал-пацифістський* (соціал-пацифіст), *угро-фінський*

(угро-фіни); *Івано-франківський* (Івано-Франківськ), *Пуща-водіцький* (Пуща-Водіця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промисловий, архітектурно-будівельний, військово-морський, військово-польовий, військово-спортивний, воєнно-промисловий, воєнно-стратегічний, електронно-обчислювальний, киснево-водневий, крапково-штриховий, культурно-технічний, лінійно-стрічковий, лісопільно-стругальний, мовно-літературний, молочно-м'ясний, музично-танцювальний, м'яльно-тіпальний, навчально-виховний, навчально-науковий, науково-експериментальний, науково-прикладний, постачально-збутовий, свердлильно-довбальний, свердлильно-шліфувальний, свинцево-мідний, стінно-черевний, столярно-тепларський, судинно-капілярний, сушільно-сортувальний, суспільно-політичний, художньо-реставраційний*; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і**, пор.: *аграрний і промисловий, навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (**-іко**): *діалектико-матеріалістичний, історико-культурний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, механіко-математичний, політико-економічний, хіміко-бактеріологічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний, крохмале-потоковий, м'ясо-вовняний, м'ясо-молочний, м'ясо-сільний, м'ясо-яєчний, овоче-картопляний, овоче-молочний, цукро-протеїновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонігі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-синій, гіркуватого-солоний, жовто-блакитний, жовтуватого-рожевий, кисло-солодкий, молочного-білий, сіро-голубий, сліпучо-білий, темно-зелений, червоно-зелено-синій, але: жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *південно-західний, південно-східний, північно-західний, північно-східний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-визвольний, підзозлісто-болотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий*; **о**: *90-метровий, 90-річний, 100-годинний*; **а**: *40-градусний, 40-денний*.

§ 41. Прислівники

1. Разом пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відніні, відтепер, доніні, дотепер, забагато, задовго, занадто, набагато, навічно, надалі, надовго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтямки, негарзд, отак, отам, отут, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потроху, утрічі*.

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сьогодні, до завтра, на завтра, на потім* (пор. *не відкладайте цього до завтра, на завтра, на потім*); *за багато* (пор.: *забагато гуляєш і за багато років уперше приїхав*), *на багато, на добраніч, на уря*;

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, вбік (убік), ввечері (увечері), вволю (уволу), вголос (уголос), вгорі (угорі), вгору (угору), вдень (удень), взімку (узімку), взнакі (узнакі), вниз (уніз), відразу, вкрай (украї), вкупі (укупі), влад (улад), влітку (улітку), внизу (униз), вночі (уночі), восені, впень (упень), вперед (уперед), впоперек (упоперек), вору (уору), враз (ураз), вранці (уранці), врешті (урешті), врівень (урівень), врівні (урівні), вряд (уряд), всередині (усередині), вслід (услід), всмак (усмак), вицерь (уцерь), доверху, довіку, довкола, доволі, догорі, додолу, додому, докучи, донізу, дотла, доценту, заміж, заочі, запівніч, зараз, заразом, збоку, зверху, звіку, згорі, ззаду, зісподу, знізу, зозла, зозла, зразу, зранку, зрештою, зроду, зсередини, набік, наверх, наверху, навесні, навіворіт, навік, навіки, навіч, нагору (але на-гора), надвечір, надворі, надголодь, надзелень, надмір, надміру, назад, наніз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперед, наполовину, напочатку, наприклад, напровесні, нараз, нарешті, нарівні, насилу, наспід, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опліч, підряд, побіч, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, попліч, поруч, поряд, посередині, почасти, скраю, спереду, спочатку*;

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *впам'ятку (упам'ятку), впереміш (упереміш), вправ (управ), вправ*

(упла́ч), в́ро́зкид (у́ро́зкид), в́ро́зліт (у́ро́зліт), в́ро́зси́п (у́ро́зси́п), в́ро́зті́ч (у́ро́зті́ч), наві́літ, наві́длі́г, наві́дрі́з, наза́хват, наздога́д, назу́стріч, наперебі́й, наперева́ги, наперева́ги, наперекі́р, наперері́з, на́підні́тку, напока́з, напо́хвати, напроло́м, напропа́ле, наро́зхват, на́скоком, на́спіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленим) прикметником: відда́вна, воста́ннє, вру́чну́ (уру́чну́), до́гола, до́пізна, заві́дна, за́молоду, за́ново, зате́мна, зві́сока, зга́рячу, зле́гка, злі́ва, зно́ву, зрі́дка, напе́вне, на́різно, на́швидку́, поблизу́, помалу́, спо́вна, спро́ста, сп'я́ну;

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: вдво́є (удво́є), втро́є (утро́є), вче́тверо (уче́тверо) і т. д.; впе́рше (упе́рше), вдру́ге (удру́ге), втре́тє (утре́тє) і т. д.; на́двоє, на́троє, наче́тверо і т. д.; удво́х, утрьо́х, учотирьо́х і т. д.; водно́, заодно́, пооди́нці, спе́ршу;

6) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: вні́чию (уні́чию), вті́м (уті́м), наві́що, на́що, передусі́м, по́чім, по́чому, але: до чо́го, за ві́що, за що́ та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: вдо́світа (удо́світа), вподо́вж (уподо́вж), завбі́льшки, завгли́бшки, завдо́вжки, завто́вишки, завча́су, за́виши́рки, знадо́ру, навздогі́н, на́взнак, навкі́дьки, навко́ло, навкругі́, навкула́чки, на́вмі́сне, на́впакі́, на́вперей́ми, на́вприся́дки, на́впросте́ць, на́вряд, на́вска́ч, на́вскі́с, на́вско́сі, на́вспра́вжки, на́всті́ж, на́вті́кача́, на́здогі́н, на́ослі́п, на́погото́ві, поза́вчо́ра, по́підті́нню, спі́дло́ба;

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босо́ніж, водно́сталь, ліво́руч, мимово́лі, мимоі́здом, мимохі́дь, мимохі́ть, наса́мперед, на́тице́серце, на́швидку́руч, оба́біч, обі́руч, оче́видно, повсякча́с, право́руч, приви́слю́дно, самохі́ть, стрі́мго́лов, тимча́сово, чимдо́уж, чимра́з;

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-** зі словом будь-якої частини мови: а́бікуди, а́бія́к; ані́скі́льки, ані́телень, ані́тро́хи, ані́чичі́рк, ані́я́к; деда́лі, де́інде, де́коли, де́куди; чима́ло; щове́чора, щогоді́ни, щода́лі, щоденно́, щодня́, щоду́ху, щомі́сяця, щомо́га, щонайбі́льше, щонайдо́вше, щонайдуже́, щонайкра́ще, щонаймéнше, щонайши́рше, щонóчі, щопра́вда, щора́з, щора́зу, щоро́ку, щосі́ли, щохвилі́ни і т. д., якомо́га, я́кось і́яко́сь (з різними значеннями), якра́з, якнайбі́льше, якнайдо́вше, якнайдо́вше і т. д.

Примітка. Потрібно відрізняти прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув **убі́к** і Хтось ударив спортсмена **у бі́к**. **Спочатку** було слово і **З початку** розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш **напам'ять** і **На пам'ять** він подарував мені книжку. **Усередині** щось дуже заболіло і **Це правило шукай у середині**

розділу. Хлопці домовилися йти **вкупі** до міста і **У купі** піску гралися діти. Зауважую вам **востаннє** і Вони постукали **в останнє** вікно. Ми чуємо це **вперше** і Зайдемо **в перше** село. **Утім**, я не заперечую і **У тім** спектаклі виступав і я. Ми зробили **чимало** і **Чи мало** вам допомагали в житті? **Нащо** було починати справу? і **На що** ви натякаєте? Ми **теж** виступали на зборах і Він говорив **те ж**, що і я. **Якось** уже воно буде і **Як ось** і батько на поріг.

2. Окремо пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без відома, без жалью, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без ліку, без мети, без наміру, без пуття, без сліду, без смаку, без сумніву, без угаву, без упину, без чєрги, в (у) затишку, в (у) нагороду, в (у) нєгу, в обмін, в обріз, в (у) пєзику, в (у) цілості, до біса, до вподоби, до гурту, до діла, до загину, до запитання, до краю, до кріхти, до ладу, до ліха, до лиця, до міри, до ноги, до обіду, до останку, до пари, до пня, до побачення, до пори, до пуття, до рєчі, до рєшти, до смаку, до смєрті, до снаги, до сьогєдні, за годіни, за дня, за кордон, за кордоном, за рахунок, за світла, з бєлю, з-за кордону, з краю в край, з переляку, з радості, з розгону, на бігу, на біс, на вагу, на вєсну (але навесні), на вибір, на видноті, на відчай, на відмінно, на віку, на гамуз, на голову, на диво, на дозвіллі, на жаль, на злє, на зразок, на льоту, на мить, на ніщє, на око, на поруки, на прощання, на радість, на radoцax, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на слово, на сміх, на совість, на сором, на ходу, на шкоду, на щастя, над силу, не з руки, ні на гріш, під бєком, під гору, під силу, по закону, по змєзі, по знaku, по правді, по силі, по совєсті, по сусідству, по сyті, по чєрзі, по щирості, уві сні, у пєміч, у стократ, чєрез силу, як трєба;*

2) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від ранку до вєчєра, день у дєнь, з бєку на бік, з дня на дєнь, одін в одін, раз у раз, рік у рік, сам на сам, час від часу;*

3) словосполуки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *другого дня, тємної нєчі, тим разом, тим часом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по двє, по трє, по чєтверо.*

3. З дефісом пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)и**, зрідка — **-(ч)и**, **-(ж)и**: *по-батьківському, по-бойовому, по-братньому, по-господарському, по-іншому, по-козачьому, по-нашому, по-своєму, по-сусідському, по-*

українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-людськи, по-сусідськи, по-українськи; по-заячи, по-ведмежи; також по-латині.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: по-соціалдемократичному, по-генералгубернаторському.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: по батькові;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: по-перше, по-друге, по-третє і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-**: будь-де, будь-коли, будь-куди; коли-будь, куди-будь; де-небудь, коли-небудь, куди-небудь, як-небудь; казна-де, казна-коли; абі-то, де-то, так-то; хтозна-де, хтозна-як;

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряді-годи, де-інде, де-інколи, як-так* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *далеко-далеко, ледве-ледве, ось-ось, тихо-тихо; будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як*;

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-факто, де-юре*.

§ 42. Прийменники

1. Разом пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *внаслідок (унаслідок), вподовж (уподовж), впродовж (упродовж), замість, навздогін, навколо, наперейми, назустріч, напередодні, наприкінці, повдовж*;

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *задля, заради, окрім, поза, поміж, понад, поперед, попри, посеред, проміж*.

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з, із**: *з-за (із-за), з-над, з-перед, з-під (із-під), з-поза, з-поміж, з-понад, з-під, з-посеред, з-проміж*.

3. **Окремо** пишемо складені прийменники *у (в) разі, під кінець, під час*.

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, причому, протє, себто, тобто, щєбто, щоб, якби, якщо*; також слова: *абощо, тощо*.

Примітка. Складні сполучники *зате, протє, щоб, якби, якщо* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за, про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники **зате, протє** можна замінити одним із протиставних сполучників (**а, але, однак**), тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома, **зате** пройшовся і За те* оповідання його похвалили.

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав, **щоб** усі прийшли і **Що** б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби, якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

***Якби** тут був мій товариш, я був би щасливий і **Як би** краще виконати це завдання! **Якщо** хочеш, допоможу тобі і **Як що** трапиться, нарікай на себе.*

2. Окремо пишемо:

1) сполучники із частками **би (б), же (ж)**: *колі б, коли б то, хоч би, хоча б, або ж, адже ж, але ж, бо ж, отже ж*;

2) складені сполучники: *дарма що, для того щоб, затім що, з того часу як, зважаючи на те що, з огляду на те що, незважаючи (невважаючи) на те що, попри те що, до того як, після того як, та й, так що, тимчасом як, тоді як, тому що, через те що й под.*

3. З дефісом пишемо сполучники **отож-то, тім-то, тільки-но, тому-то**.

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не їсти, не п'їти; не може не бачити*;

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но, -то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи*;

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав ще не дописаний лист*;

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця неширока річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе **є** (**був, була** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

6) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зовсім, аж ніяк*: *Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не дуже, не зовсім, не цілком, не від того, не досить, не можна, не треба; розмовляють не по-нашому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка): *ні живий ні мертвий, ні кроку далі, ні на макове зёрно, ні пава ні гава, ні риба ні м'ясо, ні сё ні те, ні сюди ні туди, ні так ні сяк;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в ко́го, ні в я́кому, ні до ко́го, ні з кі́м, ні до чо́го, ні за́ що і ні за що́* (з різними значеннями), *ні на́ що і ні на що́* (з різними значеннями), *ні на я́кому;*

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́ що, заті́м що, ті́льки що, по́ки що, хіба́ що, що́ ж до;*

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́в би, пішла́ б, ході́ло б, співа́ли б;*

13) частку **же (ж)**, що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо то одній людині стільки грошей?*

2. Разом пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *абі́що, абі́як; ані́скільки, ані́трохи, ані́як; деда́лі, де́коли, де́котрий, де́що; чимале́нький, чима́ло; щове́чора, щогоди́ни, щоден́ник, щодня́, щодоби́, щоду́ху, щонайкра́щий, щопра́вда, щора́зу, щосі́ли; якнайшви́дше, якомо́га та ін.;*

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немовби, ніби, щоб, якби; немовбито, нібито; або́що, якщо́** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авже́ж, а́кже, ато́ж;**

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вми́вся (вмивсь), одягну́вся (одягну́всь), наї́вся (наї́всь);*

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котри́йсь, котра́сь, котре́сь, хтось, щось, якийсь, яка́сь, якесь; де́сь, звідки́сь, коли́сь, куди́сь, я́кось;*

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *неви́льник, него́да, недо́га, не́жить, немовля́, нена́висть, не́ук; незліче́нний, невпи́нний, невсипу́щий, нега́йний, нена́висний, ненаста́нний, непохі́тний, нестя́мний; нево́лити, незчу́тися, нена́видіти, нестя́митися, не́хтувати, незду́жати (хворі́ти), непоко́їтися (хвилюва́тися), несла́вити (ганьби́ти); нево́дві, неві́нно, невпи́нно, незаба́ром, непору́шно, непохі́тно, несамо́віто.* Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не зду́жати (не змо́гти), не сла́вити (не просла́вляти);*

6) частку **не** в складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобача́ти, недої́дати, недолю́блювати, недочу́вати; недові́конаний, недоде́ржаний, недозрі́лий, недока́заний, недооці́нений, недопи́саний, недоро́слий, недочу́тий; недобі́ток, недої́док, недокрі́в'я, недо́літок, недорі́д, недося́жність, недоторка́нність, недо́ук.* Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: *Він недочу́ває і Він не дочу́в моїх слів;*

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невмі́ння, нево́ля, неврожáй, недо́ля, непра́вда, несподи́ванка; небалаку́чий, невда́лий, невесе́лий, невче́ний, недо́брий, незбагне́нний, немалі́й, неписьме́нний, неслі́ливий; неаби́хто, неаби́який; невдога́д, невже́, невпа́м'ятку, невтя́мкі, нега́дано, недале́ко, недарма́, недо́рно, не́хотя, а також із прийменниками (незважа́ючи на..., неважа́ючи на...) та сполучниками (немо́в, нена́че, нена́чебто);*

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакі́нчена пра́ця, нез'ясо́вані пита́ння, непрочи́таний текст, неспросто́вані факти, незабу́ті імена;*

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхто́ (ніко́го), нічий (нічи́й), ніщо́ (нічо́го), ніякий (нія́кому); ніде і ніде́, ніза́що, нізві́дки,*

нізвідкіля, ніколи і ніко́ли, нікуди і ніку́ди, ніна́що, ніскільки, нітро́хи, нія́к і нія́к.

3. З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки **-бо, -но, -от, -то, -таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́-бо; дава́й-но; тільки-но; так-о́т, як-о́т; ота́кий-то, сті́льки-то, ті́м-то, я́кось-то; ва́жкий-та́кі, усе́-та́кі, діста́в-та́кі, так-та́кі*.

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *іди́ ж бо; тільки ж но* (повідомили); *скільки ж то* (написано); *чим би то* (втішити); *усе́ ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга*.

2) словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хто́, будь-який, будь-де, будь-ко́лі; ко́лі-будь; що-будь; хто-не́будь, чий-не́будь, куди́-не́будь; ка́зна-кому́, ка́зна-де, хто́зна-який, хто́зна-ко́лі, бо́зна-чий, бо́зна-як*;

3) частку **не** з власними назвами: *не-Євро́па*, але із загальними назвами — разом: *нелюди́на, неісто́та, неосо́ба*.

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— *Диві́ться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (М. Коцюбинський);
Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— *Так тому й быть!* — усі гукнули (Л. Глібов);
— *Що з тобою?* — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);

*Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й оніміла* (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:

Раптом він чує над собою: Остапе! Остапе! це ти? живий?
(М. Коцюбинський);

Сонце! сонце! — на гори й долини, —

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:
Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: — *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)*

(М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Прощайте!* (Вийшла) (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— *оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;*

— *провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;*

— *виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).*

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

- 1) розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;*
- 2) створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;*
- 3) закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (наукова література).*

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

*Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов);
Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!» (Д. Павличко);*

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— *Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).*

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі» (О. Забужко).*

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́нка (Ларі́са Петро́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська), Дніпро́ва Ча́йка (Людмі́ла Васи́лівська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Клі́рик Остро́зький, також: Кобза́р (про Тараса Шевченка), Каменя́р (про Івана Франка) та ін.*

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Осно́в'я́ненко, Нечу́й-Леви́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Ке́рім, Брето́н де лос Ерре́рос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Він́чі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін.*

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпін, Ван Мен, Лі Чжаодао, Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гіму́н.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'ін, Джо́ко Відо́до, Ака́т Дамке́нг, Сіндо́ Абе.*

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами *бей, заде, огли, паша*) див. § 146, п. 3 4).

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжу́ан, ловелáс, мéнтор, ме́ценáт, робі́нзон, бра́унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *ді́зель* (двигун), *макі́нтош* (плащ), *максі́м* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкозна́вець, шевченкі́ана, бонапарти́зм*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: «*Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки*» (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи, кві́слінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́би, африка́нці, латиноамерика́нці; ацте́ки, іроке́зи, поля́ни; украї́нка, білору́ска, лати́ш, францу́з, запорі́жці, кия́ни, львів'я́ни*.

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *И́сус Хри́стос, Магоме́т, Будо́да, Бра́хма*.

Примітка. Про інші назви, пов'язані з релігією, див. § 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Анте́й, Аполло́н, Афíна, Ахі́ллес, Венéра, Мо́лох*.

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *а́нгел, архáнгел, де́мон, лісові́к, му́за, ні́мфа, русáлка, титáн, фавн, фе́я*.

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси*;

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́рон, За́сць, Лиси́ця, Осéл, Щу́ка; Лісові́к, Ма́вка, Перелéсник; Дід Морóз, Котигоро́шко, Черво́на Ша́почка; Будя́к, Троя́нда, Хлі́б*.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемоя з малої букви: *ба́ба-яга́, ді́д-морóз, іва́н-покива́н*.

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Си́рко* (собака); *Сніжи́нка* (кішка); *Гни́дко́, Стріла́* (коні); *Круторо́гий, Си́вий* (воли); *Зі́рка, Лі́ска* (корови); *Ра́ві, Ша́ші* (слони); *Кра́сень, Фарао́н* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики.*

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(-о), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-о), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-о), -ин-(-а), -ин-(-е), -їн-(-о), -їн-(-а), -їн-(-е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрієві книжкі, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії, Малішкова метафора, Рафаєлева «Мадонна», Зєвсова колісниця.*

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володимир Великий, Данило Галицький, Ярослав Мудрий, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Річард Лєвовє Сєрце, Всєволод Велике Гніздо, Костянтин Острозький.*

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобєлівська прємія, Франківська кімната, Шевченківська прємія, Потебнянські читання.*

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **—івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)**: *бальзаківські традиції, франківські сонєти, шевченківський стиль, довженківські фільми, талатанівська садиба;*

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *авгєєві стаїні, ахіллєсова п'ята, гордіїв вузол, дамóклів меч, прокрустовє лóже, юдині срібнякі; архімєдова спіраль, базєдова хворóба, бертолєтова сіль, віттова хворóба, гайморова порожніна, піфaгóрова теорєма.*

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв (*зато́ка, мис, мо́ре, о́стрів, пік, хребéт* тощо): *Азія, Антаркти́да, Но́ва Зеланді́я, Балка́нський півострі́в, Володи́мир-Воли́нський, Кавка́зський хребéт, пік Шевче́нка, гора́ Говє́рла, Азо́вське мо́ре, прото́ка Лаперу́за, Пана́мський переши́йок, Пе́рська зато́ка, о́зеро Сві́тязь, Півні́чний по́люс, Малоа́зіатське нагі́р'я, Євразі́йський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Бі́ла Це́рква (місто), Біловє́зька Пу́ща (заповідник), Було́нський Ліс (парк), Золоті́й Ріг (затока), Єлисе́йські По́ля (вулиця в Парижі), Вогня́на Земля́ (архіпелаг).*

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капітана Джеральда, острови Королєви Шарлотти, вулиця Академіка Заболотного*. З великої букви пишемо також назви зі словом *святий*: *острови Святої Трійці, затока Святого Лаврентія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні, Па-де-Калє*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейне, Ла-Мани* (протоки), *Ле-Крезо, Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франциско, Сен-Лю, Сент-Джонс, Санкт-Петербург, Санта-Барбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссік-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Ріо-Негро* (ріо — річка), *Хара-Нур* (нур — озеро), але: *Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Варангер-фіорд, Берклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Якоб-Кайзер-плац* (плац — площа), *Унтер-ден-Лінден-штра́се* (штра́се — вулиця), *Мічиган-авеню* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Канни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мюнхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парнас* (у значенні «світ поезії»), *Седан* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Україна, Румунія, Угорщина, Арабська Республіка Єгипет, Королівство Бахрейн, Китайська Народна Республіка, Республіка Корєя, Князівство Монако, Республіка Болгарія, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Французька Республіка*.

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебесна імперія* або *Піднебесна* (імператорський Китай), *Туманний Альбіон* (Англія), *Золотовірхий* (Київ), *Вічне місто* (Рим), *Славутич* (Дніпро), *Закавказзя, Буковіна, Вінниччина, Наддніпрянина, Покуття, Полісся, Приазов'я, Слобожанщина*.

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Анта́нта, Балка́нські краї́ни, Скандина́вські краї́ни, Трої́стий сою́з.*

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сілрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть, Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг, Ко́шицький край, Воли́нська о́бласть, Рожі́щенський райо́н, Новомлі́нівська сі́льрада.*

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бі́рма, Пе́рсія, Бе́регівський о́круг, Віте́бське воєво́дство, Ло́хвицький пові́т, Черка́ське старо́ство.*

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департа́мент Аверо́н (Франція), штат Теха́с (США), о́бласть П'ємо́нт (Італія), префекту́ра То́яма (Японія), земля́ Ні́жня Саксо́нія (Німеччина).*

10. Назви сторін світу: *за́хід, півде́нь, півні́ч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *краї́ни За́ходу, Далéкий Схíд, За́хідна Укра́їна, наро́ди Півночі, Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букові́на.*

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андрі́ївський узві́з, бульва́р Тара́са Шевче́нка, ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії, Льві́вська пло́ща, майда́н Незале́жності, Музе́йний прову́лок, Жито́мирська автостра́да, Стрі́йський парк, Півні́чний морський шлях, Придні́провська залізни́ця, течі́я Куро́сіо.*

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Півде́нно-Кавка́зька залізни́ця.*

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *брі́д, вал, воро́та, міст, шлях, яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Бо́ричів Ті́к, До́брый Шля́х, Козі́ний Брі́д, Яросла́вів Ва́л.*

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н (тканина), йоркши́р (порода свиней), маде́ра (сорт вина), сая́ни (напій), сенберна́р (порода собак), симента́лка (порода корів), тока́й (сорт вина) і т. ін.*

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміський вокзал, станція Устїнівка, порт Ольвія, пристань Ржівців* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти *«Боріспіль», «Київ»*; станції метро *«Академмістечко», «Університет», «Сирець», «Поштова площа», «Червоний Хутір»*; зупинки *«Каравасві Дачі», «Вулиця Обсерваторна», «Мотоциклітний завод», «Львівська площа», «Школа»*.

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер, зоря Альтаїр, сузір'я Великого Пса, галактика Велика Магелланова Хмара, альфа Малої Ведмедиці, бета Терезів*. Так само пишуться народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Квочка, Великий Віз, Пасіка, Чумацький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*. Але: *оборіток землі, схід сонця*.

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Велика французька революція, Коліївщина, Семирічна війна, Львівське збройне повстання 1848 р., Паризька комуна, Ренесанс, епоха Відродження, епоха Бароко, Новий рік, День учителя, День пам'яті та примирення, Версальський мирний договір, Декларація незалежності США*.

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпійські ігри, Біла олімпіада, Марш миру, Всесвітній конгрес українців, Всеукраїнська педагогічна конференція, Міжнародний рік дитини, Кубок УЄФА (футбол)*. Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інформації, санітарний день, суботник, недільник*.

Примітка 1. У назвах свят *День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Брёттон-Вудська конференція* (від *Брёттон-Вудс*), *Брест-Литовський мірний договір* (від *Брест-Литовськ*), *Яссько-Кишинівська операція* (від *Ясси* і *Кишинів*).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, палеозойська ера, трипільська культура*.

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог, Аллах*, а також імена Бога: *Єгова, Саваоф, Адонаї, Елохім*, імена богів і богинь у різних народів: *Деметра, Вішну, Гэба, Брахма, Марс, Перун, Даждьбэг*. Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда, Заратустра, Магомэт*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іван Хреститель, Іван Богослов, Микола Чудотворець, Андрій Первозваний*.

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *боги Стародавнього Єгипту, бог Посейдон, богиня Гэра, бог торгівлі*.

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця, Свята Трійця*, найменування осіб Святої Трійці (*Бог Отець, Бог Син, Бог Дух Святий*) і слово *Богородиця*; інші найменування Бога (*Господь, Спаситель, Всевішний, Творець*) і Богородиці (*Царіця Небесна, Мати Божя, Пречіста Діва*); прикметники, утворені від слова *Бог, Господь* (*слава Божя, воля Господня, Божий промисел*).

Примітка 1. Слова *апостол, святий, преподобний, мученик* та ін. пишемо з малої букви: *апостол Матвій, святий Пантелеймон, святá великомучениця Варвара, преподобний Серафім Саровський, блаженна Феодора*. Але *Пресвятá Богородиця, Свята Трійця, собор Святого Петра*.

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог, Божий*: *Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить!* (Біблія); *нехай святиться ім'я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог, Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли* (невідомо коли), *господь з тобою (вами)* (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним (з тобою)* (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигук *боже, гоподи, їй-богу, гоподи боже мій, боже збав*, крім випадків, коли слова *Боже, Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благовіщення, Великдень, Петра*

й Павли́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвя́ний піст, Петро́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Стра́сний ти́ждень, Стра́сна п'я́тниця.

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Святе́ Письмо́, Єва́нгеліє, Ста́рий За́віт, Но́вий За́віт, То́ра, Псалти́р, Кора́н.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна церква, Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква, Украї́нська люте́ранська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Ві́рме́нська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселі́нський Патріа́рх, Па́па Ри́мський, Святі́йший Патріа́рх Ки́ївський і всієї́ Руси-Украї́ни, Католи́кос-Патріа́рх усієї́ Гру́зії, Ве́рховний Архиєпи́скоп.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополі́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандрі́т (архімандрі́т), архиєпи́скоп (архієпи́скоп), па́стор, мулла́, іма́м, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Ки́рилівська це́рква, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Золо́тове́рхий монасти́р, храм Хри́ста Спа́сителя, іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургі́я, проскомі́дія, ве́чірня, у́тренья, хре́сний хід, полі́слей, повечі́р'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Укра́їни, Ра́да націо́нальної безпе́ки та оборо́ни Укра́їни, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в місті́ Киє́ві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ста Киє́ва, Апеля́ційний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Укра́їни, Збро́йні си́ли Укра́їни, Міжнародна асоціа́ція україні́стів, Націо́нальний банк Укра́їни, Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Укра́їни, Організа́ція економі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжнародний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Украї́нської Наро́дної Респу́бліки, Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верхо́вна Ра́да Укра́їни, Кабіне́т Міні́стрів Укра́їни,*

Конституційний Суд України, Верховний Суд України з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіканська партія США, Християнсько-демократичний союз Німеччини, Соціал-демократична партія України.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна партія, партія консерваторів, партія міру, партія війни.*

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Національна академія наук України, Національний університет «Острозька академія», Гарвардський університет, Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський академічний театр ляльок, Музей мадам Тюссо, Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького, Державний ансамбль народного танцю Грузії.* З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Будинок учителя (Київський міський будинок учителя), Український музей (Національний художній музей України), Літературний музей (Одеський державний літературний музей).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Київська фабрика іграшок, Харківський тракторний завод, Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкніга», Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг», банк «Південний», Центральний автовокзал, компанія «Microsoft», концерн «Volkswagen», транснаціональна корпорація «Jysk», Комунальне підприємство «Київблагоустрій», Садове товариство «Лісова поляна», Об'єднання співмешканців багатоквартирних будинків «Наш дім».*

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавництво «Ранок», готель «Дніпро», ресторан «Лібідь», кінотеатр «Київська Русь», завод «Фармак», концерн «Фольксваген», фірма «Імідж», оркестр «Віртуози Києва», магазин «Ярослав», спортивний клуб «Сокіл».*

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Ліга Націй* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс-Азербайджан.*

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично

скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджліс, конгрес, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сенáт, сто́ртинг.*

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністе́рства України, інститу́ти Націона́льної академі́ї нау́к, коміте́ти Верхо́вної Ра́ди Украї́ни.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *акти́в, збо́ри, з'їзд, конфе́ренція, прези́дія, сесія́, симпо́зіум, ра́да* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *ві́дділ за́гально́го мовозна́ства Інститу́ту мовозна́вства ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни, ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільсько́го націона́льного педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатю́ка, засі́дання прези́дії Украї́нсько́го товари́ства охоро́ни пам'я́ток істо́рії та культу́ри, вче́на ра́да філологі́чного факульте́ту, конгрес Міжнародно́ї асоціа́ції україні́стів, сесія́ Хмельни́цької міськра́ди.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, ту́гл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мере́жа «Фейсбу́к», енциклопе́дія «Вікіпе́дія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкці́ї проти Я́ндекса*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Верса́льський мир, Конститу́ція Украї́ни, Акт проголо́шення незале́жності Украї́ни, Криміна́льний ко́декс Украї́ни, Зако́н Украї́ни «Про пенсі́йне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрі́ївська це́рква, Колізе́й, Поча́ївська ла́вра, Хоти́нський за́мок, Ісаа́ківський собо́р, Е́йфелева ве́жа, Сиксти́нська капе́ла, Вене́ра Міло́ська, Аполло́н Бельведе́рський, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собо́р Свято́го Петра́, собо́р Сан-Ма́рко, храм Васи́лія Блаже́нного, палац Пото́цьких, за́мок Іф, пам'я́тник Володи́миру Велико́му, портре́т Мусорґського робо́ти Ре́піна, ре́квієм Мо́царта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *по́ема «Ене́їда», рома́н «Сто ро́ків само́тності», о́пера «Трави́ата», бала́ет «Лебе́дине о́зеро», пі́сня «Стої́ть гора́ висо́кая», підру́чник «Істо́рія Украї́ни», кінофі́льм «Бен Гур», карти́на «Запоро́жці*

пишуть листá турецькому султанові», скульптура «Мислитель», газета «Літературна Україна», журнал «Всесвіт», програма «Партнёрство заради миру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрій Соловейко, або Вчєніє світ, а невчєніє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Мórнінг пост».*

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Реймське Євангеліє, Лаврентіївський літопис, Літопис Самійла Величка, «Слово о полку Ігоревім», «Руська правда».*

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генеральний прокурор України, Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади.*

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президент, канцлер, прем'єр-міністр, мер, голова, декан, директор, міністр, ректор, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, член-кореспондент, доктор наук.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *барон, гєрцог, королева, імператор, князь, колєзький асєсор, король, принцеса, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міністр освіти і науки України, Посол Рєспубліки Пóльща, Президент Національної академії наук України.*

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *орден, медаль, відзнака* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *орден Держави, орден Свободи, орден князя Ярослава Мудрого, відзнака Президента України — Хрест Івана Мазепи, відзнака Міністерства внутрішніх справ України — нагрудний знак «За безпеку народу».*

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *орден «Мати-героїня», орден «За доблесну шахтарську працю», медаль «За врятоване життя», медаль «За військову службу Україні»;*

2) усі слова: *орден «Золотá Зірка».*

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золотá (срібна, бронзова) медáль, олімпійська медáль*. Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю*.

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Нобелівська премо́я, Національна премо́я України імені Тараса Шевченка, Державна премо́я України в галузі науки і техніки, Державна премо́я України імені Олександра Довженка*.

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цукерки «Асорті́», сир «Королівський», ковбаса́ «Кра́ківська», шокола́д «Сві́точ», цигарки́ «Украї́нські», вино́ «Перлі́на сте́пу», конья́к «Та́врія», мінера́льна вода́ «Мо́ришинська», напій́ «Жі́вчик», духи́ «Ліле́я», шампу́нь «Олі́вковий», кросі́вки «Найк», взуття́ «Крокс».*

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобі́лі «Ніса́н», «Во́льво», «Фольксва́ген»), лі́так «Бо́їнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець».*

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«ніса́н», «во́льво» «фольксва́ген» (автомобі́лі), «бо́їнг» (лі́так). «слобожа́нець» (тра́ктор).*

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круї́зний ла́йнер «Гармо́нія мо́рів», по́їзд «Чорномо́рець».*

4. Аббревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КрАЗ.*

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівча́рка, спаніе́ль, доберма́н (собаки), го́нтер, муста́нг, (коні), кохінхі́н, пліму́трок (кури), мерино́с, лако́н (вівці).*

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пи́сенія «золо́токоло́са», гру́ша «па́рижа́нка», тро́янда «гло́рія-дей», ма́ліна «ге́ракл».*

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *сморо́дина Софі́ївська, огіро́к Королю́к, тюльпа́н Ре́мбрандта, карто́пля Серпа́нок, сли́ва За́річна ра́ння.*

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Високі Договірні Сторони, Надзвичайний і Повноважний Посол* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *Автор, Видавництво* (в авторському договорі), *Замовник, Виконавець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повіdomляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит...*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Батьківщина, Вітчизна, Честь, Людина, Мати*.

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (аббревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофрада, Держтелерадіо, Укрзалізниця, Київенерго*;

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверситет, міськдержадміністрація, сільрада*.

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, АТС, КНР*.

При відмінюванні звукових аббревіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви аббревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): у *ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом*.

Суфіксальні утворення від звукових аббревіатур пишемо малими буквами: *о́нівський, тю́гівець*.

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові аббревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання*.

Примітка 1. Аббревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних аббревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ* (Інститут фізики Національної академії наук України), *ДА МВСУ* (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України).

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних аббревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУнАП* (Кодекс України про адміністративні правопорушення), *НДІхіммаш* (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), *БілаЗ* (Білоруський автомобільний завод). Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: *НДІ транспорту газу, НДІ електромеханічних приладів*.

Примітка 3. Сполучник *і* в звукових абревіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: «*КиЖ*» («*Культура і життя*»). «*СіЧ*» («*Слово і час*»).

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєданого до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ту-154*, *Ан-22*, *Іл-62*.

§ 62. Графічні скорочення

Від абревіатур потрібно відрізнити умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, *і* на *ь*. Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел.*, *селян.*, *селянськ.* При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін.* *календар*, *ден.* *норма*. У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн.* (*власноручний*), але тільки *власн.* (*власний*).

Поширені графічні скорочення:

авт. — автор; авторський
акад. — академік
арк. — аркуш
бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний
буд. — будинок
бульв. — бульвар
вид. — видання
вип. — випуск
вул. — вулиця
газ. — газета
гр. — громадянин
д. — доктор (наук)
див. — дивись
дияк. — диякон
дол. — долар
доц. — доцент
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
єп. — єпископ
журн. — журнал
зб. — збірник
знач. — значення

ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
    о. — острів, отець
    обл. — область; обласний
    оз. — озеро
    п. — пан; параграф; пункт
    патр. — патріарх
    перев. — переважно
    пл. — площа
    поч. — початок
    пор. — порівняй, порівняйте
    пп. — пани, панове; параграфи; пункти
    пресвіт. — пресвітер
    пров. — провулок
    прор. — пророк
    проф. — професор
    р. — рік; річка
    ред. — редактор; редакція
    рр. — роки
    р. н. — рік народження
    Р. Х. — Різдво Христове
    с. — село; сторінка
    св. — святий
    сmt. — селище міського типу
    спец. — спеціальний

співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття
т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б — байт
Вт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д.* — *соціал-демократ, соціал-демократичний, ст.-сл.* — *старослов'янський, с.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скідна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *п/в* (поштове відділення), *а/с* (абонентська скринька), *р/р* (розрахунковий рахунок), *м/хв* (метрів за хвилину), *км/год* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га́й-ка, зо́-шит, кні́ж-ка, ко-ло́-дязь, па́ль-ці, са-ди́в-нік, Ха́р-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де́-мія* (а не *а-каде́мія*), *Ма-рі́я* (а не *Марі́-я*), *о́лі-ве́ць* (а не *о-ліве́ць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́, мо́я, о́ко, ші́я* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж, дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *ту́-дзик, хо-джу́*. Якщо **дж, дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звича́й-ний* (а не *на-дзвича́йний*), *під-жив-ля́ти* (а не *пі-дживля́ти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо,ьо**. Наприклад: *па-йо́к*, (а не *пай-о́к*), *сльо-за́* (а не *сль-оза́*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-я́н* (а не *бур-'я́н*), *кіль-це́* (а не *кіл'-це́*), *Лук'-я́н* (а не *Лук-'я́н*), *нізь-ко* (а не *ніз'-ко*), *ба́й-ка* (а не *ба́-йка*), *сти́й-кі́й* (а не *сті-йкі́й*).

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зора́ти, роз-ора́ти, ро-зо-ра́ти; бе-зупі́нно, без-упі́нно, безупі́нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зрива́ти* (а не *доз-рива́ти*), *ві́-правдан́ня* (а не *віп-равдан́ня*).

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-ко́н-ний, розрі́с-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *зна́н-ня́ і зна́н-ня́; жи́т-тя́ і жит-тя́*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мі́рний, най-бі́льший* (а не *на-дмі́рний, на-йбі́льший*).

Кілька складові префікси при переносі можна розривати: *не-ре-працювати*, *не-ред-гроззя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступінчастий* (а не *багатос-тупінчастий*), *восьми-грánний* (а не *восьмиг-рánний*), *далеко-східний* (а не *далекос-хідний*).

9. Не можна розривати ініціальні аббревіатури, а також комбіновані аббревіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *АЕС*, *ЛАЗ-105*, *МАГАТЕ*, *МАУ*, *НТШ*, *УАПЦ*.

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-прó* й *Дніп-рó*, *Олек-сáндра* й *Олек-сáндра*, *се-стрá* й *сест-рá*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зькій* і *близь-кій*, *видавні-цтво*, *видавни́ц-тво* й *видавни́цт-во*, *га́ли-цький* і *га́лиць-кий*, *росі́й-ський* і *росі́йсь-кий*, *убó-зтво*, *убóз-тво* й *убóзт-во*, *суспі́льс-тво* й *суспі́льст-во*.

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевчénко* (а не *Т. Г. // Шевчénко*), *гр. Іванénко* (а не *гр. // Іванénко*), *акад. (доц., проф.) Гончарénко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончарénко*), *п. Гнатіóк* (а не *п. // Гнатіóк*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тарáс Григóрович Шевчénко* й *Тарáс // Григóрович Шевчénко*, *академік // Агата́нгел Крї́мський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу ( )

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми схóдили на гору* й *Ми сходи́ли на гору*

та повернулися додому ще завидна; Образи (від дієслова обража́ти), о́брази (художні, літературні), образи́ (ікони).

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жініч. й деякі іменники чоловіч. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вага́, гір'я, грівня, до́нька, дочка́, маши́на, організа́ція, пра́ця; воєво́да; базі́ка, зна́йда, листонóша, невдо́ха, пла́кса, сиротá* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богда́на, Катери́на, Валері́я, Зо́я* і чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Мико́ла, Са́ва*.

II відміна: а) іменники чоловіч. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бік, ве́летень, заво́д, край, ма́йстер, това́риш; Андрі́й, Віта́лій, Заха́р, Яросла́в; ба́тько, тату́ньо; Дніпро́, Марко́/Ма́рко, Петро́;*

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників із суфіксами **-ат-, -ят-, -ен-** у непрямих відмінках): *крило́, місто́; мо́ре, по́ле, прізви́ще; весі́лля, житт'я́, умі́ння;* також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-, -иськ-,** утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середнього роду: *вітри́ще* (від *ві́тер*), *діди́ще* (від *ді́д*), *коропи́ще* (від *ко́рон*), *морози́ще* (від *морóз*), *паруби́ще* (від *па́рубок*) — чоловіч. р., *ножи́ще* (від *нога́*) — середн. р., *ведмеді́ще* (від *ведмі́дь*) — чоловіч. і середн. р.; *дуби́сько* (від *дуб*), *вовчи́сько* (від *вовк*), *їжачи́сько* (від *їжак*), *леви́сько* (від *лев*), *соми́сько* (від *сом*) — чоловіч. р., *зайчи́сько* (від *за́єць*) — чоловіч. і середн. р., *свекру́шисько* (від *свекру́ха*) — жініч. і середн. р., *хлопчи́сько* (від *хлопець*) — чоловіч. і середн. р.

III відміна: іменники жініч. роду з кінцевим приголосним основи: *ваго́мість, ві́сть, гідні́сть, кров, любóв, мі́ць, незале́жність, ніч, піч, річ, ро́зкіш, сі́ль, самоті́йність, собóрність, ті́нь*, слово *ма́ти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Аде́ль, Любо́в, Ніко́ль*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а, -я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-, -ят-** перед закінченням: *гуся́ (гуся́ти, гуся́ті, (на) гуся́ті), дівча́ (дівча́ти, дівча́ті, (на) дівча́ті), лошá*

(лош^{а́}ти, лош^{а́}ті, (на) лош^{а́}ті), тел^{я́} (тел^{я́}ти, тел^{я́}ті, (на) тел^{я́}ті);

б) із закінченням **-я**, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: *вім'я* (вім'я/вімені, вім'ю/вімені, вім'ям/віменем, (на) вім'ї/вімені), *ім'я* (ім'я/імені (імени), ім'ю/імені, ім'ям/іменем, (на) ім'ї/імені), *плем'я* (плем'я/плем'яні (плем'яні), плем'ю/плем'яні, плем'ям/плем'янем, (на) плем'ї/плем'яні), *тім'я* (тім'я/тімені (тімени), тім'ю/тімені, тім'ям/тіменем, (на) тім'ї/тімені).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: тверду, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жі́нка*, *маши́на*, *перемо́га*, *сі́вба́*, *фа́брика*, *фі́рма*, а також іменники спільного роду (чоловічого і жіночого) із таким закінченням: *базі́ка*, *бідáха*, *витрі́щáка*, *заводі́яка*, *недорі́ка*, *сиротá* та чоловічого роду (назви осіб): *джу́ра*, *Микі́та*, *Са́ва* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-я**: *бу́ря*, *відмі́нниця*, *друка́рня*, *земля́*, *наді́я*, *пі́сня*, *сі́м'я́* та чоловічого роду — назви осіб: *те́сля*; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопі́вця*, *уби́вця*, *судді́я* тощо та іменник чоловічого роду *Ілля́*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *ве́жа*, *гу́ща*, *ї́жа*, *ка́ша*, *кру́ча*, *межа́*, *пло́ща*, *те́ща* та чоловічого роду — назви осіб: *вельмо́жа*, *пашá*, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листоно́ша*, *міхонóша*.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб*, *о́дуд*, *пала́ц*, *темп*, *ужі́нок*, *у́спіх*; *ба́тько*, *Петро́*; переважна більшість іменників на **-р**:

вир, віхор, відвар, двір, жир, сир, стовбур, столяр, щур, явір; сюди ж належать іменники *звір, комар, снігур*, які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *звірі, комарі, снігурі* (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення *-і*: *щурі*), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інженер, колекціонер, майстер, парфумер, фермер, шіфер, шофер; актор, директор, інспектор, професор, світлофор, семафор; абажур, гіпюр, каламбур*; іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -ір)**: *базар, гектар, кулінар, монтаньяр, муляр, футляр, ювіляр; касир, командир, пасажир, папір, сувенір, конвоїр*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *долар — долари, паницир — паницир* та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *маляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *маляр — маляра, малярів, маляра, маляром, (на) малярів — маляри, малярів, малярам, малярів, малярами, (на) малярах*), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маляр — малярá, малярéві, малярá, малярém, (на) малярі — малярі — малярів — малярáми — (на) малярáх*).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *болото, віяло, воло, залізо, зерно, зло, крило, коло, люстерко, мавпенятко, майво, місто, молодéцтво, село, християнство* та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боєць, вéлеть, звíчай, краді́й, край, мите́ць, тату́ньо, діду́ньо, уді́й, учі́тель, Анто́сьо, Бене́дьо, Іва́ньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ндар — бо́ндаря, ко́зир — ко́зиря, ку́хар — ку́харя, лі́кар — лі́каря, пі́сар — пі́саря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар, -ир** на закінчення: *буква́р — буквара́, вівча́р — вівчаря́, ворота́р — воротаря́, друкáр — друкаря́, інвентáр — інвентарю́ (збірно), календа́р — календаря́, кобза́р — кобзаря́, секретáр — секретаря́, суха́р — сухаря́, хаба́р — хабаря́, шахта́р — шахтаря́; гузі́р — гузиря́, проводи́р — проводиря́, пухі́р — пухиря́* та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Ігор — Ігоря, Ла́зар — Ла́заря* та ін.

Примітка. У складних словах із *хаба́р* сполучним голосним є лише **о**: *хабарода́вець, хабаромі́сткість, хабарооде́ржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-**, **-ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́ре, мі́сце, мо́ре, по́ле; житт́я, завда́ння, збі́жся, здо́ров'я, змага́ння, зна́ряддя, лі́стя, облі́ччя, пі́р'я, по́лум'я* та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *ванта́ж, дощ, сто́рож, слуха́ч, ткач, това́риш; ві́трище, ді́дище, дубі́ще*; також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджоля́р — бджоляра́, весля́р — весляра́, вугля́р — вугляра́, газетя́р — газетяра́, зброя́р — зброяра́, каменя́р — каменяра́, пісня́р — пісняра́, скля́р — скляра́, смоля́р — смоляра́, школя́р — школяра́* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́же, плечé, прізви́ще, яви́ще* та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Іменники — загальні назви

Тверда група		М'яка група	
		О д н и н а	
Н.	<i>маши́н-а</i>	<i>відмі́нниц-я</i>	<i>наді́-я</i>
Р.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Д.	<i>маши́н-і</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Зн.	<i>маши́н-у</i>	<i>відмі́нниц-ю</i>	<i>наді́-ю</i>
Ор.	<i>маши́н-ою</i>	<i>відмі́нниц-ею</i>	<i>наді́-єю</i>
М.	<i>...маши́н-і</i>	<i>...відмі́нниц-і</i>	<i>...наді́-ї</i>
Кл.	<i>маши́н-о</i>	<i>відмі́нниц-е</i>	<i>наді́-є</i>
		М н о ж и н а	
Н.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Р.	<i>маши́н</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́й</i>
Д.	<i>маши́н-ам</i>	<i>відмі́нниц-ям</i>	<i>наді́-ям</i>
Зн.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́-ї</i>
Ор.	<i>маши́н-ами</i>	<i>відмі́нниц-ями</i>	<i>наді́-ями</i>
М.	<i>...маши́н-ах</i>	<i>...відмі́нниц-ях</i>	<i>...наді́-ях</i>
Кл.	<i>маши́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>

Мішана група

	О д н и н а	М н о ж и н а	О д н и н а	М н о ж и н а
Н.	<i>плóщ-а</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>душ-á</i>	<i>ду́ш-і</i>
Р.	<i>плóщ-і</i>	<i>площ</i>	<i>душ-í</i>	<i>душ</i>
Д.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ-ам</i>	<i>душ-í</i>	<i>ду́ш-ам</i>
Зн.	<i>плóщ-у</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-у</i>	<i>ду́ш-і</i>
Ор.	<i>плóщ-ею</i>	<i>плóщ-ами</i>	<i>душ-éю</i>	<i>ду́ш-ами</i>
М.	<i>...плóщ-і</i>	<i>...плóщ-ах</i>	<i>...душ-í</i>	<i>...ду́ш-ах</i>
Кл.	<i>плóщ-е</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-е, душ-é</i>	<i>ду́ш-і</i>

Іменники — власні назви

Тверда група		М'яка група	
		О д н и н а	
Н.	<i>Оксáн-а</i>	<i>Марі́-я</i>	<i>Лес-я</i>
Р.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Д.	<i>Оксáн-і</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Зн.	<i>Оксáн-у</i>	<i>Марі́-ю</i>	<i>Лес-ю</i>
Ор.	<i>Оксáн-ою</i>	<i>Марі́-єю</i>	<i>Лес-єю</i>
М.	<i>...Оксáн-ї</i>	<i>...Марі́-ї</i>	<i>...Лес-ї</i>
Кл.	<i>Оксáн-о</i>	<i>Марі́-є</i>	<i>Лес-ю</i>
		М н о ж и н а	
Н.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Р.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Д.	<i>Оксáн-ам</i>	<i>Марі́-ям</i>	<i>Лес-ям</i>
Зн.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Ор.	<i>Оксáн-ами</i>	<i>Марі́-ями</i>	<i>Лес-ями</i>
М.	<i>...Оксáн-ах</i>	<i>.....Марі́-ях</i>	<i>...Лес-ях</i>
Кл.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
		О д н и н а	
Н.	<i>Полта́в-а</i>	<i>Ві́нниц-я</i>	<i>Терéбл-я</i>
Р.	<i>Полта́в-и</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Д.	<i>Полта́в-і</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Зн.	<i>Полта́в-у</i>	<i>Ві́нниц-ю</i>	<i>Терéбл-ю</i>
Ор.	<i>Полта́в-ою</i>	<i>Ві́нниц-єю</i>	<i>Терéбл-єю</i>
М.	<i>... Полта́в-ї</i>	<i>... Ві́нниц-ї</i>	<i>... Терéбл-ї</i>
Кл.	<i>Полта́в-о</i>	<i>Ві́нниц-е</i>	<i>Терéбл-е</i>
		М'яка група	

Друга відміна
Іменники чоловічого роду —
загальні назви

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група	
Н.	<i>коза́к</i>	<i>тигр</i>	<i>мудре́ць</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i>	
Р.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>меч-а́</i>	
Д.	<i>козак-о́ві (-у́)</i>	<i>ти́гр-ові (-у)</i>	<i>мудрець-е́ві (-ю)</i>	<i>обри́-єві (-ю)</i>	<i>меч-е́ві (-у́)</i>	
Зн.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i>	<i>i</i>
					<i>меч-а́</i>	
Ор.	<i>козак-о́м</i>	<i>ти́гр-ом</i>	<i>мудрець-е́м</i>	<i>обри́-єм</i>	<i>меч-е́м</i>	
М.	<i>...козак-о́ві (-у́)</i>	<i>... ти́гр-ові (-у , -і)</i>	<i>мудрець-е́ві, (-ю, -і)</i>	<i>...обри́-ї (-ю)</i>	<i>... меч-і (-е́ві)</i>	
Кл.	<i>коза́ч-е</i>	<i>ти́гр-е</i>	<i>мудрець-ю́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>ме́ч-у</i>	

М н о ж и н а

Н.	<i>козак-и́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>	
Р.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-їв</i>	<i>меч-і́в</i>	
Д.	<i>козак-а́м</i>	<i>ти́гр-ам</i>	<i>мудрець-я́м</i>	<i>обри́-ям</i>	<i>меч-а́м</i>	
Зн.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>	
Ор.	<i>козак-а́ми</i>	<i>ти́гр-ами</i>	<i>мудрець-я́ми</i>	<i>обри́-ями</i>	<i>меч-а́ми</i>	
М.	<i>...козак-а́х</i>	<i>...ти́гр-ах</i>	<i>...мудрець-я́х</i>	<i>..обри́-ях</i>	<i>...меч-а́х</i>	
Кл.	<i>козак-и́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>	

**Іменники середнього роду —
загальні назви**

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>крил-о́</i>	<i>по́ л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Р.	<i>крил-а́</i>	<i>по́ л-я</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-а́</i>
Д.	<i>крил-у́</i>	<i>по́ л-ю</i>	<i>умі́нн-ю</i>		<i>плеч-у́</i>
Зн.	<i>крил-о́</i>	<i>по́ л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Ор.	<i>крил-о́м</i>	<i>по́ л-ем</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-е́м</i>
М.	<i>...крил-і́</i>	<i>...по́ л-і, -ю</i>	<i>...умі́нн-і</i>		<i>...плеч-і́, -у́ і плеч-е́ві</i>
Кл.	<i>крил-о́</i>	<i>по́ л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Р.	<i>крил</i>	<i>пол-і́в</i>	<i>умі́нь</i>		<i>плеч-е́й, пліч</i>
Д.	<i>кри́л-ам</i>	<i>пол-я́м</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-а́м і плéч-ам</i>
Зн.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Ор.	<i>кри́л-ами і кри́ль-ми</i>	<i>пол-я́ми</i>	<i>умі́нн-ями</i>		<i>плеч-і́ма</i>
М.	<i>...кри́л-ах</i>	<i>...пол-я́х</i>	<i>...умі́нн-ях</i>		<i>...плеч-а́х</i>
Кл.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>

**Іменники чоловічого роду —
власні назви**

		О д н и н а			
	Тверда група		М'яка група	Мішана група	Тверда група
Н.	<i>Євгѣн</i>	<i>Олѣсь</i>	<i>Їгор</i>	<i>Тиміиш</i>	<i>Дністѣр</i>
Р.	<i>Євгѣн-а</i>	<i>Олѣс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимóш-а</i> і <i>Тимош-á</i>	<i>Дністр-á</i>
Д.	<i>Євгѣн-ові (-у)</i>	<i>Олѣс-еві (-ю)</i>	<i>Їгор-еві, (-ю)</i>	<i>Тимóш-еві (-у)</i> і <i>Тимош-éві (-ý)</i>	<i>Дністр-ý (-óві)</i>
Зн.	<i>Євгѣн-а</i>	<i>Олѣс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимóш-а</i> і <i>Тимош-á</i>	<i>Дністѣр</i>
Ор.	<i>Євгѣн-ом</i>	<i>Олѣс-ем</i>	<i>Їгор-ем</i>	<i>Тимóш-ем</i> і <i>Тимош-ém</i>	<i>Дністр-óm</i>
М.	<i>...Євгѣн-ові (-у, -і)</i>	<i>...Олѣс-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Їгор-еві (-ю, -і)</i>	<i>Тимóш-еві (-у, -і)</i> і <i>Тимош-éві (-ý, -і)</i>	<i>...Дністр-ý (-óві, -і)</i>
Кл.	<i>Євгѣн-е</i>	<i>Олѣс-ю</i>	<i>Їгор-ю</i>	<i>Тимóш-е</i>	<i>Дністр-е</i>

		М н о ж и н а			
Н.	<i>Євгѣн-и</i>	<i>Олѣс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимóш-і</i> і <i>Тимош-í</i>	
Р.	<i>Євгѣн-ів</i>	<i>Олѣс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимóш-ів</i> і <i>Тимош-íв</i>	
Д.	<i>Євгѣн-ам</i>	<i>Олѣс-ям</i>	<i>Їгор-ям</i>	<i>Тимóш-ам</i> і <i>Тимош-ám</i>	
Зн.	<i>Євгѣн-ів</i>	<i>Олѣс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимóш-ів</i> і <i>Тимош-íв</i>	
Ор.	<i>Євгѣн-ами</i>	<i>Олѣс-ями</i>	<i>Їгор-ями</i>	<i>Тимóш-ами</i> і <i>Тимош-áми</i>	
М.	<i>...Євгѣн-ах</i>	<i>...Олѣс-ях</i>	<i>...Їгор-ях</i>	<i>...Тимóш-ах</i> і <i>...Тимош-áх</i>	
Кл.	<i>Євгѣн-и</i>	<i>Олѣс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимóш-і</i> і <i>Тимош-í</i>	

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на -р

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>Пасажі́р</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р</i>	<i>ко́зир</i>	<i>ковзана́р</i>
Р.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р-у</i>	<i>байка́р-я́</i>	<i>ко́зир-я</i>	<i>ковзана́р-а́</i>
Д.	<i>пасажі́р-ові</i> (- у)	<i>бульва́р-у</i> (- <i>ові</i>)	<i>байка́р-е́ві</i> (- <i>ю́</i>)	<i>ко́зир-ю</i> (- <i>еві</i>)	<i>ковзана́р-е́ві</i> (- <i>у́</i>)
Зн.	<i>пасажі́р-а</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р-я́́</i>	<i>ко́зир</i> (- <i>я</i>)	<i>ковзана́р-а́</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ом</i>	<i>бульва́р-ом</i>	<i>байка́р-е́м</i>	<i>ко́зир-ем</i>	<i>ковзана́р-е́м</i>
М.	<i>...пасажі́р-ові</i> (-у, -і)	<i>...бульва́р-і</i> (-ові, -у)	<i>...байка́р-е́ві</i> (-ю́, -і́)	<i>...ко́зир-і</i> (-еві, -ю)	<i>...ковзана́р-е́ві</i> (- <i>у́, -і́</i>)
Кл.	<i>пасажі́р-е</i>	<i>бульва́р-е</i>	<i>байка́р-ю</i>	<i>ко́зир-ю</i>	<i>ковзана́р-е</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>
Р.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-ів</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-ів</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Д.	<i>пасажі́р-ам</i>	<i>бульва́р-ам</i>	<i>байка́р-я́м</i>	<i>ко́зир-ям</i>	<i>ковзана́р-а́м</i>
Зн.	<i>пасажі́р-ів</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Ор.	<i>пасажі́р-ами</i>	<i>бульва́р-ами</i>	<i>байка́р-я́ми</i>	<i>ко́зир-ями</i>	<i>ковзана́р-а́ми</i>
М.	<i>...пасажі́р-ах</i>	<i>...бульва́р-ах</i>	<i>...байка́р-я́х</i>	<i>...ко́зир-ях</i>	<i>...ковзана́р-а́х</i>
Кл.	<i>пасажі́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>

Зразок відмінювання іменника *Госпóдь*

Н.	<i>Госпóдь</i>
Р.	<i>Гóспод-а</i>
Д.	<i>Гóспод-ові (-у) і Господ-éві</i>
Зн.	<i>Гóспод-а</i>
Ор.	<i>Гóспод-ом</i>
М.	<i>...Гóспод-ові (-у, -і)</i>
Кл.	<i>Гóспод-и</i>

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. <i>бабі́иц-е</i>	<i>бабі́иц-а</i>
Р. <i>бабі́иц-і/-а</i>	<i>бабі́иц</i>
Д. <i>бабі́иц-і/-у</i>	<i>бабі́иц-ам</i>
З. <i>бабі́иц-е/-у</i>	<i>бабі́иц</i>
О. <i>бабі́иц-ею/-ем</i>	<i>бабі́иц-ами</i>
М. <i>...бабі́иц-і</i>	<i>бабі́иц-ах</i>
Кл. <i>бабі́иц-е</i>	<i>бабі́иц-а</i>

Примітка. Тип відмінювання іменників на *-ище* (*бабі́ице* — жін. і середн. рід, *свекру́ище* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабі́ице* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення *-е*, типово для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а		
Н. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Р. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і, гі́дност-и</i>
Д. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і</i>
Зн. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Ор. <i>ті́нн-ю</i>	<i>по́дорожж-ю</i>	<i>гі́дніст-ю</i>
М. <i>... ті́н-і</i>	<i>... по́дорож-і</i>	<i>... гі́дност-і</i>
Кл. <i>ті́н-е</i>	<i>по́дорож-е</i>	<i>гі́дност-е</i>

Множина

Н.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Р.	<i>ті́н-ей</i>	<i>по́дорож-ей</i>
Д.	<i>ті́н-ям</i>	<i>по́дорож-ам</i>
Зн.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Ор.	<i>ті́н-ями</i>	<i>по́дорож-ами</i>
М.	<i>... ті́н-ях</i>	<i>... по́дорож-ах</i>
Кл.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>

Четверта відміна

Однина

Н.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т-и</i>	<i>ім-ен-і, ім'-я́</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-я</i>
Д.	<i>курч-а́т-і</i>	<i>ім-ен-і</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-ю</i>
Зн.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́м</i>	<i>ім-ен-ем, ім'-я́м</i>	<i>ті́м-ен-ем, ті́м'-ям</i>
М.	<i>... курч-а́т-і</i>	<i>... ім-ен-і</i>	<i>... ті́м-ен-і, ті́м'-ї, але і по ті́м'-ю</i>
Кл.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́, ім-ен-е</i>	<i>ті́м'-я</i>

Множина

Н.	<i>курч-а́т-а</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т</i>	<i>ім-е́н</i>	<i>ті́м'-їв</i>
Д.	<i>курч-а́т-ам</i>	<i>ім-ен-а́м</i>	<i>ті́м'-ям</i>
Зн.	<i>курч-а́т(а)</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́т-ами</i>	<i>ім-ен-а́ми</i>	<i>ті́м'-ями</i>
М.	<i>... курч-а́т-ах</i>	<i>... ім-ен-а́х</i>	<i>ті́м'-ях</i>

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

I відміна

A. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**:

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньки, дочкí, кні́жки, ма́ми, маши́ни, перемо́ги, роді́ни, фа́брики*;

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́рі, грíвні* (від *грíвня* — грошова одиниця), *дуéньї, мрі́ї, наді́ї, пра́ці, відмінниці́, сім'ї́; кру́чі, межі́, площі́, ті́ші*.

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочкí* — *до́чки*, *землі́* — *зе́млі*, *кні́жки* — *книжкí*, *межі́* — *ме́жі*, *сестрі́* — *се́стри*, *сім'ї́* — *сі́м'ї*.

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *до́ньці, дочцí, кні́жці, маши́ні, перемóзі, фа́бриці; бу́рі, грíвні, дуéньї, наді́ї, відмінниці́, сім'ї́, статті́, кру́чі, межі́, площі́, ті́ші*.

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у**, м'якої — **-ю**: *до́ньку, дочку́, кні́жку, маши́ну, перемо́гу, фа́брику; кру́чу, межу́, площу́, ті́шу; бу́рю, грíвню, дуéнью, наді́ю, відмінницю́, сім'ю́, статтю́*.

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою**, м'якої та мішаної груп — **-єю**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю**: *до́нькою, дочко́ю, кні́жкою, маши́ною, перемóгою, фа́брикою; бу́рею, грíвнею, дуéньєю, наді́єю, відмінницею́, сім'єю́, статте́ю; кру́чею, межéю, пло́щею, ті́шею*.

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на до́ньці, на дочці, на кні́жці, на маши́ні, на фа́бриці, у бу́рі, у перемо́зі, по дорóзі, по сте́жці, по руці; при до́ньці, при дочці; на грíвні, на дуéньї, у наді́ї, у сім'ї, у статті, при відмінниці, при сім'ї; на кру́чі, на межі́, на пло́щі, у ти́ші, у межі́, по кру́чі, по пло́щі.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *нога́ — нозі́, рука́ — руці́, му́ха — му́сі.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *до́нько, до́чко, дружи́но, Га́нно Миха́йлівно, кні́жко, перемо́го, се́стро;*

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́ле, відмінни́це, грíвне, ду́ше, зе́мле, Ка́тре, кру́че, маґара́дже, ра́дже; а також І́лле; дуéньє, Мари́є, мрі́є, Соломі́є;*

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́сю, Га́лю, до́ню, Катру́сю, Мару́сю, мату́сю, тіту́сю.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Окса́но Іва́нівно, Мари́є Васи́лівно.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добро́дійко Вариво́до, па́ні Гарку́ше, поетко Заба́што.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *книжкí, маши́ни, перемо́ги, фа́брики; бу́рі, дуéньї, наді́ї, відмінниці́, статті́, сім'ї́; кру́чі, ме́жі, ми́ші, пло́щі; також іменники чол. роду: джу́ри, ра́джі, су́дді.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верствá* — шар) і *версто́в* (від *верствá* — давня одиниця вимірювання відстані), *ви́гід* (від *ви́года*) і *ви́гід* (від *виго́да*), *губ* (і *губі́в*), *дорі́г*, *маши́н*, *назв*, *свобо́д*, *фа́брик*, *шкіл*; *бур*, *доло́нь*, *легéнь* (і *легéнів*), *наді́й*, *робітні́ць*; *кру́ч*, *меж*, *пло́щ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф*, *догм*, *пальм*, *шайб*.

2) невелика група іменників жіночого роду мають закінчення **-ей**: *мише́й*, *свине́й*, або нульову основу на **-ей**: *баде́й* (від *бадді́*), *сіме́й* (від *сім'ї́*), *стате́й* (від *статті́*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чоловічого роду: *гайдама́ків*, *судді́в*, *старості́в* (від *старості́* (у весільному обряді)) і *ста́рост* (від *ста́рости* (керівна особа)), *те́слів*, окремі іменники жіночого роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбі́в*, *Чупрі́нків* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *маму́* — *мамі́в* і *ма́ми* — *мам*, *бабу́* — *бабі́в* і рідко *баб*; у прізвищах: *Ма́йбороди́в* і *Ма́йбород*, *Ста́рости́в* і *Ста́рост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *до́чок* (*до́чки*), *книжо́к*, (*книжкі́*), *ку́льо́к* (*ку́льки́*), *мисо́к* (*мискі́*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *і́гри*), *ку́хня*, *пове́рхня*, *со́сна́*, *су́кня*, *це́рква* — *і́гор*, *ку́хонь*, *пове́рхонь*, *со́сон* (і *со́сен*), *су́конь*, *це́ркво́в*. У низці іменників з'являється відповідно **е** (**є**): *бо́єнь*, *во́єн* (і *війн*), *гри́вень*, *до́мен*, *ду́єней*, *ескадри́лей*, *копа́лень*, *ла́зень*, *мі́тел*, *шабе́ль*, але *букв* (одн. *бу́ква*), *мавл* (одн. *ма́впа*), *шахт* (одн. *ша́хта*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бо́нна*), *булл* (від *бу́лла*), *ванн* (від *ва́нна*), *вілл* (від *ві́лла*), *мадо́нн* (від *мадо́нна*), *панн* (від *па́нна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáм*, *маши́нам*, *фа́брикам*; *кру́чам*, *ме́жам*, *пло́щам*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́рям*, *ду́єням*, *гри́вням*, *ескадри́льям*, *наді́ям*, *відмінни́цям*, *сім'я́м*, *стаття́м*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́диць, вовчи́ць, листонóш, міхонóш, молоді́ць, відмінни́ць, украї́нок; ду́еней, свинéй*.

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка: *гна́ти ове́ць* (і *ві́вці*), *па́сти корі́в* (і *коро́ви*), *годува́ти свинéй* (і *сві́ні*), *ловити мух* (і *му́хи*);

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжкíй, маши́ни, фа́брики; ву́лиці, грíвні, друка́рні, ескадри́льї, мрі́й, сі́м ї́, кру́чі, ме́жі, плóщі*.

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáми, маши́нами, фа́бриками, кру́чами, ме́жами, плóщами*;

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *ву́лицями, грíвнями, друка́рнями, дуéньями, ескадри́льями, мрія́ми, відмінни́цями, сі́м'ями, стаття́ми*;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слізьмі́* (і *сльозáми*), *свиньмі́* (і *сві́нями*).

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: *у книжкáх, на маши́нах, на кру́чах, на ме́жах, на грíвнях, на дуéньях, на ескадри́льях, у стаття́х, у сі́м'ях; по доро́гах, по рука́х, по стежкáх*.

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабі́, дочкí, жі́нкі, грíвні, дуéньї, відмінниці́*.

II відміна

A. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**.

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *міста, селá, плечá, прізвища; уміння, знаряддя, моря, обличчя, узбіччя, поля*.

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *батька, Дмитрá, Дорошенка, Тесленка, Франкá, Шевченка; Антося, Бенедя, Олексія*.

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *академіка, воїна, делегáта, священника, співакá, теслярá, митця, незнайомця, промовця, татуся́, феномена* (людина), *учителя́, учня́, фахівця́; Богдана́, Бориса́, Олександра́, Тараса́; Андрія́, Василя́, Віталія́, Сергія́, Юрія́; козаченька́, хлопчика́; вівчика́, зайчика́, соко́лика; та персоніфіковані предмети і явища: Вітра́, Мороза́ та ін.*

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *береста́, дуба́, клéна, явора́, ясеня́; дубкá, яворонька́, ясеночка́;*

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *ваго́на, електрока́ра, ескалаторá, комп'ютера́, літакá, монітора́, моторá, по́тяга, тра́ктора; автомобі́ля, ді́зеля, по́ришня; вагончи́ка, літачкá;*

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *ато́ма, ве́ктора, еле́мента, еліпсо́їда, інтегра́ла, катодо́а, квар́ка, квадрáта, коефіціє́нта, ко́нуса, ко́сину́са, циліндра́; афі́кса, інтерфі́кса, локати́ва, пре́фікса, су́фікса та ін., але сінтаксису́, фразеологі́зму* (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, восьмику́тника, дода́тка, займе́нника, знаме́нника,*

іме́нника, прикме́тника, прислі́вника, трику́тника, чисе́льника, числі́вника, шкíва; про́меня, але ві́ду, ро́ду, скла́ду, спо́собу (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дю́йма, ме́тра, кіломе́тра*) або маси (*гра́ма, кілогра́ма, фунта́, фунтика́*);

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня́, ві́вторка, понеді́лка; листопа́да, мі́сяця, сі́чня, ті́жня*; але *ві́ку, листопа́ду* (явище природи), *ро́ку* (сукупність місяців, тижнів і днів), *по́ясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2)), а також числові назви: *деся́тка, мі́льйо́на, мі́лья́рда*;

е) назви грошових знаків: *гроші́, до́лара, карбо́ванця, санті́ма, фра́нка, це́нта, черві́нця, черві́нчика*;

є) назви органів і частин тіла: *животá, кишковика́, м'я́за, но́са, ро́та, скеле́та, сугло́ба, хребта́, шлу́нка, па́льця; живо́тика, па́льчика*, але *стравохо́ду* та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сільськогосподарських і технічних будівель і їхніх частин, архітектурних деталей: *бара́ка, ко́мина, одві́рка, підда́шка, причі́лка, сво́лока, флі́геля, димаря́; ві́тряка́, ву́лика, голу́бника́; акведу́ка, баге́та, е́ркера, карні́за, балко́на, па́ндуса, та́мбура; балко́нчика*; але *підму́рку, по́кою* (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножа́, ча́йника, черпакá; дива́на, мі́сника, серва́нта; сті́льця; сті́льчика*;

и) назви одягу і взуття: *дже́мпера, жупа́на, кобеняка́, костю́ма, ку́нту́ша, піджака́, плаща́, по́яса* (елемент одягу), *све́тра, ке́да, череви́ка, чо́бота; костю́мчика, пла́щика; череви́чка*;

і) назви виробів із борошна: *бато́на, бу́блика, калача́, рогáлика; бу́бличка, калáчика*;

ї) назви церковних реалій: *амво́на, іконоста́са, ві́втаря́; іконоста́сика*;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-ець-**, елементами **-бург-**, **-град-** (**-город-**), **-піль-** (**-поль-**), **-мир-**, **-слав-**: *Бердя́нська, Лу́цька, Бо́бринця, Кре́менця, Трускавця́, Пі́ттсбурга, Вішгоро́да, Мі́ргорода, Ша́ргорода, Бори́споля, Терно́поля, Я́мполь, Жито́мира, Яросла́ва*, а також назви річок, населених пунктів і різних географічних назв із наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності **-ів-** (**-їв-**), **-ев-** (**-єв-**), **-ов-**, **-ин-** (**-ін-**), **-ач-**, **-ич-**: *Бика́, Дніпра́, Дністра́, Збруча́, Псла, Те́терева; Вільхиви́ця, Дінця́, Інгульця́, Тори́ця, Хустця́; Олесько́ва, Льво́ва, Ха́ркова, Ки́єва, Колгу́єва, Ха́ркова, Хо́дорова, Бату́рина, Пиря́тина, Свято́шина, Сня́тина; Ба́хмача, Га́дяча, Га́лича*, лише в окремих випадках з наголосом на корені іменника: *Бре́ча, Во́вка, До́вжика, Мало́го Куя́льника, Салги́ра, Сви́жа, Смо́трича*.

Примітка. Закінчення **-у, -ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення **-у**: *Давидово́го Бро́ду, Зелено́го Га́ю, Криво́го Ро́гу, Часово́го Я́ру, Широ́кого Ла́ну* та ін.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбу́ка, ютуба́, імейла́.*

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *герої́зму, ліри́зму, націона́лізму, патріоти́зму;*

б) назви почуттів, хвороб: *бо́лю, гні́ву, жа́лю, жа́ху, сну, со́рому, сти́ду (і стида́), стра́ху, ро́зпачу; авітаміні́зу, артро́зу, бронхі́ту, гаймори́ту, гри́пу, діабéту, колі́ту, ко́ру, на́бряку, о́піку, о́пуху, оти́ту, ка́шлю, правці́ю, тифу́, ящу́ру;*

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *ана́лізу, бі́гу, ви́бою, ви́купу, ви́слову, відбо́ю, відгу́ку, заробі́тку, зато́ру, за́пису, зву́ку (але як термін зву́ка), ідеа́лу, імпульсу́, кло́поту, коло́кві́уму, конфлі́кту, кро́ку, ле́ту (льо́ту), по́штовху, прибу́тку, при́їзду, прогрéсу, ремо́нту, ру́ху, сінтезу́, сто́гону, су́мніву, у́спіху, хо́ду, шу́му, але ривка́, стрибка́, стусана́;*

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолю́ту, абсу́рду, агности́зму, антропоцентри́зму, дисона́нсу, догмати́зму, до́гмату; авра́лу, а́кту, доста́тку, е́кспорту, е́кскурсу, ідеа́лу, со́рту, спо́сому, хі́сту, фено́мену (явище), фрейді́зму та ін., але як конкретні іменники-терміни: ду́ха і Ду́ха (у значенні Свято́го Ду́ха (третя іпостась єдиного Бога));*

г) назви явищ природи: *ві́хору, гра́ду, гро́му, ві́тру, вогні́ю, дощу́, землетру́су, моро́зу, сме́рчу, тума́ну, урага́ну, хо́лоду, цикло́ну; але Ві́тра, Моро́за як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1);*

2) іменники на позначення сукупності істот (*електора́ту, батальйо́ну, взво́ду, дивізіо́ну, ко́рпусу* (військове з'єднання), *ордену* (чернеча громада), *орке́стру, по́лку, ро́ю, хо́ру*, але з наголосом на останньому складі *табуна́*) або неістот: а) дерев, кущів: *га́ю, лі́су, са́ду* (але *садка́*), *чагарнику́*; б) трав'янистих рослин: *барві́нку, бузку́, буркуну́, горо́ху, звіробо́ю, кро́пу, молоча́ю, очерéту, щавлю́, ячме́ню* (але *вівса́*); в) предметів побуту: *о́дягу, ремане́нту, суво́ю, това́ру*; г) сортів плодових дерев: *ране́ту, ренкло́ду; кальві́лю* та ін.; г) установ, закладів, організацій, об'єднань держав: *інститу́ту, коледжу́, ліце́ю, ма́ркету, музе́ю, університету́; клубу́, коміте́ту, у́ряду; сою́зу*, але *бло́ка* (механізм або камінь); г) спортивних ігор і танців: *альпіні́зму, бадмінто́ну, баскетбо́лу, бейсбо́лу, біатло́ну, бо́ксу, боулінгу́, волейбо́лу, гандбо́лу, го́льф, да́йвінгу, се́рфінгу, футбо́лу; бобсле́ю, хокéю; ва́льсу, краков'я́ку, та́нку* (але переважно з наголосом на закінченні *танка́*); *та́нцю*, але: *гопакá, козакá* (танець), *се́рфінга* (спортивне знаряддя);

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *ва́лу, байра́ку, лимана́у, лу́гу, майдана́у, то́ку; всесві́ту, рі́нгу, ро́ву, сві́ту, сте́ну,*

у́рівку, я́ру; кра́ю, небокра́ю, руча́ю, але: горба́, ху́тора. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́ну, буди́нку, вігва́му, вокза́лу, гурто́житку, та́нку, да́ху, заво́ду, за́лу, за́мку, інтерна́ту, кана́лу, коридо́ру, мо́лу, му́ру, пала́цу, парapéту, підва́лу, плóту, по́верху, порта́лу, приту́лку, ти́ну, універма́гу, фаса́ду, фільва́рку, чу́му, ши́нку, шта́бу; сара́ю; метрополіте́ну; але (переважно з наголосом на закінченні): бліндажá, гаражá, куреня́, млина́, сажá, хліва́; обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *моста́* (конкретний предмет) й *мо́сту* (цілісність), подібно: *паркана́* й *парка́ну, плота́* й *плóту, стола́* й *сто́лу.**

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бу́гу, Га́нгу, До́ну, Дунáю, Ні́лу, Ре́йну, Се́йму, Сті́ру, Стрі́ю, Байка́лу; Сві́тязю; Ельбру́су, Памі́ру, Ура́лу, Алта́ю; Кі́пру, Крі́ту, Родосу́; Алжі́ру, Афганіста́ну, Ватикáну, Єгип́ту, Іра́ну, Іра́ку; Кита́ю, Тайва́ню; Гонко́нгу, Ельза́су, Кавка́зу, Караба́ху, Кривба́су, Мікелóну, Сен-П'є́ру, Сибі́ру.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнявальну функцію в деяких іменників: *Алжі́ра, Рі́ма, Туні́са* (місто) і *Алжі́ру, Рі́му, Туні́су* (країна), *Нью-Йо́рка* (місто) — *Нью-Йо́рку* (штат).

4) речовинні іменники: *азо́ту, асфа́льту, бальза́му, бо́ру, бро́му, бори́щу, во́ску, га́су, гі́псу, грані́ту, йо́ду, ква́су, кі́сню, льо́ду, ме́ду, піс́ку, плазміноге́ну, поро́ху, спі́рту, фібриноге́ну; алюміні́ю, во́дню, вугле́цю, ма́гнію, ра́дію, та́лію, ту́лію, але бі́лка, хлі́ба* (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водогóну, вододі́лу, газогóну, живо́пису, живоплóту, манускри́пту, родово́ду, руко́пису, суходо́лу, але електро́воза, паропла́ва;*

6) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстерда́му, Го́мелю, Ліверпу́лю, Ло́ндону, Мадри́ду, Пари́жу, Чорно́билю.*

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —а(-я): *Амстерда́ма, Го́меля, Ліверпу́ля, Ло́ндона, Мадри́да, Пари́жа, Чорно́биля;*

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *ви́бою, ви́падку, ви́слову, відбо́ю, відгу́ку, заробі́тку, за́пису, зато́ру, о́піку, о́пуху, по́буту, по́штовху, прибу́тку, прикла́ду, про́воду (дріт), сувою́, у́сміху, у́спіху.*

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алма́за* (коштовний камінь) — *алма́зу* (мінерал), *акта́* (документ) — *акту́* (дія), *апарáта* (прилад) — *апарáту* (установа), *ба́ла* (одиниця виміру) — *ба́лу* (святковий вечір), *бло́ка* (частина споруди, машини) — *бло́ку*

(об'єднання держав), *бо́ра* (свердло) — *бо́ру* (хімічний елемент), *бо́рта* (край одягу, посуду) — *бо́рту* (судно), *була́та* (зброя) — *була́ту* (сталь), *ва́ла* (деталь машини) — *ва́лу* (насип), *дзво́на* (інструмент) — *дзво́ну* (звук), *Ду́ха/ду́ха* (безплотна надприродна істота, безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́ху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елеме́нта* (конкретне) — *елеме́нту* (абстрактне), *звۇ́ка* (термін) — *звۇ́ку* (процес), *інструме́нта* (одиничне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́меня* (одиничне) — *ка́меню* (збірне), *клі́на* (предмет) — *клі́ну* (просторове поняття), *ко́рпуса* (тулуб) — *ко́рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) — *лі́сту* (збірне), *листопа́да* (місяць) — *листопа́ду* (процес), *оригіна́ла* (особа) — *оригіна́лу* (документ), *о́ргана* (частина тіла) — *о́ргану* (установа), *папе́ра* (документ) — *папе́ру* (матеріал), *по́тяга* (поїзд) — *по́тягу* (почуття), *прида́тка* (відросток) — *прида́тку* (додаток), *по́яса* (предмет) — *по́ясу* (просторове поняття), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) — *сирку́* (зменш. до *сир*), *со́няшника* (рослина) — *со́няшнику* (насіння), *ста́на* (технічний термін) — *ста́ну* (музичний та ін. термін), *телефо́на* (апарат) — *телефо́ну* (вид зв'язку); *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ктора* (маклер) — *фа́ктору* (чинник), *фено́мена* (особа) — *фено́мену* (явище), *шабло́на* (пристрій; кресленник) — *шабло́ну* (зразок), *шлу́нка* (орган травлення) — *шлу́нку* (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *ба́тькові, веле́тневі, дире́кторові, ді́дові, добро́дієві, журавле́ві, ма́йстрові, Петро́ві, побрати́мові, праці́вникóві, секретаре́ві, Серге́єві, си́нові, солов'е́ві, та́тові, това́ришеві, шахта́реві; буди́нкові, бу́кові, дро́тові, запáсові, кі́лимові, набóрові, пала́цові; га́єві, ка́меневі, кра́єві, пне́ві, до́цєві, пла́чєві, плацє́ві* та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дире́ктору, ма́йстру, Петро́у, веле́тню, Віта́лію, журавлю́, солов'ю́; буди́нку, бу́ку, дро́ту, запáсу, кі́лиму, пала́цу; га́ю, ка́меню, кра́ю*.

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Симоне́нкові Олесе́ю Андрі́йовичу, Леоне́дові Миколо́йовичу Куце́нку, добро́дієві бригади́ру, пано́ві капіта́ну*.

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́ткові* — *дитя́тку, лоша́ткові* — *лоша́тку, немовля́ткові* — *немовля́тку, порося́ткові* — *порося́тку, теля́ткові* — *теля́тку, ягня́ткові* — *ягня́тку* і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́сту, селу́, свя́ту; прізви́щу, умі́нню, знарядд́ю, облі́ччю, підда́шию, роздо́ріжжю; се́рцю, со́нцю*.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю та -ові, -еві**: *ліху — ліхові, місту — містові, озеру — озерові, серцю — серцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин**: *Київ — Києву, Колгусєв — Колгусєву, Мамонтов — Мамонтову, Львів — Львову, острів — острову, рів — рову, Харків — Харкову, Бату́рин — Бату́рину, Лебеді́н — Лебедину́*.

Примітка. У прізвищах на зразок *Василі́шин, Волóшин, Семені́шин, Якові́шин, Ільї́н* можливі варіантні закінчення **-у та -ові**: *Василі́шину — Василі́шинові, Волóшину — Волóшинові, Михайлі́шину — Михайлі́шинові, Семені́шину — Семені́шинові, Степані́шину — Степані́шинові, Якові́шину — Якові́шинові, Ільї́ну — Ільї́нові* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівника́, доповідача́, коня́, хлопця́, Вітра, Мороза*.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *будінок, декрét, інститут, колектів, міст, народ, полк, сон, стиль, стіл, ячмінь; коріння, місто, місце, море, село*.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб і дуба*, (вивчив) *вірш і вірша*, (написав) *лист і листá*, (узяв) *ніж і ножá*, (поклав) *олівéць і олівця́*, (поставив) *плуг і плуга*, (розгорнув) *довідник і довідника*; (подарував) *пéрстень і пéрсня*, (уклав) *акт і áкта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм) і -ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *ма́йстром, мі́стом, працівникóм, селóм; бійцéм, кобзарéм, конéм, кущéм, місцéм, морéм, ножéм, плечéм, прізвищéм, секретарéм, слухачéм, пирі́єм, ро́єм, солов'éм, урожа́єм; Багри́єм, Кублі́єм, Червоні́єм*.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожі́нням, житт́ям, змага́нням, умі́нням, знаряддя́м, кілля́м, лі́стям, луб'я́м, облі́ччям, підда́шшям, пір'я́м, роздорі́жжям, щаст́ям*.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**: *Виногра́довим, Звє́гінцевим, Ільї́нім, Ковале́вим* (від

Ковалів), Лєсиним. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов-, -ин-, -ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бюловом, Дарвіном, Кельвіном, Чапліном*.

Примітка. Прізвища на **-ин** (**-анин, -янин**), які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Волошином, Лучканином, Русиним, Турчином, Турянином* і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-)**, що відмінюються як прикметники: *Горошине — Горошиним, Гранітне — Гранітним, Кам'яне — Кам'яним, Котелєве — Котелєвим, Сватове — Сватовим*.

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-, -ев- (-єв-), -ів- (-їв-), -ин-, -ін- (-їн-)**, що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Києвом, Козятиним, Лебединим, Пирятиним, Святошиним, Харковим, Яготиним*.

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в акті, в душі, у комп'ютері, у байраці, у березі, у ґрунті, у декреті, у телефоні, на дубі, на місяці, на поверсі, на порозі, на столі, на язиці, по асфальті, по менті, при дні, при столі, при характері*;

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гай — у гаю, у край — у краю, у лісі — у лісу, на льоді — на льоду, на роді — на роду, у саді — у саду, на ставі — на ставу, на торзі — на торгу*;

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у горі, у навчанні, в озері, у слові, у місті, у селі, у прізвищі, на письмі, на обличчі, на піддашші, на плечі, на роздоріжжі, по завершенні, при згарищі, при морі, при узбіччі*.

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)** — назви неістот: *у ставку, у горищечку, у містечку, у будінку, у гуртку, у війську, на державку, на літаку, на мішку, на дощику, на ліжку, на яєчку, по горішчу, по узбіччю, при батеньку, при підрахунку*. Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у будінкові, на/по/при/у державові, на/по/при/у літаківі, на/по/при/у ліжкові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: у *гаю́*, у *соку́*, у *стену́*, у *яру́*, у *бою́*, на *льодо́у*, на *снігу́*, на *шляху́*, по *даху́*.

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень - **у (-ю)** та **-і (-ї)**: по *дубу́* — по *дубі́*, по *Дніпру́* — по *Дніпрі́*, по *місту́* — по *місті́*, по *обліччю́* — по *обліччі́*, по *озеру́* — по *озері́*, по *пілью́* — по *полі́*, по *селу́* — по *селі́*, по *навчанню́* — по *навчанні́*; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: по *закінченні́*, по *обіді́*; зрідка — **-у (-ю)**: по *вечорі́* і по *вечору́*, по *досягненні́* і по *досягненню́*, по *завершенні́* і по *завершенню́*, по *закінченні́* і по *закінченню́*, по *здійсненні́* і по *здійсненню́*.

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: у *потягу́* — у *потязі́*.

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: на/при *ба́тькові́*, на/при *лісникóві́*, на/при *водіє́ві*, на/при *вчі́телеві́*, на/при *конéві́*, на/при *товáришеві́*;

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): на *дитя́ткові́*, на *левеня́ткові́*, на *немовля́ткові́*, на *теля́ткові́*, на *хлоп'я́ткові́*, на *яструб'я́ткові́*.

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-г, -к, -х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: на *ба́тькові́* — на *ба́тьку*, при *співробі́тниківі́* — на *співробі́тнику*, на *чу́макові́* — на *чу́маку́*, на *дитя́ткові́* — на *дитя́тку*, на *теля́ткові́* — по *теля́тку*.

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: на *зві́рові́* — на *зві́рі*; на *китóві́* — на *киті́*, на *ослóві́* — на *ослі́*, на *ті́грові́* — на *ті́грі*; на *буга́єві́* — на *буга́й*, на *конéві́* — на *коні́*, на *лóсеві́* — на *лóсі*; на *вужéві́* — на *вужі́*; **-ові** та **-у** — переважно в іменників з основою на **-к**: на *борсукóві́* і на *борсуку́*; на *ві́слюкові́* і на *ві́слюку́*; на *во́вкові́* і на *во́вку*; на *во́якові́* і на *во́яку́*.

Примітка 2. Із прийменником *по* іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: по *ле́вові́* і по *ле́ву*, по *во́вкові́* і по *во́вку*; по *буга́єві́* і по *буга́ю*, по *зай́цеві́* і по *зай́цю*; по *вужéві́* і по *вужу́*.

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: на, у (в), по, при *капіта́нові́*, *капіта́ну*, *капіта́ні*; на, у (в), по, при *прем'є́р-міні́строві́*, *прем'є́р-міні́стру*, *прем'є́р-міні́стрі*; на, у (в), по, при *профе́сорові́*, *профе́сору*, *профе́сорі́*; на, у (в), по, при *студе́нтові́*, *студе́нту*, *студе́нті́*; на, у (в), по, при *учі́телеві́*, *учі́телю*, *учі́телі́*; на, у (в), по, при *носі́єві́*, *носі́ю*, *носі́й*; на, у (в), по, при *не́божжеві́*, *не́божжу*, *не́божжі́*; на, у (в), по, при *товáришеві́*, *товáришу*, *товáриші́*; на, у (в), по, при *чита́чеві́*, *чита́чу*, *чита́чі́*.

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пётрику, Іва́нку, Олёже* (й *Олёгу*), *ба́тьку, сінку, погони́чу, слуха́чу, товари́шу, робітнику́* (і *робітні́че*), *Джэ́ку, Жа́ку, Лю́двігу, Фрі́дріху*; а також іменники *ді́ду, сіну, та́ту*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віта́лію, вчи́телю, Грі́цю, кра́ю, лі́карю, мі́сяцю, розма́ю, ясе́ню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богда́не, Бо́же, го́лубе, дру́же, коза́че, мо́сте, о́рле, па́не, Пётре, по́сле, со́коле, Степа́не, чума́че; же́нче* (від *жнець*), *кра́вче, моло́дче, хло́пче, ше́вче* (переважно: *бійці́ю, украї́нцю, умільці́ю* та ін.); *гусля́ре, Довбу́ше, ма́ляре, сто́роже, тесля́ре, шко́ляре*. В окремих випадках можливі варіанти: *повста́нц-ю* і *повста́нч-е, умільц-ю* і *умільч-е*.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі, як *Рома́нове, Чу́гуєве, Короле́ве, Щого́леве, Глі́бове, Гуля́єве, Романі́йшине, Степа́нійшине* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Рома́нів, Чу́гуїв, Коро́лів, Щого́лів, Глі́бов, Гуля́єв, Романі́йшин, Степа́нійшин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Ки́єве, Лебе́діне, Льво́ве*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *доброді́ю бригади́ре, па́не лейтена́нте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *бра́те Пётре, дру́же Грі́цю, коле́го Степа́не, лі́карю І́горю, па́не Віта́лію, побраті́ме Іва́не*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дру́же Макси́менку; коле́го Євгени́щук, па́не Кова́лю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дру́же Макси́менко; коле́го Євгени́щук, па́не Кова́ль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володи́мire Хоми́чу, Пётре Кузьми́чу, Яросла́ве Андрі́йовичу*.

Примітка 5. Іменники *сер, сір, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сір, гер*.

Примітка 6. Іменник *Госпо́дь* у кличному відмінку має форму *Го́споди*; іменник *Христос* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хри́сте, Христé, рідко Христóсе*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батькі́, береги́, городи́, директорі́, заводи́, класи́, ліси́, працівникі́, футляри́*, але *друзі́*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н)**: *болга́ри, громадя́ни, кия́ни, львів'я́ни, селя́ни, тата́ри, хазя́ї (хазяї́ни)*, але: *грузи́ни, осети́ни, руси́ни*.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *веле́тні, геро́ї, ковалі́, обрі́ї, купці́, лікарі́, пазу́рі (і па́зури), секретарі́, солов'ї́, тесля́рі, школя́рі; ножі́, слухачі́, товари́ші; о́чі (зрідка ві́чі), плі́чі*.

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **—и, -і (-ї)**: *два хло́пці, три робі́тникі́, чотири слухачі́*.

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат* — *браті́* вживають форму збірності *браття́* (зрідка — *братове́*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *де́на (від дно́), міста́, пе́ра, стреме́на; прізви́ща, у́рвища; умі́ння, моря́, облі́ччя, підда́шшя, поля́, прислі́в'я, роздорі́жжя*.

Деякі іменники чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *ву́си — ву́са, ґрунті́ — заст. ґрунта́ (збірне), рукави́ — рука́ва, хліби́ — хліба́ (збірне)*, але тільки *ві́вса*.

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батькі́в, берегі́в, ва́тїв, во́льтїв, геро́їв, гра́мїв, друзі́в, доці́в, захисникі́в, обрі́їв, ме́трїв, о́мїв, підписі́в, робі́тникїв, солда́тїв, солов'ї́в, степі́в, таті́в (множина таті́)* і *та́тїв (множина та́ти), школя́рів; верхі́в'їв, відкритті́в, житті́в, міжгі́р'їв, морі́в, подві́р'їв, полі́в, покритті́в, почутті́в, прислі́в'їв*.

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ва́тїв (ват), кілова́тїв (кілова́т), чо́ботїв (чобі́т)*, а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і *разі́в*), але *днів* сім, *разі́в* сто; *чоловік* сім і *сім чоловік*, тобто “сім осіб”, але *сім чоловікі́в* — “сім осіб чоловічої статі”, *чоловік* із *дві́сті*, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси **-ин**, **-їн**: *болга́р*, *громадя́н*, *селя́н*, *тата́р*, але: *ві́рме́нів*, *грузи́нів*, *осети́нів*.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о**, **-е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м’яким подовженим приголосним **н**): *бажа́нь*, *боли́т*, *вага́нь*, *верхові́ть*, *весі́ль*, *ві́дер*, *ві́кон*, *доли́т*, *завда́нь*, *засі́дань*, *умі́нь*, *кіл*, *кіле́ць*, *коли́с*, *місць*, *озе́р*, *облі́ч*, *пальт*, *пита́нь*, *підда́ш*, *покли́кань*, *поло́тен*, *прізви́щ*, *роздорі́ж*, *серде́ць* (і *серце́*), *сіл*, *слів*, *сприйня́ть*, *ху́тер*, *яе́ць*, але: *мори́в*, *поли́в* (рідко *піль*) та ін.

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з’являються голосні **о** або **е**: *ві́кон*, *па́сом*, *су́кон*; *боли́тець*, *ві́дер*, *віко́нець*, *га́сел*, *ден* (від *дно*), *кіле́ць*, *озе́рець* (*озере́ць*), *ре́бер*.

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *го́сте́й*, *ко́ней* і середн. роду: *оче́й* (і *віч*), *плече́й* (і *пліч*), заст. *уше́й* (*уши́*), перев. *вух*.

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м’якій групі): *батька́м*, *працівника́м*, *слухача́м*, *трактора́м*, *колі́нам*, *міста́м*, *прізвища́м*, *се́лам*; *обри́ям*, *лікаря́м*, *шахтаря́м*, *моря́м*, *поля́м*; а також *дру́зям*, *місця́м*, *моря́м*, *облі́ччям*, *бажа́нням*, *пита́нням*, *підда́шиям*, *роздорі́жжям*, *узві́шиям*.

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчителі́в*, *герої́в*, *кравці́в*, *лікарі́в*, *олені́в*, *працівникі́в*, *хруці́в* (але: *піти́ в гварді́йці*, *перейти́ в робітниківі́*).

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волі́в* (і *воли́*), *ко́ней* (і *ко́ні*), *порося́ток* (і *порося́тка*).

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *береги́*, *трактори́*; *вантажі́*, *олівці́*; *міста́*, *се́лища*; *моря́*, *облі́ччя*, *поля́*, *узві́шия*.

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берегáми, працівникáми, товаришáми, тракторáми; вóхами, містáми, прізвищáми, сéлами, явищáми; ковальáми, лікарáми, шахтарáми; знаряддями, місця́ми, обліччя́ми, поля́ми, роздоріжжя́ми, узві́шиями*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *го́стя́ми* (й *гі́стьми*), *кіньми* (й *ко́нями*), *чобітьми́* (й *чобóтями, чóботами*); *колі́ньми* (й *колі́нами*), *колéсами* (й *колі́сьми*), *кри́лами* (й *крильми́*).

Примітка. Іменники середн. роду *о́ко, плечé* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има**: *очі́ма, плечі́ма*.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дубáх, на працівникáх, у горизóнтах, в озéрах, у календаря́х, по лісáх, при берегáх, при столáх, у сéлищах; на учителя́х, на шахтаря́х, на чóботах (чобóтях), на місця́х, на обліччя́х, на роздоріжжя́х, на узві́шиях, по буді́нках, по гая́х, по обрі́ях, по містáх, по сéлах*.

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *браті́, працівникі́, діячі́, товариші́; обрі́ї, учителі́, лікарі́; моря́, поля́, сéла*; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *братóве, сватóве*.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бéршаді, ванілі, гáлузі, герáні, гідності, крóві, любóві, мо́ці, незале́жності, нéхвороці, но́чі, Оболóні, óсені, óсі, по́дорожі, прі́язні, рéчі, Рóсі, со́лі, ста́лі, су́міші, ті́ні, Ўмані, фáльші, фланéлі, хорóбрості*.

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любóв, óсінь, сіль, Русь, Білорóсь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідності, незале́жності, ра́дості, смéрти, чéсти, хорóбрості; крóви, любóви, óсени, со́ли, Рóсі, Білорóси*.

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височі́нь, глибочі́нь, далечі́нь, широчі́нь*, крім знахідного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин(а)**: *височина́, глибочина́, широчина́*.

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бéршаддю, вані́ллю, височі́нню, ві́ссю, гáлуззю, герáнню, мі́ддю, мі́ццю, ні́ччю, Оболóнню, по́дорожжю, Рóссю, сі́ллю, су́мішию, ті́нню, Ўманню*.

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р, щ**, то подовження не відбувається: *ве́рф'ю, гідні́стю, жóвчю, кі́новар'ю, крóв'ю, любóв'ю, ма́тір'ю, незале́жністю, нéхворо́цю, Об'ю, прі́язню, ра́дістю, які́стю*.

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *у Бéршаді, при свідóмості, у гáлузі, у до́повіді, на óсі, у по́дорожі, на Оболóні, у ра́дості, у со́лі, на Рóсі, у ті́ні, в Ўмані*.

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любóве, но́че, ра́досте, смерте, Ўмане*.

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *ві́дповіді, ві́сті, о́сі, ті́ні; но́чі, по́дорожжі, су́міші*.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відо́ностей, ві́дповідей, ві́стей, га́лузей, ге́раней, до́повідей, обла́стей, осе́й, ті́ней; но́чей, по́дорожжey, су́мішей*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *ві́дповідям, ві́стям, ге́раням, о́сям, ті́ням; но́чам, по́дорожжам, су́мішам*.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *ві́дповідями, ві́стями, ге́ранями, ко́стями* (рідко *кі́стьми*), *о́сями; но́чами, по́дорожжами, су́мішами*.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у ві́дповідях, у ві́стях, на ге́ранях, на о́сях, у ті́нях; по но́чах, у по́дорожжах, у су́мішах*.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

ОДНИНА	МНОЖИНА
Н. <i>ма́т-и</i> (рідко — <i>ма́т-мат-ер-і́ір</i>)	
Р. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>мат-ер-і́в</i>
Д. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>мат-ер-я́м</i>
Зн. <i>ма́т-і́р</i>	<i>мат-ер-і́в</i>
Ор. <i>ма́т-і́р'-ю</i>	<i>мат-ер-я́ми</i>
М. <i>... ма́т-ер-і́</i>	<i>... мат-ер-я́х</i>
Кл. <i>ма́т-и</i>	<i>мат-ер-і́</i>

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галче́ня, голу́б'я́, гуся́, дитя́, козе́ня; ко́лища́, курча́, ло́ша; ім'я́, плéм'я; ві́м'я, сі́м'я, ті́м'я*.

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галчен'яти, голуб'яти, гус'яти, дит'яти, козен'яти; курч'ати, лош'ати, коліщ'ати; імені (ім'я), плем'ені (плем'я); вімені (вім'я), сімені (сім'я), тімені (тім'я)*.

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галчен'яті, гус'яті, дит'яті, козен'яті; курч'аті, лош'аті; імені, плем'ені; вімені (вім'ю), сімені (сім'ю), тімені (тім'ю)*.

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят, -ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем і -ям**: *галчен'ям, гус'ям; дит'ям, козен'ям; курч'ам, лош'ам; іменем (ім'ям), плем'енем (плем'ям), віменем (вім'ям), сіменем (сім'ям), тіменем (тім'ям)*.

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галчен'яті; на курч'аті; в імені, у плем'ені; іменники вім'я сім'я, тім'я мають варіантні форми: на вімені (вім'ї), на тімені (тім'ї), на сімені (сім'ї); по вімені (вім'ю), по сімені (сім'ю), тімені (тім'ю)*.

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *імене, плем'ене*.

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гус'ята, телята; курч'ата, лош'ата; імен'а, племен'а, але вім'я, сім'я, тім'я* (ці іменники в множині відмінюємо як іменники другої відміни).

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гус'ят, телят; курч'ат, лош'ат; імен', плем'ен, але: вім'їв, сім'їв, тім'їв*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гус'ятам, телятам; курч'атам, лош'атам; імен'ам, племенам, але: вім'ям, сім'ям, тім'ям*.

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *коліщ'ата; імен'а, племен'а; вім'я, тім'я, сім'я; з родовим відмінком (для назв людей): дівч'ат, хлоп'ят; або обидві форми (для назв тварин): гус'ят і гус'ята; курч'ат і курч'ата, ягн'ят і ягн'ята*.

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гус'ятами, ягн'ятами; курч'атами, лош'атами; імен'ами, племен'ами, але: вім'ями, тім'ями, сім'ями*.

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гус'ятах, на ягн'ятах; на курч'атах, на лош'атах; в імен'ах, у племен'ах, але: у вім'ях, у сім'ях, на тім'ях*.

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, джинси, збіїни, канікули, кросівки, кури, люди, ночви, окуляри, сани, сіни, Суми, сходи, фінанси, Чернівці, штани*.

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гуси, діти, кури, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гуска, дитина, курка, людина*;

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *гордоці, граблі, двіри, дріжджі, коноплі, ножиці, помії, радіоці, хитроці*;

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *віла, ворота, дрова, ясла, ясна, вінця*.

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *грошей, гусей, дверей, курей, людей, саней, сіней*;

2) закінчення **-ів**: *в'язів, граблів (і грабелів), джинсів, дріжджів, кліщів, окулярів, сходів, фінансів, хитроців, Чернівців*;

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збіїн, канікул, конопель, лежач, ножиць, ночов (ночв), Сум, ясел, ясен*.

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *веселоцям, вілам, воротам (і воротям), в'язам, ночвам, радіоцям, Сумам,ходам, фінансам, штанам (і штанням), яслам*.

Винятки: *гусям, дітям, людям, курям, санням, сінням*;

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцям, граблям, дверям, ножицям, поміям, Чернівцям*.

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *віла, вінця, граблі, коноплі, окуляри, сани, фінанси, ясла*;

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *дітей, людей*;

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусей і гуси, курей і кури*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *вілами, ночвами, Сумами,ходами, фінансами; веселоцями, радіоцями*;

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцями, граблями, коноплями, ножицями, поміями, Чернівцями*;

3) закінчення **-ми**: *ворітьми* (і *ворóтами*), *грíшми* (і *грошíма*), *гусьми*, *двермі* (і *дверíма*), *дітьми*, *курмі*, *людьмі*, *саньмі* (і *саня́ми*), *сіньми*, *штаньмі* (і *штанáми*, рідше — *штáнями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах**, **-ях**: *на ві́лах*, *у джінсах*, *на ворóтах* (рідше — *ворóтях*), *на канікулах*, *на но́жицях*, *у но́чвах*, *у Су́мах*, *на фінáнсах*, *на штанáх* (рідше — *на штáнях*), *у я́слах*; *на грабля́х*, *у двéрях*, *у помі́ях*, *у Чернівця́х*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бо́сий*, *бурхлі́вий*, *велі́чний*, *весéлий*, *весня́ний*, *відва́жний*, *відповідний*, *гіркі́й*, *глухі́й*, *дові́чний*, *жито́мирський*, *зато́жний*, *за́хідний*, *кні́жний*, *маїсте́рний*, *мо́дний*, *молоді́й*, *навча́льний*, *незале́жний*, *нагі́рний*, *наро́дний*, *нові́й*, *пито́мий*, *попере́чний*, *пото́чний*, *постмодéрний*, *працьо́вительний*, *продо́жний*, *рі́дний*, *сві́жий*, *семирі́чний*, *сі́зий*, *сі́рий*, *слі́пий*, *ста́рший*, *схі́дний*, *тво́рчий*, *теля́чий*, *тогобі́чний*, *тото́жний*, *ту́гий*, *тямю́щий*, *хоро́брий*, *чі́стий*, *чотирику́тний*, *чудо́вий*, *шляхе́тний*, *щаслі́вий*;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв*, *ба́тьків*, *Га́лин*, *ді́дів*, *доччі́н*, *І́горів*, *Марі́їн*, *не́нин*, *няньчи́н*, *шеви́їв*;

3) усі короткі форми прикметників: *варт*, *ві́нен*, *го́ден*, *зго́ден*, *гото́в*, *жив*, *здро́в*, *зе́лен*, *ла́ден*, *пе́вен*, *по́вен*, *пові́нен*, *прав*, *рад*, *я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *будні́й*, *ве́рхній*, *вечі́рній*, *всесві́тній* (*кругосві́тній*), *горо́дній*, *да́вній* (*неда́вній*), *доро́жній* (*подоро́жній*), *досві́тній*, *доста́тній*, *дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній*, *за́дній*, *замі́жнє*,

кра́йній, ку́тній, лі́тній (повнолі́тній), майбу́тній, могу́тній, му́жній, незабу́тній, нові́тній, обі́дній (пообі́дній), осві́тній, осі́нній, остáнній, перéдній, пі́зній, порóжній, прису́тній (відсу́тній, посу́тній), пу́тній, ра́нній, самобу́тній, само́тній (але самі́тний), серéдній (посерéдній), спі́дній, сторо́нній, сусі́дній, ха́тній, худо́жній тощо;

2) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *блі́жній, вну́трішній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, за́втрашній, зо́внішній, ко́лішній, ні́нішній, поздо́вжній, ра́нішній, спра́вжній, сьо́годнішній, тепе́рішній, то́рішній* (але *цього́річний*), *туте́шній* та ін.; також *прийде́шній, сі́нешній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкра́йй, довгові́йй, короткоші́йй*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *бра́тній, о́рлій*, а також якісний прикметник *сі́ній*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

ТВЕРДА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>га́рн-ий</i>	<i>га́рн-е</i>	<i>га́рн-а</i>
Р.	<i>га́рн-ого</i>	<i>га́рн-ого</i>	<i>га́рн-ої</i>
Д.	<i>га́рн-ому</i>	<i>га́рн-ому</i>	<i>га́рн-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>га́рн-е</i>	<i>га́рн-у</i>
Ор.	<i>га́рн-им</i>	<i>га́рн-им</i>	<i>га́рн-ою</i>
М.	<i>... га́рн-ому(-ім)</i>	<i>... га́рн-ому(-ім)</i>	<i>... га́рн-ій</i>
Н.	<i>бра́тів</i>	<i>бра́тов-е</i>	<i>бра́тов-а</i> Р.
	<i>бра́тов-ого</i>	<i>бра́тов-ого</i>	<i>бра́тов-ої</i>
Д.	<i>бра́тов-ому</i>	<i>бра́тов-ому</i>	<i>бра́тов-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>бра́тов-е</i>	<i>бра́тов-у</i>
Ор.	<i>бра́тов-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>бра́тов-ою</i>
М.	<i>... бра́тов-ому (-ім)</i>	<i>... бра́тов-ому (-ім)</i>	<i>... бра́тов-ій</i>

М'ЯКА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>сін-ій</i>	<i>сін-є</i>	<i>сін-я</i>
Р.	<i>сінь-ого</i>	<i>сінь-ого</i>	<i>сінь-ої</i>
Д.	<i>сінь-ому</i>	<i>сінь-ому</i>	<i>сін-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>сін-є</i>	<i>сін-ю</i>
Ор.	<i>сін-ім</i>	<i>сін-ім</i>	<i>сінь-ою</i>
М.	... <i>сінь-ому</i> (<i>сін-ім</i>)	... <i>сінь-ому</i> (<i>сін-ім</i>)	... <i>сін-ій</i>
Н.	<i>безкра́-ій</i>	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-я</i>
Р.	<i>безкра́й-ого</i>	<i>безкра́й-ого</i>	<i>безкра́й-ої</i>
Д.	<i>безкра́й-ому</i>	<i>безкра́й-ому</i>	<i>безкра́-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-ю</i>
Ор.	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́-ім</i>	<i>безкра́й-ою</i>
М.	... <i>безкра́й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́й-ому</i> (<i>безкра́-ім</i>)	... <i>безкра́-ій</i>

Множина

	ТВЕРДА ГРУПА		М'ЯКА ГРУПА
Н.	<i>га́рн-і га́</i>	<i>бра́тов-і</i>	<i>сін-і</i> <i>безкра́-ї</i>
Р.	<i>рн-их га́</i>	<i>бра́тов-их</i>	<i>сін-іх</i> <i>безкра́-їх</i>
Д.	<i>рн-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>сін-ім</i> <i>безкра́-їм</i>
Зн.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>га́рн-ими</i>	<i>бра́тов-ими</i>	<i>сін-іми</i> <i>безкра́-їми</i>
М.	... <i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	... <i>сін-іх</i> <i>... безкра́-їх</i>

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівничий, лютий* (місяць), *подорожній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівничого, будівничі, з будівничими; лютого, у лютому*. Пор.: *Сьогодні п'яте лютого й П'ятого лютого 2018 року*.

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білолиций, блідолиций, круглолиций, повнолиций* тощо відмінюємо так:

Однина

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>білолі́ць-ий</i>	<i>білолі́ць-е</i>	<i>білолі́ць-я</i>
Р.	<i>білолі́ць-ого</i>	<i>білолі́ць-ого</i>	<i>білолі́ць-ої</i>
Д.	<i>білолі́ць-ому</i>	<i>білолі́ць-ому</i>	<i>білолі́ць-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>білолі́ць-е</i>	<i>білолі́ць-ю</i>
Ор.	<i>білолі́ць-им</i>	<i>білолі́ць-им</i>	<i>білолі́ць-ою</i>
М.	... <i>білолі́ць-ому</i> (<i>білолі́ць-ім</i>)	... <i>білолі́ць-ому</i> (<i>білолі́ць-ім</i>)	... <i>білолі́ць-ій</i>

МНОЖИНА

Н.	<i>білолі́ць-і</i>	Зн.	= Н. або Р.
Р.	<i>білолі́ць-их</i>	Ор.	<i>білолі́ць-ими</i>
Д.	<i>білолі́ць-им</i>	М.	... <i>білолі́ць-их</i>

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-і́ш-ий*, *повн-і́ш-ий*, *син-і́ш-ий*, *дешев-ш-ий*, *солод-ш-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вда́лий*, *більш глибо́кий*, *менш вередлі́вий*.

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбі́льший*, *найкра́ща*, *найме́нше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбі́льш зручній*, *найбі́льш стійка́*, *найме́нш приємне*.

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильні́ший*, *якнайбі́льший*, *якнайшвиді́ший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *о́дін*, *одне́* (*одно́*), *одна́* відмінюємо так:

Однина		Множина	
Чол. і середн. рід		Жіночий рід	
Н.	<i>о́дін</i> , <i>одне́</i> (<i>рідше –одно́</i>)	<i>одна́</i>	<i>одні́</i>
Р.	<i>одногó</i>	<i>однієї́</i> (<i>рідше –одної́</i>)	<i>одні́х</i>
Д.	<i>одному́</i>	<i>одній</i>	<i>одні́м</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>одне́</i> (<i>одно́</i>)	<i>одну́</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>одні́м</i>	<i>однією́</i> (<i>рідше –одно́ю</i>)	<i>одні́ми</i>
М.	... <i>одно́му</i> (<i>одні́м</i>)	... <i>одній</i>	... <i>одні́х</i>

Примітка. У займенниках *о́дін* до *о́дного*, *о́дін* *о́дному*, *о́дін* з *о́дним* і под. наголос у слові *о́дного*, *о́дному*, *о́дній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чоти́ри</i>
Р.	<i>двох</i>		<i>трьох</i>	<i>чотирьóх</i>
Д.	<i>двом</i>		<i>трьом</i>	<i>чотирьóм</i>
Зн.	= Н. або Р.		= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>двома́</i>		<i>трьома́</i>	<i>чотирма́</i>
М.	... <i>двох</i>		... <i>трьох</i>	... <i>чотирьóх</i>

Н.	<i>п'ять</i>	<i>шість</i>	<i>сім</i>	<i>ві́сім</i>
Р.	<i>п'яти́, п'ятьóх</i>	<i>шесті́, шістьóх</i>	<i>семи́, сімо́х</i>	<i>восьми́, вісьмо́х</i>
Д.	<i>п'яти́, п'ятьóм</i>	<i>шесті́, шістьóм</i>	<i>семи́, сімо́м</i>	<i>восьми́, вісьмо́м</i>
Зн.	<i>п'ять</i> або <i>п'ятьóх</i>	<i>шість</i> або <i>шістьóх</i>	<i>сім</i> або <i>сімо́х</i>	<i>ві́сім</i> або <i>вісьмо́х</i>
Ор.	<i>п'ятьма́, п'ятьома́</i>	<i>шістьма́, шістьома́</i>	<i>сьома́, сімома́</i>	<i>вісьма́, вісьмомо́ма́</i>
М.	... <i>п'яти́, п'ятьóх</i>	... <i>шесті́, шістьóх</i>	... <i>семи́, сімо́х</i>	... <i>восьми́, вісьмох</i>

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюємо числівники *де́в'ять*, *де́сять*, *одина́дцять*, *двана́дцять*, *трина́дцять*, *чотирна́дцять*, *п'ятна́дцять*, *шістна́дцять*, *сімна́дцять*, *вісімна́дцять*, *дев'ятна́дцять*, *два́дцять*, *три́дцять*.

4. Складні числівники *п'ятдеся́т*, *шістдеся́т*, *сімдеся́т*, *вісімдеся́т* відмінюємо за таким зразком:

- Н. *п'ятдесят*
 Р. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́х*
 Д. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́м*
 Зн. *п'ятдесят* або *п'ятдесятьо́х*
 Ор. *п'ятдесятьма́, п'ятдесятьома́*
 М. ... *п'ятдесяти́, ... п'ятдесятьо́х*

5. Складні числівники *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот* відмінюємо за такими зразками:

- Н. *двісті*   *п'ятсот*
 Р. *двохсот*   *п'ятисот*
 Д. *двомста́м*   *п'ятиста́м*
 Зн. *двісті*   *п'ятсот*
 Ор. *двомастами́*   *п'ятьмастами́, п'ятьомастами́*
 М. ... *двохста́х*   ... *п'ятиста́х*

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: *з чотирьохсот сімдесяти́ восьми́ тисяч шістсот п'ятдесяти́ дев'яти́* (гривень).

7. Числівники *сорок, дев'яносто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев'яноста́, ста́*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, трьо́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, обá* (давня форма), *три*: *двох, двом..., обо́х, обо́м..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́два (оби́дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обома́, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п'я́теро, ше́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́в'ятеро, де́сятеро, одина́дцятро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м..., п'ятьо́х, п'ятьо́м..., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ті́сяча, мі́льйо́н, мі́лья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кі́лькана́дцять, кі́лькадеся́т* відмінюємо як числівник *п'ять*: *кі́лькана́дцяти́ й кі́лькана́дцятьо́х, кі́лькадеся́тьма́ й кі́лькадеся́тьома́*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *пéрший (пéрша, пéрше), дру́гий, четвéртий, п'я́тий, шóстий, сьóмий, вóсьмий, дев'я́тий, деся́тий, одина́дцятий, двана́дцятий..., двадця́тий, тридця́тий, сороко́вий, п'ятдеся́тий, шістдеся́тий, сімдеся́тий, вісімдеся́тий, дев'яно́стий, со́тий, двоохсо́тий, трьохсо́тий, чотирьохсо́тий, п'ятисо́тий..., ті́сячний, двохті́сячний, трьохті́сячний, чотирьохті́сячний, п'ятиті́сячний..., мі́льйо́нний, двохмі́льйо́нний, трьохмі́льйо́нний, чотирьохмі́льйо́нний, п'ятимі́льйо́нний...; числівник *трéтій* (*трéтя, трéтє*) відмінюємо як прикметник м'якої групи.*

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдеся́т вóсьмий, вісімдеся́т вóсьмого, ті́сяча дев'ятсо́т дев'яно́сто пéршого (року), у ті́сяча сімсо́т вісімдеся́т дев'я́тому (році), у дві ті́сячі вісімна́дцятému (році).*

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шóстий по́верх, пéрше бе́резня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й по́верх, на 36-му кіломе́трі, після 7-ї годі́ни* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторі́нка, 1 тисячо́ліття, ХХІ столі́ття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $\frac{1}{2}$ — *одна́ дру́га*, $\frac{1}{3}$ — *одна́ трéтя*, $\frac{1}{4}$ — *одна́ четвéрта*, $\frac{5}{2}$ — *п'ять дру́гих*, $\frac{2}{3}$ — *дві трéтіх*, $\frac{3}{4}$ — *три четвéртих*, $\frac{4}{3}$ — *чоти́ри трéтіх*, $\frac{3}{5}$ — *три п'я́тих*, $\frac{2}{7}$ — *дві сьóмих*, $\frac{9}{10}$ — *де́в'ять деся́тих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом трéтім, трьома́ п'я́тими; ді́лити на одну́ двадця́ту*.

Полови́на ($\frac{1}{2}$), *трети́на* ($\frac{1}{3}$), *чверть* ($\frac{1}{4}$) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора́* (*відрá, кілогра́ма, кіломе́тра*), *півторі́* (*ті́сячі, грі́вні*), *півтора́ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

Однина		Множина	
Н.	я	ти	ми
Р.	менé (до мéне)	тебé (до тéбе)	нас
Д.	мені́	тобі́	нам
Зн.	менé (на мéне)	тебé (на тéбе)	нас
Ор.	мно́ю	тобо́ю	на́ми
М.	... мені́	... тобі́	... нас

Однина		Множина	
Н.	він воно́	вона́	вони́
Р.	його́ (до ньо́го)	ї́ї (до не́ї)	їх (до них)
Д.	йому́	їй	їм
Зн.	його́ (на ньо́го)	ї́ї (на не́ї)	їх (на них)
Ор.	ним	нею	ні́ми
М.	... ньо́му (ні́м)	... ній	... них

Форми займенника третьої особи (*він, вона́, воно́, вони́*) після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до ньо́го, на не́ї, з них*. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, нею, ні́ми*.

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	себе́ (на се́бе)
Р.	себе́ (до се́бе)	О.	собо́ю
Д.	собі́	М.	... собі́

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

Однина	Множина
--------	---------

	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>мій моє́</i>	<i>моя́</i>	<i>мої́</i>
Р.	<i>мого́</i>	<i>моє́ї</i>	<i>мої́х</i>
Д.	<i>моє́му</i>	<i>мої́й</i>	<i>мої́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. моє́</i>	<i>мою́</i>	<i>мої́х</i>
Ор.	<i>мої́м</i>	<i>моєю́</i>	<i>мої́ми</i>
М.	<i>... моє́му (мої́й)</i>	<i>... мої́й</i>	<i>... мої́х</i>

Так само відмінюємо займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	Однина		Множина
	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>той те</i>	<i>та</i>	<i>ті</i>
Р.	<i>того́</i>	<i>тіє́ї (рідко — то́ї)</i>	<i>тих</i>
Д.	<i>тому́</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. те</i>	<i>ту</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>тим</i>	<i>тією́ (рідко — то́ю)</i>	<i>ті́ми</i>
М.	<i>... то́му (ті́м)</i>	<i>... тій</i>	<i>... тих</i>

Так само відмінюємо займенник *отой*.

Н.	<i>цей це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цього́</i>	<i>ціє́ї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому́</i>	<i>цій</i>	<i>цим</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. це</i>	<i>цю</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>цим</i>	<i>цією́</i>	<i>ці́ми</i>
М.	<i>... цьо́му (ці́м)</i>	<i>... цій</i>	<i>... цих</i>

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>
Р.	<i>кого́</i>	<i>чого́</i>
Д.	<i>кому́</i>	<i>чому́</i>
Зн.	<i>кого́</i>	<i>що</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
М.	<i>... ко́му (кім)</i>	<i>... чо́му (чім)</i>

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>чий чиє́</i>	<i>чия́</i>	<i>чиї́</i>
Р.	<i>чийо́го</i>	<i>чиє́ї</i>	<i>чиї́х</i>
Д.	<i>чийо́му (чиє́му)</i>	<i>чийі́й</i>	<i>чиї́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. чиє́</i>	<i>чию́</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>чийі́м</i>	<i>чиє́ю</i>	<i>чиї́ми</i>
М.	<i>... чийо́му (чиє́му, ... чийі́й чиї́м)</i>		<i>... чиї́х</i>

Займенники *який, котрий* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>весь (увéсь, ввесь) все (усé)</i>	<i>вся (уся́)</i>	<i>всі (усі́)</i>
Р.	<i>всього́ (усьогó)</i>	<i>всіє́ї (усіє́ї)</i>	<i>всіх (усі́х)</i>
Д.	<i>всьому́ (усьому́)</i>	<i>всій (усій)</i>	<i>всім (усім)</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. все (усé)</i>	<i>всю (усю́)</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>всім (усім)</i>	<i>всією́ (усією́)</i>	<i>всіма́ (усіма́)</i>
М.	<i>... всьо́му (всім)</i>	<i>... всій (усій)</i>	<i>... всіх (усі́х)</i>
	<i>... усьо́му (усім)</i>		

Примітка 1. У всіх відмінках у й в чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен* (*ко́жний*), *всі́йкий*, *всі́лякий*, *самі́й* і *са́мий* (напр.: *самі́й* хлі́б, але *той са́мий*), *сам* (*сама́*, *самі́*) відмінюємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не*, *до те́бе*, *на се́бе*, *з ньо́го*, *у не́ї*, *бі́ля ко́го* (*ко́гось*), *ві́д то́го*, *ві́д чо́го* (*чо́гось*), *у цьо́го*, *з усьо́го*, *на то́му*, *при цьо́му*, *в чо́му* (*чо́мусь*), *в усьо́му*.

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його́ хати*, *до її́ до́му*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-**, **де-**, **ні-**, **-ся**, **-небудь**, відмінюємо так:

Аби́хто, *аби́кого*, *аби́ в ко́го*, *аби́кому*, *аби́ким*, *аби́ з ким*, *аби́ на ко́му* (*і аби́ на кім*).

Аби́який, *аби́якого*, *аби́якому*, *аби́яким*, *аби́ з які́м*, *аби́ на яко́му* (*і аби́ на які́м*).

Де́хто, *де́кого*, *де́кому*, *де́ з ким*, *де́ на ко́му* (*і де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, *де́якого*, *де́яким*, *на де́яких* (*і де́ на які́х*).

Котри́йсь, *котро́гось*, *котро́мусь*, *котри́мсь*, *на котро́мусь*.

Ніхто́, *ніко́го*, *ніко́му*, *нікі́м*, *ні з кі́м*, *ні на ко́му* (*і ні на кі́м*).

Нія́кий, *нія́кого*, *нія́кому*, *нія́ким*, *ні на я́кому* (*і ні на я́кім*).

Хто-не́будь, *кого́-не́будь*, *кому́-не́будь*, *ким-не́будь*, *на ко́му-не́будь*.

Хтось, *кого́сь*, *кому́сь*, *кимсь* (*і кі́мось*), *у ко́мусь*.

Чийсь, *чийо́гось*, *чийо́мусь* (*і чи́мусь*), *чийі́мсь* (*і чи́ї́мось*), *на чийо́мусь* (*і на чи́мусь*, *чийі́мсь*, *чийі́мось*).

Що-бу́дь, *чого́-бу́дь*, *чому́-бу́дь*, *чим-бу́дь*, *на чо́му-бу́дь* (*і на чі́м-бу́дь*).

Що-не́будь, *чого́-не́будь*, *чому́-не́будь*, *чим-не́будь*, *на чо́му-не́будь* (*і на чі́м-не́будь*).

Щось, *чого́сь*, *чому́сь*, *чимсь* (*і чи́мось*), *на чо́мусь* (*і на чі́мсь*, *чі́мось*).

Примітка. Числові займенники *де́кілька*, *кі́лька*, *скі́льки*, *сті́льки* відмінюємо як числівник два: *де́кілько́х*, *де́кілько́м*, *де́кількома́*; *бага́то* відмінюємо так: *бага́то*, *багато́х*, *багато́м*, *багато́ма* й *багато́ма*.

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>ід-у́ кол-ю́ чу-ю́</i>	<i>ід-емо́ ко́л-емо́ чу-емо́</i>
2 ос.	<i>ід-е́ш ко́л-еш чу-е́ш</i>	<i>ід-ете́ ко́л-ете чу-ете́</i>
3 ос.	<i>ід-е́ ко́л-е чу-е́</i>	<i>ід-у́ть ко́л-ють чу-ють</i>

II ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>робл-ю́ ба́ч-у го́-ю</i>	<i>ро́б-имо ба́ч-имо го́-їмо</i>
2 ос.	<i>ро́б-иш ба́ч-иш го́-їш</i>	<i>ро́б-ите ба́ч-ите го́-їте</i>
3 ос.	<i>ро́б-ить ба́ч-ить го́-їть</i>	<i>ро́бл-ять ба́ч-ать го́-ять</i>

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють).

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять).

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-і** (-ї) або на **-а** (після **ж, ч, ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до **другої** дієвідміни:

ба́чи-ти ба́ч-у ба́ч-ать

варі́-ти вар-ю́ ва́р-ять

дої́-ти до-ю́ до-я́ть
 леті́-ти леч-у́ лет-я́ть
 сиді́-ти сидж-у́ сид-я́ть
 крича́-ти крич-у́ крич-а́ть

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькотіти*, *бурмотіти*, *муркотіти*, *цокотіти*, а також такі дієслова, як *бо́я-тися*, *сто́я-ти* (з основою на **-я**), *спа́-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *бі́г-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з однокладовою інфінітивною основою на голосні **-и-, -у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

<i>ви́-ти</i> (док. <i>завіти</i>)	<i>ви́-ю</i>	<i>ви́-ють</i>
<i>жи́-ти</i>	<i>жив-у́</i>	<i>жив-у́ть</i>
<i>кри́-ти</i>	<i>кри́-ю</i>	<i>кри́-ють</i>
<i>ми́-ти</i>	<i>ми́-ю</i>	<i>ми́-ють</i>
<i>ни́-ти</i>	<i>ни́-ю</i>	<i>ни́-ють</i>
<i>ши́-ти</i>	<i>ши́-ю</i>	<i>ши́-ють</i>
<i>чу́-ти</i>	<i>чу́-ю</i>	<i>чу́-ють</i>

В особових формах дієслів *біти*, *віти* (док. *звіти*), *літи*, *піти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю* — *б'ють*, *в'ю* — *в'ють*, *л'ю* — *л'ють*, *п'ю* — *п'ють*;

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

<i>білі́-ти</i>	<i>білі́-ю</i>	<i>білі́-ють</i>
<i>жовті́-ти</i>	<i>жовті́-ю</i>	<i>жовті́-ють</i>
<i>сині́-ти</i>	<i>сині́-ю</i>	<i>сині́-ють</i>

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

<i>гна́-ти</i>	<i>жен-у́</i>	<i>жен-у́ть</i>
<i>закиса́-ти</i>	<i>закиса́-ю</i>	<i>закиса́-ють</i>
<i>міша́-ти</i>	<i>міша́-ю</i>	<i>міша́-ють</i>
<i>пи́са-ти</i>	<i>пиш-у́</i>	<i>пиш-у́ть</i>
<i>сі́я-ти</i>	<i>сі́-ю</i>	<i>сі́-ють</i>

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

<i>буд-ува́-ти</i>	<i>буд-у́-ю</i>	<i>буд-у́-ють</i>
<i>гор-юва́-ти</i>	<i>гор-ю́-ю</i>	<i>гор-ю́-ють</i>
<i>намал-юва́-ти</i>	<i>намал-ю́-ю</i>	<i>намал-ю́-ють</i>

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізняти суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-ва́-ти* — *бу-ва́-ю*, *бу-ва́-ють*; *відчу-ва́-ти* — *відчу-ва́-ю*, *відчу-ва́-ють*. Але: *ку-ва́-ти* — *ку-ю́*, *пізна-ва́-ти* — *пізна-ю́*, *ста-ва́-ти* — *ста-ю́*.

г) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

<i>полó-ти</i>	<i>пол-ю́</i>	<i>пóл-ють</i>
<i>поборó-ти</i>	<i>побор-ю́</i>	<i>побóр-ють</i>

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

<i>гля́ну-ти</i>	<i>гля́н-у</i>	<i>гля́н-уть</i>
<i>кі́ну-ти</i>	<i>кі́н-у</i>	<i>кі́н-уть</i>

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

<i>нес-ті́</i>	<i>нес-у́</i>	<i>нес-у́ть</i>
<i>па́с-ти</i>	<i>пас-у́</i>	<i>пас-у́ть</i>
<i>те́р-ти</i>	<i>тр-у</i>	<i>тр-уть</i>

є) дієслова з основою на **-ота-**:

<i>бульк-отá-ти</i>	<i>булькоч-у́</i>	<i>булькóч-уть</i>
<i>мурк-отá-ти</i>	<i>муркоч-у́</i>	<i>муркóч-уть</i>

ж) окремі дієслова:

<i>жа́-ти</i>	<i>жн-у</i>	<i>жн-уть</i>
<i>і́ржа́-ти</i>	<i>і́рж-у́</i>	<i>і́рж-у́ть</i>
<i>реві́-ти</i> (і <i>ревті́</i>)	<i>рев-у́</i>	<i>рев-у́ть</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>поси́лати</i>)	<i>ил-ю</i>	<i>ил-ють</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>стелі́ти</i>)	<i>стел-ю́</i>	<i>стéл-ють</i>
<i>хоті́-ти</i>	<i>хóч-у</i>	<i>хóч-уть</i>

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завмер-ти* — *замр-*

у, замр-уть, замр-и; *тёр-ти* — *тр-у, тр-уть, тр-и*; *упёр-ти* — *упр-у́, упр-у́ть, упр-і́*.
Але: *дёр-ти* — *дер-у́, дер-у́ть, дер-і́*; *жёр-ти* — *жер-у́, жер-у́ть, жер-і́*.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **т** на **ч**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могті́* — *мо́жу, мо́жеш*; *пекті́* — *печу́, пече́ш*; *колиха́ти* — *колишу́, коли́шеш*; *в'язáти* — *в'яжу́, в'я́жеш*; *чесáти* — *чешу́, че́шеш*; *хоті́ти* — *хóчу, хóчеш*; *свистáти* — *свищу́, сві́щеш*; *полоска́ти* — *полощу́, поло́щеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д, т, з, с** змінюються на **дж, ч, ж, ш**, а **зд, ст** — на **ждж, щ**: *води́ти* — *воджу́, верті́ти* — *верчу́, возі́ти* — *вожу́, носі́ти* — *ношу́; їзди́ти* — *їжджу, ві́мостити* — *ві́мощу*.

Примітка. У дієслові *бі́гти* й похідних від нього *забі́гти, прибі́гти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бі́гти* — *бі́жу, бі́жіш*.

6. Приголосні **г, з** змінюються на **ж**; **к, т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д, дз** — на **дж**; **ст, ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений, во́жений, пéчений, кру́чений, но́шений, збу́джений, ви́їжджений, ві́мощений, пу́щений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а**: *заморо́жувати, вико́чувати, вино́шувати, розку́шувати, прина́джувати, ви́їжджувати, вимóщувати; походи́жати, сади́жати, але зава́жати, хоч зава́дити, зава́джу*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відно́шення, розхо́дження, розгні́ждження, спрóщення*, але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *води́ння, возі́ння, гні́здіння, круті́ння, носі́ння*.

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я, ю** з'являється **л**: *ку́плять, ло́влять, ло́блять, лю́блять; куплю́, ловлю́, ломлю́, лю́блю*. **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зро́блений, ку́плений, розгра́флений*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *гу́блячи, лю́блячи, ро́блячи*;

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *здеше́влення, погли́блення*.

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'е́ться, лє́ться, смію́ся, смі́єшся, смі́ється*.

Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́,

ВІДПОВІЙ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУ́ТИ

7. Дієслова *да́ти, ї́сти, відпові́сті, розпові́сті* та інші з частиною -*вісти*, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) окрему групу.

Однина

1 ос. <i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відпові́м</i>
2 ос. <i>дасі́</i>	<i>їсі́</i>	<i>відповісі́</i>
3 ос. <i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відпові́сть</i>

Множина

1 ос. <i>дамó</i>	<i>їмó</i>	<i>відповімó</i>
2 ос. <i>дасте́</i>	<i>їсте́</i>	<i>відповісте́</i>
3 ос. <i>даду́ть</i>	<i>їдя́ть</i>	але: <i>дадуть відповідь</i>

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єси́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживаємо в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, будеш, буде, будемо* (зрідка *будем*), *будете, будуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, будете ходи́ти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *я́ти* (*иму́...*) — *-му, -меш, -ме, -мемо* (зрідка *-мем*), *-мете, -муть*, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́мемо* (зрідка *пекти́мем*), *пекти́мете, пекти́муть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживаємо в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *грíмну, ля́жу, пу́щу, сту́кну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; бра́ла, несла́, пекла́; бра́ло, несло́, пекло́; бра́ли, несли́, пекли́*.

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бути**: *ході́в був, ході́ла була́, ході́ли були́*.

Примітка 1. Про чергування **о, е** з **і** в дієсловах *віз, ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз, ніс, стері́г* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запрі́г* (від *запрягти́*), *ліг* (від *лягти́*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *зблі́днути* — *зблід, зблі́дла; посóхнути* — *посóхти* — *посóхнув, посóх, посóхнула, посóхла; сла́бнути* — *засла́бти* — *засла́б, засла́бла; тягну́ти* — *тягті́* — *тягну́в, тягну́ла* — *потя́г, тягла́*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узя́тись, узя́всь, узяла́сь, узяло́сь, узяли́сь; візьму́сь, візьмемо́сь, візьмете́сь; бра́тимусь, бра́тимемо́сь, бра́тимете́сь*. У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшо́всь, одягну́всь, усміхну́всь* (але: *стері́гся, обпі́кся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини   **-и**   = $\emptyset$ (нульове закінчення)

1 ос. множини   **--імо(-ім), -мо**

2 ос. множини   **-іть,   -те**

1. Закінчення **-и, -імо(-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бері́, бері́м(о), бері́ть; живі́, живі́м(о), живі́ть; іди́, іди́м(о), іди́ть; печі́, печі́м(о), печі́ть; припусти́, припусти́м(о), припусти́ть;*

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *ви́бери, ви́берім(о), ви́беріть*; *ви́жени, ви́женім(о), ви́женіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бе́ри, бе́рім(о), бе́ріть*; *же́ні, же́нім(о), же́ніть*;

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінітиві після приголосного: *кивні́, кивні́м(о), кивні́ть*; *кри́кни, кри́кнім(о), кри́кніть*; *моргни́, моргни́м(о), моргни́ть*; *сту́кни, сту́кнім(о), сту́кніть*;

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкрéсли, підкрéслім(о), підкрéсліть*; *прові́три, прові́трім(о), прові́тріть*.

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *гра́й, гра́ймо, гра́йте*; *купу́й, купу́ймо, купу́йте*; *стій, стіймо, стійте*; *шій, шіймо, шійте*;

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не го́рб(ся), не го́рбте(сь)*; *си́п, си́пмо, си́пте*; *ста́в, ста́вмо, ста́вте*; *ознайо́м, ознайо́мте*; *рі́ж, рі́жмо, рі́жте*; *поклі́ч, поклі́чмо, поклі́чте*; *руш, ру́шмо, ру́ште*; *мори́, мори́мо, мори́те*; *пові́р, пові́рмо, пові́рте*;

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *ся́дь, ся́дьмо, ся́дьте*; *тра́ть, тра́тьмо, тра́тьте*; *чи́сть, чи́стьмо, чи́стьте*; *зла́зь, зла́зьмо, зла́зьте*; *пові́сь, пові́сьмо, пові́сьте*; *ви́зволь, ви́звольмо, ви́звольте*; *ста́нь, ста́ньмо, ста́ньте*.

Примітка 1. Від дієслова *і́сти* утворюються такі форми наказового способу: *і́ж, і́жмо, і́жте*; від дієслів *допові́сті, розпо́вісті* звичайно вживаються форми: *допові́дай* (від *допові́дати*), *розпо́відай* (від *розпо́відати*).

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бі́гти* — *бі́жі, бі́жім(о), бі́жіть*; *лягті́* — *ля́ж, ля́жмо, ля́жте*; *пекті́* — *пе́чі, пе́чім(о), пе́чіть* (пор. теперішній або майбутній час: *бі́жу, ля́жу, пе́чу*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *каза́ти, писа́ти, бреха́ти* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *каза́ти* — *ка́жі, ка́жім(о), ка́жіть*; *писа́ти* — *пи́ші, пи́шім(о), пи́шіть*; *бреха́ти* — *(не) бре́ші, (не) бре́шіть*; пор. теперішній час: *ка́жу, пи́шу, (не) бре́шу*.

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний **у** (орфографічно **ю**): *вимі́рюй, просмо́люй, розка́зуй*.

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хоті́ла б*; *вона б сказа́ла*; *ра́да б узя́ти*; *я б про це розпо́вів*; **би** — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хоті́в би*; *він би сказа́в*; *я міг би взя́ти*; *він би це да́вно був зробі́в*.

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *гли́бшати, годувáти, годувáтися (годува́тись), жи́ти, кінути, лі́зти, мандрува́ти, нести́, пекти́, пекті́ся (пекти́сь), реви́ти, розумі́ти, сто́яти, ходи́ти, хоті́ти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брати́, ка́зати́, кіну́ть, терпи́ть, ходи́ть*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живу́чий, лежачий, стоя́чий*;

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжовкли́й, наві́слий, осі́лий, почорні́лий*.

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -юваний**: *(зі)гнаний, (по)сі́яний, (с)тво́рений, окрі́лений, (за)го́єний, (з)будо́ваний, ско́пийо́ваний, сформульо́ваний, знéхтуваний, очо́люваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *бі́тий, взу́тий, узя́тий, жа́тий, закрі́тий, мі́тий, поча́тий, те́ртий, ужі́тий*.

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *верну́ти — ве́рнутий і ве́рнений, замкну́ти — за́мкнутий і за́мкнений, кінути — кінну́тий і кіннений, усуну́ти — усуну́тий і усунений, розви́нути — розви́нутий і розви́нений*.

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *коло́ти — ко́лотий і ко́лений; поро́ти — по́ротий і по́рений*.

Від дієслова *молóти* варіантні форми — *мо́лотий* і рідше *ме́лений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беру́ть — беру́чі, виробля́ють — виробля́ючи, іду́ть — іду́чі, ка́жуть — ка́жучи; ба́чати — ба́чачи, летя́ть — летя́чі, сидя́ть — сидя́чи, спля́ть — спля́чі*.

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи

на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — б^{ра}вши, купува^в — купува^ввши, купі^в — купі^ввши, налеті^в — налеті^ввши; прині^с — прині^свши, спік — спік^ввши, став — ста^ввши*.

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючі^{сь}, узявши^{сь}*; рідше — **ся**: *сміючі^{ся}, узявши^{ся}*.

ІІІ. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ¹

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [l] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим л (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенал, бал, вулкан, інтеграл, капітал, футбол, халва; аероплан, баланс, галантний, глазур, клас, молекула, новела, план, примула, формула; блок, велосипед, колонія, соло, соціологія, флот; блуза, луна, металургія; Албанія, Атлантичний океан, Гренландія, Ламанш, Лондон, Осло, Тулуза; Веласкес, Ламарк, Флобер та ін.* У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [l] передається твердим л (*ланч, сейл, таблоїд, файл та ін.*);

2) м'яким л (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобіль, асфальт, бульдог, гільза, гольф, магістраль, педаль, табель; вакуоля, пілюля, пляж, полярний, регулятор; туберкульоз; алюміній, біюмінг, революція; Аляска, Базель, Любек, Ольстер, Фінляндія, Вільсон, Лінкольн, Золя, Кромвель, Лютер, Мішель, Рафаель та ін.*

2. Звукосполучення [le] передаємо через ле: *електрика, желе, легенда, лекція, плеср, плenum, телеграф, кілер; Валенсія, Каледонія, Палермо, Толедо; Лессінг, Леннон, Пеле та ін.*

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою г: *авангарт, агітація, агрессор, блогер, гвардія, генерал, гламур, графік, грот, ембарго, маркетинг, міграція; лінгвістика, негативний, серфінг, синагога, Вахтанг, Гарсія, Гайнетдін, Ердоган, Гвінея, Гольфстрім, Гренландія, Грузія, Гете, Георг, Гурамівілі, Люксембург, Магомед, Фольксваген, Чикаго.*

2. Буквою г передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *танок, татунок, твалт, гра́ти, грунт* і под. (див. § 6) (див. § 5-8) та в похідних від них: *танковий, гратчастий, ґрунто́вний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою г (*Вергі́лій, Гарсі́я, Ге́гель, Гео́рг, Ге́те, Грегуа́р, Гулліве́р*) і шляхом

¹ Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власних назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [g] — буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер* і т. ін.).

4. Звук [h] переважно передаємо буквою г: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, госпіс, госпіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Гораций, Люфтганза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід, Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурані* і т. ін.

§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: *антолógія, антрополógія, аптéка, áстма, бібліотéка, католицький, теáтр, теорія, ортодóкс, ортопéдія, Амальтéя, Прометéй, Тékля, Таїсія, Теодóр*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анáфема* і *анáтема, дифіра́мб* і *дитира́мб, ефі́р* і *етéр, ка́федрa* і *катéдрa, логарі́фм* і *логарі́тм, міф, міфолóгія* і *міт, мітолóгія, Агата́нгел* і *Агафа́нгел, Афíни* і *Атéни, Борисфéн* і *Бористéн, Демосфéн* і *Демостéн, Ма́рфа* і *Ма́рта, Фесса́лія* і *Тесса́лія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звуку [w] передаємо звичайно через **в**: *віке́нд, Вашингто́н, Ве́бстер, Веллінгто́н, Вільсон, Вінніпéг* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *Уéльс, уайт-спі́рит* та ін.

Англійське **th** на позначення звуку [θ] передаємо звичайно через **т**: *трі́лер, Ага́та, Арту́р, Блéксміт, Во́рдсворт, Мéредіт*, на позначення звуку [ð] — звичайно через **з**: *Рéзерфорд, Вéзербі, Са́зерленд*, рідше через **т**: *Со́тбі, Са́уті* або **с**: *Голсуо́рсі*.

§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосполучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макія́ж, Війо́н, Шанти́ї*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -ille, -eille** за традицією передаємо як **-аль, -іль: вані́ль, Верса́ль, Марсе́ль**.

§ 126. Звук [j]

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *бу́єр, конве́єр, плéєр, фла́єр, круї́з, моза́йка, лоя́льний, парано́я, плея́да, ро́яль, сакво́яж, секво́я, фая́нс, феєрве́рк, ін'є́кція, проє́кт, проє́кція, суб'є́кт, трає́кторія, фо́є, є́ті, Гаї́ті, Го́я, Є́йтс, Саво́я, Феєрба́х, Ма́єр, Кає́нна, Іса́я, Йога́нн, Рамбуе́, Со́єр, Хая́м, Хеєрда́л, Юно́на.*

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *баро́метр, діа́метр, семéстр, теа́тр, термо́метр, цен́тр, цилі́ндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *абáт, акумуля́тор, баро́ко, беладóна, белетрі́стика, браві́симо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуа́льний, інтерме́цо, колекті́в, комі́сія, лібрéто, піані́симо, піцика́то, стакáто, су́ма, фі́н (фі́ни), шасі́ та ін.*

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бо́нна, бі́лль, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́лла, до́нна, мадо́нна, ма́нна, му́лла, панно́, пе́нні, то́нна, ду́рра, мі́рра та слово Алла́х.*

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція (пор. мі́грація), іннова́ція (пор. нова́ція), ірраціо́нальний (пор. раціо́нальний), ірреа́льний (пор. реа́льний), контрреволю́ція (пор. револю́ція), контрреформа́ція (пор. реформа́ція), сюрреа́лізм (пор. реалі́зм).*

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція (пор. нота́ція), кореля́ція (пор. реля́ція), кореспонде́нт (пор. респонде́нт) і т. ін.*

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андорра́, Бессеме́р, Бі́лл, Ботті́челлі, Гаро́нна, Голла́ндія, Лло́йд, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Я́ффа; Бе́тті, Джо́нні, Мю́ллер, Руссо́, Те́ннессі, Смо́ллетт, Кі́ркконнелл та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: андорре́ць, бессеме́рівський, голла́ндський, марокка́нець і т. ін.* У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекерель* (пор. *Беккерель*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільванія*) або зберігаємо частково (*Міссісіпі*).

4. Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [k], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс, Дікінсон, Джékсон, Тékерей, Бéкі, Бúкінгем, Бісмарк, Брjóкнер, Брóкес, Ламáрк, Штóкмманн, Стокгóльм, Рúдбек, Шéрлок*.

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас, Мс** поєднується з основою, що починається на [k], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Маккáртні, Маккéнзі, Маккéнна, Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [i]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [i], зокрема **і, у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа, еє, іе** і т. ін. передаємо українськими буквами **і, ї** та **и**.

І. **І** пишемо:

1. На початку слова: *іде́я, інстру́кція, інтернаціона́льний; Їбсен, Їден, Ізабе́лла, Іліа́да, Індіа, Їтон*.

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є, ї, й**: *арте́ріальний, геніа́льний, діале́ктика, інду́стріаліза́ція, мате́ріал, діа́гноз, ча́ба́та, ціа́ні́д, соціа́лізм, фіа́лка; аудіе́нція, гіе́на, ріе́лтор, кліе́нт, піе́тeт, тампліе́р; ко́піїст, аксіо́ма, раціо́н, революціо́нер, соціоло́гія, фіоло́етовий; ра́діус, тріу́мф; парті́йний, ра́дій; Біаррі́ц, Фіу́ме; Віардо́, Ігळे́сіас, Марціа́л, Ліе́на, Оссіа́н, Сіа́м, Шанті́ї*.

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *арте́рія, мате́рія, інду́стрія, Іта́лія, Гарсі́я, Га́ллія*.

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатрі́че, Ові́дій, Річа́рд, Дідро́, Ді́зель, Грі́мм, Ме́дічі, Россі́ні, Анрі́*;

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *ді́зель* (від прізвища *Рудольфа Ді́зеля*), *силуе́т* (від прізвища *Етьє́на де Сілуе́тта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц і р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сіті, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Ніл, Севілья, Сідней, Замбезі, Капрі, Сомалі, лісабонський, сомалійський.*

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві, віскі, журі, колібри, мерсі, парі, попурі, суші, таксі, характері, шасі.*

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, пілот, вібрація, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логічний, гімн, кібуц, кілограм, кіно, архів, хімія, хірург, література, республіка, ніша, піанісимо.*

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башкір, вімпел, східна, імбір, калмік, кипарис, кисет, лиман, міля, мирт, нірка, спирт, хімера* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *диякон, єпископ, єпитимія, єпитрахіль, міро, мітра, митрополіт, християнство* тощо.

II. **ї** пишемо після голосного: *альтруїст, егоїст, кофеїн, маїс, мозаїка, наївний, руїна, стоїк, теїн; Аделаїда, Аїда, Каїр, Саїд, Таїр, Хаїм, Хусаїнов.*

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний: *воїстину, доісторичний, поінформувати; неіндуктивний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дізель, динамо, диплом, директор, методика; інститут, математика, стимул, тип; позиція, фізичний; таксист, родзинка, силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джинси, джип; чичероне; шірма, шифр; бригада, риф, фабрика.*

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антарктида, Атлантида, Флорида; Адріатика, Америка, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мексика.*

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Циндао, Чикаго, Чілі* та в похідних від них: *алжирець, йоркширський, чилійський* та ін. Перед голосним **і** в кінці слова пишемо **і**: *Віші, Шіофок.*

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [j]): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив'єра, Ріга* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, різький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **i**: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після **p** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **i**, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріад, трієстський, ер-ріядський*.

5. За традицією в ряді географічних назв після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватикан, Единбург, Кордильєри, Медіна, Палестіна, Сардинія, Скандинавія, Тибет* та в похідних від них: *ватиканський, единбурзький, скандинавський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним **i** **[j]** пишемо **i**: *Галатія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразилія, Вифлеєм, Єрусалим, Китаї, Пакистан, Сиракузи, Сірія, Сицилія*, та в похідних від них: *єгипетський, сирієць* та ін.

§ 130. Голосні [e], [u]

1. Голосний **[e]** звичайно передаємо буквою **е**: *енергія, ера, Есхіл, Етна, філе, шардонé, шевроле́, а* в сполученні з попереднім **[j]** — буквою **є**: *Єллоустоун, Ємен, Єль*.

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпископ, єпiтимія, єпитрахіль, Євaнгеліє, євхарістія, єресь* та ін.

Після букв на позначення голосних, **ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква **є**: *конвєєр, реєстр, феєрвєрк, кaрієс, клієнт, дієз, дієреза, дієта, рієлтор, абiтурієнт, пацієнт, сієста, го́мо са́пієнс, траєкторія, Вaндрієс, Дієго, Данієль, Арієль, Марієтта, Марієнбург, Трієст, Рамбує́, досьє́, портьє́, фоє́, Сьєрра-Леоне́, Лавуазьє́, круп'є́, П'єтро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо **е**: *дієлє́ктрик, дієті́л, поліє́др, квазієтні́чний, мінієска́латор, псевдоє́фект, поєта́нний, геоеконо́міка, агроєколо́гія, ультраєро́зія, мегаєфе́кт, євроєлі́та, металоємáль*.

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українське **у**: *брошу́ра, жу́рі, парашу́т*.

§ 131. Буквосполучення au, ou

Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au] [ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутса́йдер, гауптва́хта, ма́узер; Ка́унас; Кла́ус, Кра́узе, Па́уль, Фа́уст*.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *авте́нтичний, автобіогра́фія, автомо́биль, áвтор, авторите́т, автохто́н, ла́вра, Авро́ра*,

Мавританія, Павло. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *au* шляхом транслітерації як **ау**, допускаються орфографічні варіанти: *аудіє́нція* і *авдіє́нція*, *аудито́рія* і *авдито́рія*, *лауреа́т* і *лавреа́т*, *па́уза* і *па́вза*, *фа́уна* і *фа́вна*.

§ 132. Букви та буквосполучення **ö, ø, eu, oe**

Голосні, яким на письмі відповідають букви **й** буквосполучення **ö, ø, eu, oe**, у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою **е**: *Ге́те*, *Б'є́рнсон*, *Ке́льн*, *Пасте́р*, *Рентге́н*, *Ма́льме*, *Вільне́в*, *Е́нченінг*, а після звука [j] буквою **є**: *Рішельє́*, *Б'є́рнсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги [au], [ei], [ou] звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через **ау, ей, оу**: *бра́унінг*, *бра́узер*, *Джорд́жта́ун*, *гейм*, *диспле́й*, *Дже́ймс*, *сно́уборд*, *шо́у*, *Сно́у*, *Бе́ллоу*, *Сі́ллітоу*, *Па́уелл*. Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними **е, о**: *бебі́бум*, *брек*, *ле́ді*, *гол*, *готе́ль*, *до́пінг*, *смо́кінг*, *Бе́кон*, *Че́мберлен*, *Шекспі́р*, *Айве́нго*, *Гладсто́н*, *Дефо́*, *Джеро́м*, *Марло́*, *О́лдос*, *По*, *Лонгфе́лло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук [æ], якому на письмі відповідає англійська буква **a**, звичайно передаємо українською буквою **а**: *макі́нтош*, *спа́м*, *ча́т*, *ха́кер*, *А́лекс*, *А́дамс*, *А́длер*, *Га́ррісон*, *Ланка́стер*, *Манче́стер*, *Кана́верал*, *Ча́плін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через **е**: *бі́знесме́н*, *мене́джер*, *Бле́квуд*, *Ке́мерон*, *Ле́мберт*, *Пе́лл-Ме́лл*, *Се́лінджер*, *Сем*, *Тетчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення **er, ir, or, ur, yr, ear**, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням **єр**: *се́рфінг*, *Бе́рд*, *Бе́ртон*, *Бе́ркиш*, *Ве́рті́нг*, *Ерне́ст*, *Ерл*, *Ме́рфі*, *Че́рчилль*, *Ше́рлі* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *га́мбургер*, *курсóр*, *Во́рдсворт*, *І́рвінг*, *Урба́на* та ін.

§ 136. Буквосполучення **еі**, **еу** у словах німецького походження. Буквосполучення **іј** та буква **у** в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення **еі** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай** (**яй**): *Айзенáх, Вáйнрайх, Віттгеништáйн, Вáйзенборн, Кáйзер, Máйнгоф, Нортга́йм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосполучення **еу** — через **ой**: *фрóйляйн, Нойбра́нденбург, Нойба́уер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **еі** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крéйда, крéйцер, маркшéйдер, капельмéйстер, гросмéйстер, штрейкбрéхер, Гéйне, Лéйтциг, Рейн, Швейцáрія*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **іј** та букву **у** передаємо через **ей**: *гéйзер, дрейф*.

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *Áарне, Аáхен, Авраáм, Заáле, Каáба, Кúусінен, Саарбрю́кен, Тóомінг, Ванзéе*.

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я**, **ю**, **є**, **ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'єф, комп'ю́тер, п'єдеста́л, інтерв'ю́, прем'є́р, кар'є́ра; П'ємо́нт, П'яче́нца, Рив'є́ра, Ак'я́б, Іх'я́мас, Ях'я́; Барб'є́, Б'ю́кенен, Донаг'ю́, Жене́в'є́ва, Ф'є́золе, Монтеск'є́, Руж'є́, Фур'є́;*

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад'ю́нкт, ад'юта́нт, ін'є́кція, кон'ю́нктура, диз'ю́нкція*.

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйо́з, серйозний*;

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь, бю́джéт, бю́ро, кю́ве́т, мю́рид, пю́пі́тр, пю́ре́, фюзеля́ж, кю́ве́т, рю́кза́к, рю́ш; Барбю́с, Бю́ффóн, Вю́ртемберг, Мю́ллер, Гю́го*.

§ 139. М'який знак (ь)

1. М'який знак (ь) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *кондотьє́р, конферансьє́, ательє́, марсельє́за, мілья́рд, бульйо́н, сеньйо́р, дує́ння, віньє́тка, каньо́н; В'є́нтья́н, Кордильє́ри, Севі́лья; Готьє́, Лавуа́зьє́, Мольє́р, Ньюто́н, Реньє́, Віньї́;*

2) у низці слів після л перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатро́с, джо́уль, ко́льт, магістра́ль, фі́льм; Альбе́рта, Ба́зель, Було́нь, Дельфи́, Кро́мвель, Нельсон, Рафае́ль, Ча́рльз, Шампа́нь* і т. ін.

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

I відміна: *ка́псула* — *ка́псули, ка́псулі*; *фі́зика* — *фі́зики, фі́зиці*; *вакуо́ля* — *вакуо́лі, вакуо́лею*; *ескадрі́лья* — *ескадрі́льї, ескадрі́льєю*, род. мн. *ескадрі́лей*; *Будда* — *Будди́, Буддо́ю*; *Вене́ція* — *Вене́ції, Вене́цією*; *Го́я* — *Го́ї, Го́єю*.

II відміна: *арсе́нал* — *арсе́налу, арсе́налом, в арсе́налі*; *блок* — *бло́ка (і бло́ку), бло́ком, на бло́ці*; *автомо́біль* — *автомо́біля, автомо́білем*; *Рафае́ль* — *Рафае́ля, Рафае́лем*; *Бю́лов* — *Бю́лова, Бю́ловом*; *Да́рвін* — *Да́рвіна, Да́рвіном*.

III відміна: *магістра́ль* — *магістра́лі, магістра́ллю*; *верф* — *ве́рфі, ве́рф'ю*.

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *амплуа́, боа́, буржуа́; Бенуа́, Валуа́, Джо́шуа, Жоффруа́, Нікара́гуа, Па́пуа*;
- однокладові слова на **-а, -я** : *бра, па, спа, фа, ля*;
- іменники на **-е, -є**: *ательє́, валіде́, ду́че, желé, кабаре́, каберне́, кафе́, кашне́, негли́же́, пенсне́, піке́, суфле́, турне́, шале́, шосé, сомельє́; Бера́нже́, Ге́йне, Ге́те, Да́нте, Туа́нсе́; Барб'є́, Готьє́, Ле Корбюзьє́, Лавуа́зьє́, Рамбу́с*;
- іменники на **-і, -и, -ї**: *ві́скі, ефе́нді, колі́бри, мерсі́, парі́, по́ні, таксі́; Анрі́, Гальва́ні, Россі́ні, Тбілі́сі, Фірдоусі́, Шеллі́; Алматі́, Амангельді́, Віньї́, Шанті́ї*;
- іменники на **-о**: *бюро́, депо́, жабо́, євро́, казино́, кака́о, кре́до, кіно́, лото́, ма́єстро, метро́, радіо́, ре́тро, кімоно́, кауді́льйо, Анто́ніо, Базі́ліо, Во́льво, Ву́дро, Пе́жо, Рено́, Арно́, Буало́, Ванó, Віа́рдо, Дідро́, Джо́,*

- Мака́о, Ма́ріо, Ла́о, Лонгфе́лло, Піка́ссо, По, Торквато Та́ссо*; за традицією відмінюємо *вино́, пальто́, ситро́*;
- іменники на **-у, -ю**: *какаду́, рагу́, рандеву́, фра́у, шо́у, Баку́, Сно́у, Катманду́, Пала́у*; *інтерв'ю́, інженю́, меню́, парвеню́, Кюсю́, Сю́*;
  - топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт**: *на Дру́рі-лейн, біля Па́рк-лейн, біля Фолл-рі́вер, на Ё́ббі-роуд, на Монтріо́л-ро́уд, на Та́ймс-сквер, на А́дам-стрі́т, біля Рі́джент-стрі́т, на Сент-Дже́ймс-стрі́т*;
  - етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний: *міс, місис, мада́м, мадемуазе́ль, фре́кен, фро́йляйн, хану́м*;
  - жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрі́с, Доло́рес, Гюльчата́й, Елма́с, Енн, Жанне́т, Іре́н, Ка́рмен, Кім, Клоді́н, Лено́р, Ма́ргарет, Мерсе́дес, Моні́к, Тріш, Фара́х* і т. ін.

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабе́ль — Ізабе́лі, Ете́ль — Ете́лі, Жізе́ль — Жізе́лі, Міше́ль — Міше́лі, Ніко́ль — Ніко́лі, Сесе́ль — Сесе́лі, Зейна́б — Зейна́бі, Руф — Ру́фі*.

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жа́на-Жа́ка, Марі́ї-Антуане́тти, Марі́-Сесі́лі, А́ртура Ко́нана До́йла, Ка́рла Гу́става Емі́ля Маннерге́йма; Хуа́на Ка́рлоса Альфо́нсо Вікто́ра Марі́ї де Бурбо́на; Кло́да Жозе́фа Ру́жé де Лі́ля*.

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахме́дом Гаса́ном-оглі́, у Маме́да-заде́, до Мехме́да-бе́я, з Кемале́м-нашею́, у Мірзи-ха́на*.

Примітка. Не відмінюємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизі́**: *до Зульфії́ Мура́д-кизі́, з Фатімо́ю Гаса́н-кизі́* і т. ін.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірхий, Ведмедів, Засць, Кривоніс, Миколасенко, Олексієнко, Олександрович, Швець*.

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників І відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви І відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Майборода — *Майбороди, Майбороді, Майбороду* й т. д.;

Гміря — *Гмірі, Гмірі, Гмірю, Гмірею* й т. д.;

Гнатюк — *Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку)* й т. д.;

Засць — *Зайця, Зайцеві (Зайцю)* й т. д.;

Іваньо — *Іваня, Іваневі (Іванові, Іваню)* й т. д.;

Кривоніс — *Кривоноса, Кривоносові (Кривоносу)* й т. д.;

Лєбідь — *Лєбеда, Лєбедеві (Лєбедю)* й т. д.;

Мамаліга — *Мамаліги, Мамалізі* й т. д.;

Журавель — *Журавля, Журавлеві (Журавлю)* й т. д.;

Соловей — *Солов'я, Солов'єві (Солов'ю)* й т. д.;

Бусел — *Бусла, Буслові (Буслу)* й т. д.;

Свєкор — *Свєкра, Свєкрові (Свєкру)* й т. д.; *Моток* —

Мотка, Моткові (Мотку) й т. д. *Панібудьласка* —

Панібудьласки, Панібудьласці й т. д.; *Снігур* — *Снігуря,*

Снігуреві (Снігурю) й т. д.;

Снігур — *Снігура, Снігурові (Снігуру)* й т. д.;

Симоненко — *Симоненка, Симоненкові (Симоненку)* й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець* — *Швеця, Швецеві (Швецю)* й т. д.; *Жнець* — *Жнеця, Жнецеві (Жнецю)* й т. д.; *Врубель* — *Врубеля, Врубелеві (Врубелю)* й т. д.; *Чернець* — *Чернеця, Чернецеві (Чернецю)* й т. д.

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньо́, Іваньо́* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідуне́ві (-ьов-і, -ю), Іване́ві (-ьов-і, -ю)*.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Мороз — Мороз-а, Куліш — Куліш-а́, Коровай — Коров-а-я, Чорнотін — Чорнотін-я, Рись — Ріс-я* і загальні назви *мороз — мороз-у, куліш — кулеш-у́, коровай — корова-ю, тін — тін-і, рись — ріс-і*.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджа́ва — Окуджа́ви, Окуджа́ві* й т. д., *Шекспі́р — Шекспі́ра, Шекспі́рові (Шекспі́ру)* й т. д., *Стенда́ль — Стенда́ля, Стенда́леві (Стенда́лю)* й т. д., *Діте́ль — Діте́ля, Дітеле́ві (Дітелю)* й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдіє́вський — Авдіє́вського, Авдіє́вському й т. д.;

Кобиля́нська — Кобиля́нської, Кобиля́нській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	<i>Па́влов</i>	<i>Ковалі́в</i>	<i>Про́копів</i>
Р.	<i>Па́влов-а</i>	<i>Ковале́в-а (-лі́в-а)</i>	<i>Про́копов-а (-нів-а)</i>
Д.	<i>Па́влов-у</i>	<i>Ковале́в-у (-лі́в-у)</i>	<i>Про́копов-у (-нів-у)</i>
Зн.	<i>Па́влов-а</i>	<i>Ковале́в-а (-лі́в-а)</i>	<i>Про́копов-а (-нів-а)</i>
Ор.	<i>Па́влов-им</i>	<i>Ковале́в-им (-лі́в-им)</i>	<i>Про́копов-им (-нів-им)</i>
М.	<i>...Па́влов-і (-у)</i>	<i>...Ковале́в-і (-у) (-лі́в-і, -у)</i>	<i>...Про́копов-і (-у) (-нів-і, -у)</i>
Кл.	<i>Па́влов-е</i>	<i>Ковале́в-е (-лі́в-е)</i>	<i>Про́копов-е (-нів-е)</i>

Н. *Кирчів*
 Р. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Д. *Кирчєв-у (-чів-у)*
 Зн. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Ор. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 М. ...*Кирчєв-і (-у) (-чів-і, -у)*
 Кл. *Кирчєв-е (-чів-е)*

Множина

Н.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>
Р.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Д.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалєв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-ими</i>	<i>Ковалєв-ими (-лів-ими)</i>	<i>Прóкопов-ими (-нів-ими)</i>
М.	<i>...Пáвлов-их</i>	<i>...Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>...Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>

Н. *Кирчєв-и (-чів-и)*
 Р. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Д. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 Зн. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Ор. *Кирчєв-ими (-чів-ими)*
 М. ...*Кирчєв-их (-чів-их)*
 Кл. *Кирчєв-и (-чів-и)*

Однина

Н.	<i>Га́ришин</i>	<i>Романі́шин Романі́</i>
Р.	<i>Га́ришин-а</i>	<i>шин-а Романі́шин-</i>
Д.	<i>Га́ришин-ові (-у)</i>	<i>ові (-у) Романі́шин-</i>
Зн.	<i>Га́ришин-а</i>	<i>а Романі́шин-им</i>
Ор.	<i>Га́ришин-им</i>	<i>...Романі́шин-і (-у)</i>
М.	<i>...Га́ришин-і (-у)</i>	<i>Романі́шин-е</i>
Кл.	<i>Га́ришин-е</i>	

Множина

Н.	<i>Га́ришин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>
Р.	<i>Га́ришин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Д.	<i>Га́ришин-им</i>	<i>Романі́шин-им</i>
Зн.	<i>Га́ришин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Ор.	<i>Га́ришин-ими</i>	<i>Романі́шин-ими</i>
М.	<i>...Га́ришин-их</i>	<i>...Романі́шин-их</i>
Кл.	<i>Га́ришин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Га́шек — Га́шека, Га́шекові..., Лóкетек — Лóкетека, Лóкетекові...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел:** *Пе́тер — Пе́тера..., Па́вел — Па́вела..., але в іменах він випадає: Пе́тер — Пе́тра..., Па́вел (Па́вол) — Па́вла.* При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Ка́ролець — Ка́рольця, Ка́рольцеві..., Ма́лець — Ма́льця, Ма́льцеві..., Мора́вець — Мора́вця, Мора́вцеві..., О́равець — О́равця, О́равцеві...*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марії́ Се́ник, Наді́ї Ба́лій, з Лі́ною Косте́нко, без Ні́ни Ба́йко.* Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо

як відповідні іменники: *Васи́ля Сэ́ника, Миха́йлові Бала́єві, з Іва́ном Косте́нком, без Андрі́я Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романі́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Ру́сін*: пор. *Романі́шиним*, але *Ру́си́ном*.

Примітка 4. Про відмінювання неслов'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Інокéнтій, Мико́ла, Петро́, Семе́н, Яросла́в, Га́нна, Ї́нна, Наді́я, Окса́на, Сві́тла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники І відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Мико́л-а</i>	<i>Га́нн-а</i>
Р.	<i>Мико́л-и</i>	<i>Га́нн-и</i>
Д.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Зн.	<i>Мико́л-у</i>	<i>Га́нн-у</i>
Ор.	<i>Мико́л-ою</i>	<i>Га́нн-ою</i>
М.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Кл.	<i>Мико́л-о</i>	<i>Га́нн-о</i>

М'яка група

	чол. р.		жін. р.	
Н.	<i>Ілл-я́</i>	<i>Соломі́-я</i>	<i>Мо́тр-я</i>	<i>Ната́л-я</i>
Р.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Д.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Зн.	<i>Ілл-ю́</i>	<i>Соломі́-ю</i>	<i>Мо́тр-ю</i>	<i>Ната́л-ю</i>
Ор.	<i>Ілл-е́ю</i>	<i>Соломі́-е́ю</i>	<i>Мо́тр-е́ю</i>	<i>Ната́л-е́ю</i>
М.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Кл.	<i>Ілл-е</i>	<i>Соломі́-є</i>	<i>Мо́тр-е</i>	<i>Ната́л-ю</i>

Множина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Р.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Д.	<i>Микóл-ам</i>	<i>Гáнн-ам</i>
Зн.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Ор.	<i>Микóл-ами</i>	<i>Гáнн-ами</i>
М.	<i>Микóл-ах</i>	<i>Гáнн-ах</i>
Кл.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>

М'яка група

	чол. р.		жін. р.	
Н.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Р.	<i>Ілл-і́в</i>	<i>Соломі́й</i>	<i>Мо́тр</i>	<i>Ната́ль</i>
Д.	<i>Ілл-я́м</i>	<i>Соломі-я́м</i>	<i>Мо́тр-я́м</i>	<i>Ната́л-я́м</i>
Зн.	<i>Ілл-і́в</i>	<i>Соломі́й</i>	<i>Мо́тр</i>	<i>Ната́ль</i>
Ор.	<i>Ілл-я́ми</i>	<i>Соломі-я́ми</i>	<i>Мо́тр-я́ми</i>	<i>Ната́л-я́ми</i>
М.	<i>Ілл-я́х</i>	<i>Соломі-я́х</i>	<i>Мо́тр-я́х</i>	<i>Ната́л-я́х</i>
Кл.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з, ц, с**: *О́льга* — *О́льзі*, *Пала́жка* — *Пала́жці*, *Соло́ха* — *Соло́сі*.

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Ода́рка*, *Пара́ска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Ода́рок*, *Пара́сок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	<i>Олэг</i>	<i>Антін Антón-</i>	<i>Дмитр-ó</i>
Р.	<i>Олэг-а</i>	<i>а Антón-ові (-</i>	<i>Дмитр-á</i>
Д.	<i>Олэг-ові (-у)</i>	<i>у) Антón-а</i>	<i>Дмитр-óві (-у)</i>
Зн.	<i>Олэг-а Олэг-</i>	<i>Антón-ом</i>	<i>Дмитр-á</i>
Ор.	<i>ом Олэг-ові</i>	<i>Антón-ові (-у)</i>	<i>Дмитр-óm</i>
М.	<i>(-у)</i>	<i>Антón-е</i>	<i>Дмитр-óві (-у)</i>
Кл.	<i>Олэгж-е (Олег-у)</i>		<i>Дмитр-е</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-й</i>	<i>Їгор</i>	<i>Терень</i>	<i>Тиміш</i>
Р.	<i>Сергі-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i> <i>Тимош-á)</i>
Д.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Їгор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у)</i> <i>і Тимош-éві (-у)</i>
Зн.	<i>Сергі-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i> <i>Тимош-á</i>
Ор.	<i>Сергі-єм</i>	<i>Їгор-ем</i>	<i>Терен-ем</i>	<i>Тимош-ем і</i> <i>Тимош-ém</i>
М.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Їгор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у,</i> <i>і) і Тимош-éві</i>
Кл.	<i>Сергі-ю</i>	<i>Їгор-ю</i>	<i>Терен-ю</i>	<i>(-ý, -í)</i> <i>Тимош-е</i>

Множина

Тверда група

Н.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антон-и</i>	<i>Дмитр-і</i>
Р.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антон-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Д.	<i>Олэг-ам</i>	<i>Антон-ам</i>	<i>Дмитр-ám</i>
Зн.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антон-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Ор.	<i>Олэг-ами</i>	<i>Антон-ами</i>	<i>Дмитр-áми</i>
М.	<i>Олэг-ах</i>	<i>Антон-ах</i>	<i>Дмитр-áх</i>
Кл.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антон-и</i>	<i>Дмитр-і</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Ігор-і</i>	<i>Терен-і</i>	<i>Тимош-і</i>
Р.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Ігор-ів</i>	<i>Терен-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Д.	<i>Сергі-ям</i>	<i>Ігор-ям</i>	<i>Терен-ям</i>	<i>Тимош-ám</i>
Зн.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Ігор-ів</i>	<i>Терен-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Ор.	<i>Сергі-ями</i>	<i>Ігор-ями</i>	<i>Терен-ями</i>	<i>Тимош-áми</i>
М.	<i>Сергі-ях</i>	<i>Ігор-ях</i>	<i>Терен-ях</i>	<i>Тимош-áх</i>
Кл.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Ігор-і</i>	<i>Терен-і</i>	<i>Тимош-і</i>

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін*, *Нестір*, *Ничіпир*, *Прокіп*, *Сідір*, *Тиміш*, *Федір* **і** вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Антона*, *Антонові* й т. д., *Нестора*, *Несторові* й т. д., але *Авенір* — *Авеніра*, *Лаврін* — *Лавріна*, *Олефір* — *Олефіра*.

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор* — *Віктора*, *Макар* — *Макара*, *Світозар* — *Світозара*, але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Ігор* — *Ігоря*, *Лазар* — *Лазаря*.

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лева* й *Льва*, *Лєвові* й *Львóві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Лєве*.

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	<i>Любо́в</i>	<i>Аде́ль</i>
Р.	<i>Любо́в-і</i>	<i>Аде́л-і</i>
Д.	<i>Любо́в-і</i>	<i>Аде́л-і</i>
Зн.	<i>Любо́в</i>	<i>Аде́ль</i>
Ор.	<i>Любо́в'-ю</i>	<i>Аде́лл-ю</i>
М.	<i>...Любо́в-і</i>	<i>...Аде́л-і</i>
Кл.	<i>Любо́в-е</i>	<i>Аде́л-е</i>

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н.	Яросла́в Васи́льович (Олексі́йович, Їгорьович)
Р.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Д.	Яросла́в-ові́ (-у) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Зн.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Ор.	Яросла́в-ом Васи́льович-ем (Олексі́йович-ем, Їгорьович-ем)
М.	...Яросла́в-ові́ (-у, -і) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Кл.	Яросла́в-е Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н.	Марі́-я Васи́лівн-а (Андрі́ївн-а, Іллі́вн-а)
Р.	Марі́-ї Васи́лівн-и (Андрі́ївн-и, Іллі́вн-и)

Д. Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Зн. Марі-ю Васілівн-у (Андріївн-у, Іллівн-у)

Ор. Марі-єю Васілівн-ою (Андріївн-ою, Іллівн-ою)

М. ...Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)

Кл. Марі-є Васілівн-о (Андріївн-о, Іллівн-о)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артём, Микóла, Олексáндр, Семén, Ві́ра, Катерíна, Світла́на*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алесь Адамóвич, Пятру́сь Бро́вка, Рíгор Бороду́лін* та ін.

Е, ІЕ, Ё

2. Російську літеру **е**, польські **іе**, болгарську і сербську **е**, чеські **е, ё** після приголосних передаємо літерою **е**: *Александрóв, Бесту́жев, Вельгóрський, Вénгеров, Веселóвський, Держáвін, Кузнецо́в, Лérмонтов, Óзеров, Петро́в, Степа́нов, Турге́нєв, Фéдін, Шмельо́в; Бе́лич, Бронéвський, Вéслав, Залéський, Мечисла́в, Міцке́вич, Мі́чате́к, Не́дич, Сédлачек, Сенке́вич, Серако́вський, Це́нкий, Ча́пек*.

3. Російську літеру **е** передаємо літерою **є** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдоки́мов, Євтуше́вський, Єго́р, Єла́нський, Єлизáров, Єршо́в, Єфі́мов*;

2) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердя́єв, Буєра́ков, Вереса́єв, Гуля́єв, Досто́євський, Іса́єнков; Аля́б'єв, Афанáсьєв, Григóр'єв, Євге́ньєва, Зино́в'єв*;

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р** і **ц**, задньоязикових і гортанного **г**) у суфіксі **-єв** та в сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Ломте́в, Медве́дєв, М'ятле́в; Алексéєв, Веденéєв, Горде́єв, Матве́єв, Менделéєв*; але: *Му́ромцев, Нехоро́шев, Пі́сарев, Подья́чев, Усвятце́в; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Плещéєв*, а також у болгарських: *Бо́тев, Дру́мев* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Белі́нський, Зве́рев, Леско́в, Местéчкін, Насéдкін, Пе́шковський, Ре́пін, Столе́тов, Твердохле́бов*; до цього

переліку належить і прізвище *Наре́жний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Нари́жний*.

Ё

4. Російську літеру ё передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли ё позначає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкін; Буга́йов, Воро́бийова, Ока́йомов, Солов́йов*;

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Коро́льов, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін*. Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Арте́мов, Семе́нов, Фе́доров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Щипачо́в, Хрущо́в*.

5. Польське сполучення літер **іо** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйо́вський, Мйодо́вич, Пйотро́вський*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьо́лецький*.

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и** — **і** (болгарська, сербська та ін.): *Велі́чков, Жівков, Хрі́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич, Симео́н, Мі́лач, Филі́п*; але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *Іконо́мов, Ілі́єв, Ї́вич, Ігнато́вич, Ї́во*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Зволі́нський, Лі́нда, Мі́цкевич, Іло́на; Є́длічка, Мі́чате́к*;

2) через **и** після шиплячих і **ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозо́вич, Кози́цький, Копе́рник, Сенке́вич, Ши́мчак; Га́влик, Жи́жка, Мі́клошич, Фу́чик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Є́жі, Є́нсі, Ї́ржі*.

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Ігна́тов, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Мічу́рін, Пу́шкін, Дубі́нін, Мали́нін*;

2) літерою **ї** після голосного **й** за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Гу́р'їн, Ізмаї́лов, Ільї́н*;

3) літерою **и**:

а) після **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́цин, Дорóжин, Лу́чин, Цеці́лін, Чі́чиков, Ші́шкін, Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Вашингто́н, Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажиба́єв, Цицеро́н, Чиковáні* тощо; також *Чингісха́н*; але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціáн, Ціолко́вський*;

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борі́сов, Ботві́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Глі́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казими́рський, Кантемі́р, Кири́лов, Кисельо́в, Мирóнов, Митрофа́нов, Мі́шкін, Никі́форов, Одинцо́в, Пивова́ров, Пиля́єв, Пі́сарев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихоми́ров*; але: *Нікі́тін, Нікола́єв* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибі́лкін, Прива́лов, При́швін*;

г) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Котельні́ков, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кулі́нич, Станюко́вич; Го́лицин, Пали́цин, Солжени́цин; Раді́щев, Таті́щев*.

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибакóв, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Масáрик*.

А, Ё

9. Польські носові **ą, ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

2) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свйо́нтек; Венгжино́вич, Єнджихо́вський, Свенці́цький*.

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(і), -sk(і), -dzk(і), -sk(ý), -sk(ý)** передаємо відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий)**: *Бронéвський, Даргомі́жський, Маяко́вський, Му́соргський, Остро́вський; Гомулі́цький, Городе́цький; Гру́дзький, Зава́дзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговськíй (Луговська́), Трубецькíй (Трубецька́)*.

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ый** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій**; **-ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бе́лий, Остро́вський*,

Кра́йній; Бе́ла, Остро́вська, Кра́йня. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий**: *Донський, Крутий, Луговський, Полевій, Соловійов-Сєдій, Босій, Трубецький,* але *Толсто́й (Толста́).*

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **—ий**: *Бя́лий, Га́ртний, Не́врлий, Но́вотний, Па́лацький, Смирне́нський, Коне́ський, Куку́левич-Сакці́нський,* але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, ć (dź)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспя́нський, Яблонський; Свя́дек, Цві́к.* В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзісь, Дзюра́вець, Сятко́вський.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев, Ю́р'єв, В'ю́жин;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Воро́бийов, Солови́ов.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бяду́ля, Пясце́цький, Рю́мін.*

М'який знак (ь)

13. М'який знак (**ь**) пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

1) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) при роздільній вимові перед **я, ю, є, ї**: *Дя́конов, Панкра́тьєв, Третьа́ков, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Фатя́нов, Ілю́шин, Ана́н'їн;*

б) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́бров, Ляпуно́в, Цявло́вський, Тюме́нєв;*

2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзісь, Ці́рліць, Не́дзведзь,* але *Урба́нчик, Кусне́вич, Свя́дек, Свідзі́нський.*

Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ І відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Кла́узевиц*, *Лі́фишиц*, *Мо́риц*.

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іва́н Во́лове О́ко*, *Є́лена Пре́крásна*, *Рі́чард Ле́вове Сэ́рце*, *Степа́н Ти́гряча Смерть*, *Слуга́ з Добро́миля*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Мале́нький Вовк*, *Тупи́й Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Дже́к Ло́ндон*, *Жорж Са́нд*, *Ле́ся Украї́нка*, *Ма́рко Вовчо́к*, *Пана́с Ми́рний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Га́й Ю́лій Це́зар*, *Марк По́рцій Ка́тон*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван, да, де, ді, дю, дер, ед, ель, ла, ле, фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Лю́двіг ван Бетхо́вен*, *да Вінчі*, *де ла Ку́ева*, *ді Ві́тторіо*, *дю Гар*, *Нур ед Дін*, *ле Шапельс́*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д'Ала́мбе́р*, *д'Арта́нья́н*, *д'Обі́ньє́*; *О'Кей́сі*, *О'Конно́р* (але *О. Ге́нрі* — псевдонім письменника); частки **Мак-, Сан-, Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Маго́н*, *Мак-Клю́р*, *Сан-Марті́н*, *Сен-Сімо́н*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандо́ль*, *Делі́ль*, *Деріба́с*, *Лага́рп*, *Ламетрі́*, *Лафонтé́н*, *Леса́ж*, *Фонві́зін*;

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Педро, дон Хосе*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуан, Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово *донжуан* пишемо разом і з малої літери;

6) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівон, Хо Ши Мін, Нгуєн Конг Хоан, У Ну Мунг*.

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сена..., Хо Ши Мін — Хо Ши Міна..., Ден Сяопін — Ден Сяопіна..., але Го Можо, Чан Кайші й т. ін. (незмінювані)*.

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горіцвіт, Непійвода, Убийвóвк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвечір, Нетудихáта, Панібудьлáска*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопóл, Кривоніс, Скорохóд*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислáв, Володімйр, Мечислáв, Яропóлк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можó, Ден Сяопін, Тао Юаньмінь, Сунь Ятсén*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лін, Лу Сін, Цюй Юань, Чан Кайші*.

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васіль-Костянтин, Жан-Жак, Зинівій-Богдан, Марія-Антуанетта, Фрідріх-Вільгельм*;

2) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревеа, Гулак-Артемовський, Жоліо-Кюрі, Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Новиков-Прибой, Рімський-Кóрсаков, Сент-Бев*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іван-царенко, Кірик-мужичóк*. Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Іван — мужічий син, рідше — кома: Іван, селянський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглі, Мамед-заде, Фікрет-кизі, Мехмед-бей, Кемаль-паша, Мірза-хан*, (але за традицією *Чингісхан*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Русте, Ібн Сіна, Ібн Фадлан*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзаде́, Турсунзаде́, Кероглі́*;

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казаря́н, Тер-Ованеся́н, Тер-Петрося́н*.

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокі́нь — Сивокі́ня, Сивокі́неві (Сивокі́ню)...*; *Підку́ймұ́ха — Підку́ймұ́хи, Підку́ймұ́сі...*; *Переко́типóле — Переко́типóля, Переко́типóлю...*; *Білоце́рківський — Білоце́рківського, Білоце́рківському...* У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Кві́тка-Осно́в'я́ненко — Кві́тки-Осно́в'я́ненка, Кві́тці-Осно́в'я́ненкові (Кві́тці-Осно́в'я́ненку)...*; *Нечу́й-Леві́цький — Нечу́я-Леві́цького, Нечу́єві-Леві́цькому (Нечу́ю-Леві́цькому)...*, але *Кос-Анато́льський — Кос-Анато́льського, Кос-Анато́льському...*, *Драй-Хма́ра — Драй-Хма́ри, Драй-Хма́рі...*

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Рі́чард Ле́вовє Сэ́рце — Рі́чарда Ле́вового Сэ́рця, Рі́чардові́ (Рі́чарду) Ле́вовому Сэ́рцю...*; *Степа́н Ті́гряча Смерть — Степа́на Ті́грячої́ Сме́рті, Степа́нові́ (Степа́ну) Ті́грячий́ Сме́рті...*, але *Слуга́ з Добро́міля — Слуги́ з Добро́міля, Служи́ з Добро́міля...*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жа́к — жан-жа́ківський*.

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Ма́о Цзе́дун — мао́цзеду́нівський, Кім Ір Сэ́н — кімі́рсені́вський*.

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетхо́вен, фон Бі́смарк* утворюються тільки від іменника: *бетхо́венський, бі́смарківський*. Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Голль — дего́ллівський, Нур ед Ді́н — нуредді́нівський*. Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Ала́мбер* зберігають апостроф після частки: *д'ала́мбе́рівський*.

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гула́к-Артемо́вський, Ма́ркіо Вовчо́к, Рі́чард Ле́вовє Сэ́рце*.

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Вальтер Скотт* — *вальтер-скоттівський*, *Жуль Верн* — *жуль-вєрнівський*, *Марк Твен* — *марк-твенівський*;

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглі*, *Осман-паша* тощо;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Вімторіо*, *Ламетрі*, *Д'Обіньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпрівськ*, *Вінниця*, *Гребінка*, *Донецьк*, *Дубно*, *Житомир*, *Запоріжжя*, *Кам'янець-Подільський*, *Київ*, *Козятин*, *Кременчук*, *Кривий Ріг*, *Львів*, *Миколаїв*, *Новгород-Сіверський*, *Одеса*, *Охтірка*, *Рівне*, *Трипілля*, *Харків*, *Чернівці*, *Чернігів*, *Шепетівка*, *Ямпіль*; *Десна*, *Дніпро*, *Дністер*, *Західний Буг*, *Ірпін*, *Пріп'ять*, *Рось*, *Стохід*, *Сян*, *Тетерів*, *Тіса*, *Трубіж*.

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке **πόλις** «місто»): *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бориспіль*, *Крижопіль*, *Ольгопіль*, *Тернопіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ё, ІЕ, Ё, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е**, **ё** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бездна*, *Воронеж*, *Загреб*, *Зеленодольськ*, *Новé Мёсто*, *Опо́ле*, *Ветлу́га*, *Ле́на*, *Пе́нза*, *Ще́цин*.

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного й при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ*, *Єлець*, *Єнісе́й*, *Єго́р'євськ*, *Колгу́єв*, *Ско́п'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-єй** (**-єєв**) російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птевих, Ле́жнево, Матве́єва зато́ка*, але *Пле́щєво, Рже́в, мис Рум'я́нцева*;

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бе́жецьк, Бе́лгород, Бе́лово, Бе́лоре́цьк, Благове́щенськ, Желе́зноводськ, Оре́хово-Зу́єво*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Бі́ла*, оз. *Бі́ле, Ві́тка, Лісна́, Него́ріле, Піща́не, мис Сі́рий* та ін. Це стосується й польського **ia**: *Бі́ла Підля́ська, Білосто́к* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою) або через **е**: *Бі́ловезька Пу́ща, Бі́лору́сь*, але *Ре́чиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Ке́льці, Ко́шиці, Ліди́ці, Па́рдубиці*. Ці географічні назви відмінюємо: *Ко́шиці — Ко́шиць, Ко́шицям...* Назви на зразок *Закопа́не* мають форму прикметника середнього роду (однина) **й**, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопа́не, Закопа́ного, Закопа́ному* і т. ін.

2. Російську літеру **ѐ** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно, Солови́ово*;

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Де́жньо́ва, р. Оленьо́к*, але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **е**: *р. Березо́ва, Оре́л, Се́меново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачо́во, Що́кіно*.

3. Російську літеру **э** передаємо через **е**: *Ельбру́с, Ельто́н, Еліста́*.

4. Літеру **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Іга́рка, Ірку́тськ, оз. Ільме́нь, Инди́грка, Ирті́ш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бро́нниці, Жигулі́, Мити́ці*;

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Челя́бінськ, Двіна́, Кіне́шма, оз. Селіге́р, Боро́діно, Рі́ска*.

2) через **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Тро́їцьк, Ана́ньїно, Ма́р'їно*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-**, **-инськ-**: *Березина́, Гуси́не О́зеро, Дуді́нка, Жа́бинка, Карпи́нськ, Крути́нське, Пра́вдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и**:

а) після **ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Жи́гало́во, Жи́здра, А́чинськ, На́льчик, Єго́ришино, Иши́м, Ками́шин, Ту́шино, Щигри́, Ци́млянськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и**: *Гаври́лово, Дани́лов, Дми́тров, Миха́йловське*, але *Никола́євськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и**: *Виногра́дово, Кислово́дськ, Кли́н, Криве́ч, Кури́льські острови́, Лі́нецьк, Лихосла́вль, Тихоре́цьк*;

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипала́тинськ*;

г) у префіксі **при-**: *Приво́лжя, Примо́р'я, Прику́мськ*;

д) у суфіксах **-ик-**, **-ич-**, **-иц-**, **-ищ-**: *Зимо́вники, Тупи́к; Борови́чі, Коте́льнич, Осипо́вичі, У́глич; Бро́нниці, Гливи́ці, оз. Колви́цьке, Лухови́ці; Мити́ці, Рти́щево*;

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березни́кі, Валу́йки, Го́рки*.

Ы, У

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **у**) передаємо через **и**: *Ви́кса, Ви́тегра, Ирті́ш, Сі́зрань, Сиктивка́р, Чебокса́ри, Ша́хти*.

А, Е

6. Польські носові **ą, ę** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Демби́ця*; перед іншими приголосними — сполученнями літер **он, ен**: *Конт, Ченстохо́ва*.

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а, -я**; у середньому роді — через **-е, -о, -є**; у множині — через **-і**:

Становій (хребет); *Великий Ўстюг*, *Новий Сад*, *Оленій* (острів); *Лиха* (річка), *Ніжня Тунгуска*, *Банська Бістриця*, *Зелена Г'ура*; *Благодарне*, *Бологэ* (рос. *Бологое*), *Велико-Тірново*, *Покровське*; *Карлові Варі*.

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-оє**: *Толстоє*;

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-єво** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-єво** та **-іно** (**-їно**), після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Вну́ково*, *Га́брово*, *Ко́сово*, *Оре́хово-Зу́єво*, *Сара́єво*; *Бородіно́*, *Ма́р'їно*, *Пу́шкіно*; *Єго́ришино*, *Ро́щино*. Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радомсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-і**: *Жи́ра́дув*, *Же́шув*, *Тома́шув-Мазове́цький* і т. ін., але традиційно: *Гру́беші́в*, *Кра́ків* та ін. Літеру **-о** в суфіксі **-ów** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **-і**: *Крнов*, *Орлов*, *Простейов*, *Прише́ров*, але *Барді́в*, *Вороні́в*, *Пря́шів*.

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Ско́п'є*, *Ак'я́р*, *Амудар'я́*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Мураві́ово*.

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вя́зьма*, *Вя́тка*, *Кя́хта*, *Крю́ково*, *Ряза́нь*, *Хя́рма*.

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Оло́нець*, *Повене́ць*, *Черепове́ць*, *Кра́гуєваць*, *Сто́лаць*; *Дембі́ця*, *Ломни́ця*, *Речи́ця*, *Оломоу́ць*.

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ*, *Гданськ*, *Курськ*; *Кузнє́цьк*, *Тро́їцьк*.

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Араві́йське мо́ре*, *мис До́брої Наді́ї*, *Пе́рська зато́ка*, *Півні́чний Льодо́витий океа́н*.

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Великий каньйон, Ніжний Новгород, Південна Америка, Північний полюс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *А́фрика — А́фрики, в А́фриці; Во́лга — Во́лги, на Во́лзі; Ло́хвиця — Ло́хвиці, Ло́хвицею, у Ло́хвиці; Махачка́ла — Махачка́лі, у Махачка́лі; Москв́а — Москв́і, Москво́ю, у Москв́і; Оде́са — Оде́си, в Оде́сі; О́львія — О́львії, О́львією, в О́львії; Полта́ва — Полта́ви, у Полта́ві; Пра́га — Пра́ги, у Пра́зі; Ре́чиця — Ре́чиці, у Ре́чиці; Шепеті́вка — Шепеті́вки, у Шепеті́вці.*

II відміна: *Буг — Бу́гу, Бу́гом, на Бу́зі (й по Бу́гу); Владивосто́к — Владивосто́ка, Владивосто́ком, у Владивосто́ці (у Владивосто́ку); Га́йсин — Га́йсина, Га́йсином, у Га́йсині; Ду́бно — Ду́бна, Ду́бном, у Ду́бні; Ки́їв — Ки́єва, Ки́євом, у Ки́єві; Луга́нськ — Луга́нська, Луга́нськом, у Луга́нську; Льві́в — Льво́ва, Льво́вом, у Льво́ві; Оре́л — Ора́, Орло́м, в Орлі́; Пско́в — Пско́ва, Пско́вом, у Пско́ві; Сві́тязь — Сві́тязю, Сві́тязем, на Сві́тязі; Терно́піль — Терно́поля, Терно́полем, у Терно́полі; Теруе́ль — Теруе́ля, Теруе́лем, у Теруе́лі; Токма́к — Токма́ка, Токмако́м, у Токма́ці (у Токмаку́); У́жгород — У́жгорода, У́жгородом, в У́жгороді.*

III відміна: *Бре́тань — Бре́тані, Бре́танню, у Бре́тані; Керч — Ке́рчі, Ке́рчу, у Ке́рчі; Об — О́бі, О́б'ю, на О́бі; Сві́р — Сві́рі, Сві́р'ю, на Сві́рі; Сі́зрань — Сі́зрані, Сі́зранню, у Сі́зрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березни́кі — Березникі́в, Березника́м, у Березника́х; Го́рки — Го́рок, Го́ркам, у Го́рках; Єсенту́кі — Єсентукі́в, Єсентука́м, у Єсентука́х; Жигулі́ — Жигулі́в, Жигуля́м, у Жигуля́х; Ков'я́ги — Ков'я́г, Ков'я́гам, у Ков'я́гах; Лубні́ — Лубе́н, Лубна́м, у Лубна́х; Плі́ски — Плі́сок, Плі́скам, у Плі́сках; Прилу́ки — Прилу́к, Прилу́кам, у Прилу́ках; Ромні́ — Роме́н, Ромна́м, у Ромна́х; Сало́ніки — Сало́нік, Сало́нікам, у Сало́ніках; Філіппі́ни — Філіппі́н, Філіппі́нам, у (на) Філіппі́нах; Чебоксáри — Чебоксáр, Чебоксáрам, у Чебоксáрах; Черні́вці — Черні́вці́в, Черні́вця́м, у Черні́вця́х.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Борове́ — Борово́го, Борово́му, у Борово́му;*

Жуко́вський — Жуко́вського, Жуко́вському, у Жуко́вському; Лозова́ — Лозово́ї, Лозові́й, у Лозові́й; Рівне́ — Рівного́, Рівному́, у Рівному́; Чусова́ — Чусово́ї, Чусові́й, у Чусові́й.

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Сва́тове, Синельни́кове, Гарку́шине, Рівне́*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бороди́но, Косо́во, Сара́єво, Шереме́тьєво, Гне́зно, Молоде́чно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дубно́*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Го́ла При́стань — Го́лої При́стані ...; Криві́й Ріг — Криво́го Ро́гу...; Вели́кі Лу́ки — Вели́ких Лук...; Єлисéisькі По́ля — Єлисéisьких Полі́в...; Мінеральні Во́ди — Мінеральних Во́д...;*

2) *Кам'яне́ць-Поді́льський — Кам'я́нця-Поді́льського, Кам'я́нцеві-Поді́льському...; Но́вгород-Сі́верський — Но́вгоро́да-Сі́верського, Но́вгороду-Сі́верському...; Новогра́д-Воли́нський — Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському...; Ра́ва-Ру́ська — Ра́ви-Ру́ської, Ра́ві-Ру́ській...; Аска́нія-Но́ва — Аска́нії-Но́вої, Аска́нії-Но́вій...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Ба́ден-Ба́ден — Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені; Орехо́во-Зу́єво — Орехо́во-Зу́єва, в Орехо́во-Зу́єві; Іва́но-Франкі́вськ — Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську, Миха́йло-Коцю́бінське — Миха́йло-Коцю́бінського, у Миха́йло-Коцю́бінському, але Ко́нча-За́сна — Ко́нчі-За́спи, у Ко́нчі-За́спі; Пу́ща-Води́ця — Пу́щі-Води́ці, у Пу́щі-Води́ці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Росто́в-на-Дону́ — Росто́ва-на-Дону́, у Росто́ві-на-Дону́...; Фра́нкфурт-на-Ма́йні — Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні...*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий), -інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин, -ін, -инськ, -інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Камі́шин* — *камі́шинський*, *Ні́жин* — *ні́жинський*, *Тульчі́н* — *тульчі́нський*, *Ту́шино* — *ту́шинський*, *Цюру́пинськ* — *цюру́пинський*, *Чигири́н* — *чигири́нський*; *Бо́лдіно* — *бо́лді́нський*, *Філі́ппіни* — *філі́ппі́нський*; *Гру́зія* — *гру́зін* — *гру́зінський*; *осетин* — *осетинський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аля́ска* — *аля́синський*, *Баку́* — *бакі́нський*, *Кабарда́* — *кабарді́нський*, *Карагандá* — *караганді́нський*, *По́ті* — *по́тинський*, *Со́чі* — *со́чинський*, *Чита́* — *читі́нський*, *Ша́хти* — *ша́хтинський*, але *Амудар'я́* — *амудар'ї́нський*.

Суфікси **-ОВСЬК(ИЙ)** [**-ЬОВСЬК(ИЙ)**], **-ЕВСЬК(ИЙ)** [**-ЄВСЬК(ИЙ)**], **-ІВСЬК(ИЙ)** [**-ЇВСЬК(ИЙ)**]

2. У суфіксах **-овськ(ий)** [**-ьовськ(ий)**], **-евськ(ий)** [**-євськ(ий)**], **-івськ(ий)** [**-ївськ(ий)**] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов (-ьов)**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, зберігаємо ту саму букву (**о, е, є, і, ї**), що й в основній назві: *Скадо́вськ* — *скадо́вський*, *Тамбо́в* — *тамбо́вський*; *Кара́чев* — *кара́чевський*, *Колгу́єв* — *колгу́євський*; *Кишині́в* — *кишині́вський*, *Льві́в* — *льві́вський*, *Тете́рів* — *тете́рівський*, *Черні́гів* — *черні́гівський*. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о, е** стає закритим, діє правило про чергування **о, е** з **і**: *Лозова́* — *лозі́вський*, *Сва́тове* — *сва́ті́вський*, *Хме́леве* — *хмелі́вський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський (-ївський)**: *Бі́ла Це́рква* — *білоце́рківський*, *Ва́лки* — *ва́лківський*, *Гребі́нка* — *гребі́нківський*, *Казáнка* — *казáнківський*, *Златоу́ст* — *златоу́стівський*, але *Оре́л* — *орло́вський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий) [-дзьк(ий)]**: *Буг* — *бу́зький*, *Ветлу́га* — *ветлу́зький*, *Ви́борг* — *ви́борзький*, *Во́лга* — *во́лзький*, *Гаа́га* — *гаа́зький*, *Га́мбург* — *га́мбурзький*, *Калу́га* — *калу́зький*, *Ла́дога* — *ла́дозький*, *Люксембу́рг* — *люксембу́рзький*, *Ле́йпциг* — *ле́йпцизький*, *Остро́г* — *остро́зький*, *Пра́га* — *пра́зький*, *Ри́га* — *ри́зький*, *Стра́сбург* — *стра́сбурзький*; *Воро́неж* — *воро́незький* (пор. назву українського селища — *Воро́ніж* — *воро́нізький*), *Запори́жжя* — *запори́зький*, *Пари́ж* — *пари́зький*; *Абха́зія* — *абха́зький*, *Кавка́з* — *кавка́зький*, *Лодзь* — *ло́дзький*, *Сираку́зи* — *сираку́зький*, *францу́з* — *францу́зький*;

2) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: *Баскунча́к* — *баскунча́цький*, *Велі́кі Лу́ки* — *великолу́цький*, *Ви́шині Волочо́к* — *вишиньоволо́цький*, *Владивосто́к* — *владивосто́цький*, *грек* — *гре́цький*, *Кагарлі́к* — *кагарлі́цький*, *Казбе́к* —

казбецький, калмік — калміцький, Кобеляки — кобеляцький, коряк — коряцький, Кременчук — кременчуцький, Прилуки — прилуцький, словак — словацький, таджик — таджицький, турок — турецький, узбек — узбецький; Ніцца — ніццький, Суєц — суєцький, Череповець — череповецький; Бахмач — бахмацький, Галич — галицький, Грінвіч — грінвіцький, Овруч — Овруцький, але Дамаск — дамаський, Мекка — меккський, тюрки — тюркський;

3) с, х, ш + **-ськ(ий)** → **-ськ(ий)**: Арзамас — арзамаський, Одеса — одеський, Тбілісі — тбіліський, тунгус — тунгуський, Черкаси — черкаський, черкес — черкеський, волах — волоський, Карабах — карабаський, Лепетіха — лепетіський, чех — чеський; Золотоніша — золотоніський, Кандалякша — кандалакський, латіш — латиський, Сиваш — сиваський, чуваш — чуваський, Русь — руський.

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Небіт-Даг* — *небіт-дагський*, *Клуж* — *клужський*, *Бангкок* — *бангкокський*, *баски* — *баскський*, *казах* — *казахський*, *Печ* — *Печський*, *Перемисьль* — *перемисьльський*, *Радомисьль* — *радомисьльський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Біла Церква*, *Великий Устюг*, *Верхня Сілезія*, *Вишній Волочок*, *Гіла Пристань*, *Голубий Ніл*, *Давидів Брід*, *Холодний Яр*, *Західна Європа*, *Зелена Гіра*, *Нове Місто*, *Новий Сад*, *Поважська Бістриця*, *Сомкова Долина*, *Стара Планина*, *Широкий Яр*;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавказький хребет*, *Кандалакська затока*, *Скандинавський півострів*, *Фінська затока*, *Чорне море*;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гільча Друга*, *Залісся Перше*, *Красне Друге*, *Перше Садове*;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *селo Івана Франка*; але *місто Івано-Франківськ*, *селo Михайло-Коцюбінське* (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро-Варварівка*, що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопіль, Верхньодніпрівськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Мало́яросла́вець, Нижньоки́лімськ, Новово́лінськ, Новосибі́рськ, Старокостя́нтинів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопільський, верхньодніпрівський, гостролу́чанський, дорогобу́зький, чистово́днівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мо́ре, го́ра, хребéт, ліс, о́зеро, низовина́, о́стрів* та ін.: *Нижньодуна́йська низовина́, Новосибі́рські острові́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятиха́тки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокоду́би, Трипілья; дворіча́нський, п'ятиха́тський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокоду́бський та ін.;*

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верні́городок, Гуляйпо́ле, Копа́йгород, Печі́води; вернигородо́цький, гуляйпільський, копа́йгородський, печиво́дський;*

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболо́зи, Індокита́й, Страхо́лісся; верболо́зівський, індокита́йський, страхо́ліський, але А́встро-Уго́рищина, Азо́во-Чорномо́р'я та деякі інші;*

5) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт** і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород, Кня́зпіль, Ольго́піль, Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т, Бра́нденбург, Камберле́нд, Да́угавпілс, Ке́йптаун, Йо́ркишир, Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгородський, ольго́пільський, севасто́польський, бренденбу́рзький, да́угавпілський, рудольшта́дтський;*

6) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоцеркі́вський, білоцеркі́вці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогі́льський, гостромогі́льці* (від *Го́стра Моги́ла*), *новомі́ський, новоміща́ни* (від *Но́ве Мі́сто*), *яснополя́нський, яснополя́нці* (від *Ясна По́ляна*); *житньогі́рський, житньогі́рці* (від *Жи́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'яноба́лківський, кам'яноба́лківці* (від *Кам'яна́ Ба́лка*), *липоводо́лінський, липоводо́лінці* (від *Лі́пова До́ліна*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка* — *ба́ня-лу́цький*, *Гвіне́я-Біса́у* — *гвіне́я-біса́уський*, *Ельза́с-Лотари́нгя* — *ельза́с-лотари́нзький*, *Ко́ло-Миха́йлівка* — *ко́ло-миха́йлівський*, *Орехово-Зу́єво* — *орехово-зу́євський*, *Пу́ща-Води́ця* — *пу́ща-води́цький*, *Бері́зки-Бе́ршадські* — *бері́зки-бе́ршадський*, *Ві́та-Поштова́* — *ві́та-поштова́вий*, *Кам'яне́ць-Поді́льський* — *кам'яне́ць-поді́льський*, *Ра́ва-Ру́ська* — *ра́ва-ру́ський*, *Ха́рків-Това́рний* — *ха́рків-това́рний*, *А́встро-Уго́рщина* — *а́встро-уго́рський*;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андрі́єво-Іва́нівка* — *андрі́єво-іва́нівський*, *Дмитро́-Варва́рівка* — *дмитро́-варва́рівський*, *Іва́но-Франкі́вськ* — *іва́но-франкі́вський*, *Миха́йло-Коцю́бінське* — *миха́йло-коцю́бінський*, *Олекса́ндро-Па́щенкове* — *олекса́ндро-па́щенківський*, але *Петропа́влівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-Ай́рес*, *Ду́мбартон-Окс*, *Іссі́к-Куль*, *Кизі́л-Орда́*, *Нар'ян-Ма́р*, *Ріо-Не́гро*, *Ула́н-Уде́*; *буе́нос-ай́ресський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг**, **-дар'я**, **-дау** тощо пишемо разом: *Аюда́г*, *Алата́у*, *Амудар'я́*, *Сирдар'я́*; *амудар'ї́нський*, *приамудар'ї́нський* тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **ню-**, **сан-**, **санкт-**, **санти-**, **санта-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер**, **-сіті**, **-сквер**, **-стріт**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк*, *Спас-Кле́пики*, *Усть-Каменого́рськ*; *Вест-І́ндія*, *Іст-Лондо́н*, *Нью-Йо́рк*, *Сан-Сальвадо́р*, *Санкт-Га́ллен*, *Са́нта-Кла́ра*, *Сен-Гота́рд*, *Сент-Лу́їс*; *Фолл-Рі́вер*, *Атла́нтік-Сіті*, *Со́хо-сквер*, *Бо́кна-фіо́рд*; *соль-іле́цький*, *усть-каменого́рський*; *ню-йо́ркський*; *фолл-рі́верський*, *атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дні́прі*, *Росто́в-на-Дону́*, *Фра́нкфурт-на-Ма́йні*, *Яр-під-За́йчиком*; *Булонь-сюр-Ме́р*, *Бург-ель-Ара́б*, *Ла-Ма́нш*, *Ла-Пла́та*, *Лас-Ве́гас*, *Лос-А́нжелес*, *Па-де-Кале́*, *Ріо-де-Жане́йро*; *новосі́лківський-на-Дні́прі*, *росто́вський-на-Дону́*, *фра́нкфуртський-на-Ма́йні*, *я́рський-під-за́йчиком*; *булонь-сюр-ме́рський*, *бург-ель-ара́бський*, *ла-ма́ншський*, *ла-пла́тський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв)**, **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *даві́дово-бри́дський* (від *Даві́дів Бри́д*), *олі́йниково-слобідський* (від *Олі́йникова Слобода́*), *мишу́рино-рі́зький* (від *Мишу́рин Ри́з*),

вільшансько-новоселицький (від *Вільшанська Новоселиця*), *вінницько-ста́вський* (від *Вінницькі Стави*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Івано-Франківськ* — *івано-франківський*, але *іванофранківці*, *Нью-Йорк* — *нью-йоркський*, але *ньюйорківці*.

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссік-Куль* — *приіссиккульський*, *приіссиккульці*.

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуванням іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Посилав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирини* (П. Загребельний);

Як парость виноградної лози

Плекайте мову. Пильно й ненастанно

Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,

і глупа облягає ніч

пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж вказівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п.* (пан; пані), *гр.* (громадянин; громадянка), *проф.* (професор), *а. а.* (авторський аркуш), *ст.* (століття), *рр.* (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абревіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол.* (долар), *коп.* (копійка), *тис.* (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — *Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела...* (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі

поклали ви круглі голови?! —

Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого увиразнення:

Хіба ж живуть вони? І знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?... (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?; Раптом він чує над собою: Остане! Остане! се ти? живий?* (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (!?) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???*.

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилося на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому городі!* (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе...**

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пути розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!!* — *закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

І де та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай! як тут гарно!* (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка);
— *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якимось, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головка); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

І. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками: *Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії* (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався долею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилиною хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуймо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся, дивився не надивився, вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не паницизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головка); *батарея анодна суха; пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко; професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький*.

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи.... чи (чи то... чи то):**

А тим часом місяць пливе оглядать

І небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко);

Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчилися або в клуні, або в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, й його темне, похмуре лице, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

Я пам'ятаю вчительку мою,

просту, і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і саяк, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні саяк ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо тощо.*

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

Попідтинню сіромаха

І днює й ночує (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі (і т. д.)**, **і подібне (і под.)**, такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як приїде дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);
Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби
над собором (О. Гончар);

Тече вода в синє море,
Та не витікає (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й та ін.**, коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом (М. Рильський);
Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);
Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізняти приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись...* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь! (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки, якщо не... то та ін.**: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи (М. Коцюбинський); Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги (М. Коцюбинський);*

Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять (Т. Шевченко);
Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибальськи (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме і под.,** ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було (О. Довженко); Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля (з наукової літератури).*

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Т. Шевченко);
*Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

*На бистрому на озері
Геть плавала качка* (народна пісня);
*За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта* (А. Малишко);
*Із города із Глухова
Полки виступали* (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

*Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить* (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

*Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?* (Т. Шевченко);
*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!* (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);
*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>!* (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигуківих зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько);

— *Ой, пустіть мене, пустіть!* (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох, ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

*О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє!* (Л. Костенко);
*Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи* (Т. Шевченко);

— *Ох і чудний ти, Давиде...* (М. Стельмах); *Ах так?!; Ах ось де він!*

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигук на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

*Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня?* (І. Франко);
*Гей ти, поле колоскове,
молодість моя!* (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так, еге (еге ж), авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);
— *Земляка свого бачили? — Аякже, бачив* (А. Головка);
*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні* (Леся Українка);
— *Що, титаря вбили?* (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізнати стверджувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);
— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу <...>* (Панас Мирний).

Так само слід відрізнати заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

*Треба хліба людині й металу,
 Треба музики і п'єдесталу,
 Та, мабуть, над усе до загину
 Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
 І, можливо, моє серце-проміння
 Зловить в свої долоні дитина
 І всміхнеться (Р. Братунь);
 А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
 З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
 Погане, я чував, життя собаче,
 Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).*

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ і т. ін.; видно, думаю, здається (здавалося б), либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати і т. ін.;* указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно і т. ін.;*

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх і т. ін.;*

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге і т. д.; з одного боку, з другого боку; наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема (Він, зокрема, сказав, що...), крім того, навпаки та ін., а також проте й однак (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); повторюю, підкреслюю і т. ін.;*

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть та ін.; головне, між іншим, правда (щоправда), точніше та ін.;*

г) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати, між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді та ін.;*

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть, за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене і т. д.; мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю та ін.;*

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтєся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уявіть) та ін.*

Слід відрізнити вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: *У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський), але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова, до речі, викликають сумнів, але: Ці слова сказані до речі.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне,*

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); Як і кожному авторові, а значить, і мені <...>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими (М. Коцюбинський); І справді, незабаром наші прогнози здійснилися.

Але, наприклад: Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав; Надвечір, мабуть годині о шостій, почався дощ.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто** і т. ін., **ніж**: *Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою* (О. Гончар);

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко);

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Н. Кашук);

Зникло лихоліття,

Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, знімає, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди, як звичайно, як колись, як навмисно, як правило, як виняток** та ін.: *Дума — це віршований твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом* (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило; Це було допущено як виняток; Він це зробив як навмисно.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий (такий самий), так (так само)** можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі; Зробити так само, як усі; Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний*; б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі (як білка в колесі); Летіти як стріла; Ллє як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний і под.;*

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже, зовсім (цілком), просто, точно (точнісінько), достоту, буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку; У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; Усе в них не як у людей (пор.: Усе в них не так, як у людей); Обставини склалися по-іншому, не як завжди;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього наче сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися мов лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День як день; Люди як люди;*

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив як зробив;*

г) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе як удома;*

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни»* (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь як згоду;*

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів не більше як пів години; Роботи вистачило не довше ніж на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід, Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовбито, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баиштан жовтіє понад яром,

Курінь безверхий ніби спить (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, насакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки («який» / «чому»), ворог не встиг учинити скільки-будь*

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодницею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попросив його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиначні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!*; *Я колишній і я теперішній* — це вже ніби зовсім різні особи;

г) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:

Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиначними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема іншомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <...> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

*Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <...>* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хорообрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю** і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружився Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головка); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралля* (З. Тулуб); *Частина її [старої галицької інтелігенції], так звані москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплакав, сіромаха,

Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире — § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити,*

лаштуючись до жнив (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плавав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхилили сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани.* —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно і з виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно;*

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замислившись* (Ю. Яновський); *Читати лежачи;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);

Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу;*

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи;*

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря;*

г) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і** (**й**): *Вони бралися до роботи й не знаючи повністю її обсягу;*

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч (М. Коцюбинський); По той бік шляху, деє далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва... (Григорій Тютюнник); А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава (І. Франко); Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася і Погода всупереч сподіванням різко погіршилася.* Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза (поза його бажанням), понад (понад усі зусилля), попри (= всупереч), у зв'язку з, унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи (невважаючи)** на переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, незважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни (Дніпрова Чайка) і Діяти незважаючи на обставини.*

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), окрім, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою (О. Сизоненко); За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив (Панас Мирний); У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі (з газетної замітки); А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь (О. Гончар).* Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим, тобто командувати з'єднанням вогнем усіх трьох мінрот (О. Гончар);*

Вони, кажу вам, прозябають.

Або, по-вашому, ростуть,

Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й) (= навіть або притому), (і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна (І. Нехода); Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиш коми (Г. Усач); — Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте (Григорій Тютюнник); Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна (К. Гордієнко); — Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти, й жінку привів (Марко Вовчок); Треба діяти, і не зволікаючи (О. Довженко); [Орест:] Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Суній, і що там тої річечки?* (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той** (**і та, і те, і ті**), що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко);

Боже небо голубеє

І те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житті синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,

Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,

І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузький, глибокий Прут блиснув вришті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає

Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);

Непокривлену душу хотіли зламати,

Та ламалися тільки болючі кії (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

*І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і всесвіт видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм (М. Бажан);
Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);
Чи то праця задавила молодую силу,
Чи то нудьга невсипуща його з ніг звалила (Т. Шевченко).*

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу (І. Франко);*

*Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!*

Ворожбит якийсь, та й годі!» (Леся Українка);

—Махнути б на неї [тару] рукою, та тільки й діла! (О. Гончар); Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки (М. Коцюбинський); <...> Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'являється нудьга за батьківщиною (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.

А от нема. І струни його стихли (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], приссався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи**, якщо а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні (Л. Смілянський); Часом на цій вересневій сині вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини (М. Стельмах); За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали;*

б) *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро? (О. Копиленко); Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!;*

в) *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головка); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

*І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою...* (М. Вінграновський);
Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

*Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішають на збір у Дрогичин* (М. Бажан);
Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

*Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси...* (С. Пушик);
*Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там* (Л. Костенко);
*Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти* (В. Сосюра);
*Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди* (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

*Спочатку так: терзати, розпинати.
Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звук* (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними єднальними **і** (**й**), **та** (= **і**) та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх [них] ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

*І знов моя до тебе думка лине,
Далекий краю ранньої зорі,
Де тигрів слід веде до Уссурі
І спіє виноград між віт ялини* (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними єднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вицухала або коли затихав вітер, або коли він починав дути з іншого боку.*

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись хто (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідь, хтозна) хто (що, куди, звідки, скільки), хто як не він це знає (кому як не йому це відомо), кричати що є сили (духу), говорити все що попало (завгодно, доведеться, здумається), роби що хочеш, будь що буде, іди куди хочеш; Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко (М. Коцюбинський); [Сава:] <...> Я піду відсіль, піду куди очі дивляться (М. Костомаров).*

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...: Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під танком вілли (М. Коцюбинський).**

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як, не те що, не те щоб, тільки й розмов що, тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами (С. Андрухович); [Костомаров:] Тільки й було розмови в нього що про вас (П. Тичина); Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг (Леся Українка); Нюра таке як замислився, бо перестав ворушити пальцями й дивився повз них у підлогу (Григор Тютюнник).*

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту (пор.: Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту); Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють (пор.: Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють).*

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що (О. Гончар); Бачив хлопця й не сказав якого; Заснула, незчувшись коли (О. Гончар).*

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме.*

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, приєднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє.*

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., усередині яких коми не ставимо, слід відрізняти від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволокло чорною хмарою і Надворі стало темно через те, що небо заволокло чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так**:

*І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу (А. Малишко).*

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не відмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <...> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

*Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна* (О. Олесь);
*Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди* (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й), та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головка).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

I. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; шино і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пила, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <...>* (Григор Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

*Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдлиий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито* (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

*Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку* (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вишир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <...>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <...>?* (Панас Мирний);

*І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишині <...>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниці, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лазять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заповудневим сонцем шибки вікон зеленіло <...> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на гринджолятах хлопчак (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

I. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, як-от, а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, **все** пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (М. Коцюбинський);

Несуть пани есаули

Козацькою зброю:

Литий панцир порубаний,

Шаблю золотую,

Три рушниці-гаківниці

І три самопали... (Т. Шевченко);

*Заснув <...>, і снилися **красиві коні**: сірі, гніді, вороні* (В. Симоненко).

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

Та в цю хвилю двері розчинились

і ввійшли: якийсь рудобородий

в довгому старім плащі подертім;

з лірою ж за ним дідок кошлатий,

що все кашляв та все очі мружив;

ще й третій, що безруко щуливсь,

лиш рукав сорочки телінався (П. Тичина).

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог*;

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,

То з гуртом єднайся ти:

Вкупі більше зробиш діла,

Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим: Із

теплих уст ловив слова, Що

казкою ставали, дивом,

В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопідрядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є підрядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи:

Як проводжала сина мати,

Як бивсь татарин уночі (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

I. У простому реченні

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять; Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,

Ім я бажаю до скону служити (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.*

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передують якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов), *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головка).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не... а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці;*

Мої літа — не монотонні дублі:

Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.* Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч...* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки.*

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!*;

О пісне! Ти — плескіт рік,

ти — переливи мідні... (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <...> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча; В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку.*

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.

Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,

Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!*

Молоді ж — дорогу!

Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головка).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Лєся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ошадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,

Я свій скарб найдорожчий ховав (Лєся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидко зміну подій: *Сидять — пережидують дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <...>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і** (**й**), **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, I, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, поперше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували*

на городі картоплю (В. Козаченко); У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався;*

в) обставин: *Річка Біла неширока. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірьовкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як!; Людей зібралось небагато — усього душ десять; зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: Увечері кличуть: «Іди до панночки —розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалось з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана; Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

Послухали Лисичку

І Щуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —

як яблуня в цвіту... (П. Тичина);

І хоч не раз — признаюся — ставати

Я на котурни моднії любив,

Але тепер... (М. Рильський);

<...> *Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний* (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —

Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися!*

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знаєть звідки взялись [орендарі], наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолов в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

Сьогодні —

майбутнього далину я оком прозираю (П. Тичина);

На прю ми стали проти царства тьми,

Що оскверняє море й суходоли,

І віримо, що переможем — ми,

І знаємо, що не вмеремо ніколи! (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сепіра — Ворфа*.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море»*.

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автоtrasа Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: Задум — реалізація — втілення в життя; Іншими словами, родословна [родовід] приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <...>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах, але, напр.: наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десть небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —

Небом степ заголубіє... (М. Нагнибіда);

Защербетав соловейко —

пішла луна гаєм (Т. Шевченко);

Не жди ніколи слушної пори —

Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —

І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <...> *Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадався вбогий — вони його наділяли* (Марко Вовчок); *Билися об мене гнівливі хвилі нетерплячки — я вистояв* (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,

а літа не почують.

Все біжать та спішать —

хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);

Загнали знов — ще гіри нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); *Минали літа — росли сини* (А. Головка); *Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків* (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схилив голову перед козаком!* (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —

Досвітні огні вже горять! (Лєся Українка);

Закрався вечір, одиуміла праця,

Як сльози, затремтіли ліхтарі, —

Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1)):

<...> *Та садибі кожному мені*

Здається — кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славіна країна... (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головка); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —

Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —

Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,

Що хоче море запалить,

Що море буцімто згорить, —

Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощі та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,

Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, I.

III У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

*І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).*

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

*Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговір,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).*

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

*І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід... (Л. Глібов);
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).*

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан? (В. Підмогильний).*

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді заслаб... від страху (М. Коцюбинський).*

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?.. (К. Гордієнко);*

*Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводи!.. (М. Рильський).*

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

*«<...> Я не Ганна, не наймичка,
Я...»
Та й оніміла (Т. Шевченко).*

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: ...І Щуку кинули у річку.*

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недовомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід (О. Донченко); — Ну, це вже ви того... — прокинувся рибалка. — Це брехня (Ю. Яновський).* З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ ( ), [ ], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — ( ), квадратні — [ ] і кутові, або ламані (< >), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви кого- або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура (Київ, 2002)*: назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються; Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <...> (М. Хвильовий); В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льтчик та ін.) та низки інших мов (з підручника); сполучники **і** (**й**), **та** (у значенні «але»).*

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники (М. Хвильовий); Артема на умовному місці (біля криниці) не було (А. Головка);*

*Там батько, плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі),
Не витернів лихої долі,
Умер на паниціні!.. (Т. Шевченко);
Одного дня сестра його, Оксана,
(А матері вже не було в живих),
Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).*

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамену. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця *(хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання)*:] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину! (Плаче, цілує її руки.)* [Ольга *(голубить його голову)*:] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: ... *(з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15).*

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — Упор.] *ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»?*

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні* (І. Франко); *Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея* (М. Коцюбинський); *Аби тільки те «завтра» швидше прийшло* (О. Копиленко); *Чужих слів уникав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував* (А. Головка).

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх — «лапки-лапки» (“...” та ін.): *«Це мій “Кобзар”», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.* Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана»?» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): Слово *голова*, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: «розум», «керівник», «початок колони» та ін.; *голова «керівник» — це метафора.*

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: у *2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники *і/або*, рідше *та/або* (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить усталеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар*.

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: № *п/п*), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

— *?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);*

— *...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);*

— *, — (кома й тире)*, які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(з одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожному з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— *Добридень, Замфіре!*

— *Спасибі вам.*

— *Що поробляєш?*

— *З винограду іду* (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: *«Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— *Тату! татку!* — *упізнали діти.*

— *Голуб'ята!* — *батько простер руки* (П. Тичина);

—*Хто там?* — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <...> — *Я, я!* — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: «*Як живе?*» — в листі своїм княжна його [Тараса Шевченка] запитує (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними*» — так казала дітям мати;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: — *У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); — *Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); «*Мамо, — каже старший син, — ходім додому!*» (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *А, це ти, Максиме? — зрадив Карпо. — Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); — *Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); — *Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

г) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: — *Зараз, — сказав Матюха. Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головка).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступаютъ, душатъ. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце;*

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

*Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають* (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожному з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: *«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожному парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».*

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: *«Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила»* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова».*

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<...> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: *«<...> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <...>», — зауважував М. Рильський.*

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування».*

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — *Ред.*), *«... (курсив мій. — Упорядник)...»* і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількаступеневому членуванні тексту від ширших до вужчих за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР [...] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;*
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;*
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я*
<...> і т. д. (Конституція України).

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

- призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;*
- за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).*

ПОКАЖЧИК

А

- А-340* § 58, п. 4
Аарне § 137
А́ахен § 137
аба́т § 128, п. 1
Абаши́дзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Ке́рім § 49, п. 2
аби́куди § 41, п. 1, 9
аби́-то § 41, п. 3, 3
аби́цо § 44, п. 2, 1
аби́як § 41, п. 1, 9
аби́як § 44, п. 2, 1
аби́турієнт § 130, п. 1
або́ ж § 43, п. 2, 1
абориге́н § 5
або́цо § 43, п. 1
аброморфе́ма § 35, п. 4, 2
абсолю́тно сухий § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абха́зія § 153, п. 2, 1
абха́зький § 153, п. 2, 1
аби́хто § 39, п. 1
аби́чий § 39, п. 1
аби́який § 39, п. 1
аванга́рд § 122, п. 1
аванпо́ст § 28, прим.
аванпо́стний § 28, прим.
а́вгієві ста́йні § 49, п. 9, 3, прим. 2
авди́торія § 131
Авдіє́вський § 142, п. 2
Аве́нір § 143, п. 2, прим. 1
авіаре́йс § 35, п. 4, 2
Авраа́м § 137
Авро́ра § 131
А́встро-Угóriчина § 154, п. 2, 4
А́встро-Угóriчина § 154, п. 3, 1
А́встро-Угóriчина § 36, п. 2, 3
авт. — автор; авторський § 62, п. 1
автенти́чний § 131
автобіогра́фія § 131
авто́відповідач § 35, п. 4, 2
авто́вокза́л § 35, п. 2, 4
автомагі́стра́ль § 36, п. 1, 3
автомо́білі «Ніса́н» § 58, п. 2
автомо́бі́ль § 121, п. 1, 2
автомо́бі́ль § 131
автомо́бі́ль § 140
автомотогу́ртóк § 36, п. 1, 7
а́втор § 131
А́втор § 60, п. 1
авторите́т § 131
а́вторка § 32, п. 4
автохто́н § 131
Ага́та § 124
Агата́нгел § 123
Агафа́нгел § 123
агент § 19, п. 2
аге́нтство § 19, п. 2
аге́нтство Інтерфа́кс-Азербайджа́н § 54, п. 5, прим. 2
аге́нтство Украї́нські Націо́нальні Нові́ни § 54, п. 5, прим. 2
аге́нтство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агіта́ція § 122, п. 1
агіта́ція § 5
агра́рний § 40, п. 2, 2, а
агра́рно-промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
агресі́я § 5
агресор § 122, п. 1
агробі́знес § 35, п. 4, 2
агроеко́логія § 130, п. 1
агрокульту́ра § 36, п. 1, 3
агрокульту́рний § 40, п. 1, 1
агроно́м § 9, п. 2, 6
агрудний знак «За безпе́ку наро́ду» § 57, п. 1
а́грус § 6, п. 1
а́грусовий § 6, п. 1
Ада́менко § 32, п. 9
А́дамс § 134
Адела́їда § 129, II
адже́ ж § 43, п. 2, 1
А́длер § 134
адмі́нресу́рс § 35, п. 4, 1
адмі́нрефо́рма § 35, п. 4, 1
Адо́на́й § 53, п. 1
Адріано́поль § 154, п. 2, 5
Адріа́тика § 129, III, п. 2
ад'ю́нкт § 138, п. 1, 2
ад'юта́нт § 138, п. 1, 2
аероме́тод § 35, п. 4, 2
аеропла́н § 121, п. 1, 1
аеропорт «Бори́спіль» § 50, п. 14
АЕС § 63, п. 9
Азо́во-Чорномо́р'я § 154, п. 2, 4
азе́фи § 49, п. 5
А́зія § 50, п. 1
Азо́вське мо́ре § 50, п. 1

Аїда § 129, II
Айвѐнго § 133
Айзенáх § 136, п. 1
акад. — *академік* § 62, п. 1
академвідпўстка § 35, п. 4, 1
академік § 129, I, п. 6
академік § 32, п. 1, прим.
академік § 56, прим. 1
академічний § 33, п. 2
Акáт Дамкенг § 49, п. 4
акватéхніка § 35, п. 4, 2
7-А клас § 35, п. 5, 6
аксіóма § 129, I, п. 2
актíв § 54, п. 6
Акт проголо́шення незале́жності України § 55, п. 1
акумулятор § 128, п. 1
Ак'яб § 138, п. 1, 1
Ак'яр § 151, п. 1
Алатáу § 50, п. 4, прим.
Алатáу § 154, п. 3, 3
Алба́нія § 121, п. 1, 1
але́ж § 43, п. 2, 1
Алeкс § 134
Александрóв § 144, п. 2
Алексéев § 144, п. 3, 3
Алжíр § 129, III, п. 3
алжирець § 129, III, п. 3
алкотéст § 35, п. 4, 2
Алла́х § 122, п. 4
Алла́х § 128, п. 1
Алла́х § 53, п. 1
Алматí § 140
Алeсь Адамóвич § 144, п. 1
Алфьóров § 144, п. 4, 2
альбатрóс § 139, п. 1, 2
Альбérта § 139, п. 1, 2
Альтаміра-і-Кревéа § 146, п. 3, 2
альтруїст § 129, II
альфа § 51
áльфа Малóї Ведмéдиці § 51
алюмінієвий § 33, п. 6
алюміній § 121, п. 1, 2
Аляб'ев § 144, п. 3, 2
Аляб'ев § 144, п. 12
Аля́ска § 121, п. 1, 2
Аля́ска § 153, п. 1
аля́скинский § 153, п. 1
Амальтéя § 123
Амангельді́ § 140
Аме́рика § 129, III, п. 2
амплуá § 140

амудар'інський § 153, п. 1
амудар'ї'нський § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 151, п. 1
Амудар'я́ § 153, п. 1
Амудар'я́ § 154, п. 3, 3
Амудар'я́ § 50, п. 4, прим.
Ан-124 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 58, п. 4
Ана́ньїн § 3
анархі́чний § 33, п. 2
ана́тема § 123
ана́фема § 123
а́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андóрра § 128, п. 3
андоррець § 128, п. 3
Андрéев § 144, п. 3, 3
Андрі́єво-Іва́нівка § 154, п. 3, 2
андрі́єво-іва́нівський § 154, п. 3, 2
Андрі́єва § 33, п. 6
Андрі́єве § 33, п. 6
Андрі́єві кни́жкі § 49, п. 9, 1
Андрі́їв § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївська це́рква § 55, п. 2
Андрі́ївський § 9, п. 3, 5, г
Андрі́ївський узві́з § 50, п. 11
Андрі́й § 33, п. 6
Андрі́й Первозва́ний § 53, п. 1
ані́ж § 43, п. 1
ані́скільки § 41, п. 1, 9
ані́скільки § 44, п. 2, 1
ані́телень § 41, п. 1, 9
ані́трохи § 41, п. 1, 9
ані́трохи § 44, п. 2, 1
ані́хто́ § 39, п. 1
ані́чичі́рк § 41, п. 1, 9
ані́чий § 39, п. 1
ані́що́ § 39, п. 1
ані́як § 41, п. 1, 9
ані́як § 44, п. 2, 1
ані́який § 39, п. 1
анна́ли § 128, п. 1
Ана́ньїн § 144, п. 13, 1, а
Ана́ньїно § 149, п. 4, 2
анота́ція § 128, п. 2, прим.
Анрі́ § 129, I, п. 3
Анрі́ § 140
Анта́нта § 50, п. 7
Антаркти́да § 129, III, п. 2
Антаркти́да § 50, п. 1
Анта́рктика § 129, III, п. 2

Антéй § 49, п. 7, 2
антиалкого́льний § 31, п. 5
антиаргуме́нт § 31, п. 5
антиаромати́чний § 31, п. 5
антиви́рус § 35, п. 4, 4
«Анти-Дюринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
антиелектро́н § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиестети́чний § 31, п. 5
антиєвропе́йський § 31, п. 5
антиімперіалісти́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфекці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфляці́йний § 31, п. 5
антиінфляці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиісторичний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антинауко́вий § 31, п. 5
антиокислювач § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиурядо́вий § 31, п. 5
антиурядо́вий § 35, п. 4, 4, прим. 2
анти́чний світ § 52, п. 2, прим. 3
антиядерний § 31, п. 5
Анти́н § 9, п. 2, 6, прим.
Анти́н § 32, п. 11, прим.
Анти́н § 143, п. 2, прим. 1
антоло́гія § 123
Анто́нівна § 32, п. 11, прим.
Анто́ніо § 140
Анто́нович § 32, п. 11, прим.
антрополо́гія § 123
Аньо́лек § 144, п. 5, 2
Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті § 54, п. 1
Аполло́н § 49, п. 7, 2
Аполло́н Бельведе́рський § 55, п. 2
апте́ка § 123
ара́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет § 50, п. 6
Араві́йське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Арзамáс § 153, п. 2, 3
арзамáський § 153, п. 2, 3
Аріе́ль § 130, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
арк. — *аркуш* § 62, п. 1
Арктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140
арсенáл § 121, п. 1, 1
арсенáл § 140
Артемо́вський § 9, п. 3, 5, е
артеріáльний § 129, I, п. 2
арте́рія § 129, I, п. 2
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
артпо́лк § 35, п. 3, 2
артріно́к § 35, п. 4, 2
Арту́р § 124
Аре́ф'єв § 144, п. 12
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаї́чний § 3
архаї́чний § 33, п. 2
арха́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологі́чний § 33, п. 2
архиди́якон § 35, п. 4, 3
архисре́й § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архі́в § 129, I, п. 6
архіважли́вий § 31, п. 4
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архімандрі́т § 31, п. 4, прим.
архіме́дова спіра́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
архімі́льйоне́р § 31, п. 4
архіскладни́й § 31, п. 4
архіскладни́й § 35, п. 4, 3
архістрати́г § 31, п. 4, прим.
архіте́ктурно-будіве́льний § 40, п. 2, 2, а
архішахра́й § 35, п. 4, 3
а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
Аска́нія-Но́ва § 152, п. 4, 2
а́стма § 123
астроко́ре́кція § 35, п. 4, 2
асфа́льт § 121, п. 1, 2
ателье́ § 139, п. 1, 1
ателье́ § 140
Ате́ни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атла́нтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океа́н § 121, п. 1, 1
атла́нтік-сітинський § 154, п. 3, 4
Атла́нтік-Сі́ті § 154, п. 3, 4
АТС § 61, п. 2 *аудито́рія* § 131 *аудіє́нція* § 129, I, п. 2 *аудіє́нція* § 131
аудиоальбо́м § 35, п. 4, 2
аутса́йдер § 131
Афанáсьєв § 144, п. 3, 2
Афі́на § 49, п. 7, 2
Афі́ни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2
А́фрика § 152, п. 1
африка́нці § 49, п. 6
Ахі́ллес § 49, п. 7, 2
ахі́ллєсова п'ята́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ахмéd § 122, п. 4
ацтéки § 49, п. 6
Ачинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабат § 154, п. 2, 5
Аюдáг § 154, п. 3, 3

Б

Б-17 § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
ба́ба § 33, п. 3
ба́ба-яга́ § 49, п. 7, 3, прим.
ба́бин § 33, п. 3
бага́ж § 5
багатвéчир § 35, п. 4, 1
бага́тий § 19, п. 2
бага́то-бага́то § 35, п. 5, 1
багатопрогíнний § 40, п. 1, 4
багатоспрямо́ваний § 40, п. 1, 4
бага́тство § 19, п. 2 бага́цько
§ 26, п. 2, 1, а Багірзаде́ § 146,
п. 3, 4, прим. Багі́ров § 144, п.
7, 1
бажа́нь, § 26, п. 2, 2
базéдова хворóба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Ба́зель § 121, п. 1, 2
Ба́зель § 139, п. 1, 2
Базі́ліо § 140
байра́к § 12, п. 2
Баку́ § 153, п. 1
бакі́нський § 153, п. 1
Баку́ § 140
бал § 121, п. 1, 1
бала́нс § 121, п. 1, 1
бала́ст § 28, прим.
бала́стний § 28, прим.
балéт «Лебе́дине о́зеро» § 55, п. 3
ба́лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́нський півóстрів § 50, п. 1
Балка́нські краї́ни § 50, п. 7
Ба́лтика § 129, III, п. 2
бальза́ківські тради́ції § 49, п. 9, 3,
прим. 1
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
банду́рист § 32, п. 14
банкíр § 32, п. 14
банк «Півде́нний» § 54, п. 4
Барб'е́ § 138, п. 1, 1
Барб'е́ § 140
Барбю́с § 138, п. 2, 2
барві́стий § 33, п. 5
Барді́їв § 150, п. 1, 3
баро́ко § 128, п. 1
баро́метр § 127
баро́н § 56, прим. 2
баски́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
батальйо́н § 8, п. 1, 2
ба́тенько § 26, п. 2, 1, б
ба́тенько § 32, п. 9
бати́г § 22, 5
батожи́ти § 22, 5
ба́тьків § 9, п. 1, 1, в
Ба́тьківщи́на § 60, п. 3
ба́тько § 33, п. 6
батько § 41, п. 3, 1, прим. 2
ба́тькова § 33, п. 6
ба́тькове § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
баши́р § 129, I, п. 6
баши́тани́к § 29, п. 1, 3
Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг
§ 50, п. 8
Б — байт § 62, п. 1
Ба́ден-Ба́ден § 152, п. 5
бджо́ла § 10, п. 1
бджо́ла § 10, п. 2, 2
бджо́линий § 33, п. 4
Беатрі́с § 140
Беатрі́че § 129, I, п. 3
бебі́бум § 133
без Андрі́я Ба́йка § 142, п. 3, прим. 2
безба́тченко § 27, п. 6
безба́тченко § 32, п. 9
без ві́дома § 41, п. 2, 1
бе́звісти § 41, п. 1, 2
безголі́в'я, § 9, п. 3, 2, а
безголо́сся § 9, п. 3, 2, а
бездо́ріжжя § 9, п. 3, 2, а
без жа́лю § 41, п. 2, 1
беззвучи́й § 29, п. 1, 1
безіме́нний § 7, п. 4, прим. 1
без кінця́ § 41, п. 2, 1
без кінця́-кра́ю § 41, п. 2, 1
безкори́сливий § 31, п. 2
безкра́й § 31, п. 2
без кра́ю § 41, п. 2, 1
без ла́ду § 41, п. 2, 1
без лі́ку § 41, п. 2, 1
без мети́ § 41, п. 2, 1
без на́міру § 41, п. 2, 1
без Ні́ни Ба́йко § 142, п. 3, прим. 2

безпе́ка § 21
 безпе́чний § 21
 без пу́ття § 41, п. 2, 1
 без слі́ду § 41, п. 2, 1
 без смаку́ § 41, п. 2, 1
 без су́мніву § 41, п. 2, 1
 без уга́ву § 41, п. 2, 1
 без упи́ну § 41, п. 2, 1
 безха́тченко § 32, п. 9
 без че́рги § 41, п. 2, 1
 без'я́дерний § 7, п. 4
 без'я́зичий § 7, п. 4
 Бейкер-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
 бекере́ль § 128, п. 3
 Бе́кі § 128, п. 4
 Беккере́ль § 128, п. 3
 Бе́кон § 133
 беладóна § 128, п. 1
 Белгра́д § 154, п. 2, 5
 белетри́стика § 128, п. 1
 Бе́ллоу § 133
 Бенуа́ § 140
 Бера́нжэ § 140
 Бе́рд § 135
 Бердя́єв § 144, п. 3, 2
 бе́рег § 9, п. 2, 3
 Бе́регівський о́круг § 50, п. 8
 бере́гті § 5
 бере́гті § 14, п. 3
 Березі́вський § 141
 Берези́на § 149, п. 4, 2, прим.
 березне́вий § 33, п. 6
 Березни́кі § 149, п. 4, 3, е
 Березни́кі § 152, п. 2
 бері́зки-бе́ршадський § 154, п. 3, 1
 Бері́зки-Бе́ршадські § 154, п. 3, 1
 бері́зка § 9, п. 3, 5, б
 Бе́рклі-сквер § 50, п. 5
 Бе́ркиш § 135
 бертоле́това сі́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Бе́ртон § 135
 бе́ршадський § 27, п. 3
 Бе́ршадь § 27, п. 3
 Бессе́ме́р § 128, п. 3
 бессе́ме́рівський § 128, п. 3
 Бесту́жєв § 144, п. 2
 бе́та § 51
 бе́та Терезі́в § 51
 Бе́тті § 128, п. 3
 бетхо́венський § 147, п. 3
 Бе́жецьк § 149, п. 1, 3
 Бе́ла § 144, п. 11

Белóво § 149, п. 1, 3
 Бе́лгород § 149, п. 1, 3
 Бе́лий § 144, п. 11
 Бе́ликов § 144, п. 7, 3, г
 Бе́лінський § 144, п. 3, 4
 Бе́лорэ́цьк § 149, п. 1, 3
 Б'є́рнсон § 132
 Б'є́рнсон § 132
 б'є́ф § 138, п. 1, 1
 Бжозо́вич § 144, п. 6, 2
 Бе́здна § 149, п. 1
 бо́зна в ко́го § 39, п. 2
 бо́зна-чий § 44, п. 3, 2
 бо́зна-що § 39, п. 2 бо́зна-
 як § 44, п. 3, 2 бі́знес-план
 § 36, п. 2, 2, а бу́зький §
 153, п. 2, 1
 би § 44, п. 1, 12
 Біаррі́ц § 129, I, п. 2
 бі́бл. — бі́блійний; бі́бліографі́чний;
 бі́бліоте́чний § 62, п. 1
 бі́бліоте́ка § 123
 Бі́блія § 53, п. 4
 бі́знес § 129, I, п. 6
 бі́знесме́н § 134
 бі́знес-проє́кт § 36, п. 2, 2, а
 Бі́лаАЗ § 61, п. 3, прим. 2
 Бі́ла олі́мпіада § 52, п. 2
 Бі́ла Це́рква § 50, п. 1, прим.
 бі́лий-бі́лий § 35, п. 5, 1
 Бі́лл § 128, п. 3
 бі́лль § 128, п. 1
 Бі́ловэ́зка Пу́ща § 149, п. 1, 3
 Бі́ловэ́зка Пу́ща § 50, п. 1, прим.
 Бі́ловэ́рхий § 141
 бі́локрі́вці § 36, п. 1, 2
 бі́ломо́рський § 154, п. 2, 6
 бі́ломо́рці § 154, п. 2, 6
 Бі́лопі́лля § 154, п. 2, 1
 бі́лопі́льський § 154, п. 2, 1
 бі́лору́ска § 49, п. 6
 Бі́лору́сь § 149, п. 1, 3
 Бі́лору́ський авто́мобі́льний за́вод § 61,
 п. 3, прим. 2
 Бі́лосто́к § 149, п. 1, 3
 Бі́лоце́ркі́вський § 146, п. 4
 бі́лоце́ркі́вський § 153, п. 2
 бі́лоце́ркі́вський § 154, п. 2, 6
 бі́лоце́ркі́вці § 154, п. 2, 6
 бі́лува́тий § 33, п. 7
 бі́льш-мени § 35, п. 5, 2
 бі́ля Па́рк-лейн § 140

біля Ріджент-стріт § 140
 біля Фолл-рівер § 140
 біоцикл § 35, п. 4, 2
 біржовий § 33, п. 6
 Бірма § 50, п. 8
 Бісмарк § 128, п. 4
 Бокна-фіорд § 154, п. 3, 4
 Біла § 149, п. 1, 3
 Благосіщенськ § 149, п. 1, 3
 Благосіщення § 53, п. 3
 Благодарне § 150, п. 1, 1
 благословенний § 29, п. 3, 2
 блаженна Феодора § 53, п. 2, прим. 1
 блаженний § 29, п. 3, 2
 блакитно-синій § 40, п. 2, 2, г
 Біла Підляська § 149, п. 1, 3
 Біла Церква § 153, п. 2
 Біла Церква § 154, п. 1, 1
 Біла Церква § 154, п. 2, 6
 Болдіно § 153, п. 1
 болдинський § 153, п. 1
 Блєквуд § 134
 Блєксміт § 124
 Біле море § 154, п. 2, 6
 близьній § 33, п. 1
 близький § 26, п. 2, 1, а
 близькість § 26, п. 2, 1, а
 близько § 26, п. 1, 1
 близько § 26, п. 2, 1, а
 блиск § 28, прим.
 блиснути § 28, прим.
 Бєлич § 144, п. 2
 Бєлич § 144, п. 6 блицновіни
 § 35, п. 4, 3 блицопитування
 § 35, п. 4, 3 блогер § 122, п.
 1
 блок § 121, п. 1, 1
 блок § 140
 блок-система § 36, п. 2, 2, а
 блуза § 121, п. 1, 1
 блюмінг § 121, п. 1, 2
 Бляйбтрой § 136, п. 1
 Банська Бістриця § 150, п. 1, 1
 Баня-Лука § 154, п. 3, 1
 баня-луцький § 154, п. 3, 1
 боа § 140
 бобовіння § 32, п. 6
 бовван § 29, п. 4
 бовваніти § 29, п. 4
 Бог § 9, п. 3, 5, е
 Бог § 53, п. 1
 Бог § 53, п. 2

Бог § 53, п. 2, прим. 2
 Бог § 53, п. 2, прим. 3
 Богдан § 143
 Бог Дух Святий § 53, п. 2
 бог зна коли § 53, п. 2, прим. 3
 бог зна що § 53, п. 2, прим. 3
 бог з ним (з тобою) § 53, п. 2, прим. 3
 богіня Гєра § 53, п. 1, прим.
 боги Стародавнього Єгипту § 53, п. 1,
 прим.
 Богородиця § 53, п. 2
 Бог Отець § 53, п. 2
 бог Посейдон § 53, п. 1, прим.
 Бог Син § 53, п. 2
 бог торгівлі § 53, п. 1, прим.
 бодибілдінг § 35, п. 4, 2
 бодіарт § 35, п. 4, 2
 боездатність § 35, п. 2, 4
 бо ж § 43, п. 2, 1
 божє § 53, п. 2, прим. 3
 Боже § 53, п. 2, прим. 3
 божє збав § 53, п. 2, прим. 3
 божєственний § 29, п. 3, 2
 Божий § 53, п. 2, прим. 2
 Божий промисел § 53, п. 2
 «боїнг» § 58, п. 2
 бойкіня § 32, п. 4
 бойовий § 33, п. 6
 болгарин § 5
 Болград § 35, п. 3, 1
 Бологє § 150, п. 1, 1
 болото § 9, п. 3, 2, а
 бонапартізм. § 49, п. 5
 бонна § 128, п. 1
 борєць § 9, п. 3, 5, а
 борєць § 32, п. 3
 Борісівна § 32, п. 11
 Бористєн § 123
 Борисфєн § 123
 Бориців Тік § 50, п. 11
 Боровє § 152, п. 3
 Боровіковський § 9, п. 3, 5, е
 Боровичі § 149, п. 4, 3, д
 бородаа § 9, п. 3, 2, а
 Бородіно § 149, п. 4, 1, в
 Бородіно § 150, п. 1, 2
 Бородіно § 152, п. 3, прим.
 борона § 9, п. 3, 2, а
 боротьбіст § 32, п. 14
 Борісов § 144, п. 7, 3, б
 Боріспіль § 148, прим.
 Босій § 144, п. 11

босóніж § 41, п. 1, 8
бостóн § 50, п. 12
Ботві́нник § 144, п. 7, 3, 6
Ботті́челлі § 128, п. 3
бою́ся § 9, п. 1, 1, д
боягу́зтво § 19, п. 1, 2
боязкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
бо́язкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
бра § 140
браві́симо § 128, п. 1
Бразі́лія § 129, III, п. 6
бранденбу́рзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2
бра́ти § 11, п. 2
бра́тик § 32, п. 1
бра́тів § 9, п. 1, 1, в
брат-і-сестра́. § 36, п. 2, 1, г
бра́тній § 33, п. 1
бра́тство § 19, п. 2
бра́тський § 19, п. 2
бра́узер § 133
бра́унінг § 133
бра́унінг § 49, п. 5
Бра́хма § 49, п. 7, 1
Бра́хма § 53, п. 1
брахма́н § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Литовськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литовський мі́рний до́говір § 52, п. 2, прим. 2
Бретáнь § 152, п. 1
Бретóн де лос Ерре́рос § 49, п. 2
Бре́ттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бре́ттон-Ву́дська конфе́ренція § 52, п. 2, прим. 2
бреха́ти § 11, п. 2
брига́да § 129, III, п. 1
брига́да § 5
бригади́р § 32, п. 14
бри́зки § 28, прим.
бри́знути § 28, прим.
бри́нькати § 27, п. 2
бриньча́ти § 27, п. 2
Брита́нія § 129, III, п. 4
брита́нський § 129, III, п. 4
бри́д § 50, п. 11
Бріє́нн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бра́нденбург § 154, п. 2, 5
Бро́нниці § 149, п. 4, 1, 6
Бро́нниці § 149, п. 4, 3, д
Бро́кес § 128, п. 4
Бронéвський § 144, п. 2
Бронéвський § 144, п. 10
бронзо́ва меда́ль § 57, п. 2
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брю́кнер § 128, п. 4
брызк § 28, прим.
бры́знути § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бу́сел § 142, п. 1
ба́ски § 153, п. 2, 3, прим. 1
ба́скський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бісмаркі́вський § 147, п. 3
бе́та-про́мені § 36, п. 2, 2, б
бе́та-ро́зпад § 36, п. 2, 2, б
бе́та-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
Бо́тев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буало́ § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Бугайо́в § 144, п. 4, 1
буд. — *будино́к* § 62, п. 1
Бу́дда § 140
Бу́дда § 49, п. 7, 1
Бу́дда § 53, п. 1
Буди́нок учи́теля § 54, п. 3
буди́ночок § 10, п. 1
бу́дить § 26, п. 2, 3
буді́вник § 9, п. 1, 2
будмайдáнчик § 35, п. 3, 2
буди́нок № 28-Г § 35, п. 5, 6
будо́ва § 9, п. 1, 2
будува́ти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-де́ § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-колі́ § 41, п. 3, 3
будь-колі́ § 44, п. 3, 2
будь-куди́ § 41, п. 3, 3
бу́дьмо § 26, п. 2, 3
будь на чо́му § 39, п. 2
бу́дьте § 26, п. 2, 3
будь у ко́го § 39, п. 2
будь-хто́ § 44, п. 3, 2
будь-хто́ § 39, п. 2
будь-чий § 39, п. 2
будь-що́ § 39, п. 2
будь-що-будь § 41, п. 3, 5
будь-який § 39, п. 2
будь-який § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
бу́дять § 26, п. 2, 3

бу́ер § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
буй-ту́р § 36, п. 2, 2, а
Бу́кінгем § 128, п. 4
Букові́на § 50, п. 6, прим.
буксі́рувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́лла § 128, п. 1
Було́нь-сюр-Ме́р § 154, п. 3, 5
було́нь-сюр-ме́рський § 154, п. 3, 5
Було́нський Ліс § 50, п. 1, прим.
Було́нь § 139, п. 1, 2
Було́нь-сюр-Ме́р § 50, п. 2, прим.
бульва́р Тара́са Шевче́нка § 50, п. 11
бульв. — *бульвар* § 62, п. 1
бульдóг § 121, п. 1, 2
бульйо́н § 139, п. 1, 1
бульйо́н § 8, п. 1, 2
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 3
Бу́енос-Ай́рес § 154, п. 3, 3
бу́енос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бур § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурело́м § 35, п. 2, 3
буржуа́ § 140
буря́к § 7, п. 2, прим.
бур'я́н § 7, п. 2
бу́ряний § 7, п. 2, прим.
буття́ § 27, п. 5
бухо́блік § 35, п. 4, 1
буц § 27, п. 7
ба́хмацький § 153, п. 2, 2
Ба́хмач § 153, п. 2, 2
б'ю § 7, п. 1
бюджéт § 138, п. 2, 2
Б'ю́кенен § 138, п. 1, 1
Бю́лов § 140
бюро́ § 138, п. 2, 2
бюро́ § 140
б'ють § 4, п. 1
Бюффо́н § 138, п. 2, 2
Бяду́ля § 144, п. 12, прим.
бязь § 138, п. 2, 2
Бя́лий § 144, п. 11

В

В-77 § 58, п. 4
Вавило́вський § 144, п. 7, 3, 6
важкий-та́кі § 44, п. 3, 1
важкоатле́т § 35, п. 1
важкопрогно́зований § 40, п. 1, 4

важкорозчи́нний § 40, п. 1, 4
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуо́ля § 121, п. 1, 2
вакуо́ля § 140
вал § 50, п. 11
Вале́нсія § 121, п. 2
Вале́ріївна § 32, п. 11
Валер'я́н § 7, п. 2
валіде́ § 140
Валу́йки § 149, п. 4, 3, е
вале́нтно пов'язаний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валу́а § 140
ван Бетхо́вен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2, прим.
Вандрі́єс § 130, п. 1
Ванзée § 137
вані́ль § 125
Ван Мен § 146, п. 1, 6
Ван Мен § 49, п. 3
ва́нна § 128, п. 1
Вано́ § 140
В Антарктиді § 23, п. 2, 2
ванта́жно-розванта́жувальний § 40, п. 1, 3, прим.
Вара́нгер-фіо́рд § 50, п. 5
варéний § 29, п. 3, 2, прим.
ва́рений § 29, п. 3, 2, прим.
варéння § 9, п. 3, 4
ва́риво § 32, п. 2
Варнго́ген фон Е́нзе § 49, п. 2
Василéва § 33, п. 6
Василі́в § 9, п. 1, 1, в
Василі́в § 33, п. 6
Васі́лівна § 32, п. 11
Васі́льович § 32, п. 11
Васі́ль § 143
Васі́ль-Костянти́н § 146, п. 3, 1
Васько́ § 22, 4
ват § 128, п. 1
ват § 128, п. 3
Ватика́н § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахта́нг § 122, п. 1
Ваи § 60, п. 2
Ваши́нгто́н § 144, п. 7, 3, а
Ваши́нгто́н § 124
Ваши́нгто́н § 129, III, п. 3
Ва́щенко § 22, 4
Ващу́к § 22, 4
вбі́к § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Ві́борг § 153, п. 2, 1
ви́борзький § 153, п. 2, 1
вв́ечері § 41, п. 1, 2
ввісьмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввіч § 29, п. 1, 1
вві́чливий § 29, п. 1, 1
вво́лю § 41, п. 1, 2
вго́лос § 41, п. 1, 2
вгори́ § 41, п. 1, 2
вго́ру § 41, п. 1, 2
вда́ча § 23, п. 3
вдво́є § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вді́єнція § 131
вдр́уге § 41, п. 1, 5
вдо́світа § 41, п. 1, 7
Ве́бстер § 124
ве́бсторі́нка § 35, п. 4, 2
Веденсе́єв § 144, п. 3, 3
Ведме́дів § 141
Ве́зерб § 124
Веласке́с § 121, п. 1, 1
веле́тень § 32, п. 3
Вели́ка франи́узька револю́ція § 52, п. 1
Вели́кдень § 53, п. 3
вели́кий § 1
Вели́кий Ві́з § 51
Вели́кий пі́ст § 53, п. 3
вели́кий-превели́кий § 35, п. 5, 2
вели́колу́цький § 153, п. 2, 2
в́елич § 1
вели́чезний § 1
Вели́кий каньйо́н § 151, п. 2, 2
Вели́кий У́стюг § 150, п. 1, 1
Вели́кий У́стюг § 154, п. 1, 1
Вели́кі Лу́ки § 152, п. 4, 1
Вели́кі Лу́ки § 153, п. 2, 2
Вели́ко-Ті́рново § 150, п. 1, 1
Веллі́нгто́н § 124
велопробі́г § 36, п. 1, 3
велосипе́д § 121, п. 1, 1
Велі́чков § 144, п. 6
Вельго́рський § 144, п. 2
Венгжи́нович § 144, п. 9, 2
Вене́ра § 49, п. 7, 2
Вене́ра Міло́ська § 55, п. 2
Вене́ція § 140
Верболо́зи § 154, п. 2, 4
верболо́зівський § 154, п. 2, 4
верболо́з § 36, п. 1, 3
ве́рб'я § 7, п. 1, прим.

Вергі́лій § 122, п. 3
Вергі́лій § 122, п. 3
Вереса́єв § 144, п. 3, 2
Верикі́вський § 9, п. 3, 5, е
Верні́городок § 154, п. 2, 3
вернигородо́цький § 154, п. 2, 3
Верса́ль § 125
Верса́ль § 50, п. 5, прим.
Верса́льський мир § 55, п. 1
Верса́льський мі́рний до́говір § 52, п. 1
верста́льник § 32, п. 1
верста́льниця § 32, п. 4
Ве́рті́нг § 135
верф § 140
Верхньо́дніпро́вськ § 148
Верхньо́дніпро́вськ § 154, п. 2, 1
верхньо́дніпро́вський § 154, п. 2, 1
верхньо́лу́жицький § 35, п. 1
Верхо́вна Ра́да Укра́їни § 54, п. 1
верхо́вний § 9, п. 3, 5, е
Верхо́вний Суд Укра́їни § 54, п. 1
верше́чок § 32, п. 8
вершо́к § 32, п. 13
Верьо́вкін § 144, п. 4, 2
Весело́вський § 144, п. 2
вести́ § 9, п. 1, 1, е
Вест-І́ндія § 154, п. 3, 4
Ветлу́га § 149, п. 1
Ветлу́га § 153, п. 2, 1
ветлу́зький § 153, п. 2, 1
вече́ря § 10, п. 1
вече́ря § 10, п. 1
вечи́рня § 53, п. 8
вечори́ § 10, п. 1
вечори́ § 10, п. 2, 2
вечори́ти § 10, п. 2, 4
В'є́нтья́н § 139, п. 1, 1
взае́мини § 23, п. 3
взі́мку § 41, п. 1, 2
взна́кі § 41, п. 1, 2
взуття́ «Крокс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
виби́рати § 11, п. 2
вибо́їстий § 33, п. 5
ви́борець § 9, п. 3, 5, а
ви́вершений § 29, п. 3, 2, прим.
виве́ршувати § 11, п. 2
виво́ліка́ти § 11, п. 2
ви́волокти § 11, п. 2
ви́гребти § 11, п. 2
вигрі́бати § 11, п. 2
Видавни́цтво § 60, п. 1

видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
 вид. — видання § 62, п. 1
 вид-во (видавни́цтво) § 62, п. 2 ві
 димо-невидимо § 35, п. 5, 2
 видовже́нотупоконі́чний § 40, п. 1, 4,
 прим. 2
 виї́зди́ти § 28
 виї́зній § 28
 Викона́вець § 60, п. 1
 виконро́б § 35, п. 4, 1
 ві́коренення § 11, п. 2
 ві́коренити § 11, п. 2
 ві́коренити § 11, п. 2
 викорі́нювання § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викру́чуваний § 34, п. 1
 викру́чування § 34, п. 1
 викру́чувати § 34, п. 1
 ві́мовити § 11, п. 1
 вимовля́ти § 11, п. 1
 ві́мпел § 129, I, п. 6
 вино́ § 140
 Виногра́дов § 144, п. 7, 3, б
 Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
 вино́ «Перлі́на сте́пу» § 58, п. 1
 вино́шувати § 11, п. 1
 вип. — випуск § 62, п. 1
 ві́пекти § 11, п. 2 випі́ка
 ти § 11, п. 2
 випо́ліскувати § 11, п. 2
 ві́полоскати § 11, п. 2
 ві́провадити § 11, п. 1
 випро́воджа́ти. § 11, п. 1
 ві́пуск § 28, прим.
 випускні́й § 28, прим.
 виробні́цтво § 9, п. 3, 5, е
 Виробні́че акціо́нерне товарі́ство
 «Полігра́фкні́га» § 54, п. 4
 ві́рок § 9, п. 3, 5, е
 ві́ростити § 11, п. 1
 ви́ро́щувати § 11, п. 1
 ві́селок § 9, п. 1, 1, а
 виск § 28, прим.
 ві́скнути. § 28, прим.
 ві́слати § 11, п. 2
 висо́кий § 20
 Висо́кі Догові́рні Стóрони § 60, п. 1
 ві́соко § 1
 високоврожа́йний § 40, п. 1, 2
 високогі́р'я § 36, п. 1, 2
 високоопла́чуваний § 40, п. 1, 4

височéнний § 29, п. 3, 1
 Висп'я́нський § 144, п. 8
 Висп'я́нський § 144, п. 11
 ві́ссати § 29, п. 4
 вистила́ти § 11, п. 2
 Вифле́єм § 129, III, п. 6
 ві́хований § 29, п. 3, 2, прим.
 вихова́тель § 32, п. 3
 виховні́й § 40, п. 2, 2, а
 Ї́вич § 144, п. 6
 ви́шньоволо́цький § 153, п. 2, 2
 ві́ще § 20
 ві́щий § 20
 Віардо́ § 129, I, п. 2
 Віардо́ § 140
 ві́бра́ція § 129, I, п. 6
 ві́вця § 9, п. 1, 1, г
 ві́вча́рка § 59, п. 1
 відгоро́джувати § 11, п. 1
 відда́вна § 41, п. 1, 4
 відда́ти § 29, п. 1, 1
 ві́дділ § 29, п. 1, 1
 ві́дділ загáльного мовозна́ства
 Інститу́ту мовозна́ства
 ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни § 54,
 п. 6
 ві́деоза́пис § 35, п. 2, 4
 ві́деопроду́кція § 36, п. 2, 4
 ві́деофі́льм § 36, п. 1, 3
 від'ї́зд § 7, п. 4
 відкриття́ § 30, п. 1, 1
 відкриття́ § 31, п. 2
 відні́ні § 41, п. 1, 1
 ві́дра́зу § 41, п. 1, 2
 від ра́нку до ве́чора § 41, п. 2, 2
 ві́дстань § 31, п. 2
 від сьо́годні § 41, п. 1, 1, прим.
 відтепе́р § 41, п. 1, 1
 ві́заві́ § 129, I, п. 5
 Ві́йон § 125
 ві́йськома́т § 29, п. 1, 2
 ві́йсько § 26, п. 2, 1, а
 ві́йськовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а,
 прим.
 ві́йськово-морський § 40, п. 2, 2, а
 ві́йськовополонéний § 40, п. 2, 2, а, прим.
 ві́йськово-польові́й § 40, п. 2, 2, а
 ві́йськово-спортивні́й § 40, п. 2, 2, а
 ві́к § 21
 ві́кенд § 124 ві́кно́
 § 9, п. 2, 1 ві́кно́ §
 9, п. 3, 1, б

віко́нечко § 32, п. 8
 віко́нниця § 29, п. 1, 3
 Ві́кторович § 32, п. 11
 ВІЛ-інфе́кція § 35, п. 5, 7
 ві́лла § 128, п. 1
 ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
 Вільне́в § 132
 ві́льний § 9, п. 1, 2
 Ві́льсон § 121, п. 1, 2
 Ві́льсон § 124
 Ві́льшанська Новосе́лиця § 154, п. 3, 6
 ві́льшансько-новосе́лицький § 154, п. 3, 6
 Ві́н М'ї́н § 49, п. 4
 Ві́нниця § 29, п. 1, 3
 Ві́нниччина § 50, п. 6, прим.
 Ві́нніпег § 124 ві́нця § 27, п. 3 ві́ньє́тка § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 139, п. 1, 1
 Ві́ньї́ § 140
 Ві́ньї́. § 3
 ВІП-за́ла § 35, п. 5, 7
 ві́р § 27, п. 1
 Ві́рджі́нія § 129, III, п. 3
 Ві́рме́нська апо́стольська це́рква § 53, п. 5
 ві́рте § 27, п. 1
 ві́ск § 22, 2
 ві́ск § 22, 3
 ві́скі § 129, I, п. 5
 ві́скі § 140
 ві́сник § 28
 ві́сть § 28
 ві́сь § 9, п. 1, 1, г
 ві́сь § 26, п. 1, 1
 ві́сь § 30, п. 1, 3
 Ві́таємо Вас... § 60, п. 2
 Ві́тебське воєво́дство § 50, п. 8
 ві́тер § 9, п. 2, 1
 ві́тровий § 33, п. 6
 Ві́ттгеншта́йн § 136, п. 1
 ві́ттова хвороба § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Ві́тчизна § 60, п. 3
 ві́цеконсу́л § 35, п. 4, 4
 ві́цепрем'є́р § 35, п. 4, 4
 ві́чко § 9, п. 3, 1, б
 ві́ч-на-ві́ч § 41, п. 3, 5
 Ві́чне мі́сто § 50, п. 6, прим.
 ві́чний § 21
 Ві́ші́ § 129, III, п. 3
 Ві́шну § 53, п. 1
 в'ї́зд § 3
 Во́їнов § 144, п. 7, 2
 вйо́кати § 8, п. 1, 2
 вкля́д § 23, п. 3
 10-В клас § 35, п. 5, 6
 Вкраї́на § 23, п. 3, прим.
 вкрай § 41, п. 1, 2
 Ві́кса § 149, п. 5
 Ві́ктор § 143, п. 2, прим. 2
 вкү́пі § 41, п. 1, 2
 вкүпі § 41, п. 1, 9, прим.
 вля́д § 41, п. 1, 2
 вля́да § 23, п. 3
 Владивосто́к § 149, п. 4, 3, г
 Владивосто́к § 152, п. 1
 Владивосто́к § 153, п. 2, 2
 Владивосто́к § 23, п. 3
 владивосто́цький § 153, п. 2, 2
 Владисла́в § 146, п. 2, 4
 власко́р § 35, п. 4, 1
 вля́сний § 23, п. 3
 власноруч. — власнору́чний § 62, п. 1
 власноручн. — власнору́чний § 62, п. 1
 вла́ст. — вла́стивий § 62, п. 1
 вла́стивість § 23, п. 3
 Во́лга § 152, п. 1
 Во́лга § 153, п. 2, 1
 во́лзький § 153, п. 2, 1
 влі́тку § 41, п. 1, 2
 Ва́лки § 153, п. 2
 ва́лківський § 153, п. 2
 во́лох § 153, п. 2, 3
 влу́чний § 33, п. 1
 Во́льнов § 144, п. 13, 1, б
 ві́льно конверто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 Ва́льтер Скотт § 147, п. 4, 1, прим.
 ва́льтер-скотті́вський § 147, п. 4, 1, прим.
 В МВФ (В ем ве еф) § 23, п. 2, 4
 в мі́сті § 23, п. 2, 5
 вна́слідок § 42, п. 1, 1
 В НБУ (В ен бе у) § 23, п. 2, 4
 Ве́нгеров § 144, п. 2
 вниз § 41, п. 1, 2
 внизу́ § 41, п. 1, 2
 Вну́ково § 150, п. 1, 2
 Ві́нницькі Стави́ § 154, п. 3, 6
 ві́нницько-ста́вський § 154, п. 3, 6
 Ві́нниця § 148
 вночі́ § 41, п. 1, 2
 внутрішньоо́бчний § 40, п. 1, 2
 І́во § 144, п. 6

в обмін § 41, п. 2, 1
 в обріз § 41, п. 2, 1
 вовк § 9, п. 2, 2
 вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
 вовченя § 32, п. 7
 вогнище § 32, п. 10
 Вогняна Земля § 50, п. 1, прим.
 вогонь § 5
 вогонь § 9, п. 2, 1
 вóдень § 9, п. 3, 5, а
 в Одесі § 23, п. 2, 1
 водно § 41, п. 1, 5
 водноста́ль § 41, п. 1, 8
 водово́з § 9, п. 3, 5, д
 водоза́бір § 35, п. 2, 1
 Водола́жченко § 22, 4
 Водола́зький § 22, 4
 водола́з § 36, п. 1, 1
 водопа́й § 9, п. 1, 1, а
 водопа́й § 36, п. 1, 1
 водопрові́д § 9, п. 3, 5, д
 Водоп'янов § 144, п. 12
 Водохре́стя § 35, п. 2, 1
 воє́нно-промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
 воє́нно-стратегі́чний § 40, п. 2, 2, а
 воісти́ну § 129, II, прим.
 Волгогра́д § 154, п. 2, 5
 волгогра́дський § 154, п. 2, 5
 волелю́бний § 40, п. 1, 3
 Воли́нська о́бласть § 50, п. 8
 воли́нський § 26, п. 2, 1, а
 воли́нський § 27, п. 2
 Волл-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
 Володи́мир Вели́кий § 49, п. 9, 2
 Володи́мир-Воли́нський § 50, п. 1
 Володи́мир Іва́нович Верна́дський § 49,
 п. 1
 Володи́мирський собо́р § 53, п. 7
 Володи́мир § 146, п. 2, 4
 волокту́ § 9, п. 3, 3
 во́лос § 9, п. 2, 3
 воло́сся § 27, п. 5
 волóський § 19, п. 1, 3
 волóх § 19, п. 1, 3
 волочі́льник § 32, п. 1
 волóський § 153, п. 2, 3
 Во́льво § 140
 «Во́льво» § 58, п. 2
 «во́льво» § 58, п. 2
 во́ля § 9, п. 1, 2
 во́ля Госпо́дня § 53, п. 2
 Во́рдсворт § 124

Во́рдсворт § 135
 Воро́неж § 149, п. 1
 Воро́неж § 153, п. 2, 1
 воро́незький § 153, п. 2, 1
 Воро́ніж § 153, п. 2, 1
 воро́нізький § 153, п. 2, 1
 Воробі́юв § 144, п. 12
 Воробі́юва § 144, п. 4, 1
 Воробі́юв § 8, п. 1, 2
 воро́же § 10, п. 2, 4, прим.
 Во́рон § 49, п. 7, 3
 воро́та § 9, п. 3, 2, а
 воро́та § 50, п. 11
 восе́ні § 41, п. 1, 2
 воста́нне § 41, п. 1, 4
 востанне § 41, п. 1, 9, прим.
 в останне § 41, п. 1, 9, прим.
 во́сьмий § 26, п. 1, 1
 в отві́р § 23, п. 2, 3
 в очах § 23, п. 2, 1
 В очах § 23, п. 2, 2
 о́воче-картопля́ний § 40, п. 2, 2, в
 о́воче-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
 воца́ний § 22, 3
 воца́на § 22, 2
 воя́цький § 22, 1
 воя́ччина § 22, 1
 впа́м'ятку § 41, п. 1, 3
 впень § 41, п. 1, 2
 впе́ред § 41, п. 1, 2
 впе́реміш § 41, п. 1, 3
 вперше § 41, п. 1, 9, прим.
 в перше § 41, п. 1, 9, прим.
 впла́в § 41, п. 1, 3
 впла́ч § 41, п. 1, 3
 впли́в § 23, п. 3
 впливо́вий § 23, п. 3
 вподо́вж § 41, п. 1, 7
 вподо́вж § 42, п. 1, 1
 впо́перек § 41, п. 1, 2
 впо́ру § 41, п. 1, 2
 впра́ва § 23, п. 3
 впродо́вж § 42, п. 1, 1
 впе́рше § 41, п. 1, 5
 Ві́ра § 144, п. 1
 вра́ження § 9, п. 3, 4
 враз § 41, п. 1, 2
 Вру́бель § 142, п. 1
 вре́шті § 41, п. 1, 2
 вро́зтіч § 41, п. 1, 3
 врі́вень § 41, п. 1, 2
 врі́вні § 41, п. 1, 2

в́ра́нці § 41, п. 1, 2
в́ро́зки́д § 23, п. 2, 6
в́ро́зки́д § 41, п. 1, 3
в́ро́злі́т § 41, п. 1, 3
в́ро́зси́п § 41, п. 1, 3
Во́роні́в § 150, п. 1, 3
Вру́бель § 23, п. 3
О́вруцьки́й § 153, п. 2, 2
О́вруч § 153, п. 2, 2
вру́чну́ § 41, п. 1, 4
Ве́рхня́ Сі́лє́зі́я § 154, п. 1, 1
в́ря́д § 41, п. 1, 2
в́ря́ді́-го́ді́ § 41, п. 3, 4
в са́док § 23, п. 2, 6
Все́ві́шні́й § 53, п. 2
Все́воло́д Ве́лі́ке Гні́здо § 49, п. 9, 2
Вселє́нськи́й Па́тріа́рх § 53, п. 6
все́ре́дині́ § 41, п. 1, 2
всесві́тні́й § 33, п. 1
Всесві́тні́й конгрє́с украї́нців § 52, п. 2
всесві́тньо-і́сторі́чний § 40, п. 2, 3
Всеукраї́нська педа́гогі́чна конфе́ре́нція § 52, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
вслі́д § 41, п. 1, 2
всма́к § 41, п. 1, 2
а́встро-уго́рськи́й § 154, п. 3, 1
всту́п § 23, п. 3
всьо́го § 8, п. 2
всьо́го-на́-всьо́го § 41, п. 3, 5
всю́дихі́д § 35, п. 2, 4
всю́дихі́д § 9, п. 3, 5, д
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Вт — ват § 62, п. 1
Ві́тегра § 149, п. 5
вті́м § 41, п. 1, 6
Ві́тка § 149, п. 1, 3
втрóє § 41, п. 1, 5
втрéтє § 41, п. 1, 5
вуглеце́вмі́сний § 40, п. 1, 6
Ву́дро § 140
ву́жче § 20
ву́жчий § 20
в (у) за́ти́шкy § 41, п. 2, 1
ву́злик § 32, п. 1
ву́зькі́й § 20
ву́зькі́й § 26, п. 2, 1, а
ву́зькодіа́лектне § 40, п. 1, 5
ву́л. — ву́лиця § 62, п. 1
ву́лиця́ Акаде́мі́ка Забо́лòтнoгo § 50, п. 2

ву́лиця 295-ї Херсо́нськoї Диві́зії § 50, п. 11
ву́лкáн § 121, п. 1, 1
в (у) на́гoрóду § 41, п. 2, 1
в (у) но́гу § 41, п. 2, 1
в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
ву́хо § 12, п. 2
в (у) ці́лoсті́ § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да фі́лоло́гі́чнoгo факультє́ту § 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчoра́шні́й § 33, п. 1
вче́тве́ро § 41, п. 1, 5
Ві́шгoрoд § 35, п. 3, 1
Ві́шні́й Во́лoчóк § 153, п. 2, 2
Ві́шні́й Во́лoчóк § 154, п. 1, 1
ви́цє́рть § 41, п. 1, 2
В'ю́жин § 144, п. 12
в'ю́н § 4, п. 1
Вю́рте́мбе́рг § 138, п. 2, 2
в'язи́ § 7, п. 1
в'язкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'язкі́сть § 26, п. 2, 1, а, прим.
Вя́зьма § 151, п. 1, прим.
Вя́тка § 151, п. 1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

Гаа́га § 5
Гаври́лів § 9, п. 3, 5, г
гаври́лівськи́й § 9, п. 3, 5, г
Гаври́лово § 149, п. 4, 3, б
Гаа́га § 153, п. 2, 1
га — гекта́р § 62, п. 1
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
газ. — газе́та § 62, п. 1
гazéта § 5
гazéта «Лі́тєрату́рна́ Укpaї́на» § 55, п. 3
газі́вні́к § 32, п. 1
газoбaлóн § 36, п. 1, 3
газoгін § 36, п. 1, 1
газoпpoвiд § 9, п. 3, 5, д
газoпpoвiдні́й § 9, п. 3, 5, д
гаа́зьки́й § 153, п. 2, 1
Гаї́ті § 126
га́ймoрoвa пoрoжні́на § 49, п. 9, 3, прим. 2
Гайне́тді́н § 122, п. 1
гайoві́й § 33, п. 6
гайoк § 32, п. 13
Гай Ю́лі́й Цє́за́р § 146, п. 1, 3

галактика § 51
 гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра § 51
 гала́нтний § 121, п. 1, 1
 Гала́тія § 129, III, п. 5, прим.
 га́лицький § 22, 1
 Галичи́на § 22, 1
 гали́фе § 49, п. 5
 га́лка § 27, п. 3, прим.
 га́лка — га́лці, га́лченя § 26, п. 1, 3, прим.
 Га́ллія § 129, I, п. 2
 га́луззя § 27, п. 5
 Гальва́ні § 140
 Га́льченко § 26, п. 1, 3
 Га́льченко § 27, п. 6
 Гальчу́к § 27, п. 6
 га́мбургер § 135
 гамма § 51
 гандбо́л § 122, п. 4
 Га́нна § 29, п. 4
 Га́нна § 33, п. 3
 Га́ннин § 29, п. 4
 Га́ннин § 33, п. 3
 Ганніба́л § 122, п. 4
 ганьба́ § 26, п. 1, 1
 ганя́ти § 11, п. 1
 гарбузи́ння § 32, п. 6
 Га́рвард § 122, п. 4
 Га́рвардський університе́т § 54, п. 3
 Гарку́шине § 152, п. 3, прим.
 гармоні́йний § 33, п. 1
 гарне́нький § 26, п. 2, 1, 6
 Гаро́нна § 128, п. 3
 Га́ррісон § 134
 Гарсі́я § 122, п. 1
 Гарсі́я § 122, п. 3
 Гарсі́я § 129, I, п. 2
 га́ряче § 10, п. 2, 4, прим.
 Гасан-оглі́ § 146, п. 3, 4
 гауптва́хта § 131
 гаус § 128, п. 3
 Гаусс § 128, п. 3
 Га́брово § 150, п. 1, 2
 гва́рдія § 122, п. 1
 Гвіне́я § 122, п. 1
 Гвіне́я-Біса́у § 154, п. 3, 1
 гвіне́я-біса́уський § 154, п. 3, 1
 Га́влик § 144, п. 6, 2
 г — грам § 62, п. 1
 Гданськ § 151, п. 2, 2
 Ге́ба § 53, п. 1
 Ге́гель § 122, п. 3
 Ге́гель § 122, п. 3
 гей-ге́й § 35, п. 5, 4
 ге́йзер § 136, п. 2
 гейм § 133
 Ге́йне § 122, п. 4
 Ге́йне § 136, п. 1
 Ге́йне § 140
 геліоце́нтр § 35, п. 4, 2
 Ге́льсінкі § 122, п. 4
 Ге́мпшир § 129, III, п. 3
 генера́л § 122, п. 1
 генера́л § 5
 генера́л-губерна́торський § 40, п. 2, 1
 генера́л-лейтена́нт § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-лейтена́нт § 56, прим. 1
 Генера́льний прокуро́р Украї́ни § 56
 Генера́льний секрета́р ООН § 56
 генера́л-капіта́н § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-майо́р § 36, п. 2, 2, в
 геніа́льний § 129, I, п. 2
 Генсбо́рський § 144, п. 5, 2
 геоеконо́міка § 130, п. 1
 геоло́гія § 5
 геополі́тика § 35, п. 4, 2
 Гео́рг § 122, п. 1
 Гео́рг § 122, п. 3
 герба́рій § 122, п. 4
 герку́леси § 49, п. 7, 2, прим. 2
 герої́зм § 3
 герої́зм § 32, п. 14
 ге́рцог § 19, п. 1, 2
 ге́рцог § 56, прим. 2
 ге́рцогський § 19, п. 1, 2
 ГЕС § 61, п. 2
 Ге́те § 122, п. 1
 Ге́те § 122, п. 3
 Ге́те § 132
 Ге́те § 140
 гі́дко-бри́дко § 35, п. 5, 2
 гі́рка § 27, п. 1
 гідроелектроста́нція. § 36, п. 2, 4
 гідропа́рк § 35, п. 4, 2
 гіе́на § 129, I, п. 2
 гі́лка § 9, п. 3, 1, 6
 гі́лка § 27, п. 3, прим.
 гі́лля § 30, п. 1, 1
 гі́лля § 30, п. 1, 1
 гі́ллястий § 27, п. 5
 гі́льза § 121, п. 1, 2
 гі́мн § 129, I, п. 6
 гі́нді § 122, п. 4
 Гіндуста́н § 122, п. 4

гінеко́лог-ендокрино́лог § 36, п. 2, 1, а
 гіперзвук § 35, п. 4, 3
 гіперма́ркет § 35, п. 4, 3
 гіпопо́там § 129, I, п. 6
 гіпо́теза § 122, п. 4
 гі́рка § 9, п. 3, 1, в
 гіркі́й § 27, п. 1
 гіркува́то-солони́й § 40, п. 2, 2, г
 гірні́к § 19, п. 1, 1
 гірни́чопромисло́вий § 35, п. 1
 гіронька § 9, п. 3, 1, в
 Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна
 о́бласть § 50, п. 8
 Га́йсин § 152, п. 1
 Гладсто́н § 133
 глазу́р § 121, п. 1, 1
 гламу́р § 122, п. 1
 Го́ла Приста́нь § 152, п. 4, 1
 Го́ла Приста́нь § 154, п. 1, 1
 глибино́мір § 36, п. 1, 1
 глибокозадньо́язикове́ий § 40, п. 1, 5
 Гливи́ці § 149, п. 4, 3, д
 Го́лик § 144, п. 7, 3, г
 глиноко́п § 36, п. 1, 1
 глинопи́сок § 36, п. 1, 3
 га́лицький § 153, п. 2, 2
 Га́лич § 153, п. 2, 2
 Глі́нка § 144, п. 7, 3, б
 глухони́мий § 40, п. 1, 5
 Глу́ховець § 144, п. 13, 2
 Гі́льча Дру́га § 154, п. 1, 3
 Га́мбург § 153, п. 2, 1
 га́мбургський § 153, п. 2, 1
 Гмі́ря § 142, п. 1
 Гнатю́к § 142, п. 1
 Гні́дич § 144, п. 7, 3, г
 Гне́зно § 152, п. 3, прим.
 Гні́дко § 49, п. 8
 Га́нна § 143
 гно́їстий § 33, п. 5
 гно́їсько § 32, п. 10
 годи́на-дві § 35, п. 5, 3
 100-годи́нний § 40, п. 2, 4
 годи́нник § 29, п. 1, 3
 гол § 133
 Голембйовський § 144, п. 5, 1
 голі́вка § 32, п. 12
 голі́вонька § 26, п. 2, 1, б
 Голла́ндія § 128, п. 3
 голла́ндський § 128, п. 3
 голова́ § 9, п. 3, 2, а
 голова́ § 56, прим. 1

Голова́ Верховно́ї Ра́ди Украї́ни § 56
 голі́вка § 32, п. 12
 головно́гі § 40, п. 2, 2, в, прим.
 голоси́стий § 33, п. 5
 Голсуо́рсі § 124
 голуби́ний § 33, п. 4
 Голуби́й Ніл § 154, п. 1, 1
 Го́лицин § 144, п. 7, 3, г
 гольф § 121, п. 1, 2
 Гольфстрі́м § 122, п. 1
 Гоме́р § 5
 Го Можо́ § 146, п. 1, 6, прим.
 Го Можо́ § 146, п. 2, 5
 го́мо са́пієнс § 130, п. 1
 Гому́лицький § 144, п. 10
 гони́ти § 11, п. 1
 го́нтер § 59, п. 1
 Ї́гор § 143, п. 2, прим. 2
 го́ра § 154, п. 2, 1, прим.
 го́ра § 9, п. 1, 1, б
 го́ра Гове́рла § 50, п. 1
 Го́раці́й § 122, п. 4
 горбува́тий § 33, п. 7
 Горде́єв § 144, п. 3, 3
 го́рдіїв ву́зол § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Горді́ївна § 32, п. 11
 гордові́тий § 33, п. 7
 горизо́нт § 122, п. 4
 горизо́нт § 5
 Горі́цвіт § 146, п. 2, 1
 горі́ння § 32, п. 5
 горі́ти § 32, п. 5
 горобі́ний § 33, п. 4
 гороб́д § 9, п. 2, 3
 горобі́ний § 33, п. 1
 Городе́цький § 144, п. 10
 горóх § 14, п. 1
 гороши́на § 14, п. 1
 горі́цвіт § 36, п. 1, 4
 го́спіс § 122, п. 4
 го́спіталь § 122, п. 4
 го́споди § 53, п. 2, прим. 3
 Господи § 53, п. 2, прим. 3
 го́споди бо́же мій § 53, п. 2, прим. 3
 Госпо́дь § 53, п. 2
 Госпо́дь § 53, п. 2
 госпо́дь з тобо́ю (ва́ми) § 53, п. 2, прим. 3
 гостролу́чанський § 154, п. 2, 1
 Гостролу́ччя § 154, п. 2, 1
 гостромогі́льський § 154, п. 2, 6
 гостромогі́льці § 154, п. 2, 6
 гостюва́ти § 34, п. 1

готель § 133
 готель «Дніпро» § 54, п. 5
 Готьє § 139, п. 1, 1
 Готьє § 140
 гоц § 27, п. 7
 Гоя § 126
 Гоя § 140
 Грабóвський § 9, п. 3, 5, е
 40-градусний § 40, п. 2, 4
 грамота § 5
 графік § 122, п. 1
 графік § 129, I, п. 6
 Грачóв § 144, п. 4, 3
 Грубеши́в § 150, п. 1, 3
 гр. — громадянин § 62, п. 1
 Грудзький § 144, п. 10
 гребінець § 9, п. 3, 1, а
 Гребінка § 148
 Гребінка § 153, п. 2
 гребінківський § 153, п. 2
 Грегуа́р § 122, п. 3
 грек § 153, п. 2, 2
 греко-пе́рські війни § 52, п. 2, прим. 3
 Гренла́ндія § 121, п. 1, 1
 Гренла́ндія § 122, п. 1
 Гру́зія § 153, п. 1
 гриб-парази́т § 37, п. 1, 4
 гривень § 26, п. 2, 2
 Григо́рівна § 32, п. 11
 Григо́рович § 32, п. 11
 Григо́р'єв § 144, п. 3, 2
 Григо́р'єв § 144, п. 12
 Гринчі́шин § 27, п. 6
 Грицько́ § 26, п. 1, 1
 Грі́мм § 129, I, п. 3
 Грінче́нків словни́к § 49, п. 9, 1
 Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
 Го́рки § 149, п. 4, 3, е
 Го́рки § 152, п. 2
 грінві́цький § 153, п. 2, 2
 Грі́нвіч § 153, п. 2, 2
 грн (гривня) § 62, п. 1
 гр-н (громадянин) § 62, п. 2
 грог § 122, п. 1
 громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
 громадя́нський § 27, п. 2
 гросме́йстер § 136, п. 1
 у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 3
 у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
 грошови́й § 33, п. 6
 грошови́тий § 33, п. 7
 Га́ртний § 144, п. 11

грузи́нка-ді́вчина § 37, п. 1, 3
 Гру́зія § 122, п. 1
 грузи́н § 153, п. 1
 грузи́нський § 153, п. 1
 гру́па § 128, п. 1
 груша «парижа́нка» § 59, п. 2
 груше́вий § 33, п. 6
 грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
 гре́цький § 153, п. 2, 2
 Га́ришин § 144, п. 7, 3, а
 Го́стра Могі́ла § 154, п. 2, 6
 гукáння § 32, п. 5
 гукáти § 5
 гукáти § 32, п. 5
 Гула́к-Артемо́вський § 146, п. 3, 2
 Гула́к-Артемо́вський § 147, п. 4, 1
 Гу́лліве́р § 122, п. 3
 Гуля́єв § 144, п. 3, 2
 Гуля́йпо́ле § 154, п. 2, 3
 гуля́йпі́льський § 154, п. 2, 3
 гуля́ння § 32, п. 5
 гуля́ти § 32, п. 5
 Гуля́шки § 144, п. 11
 гу́мус § 122, п. 4
 гун § 128, п. 1
 гу́ни § 128, п. 1
 Гурамі́швілі § 122, п. 1
 гусе́ня § 32, п. 7
 Гусі́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
 густозасе́лений § 40, п. 1, 4
 густо́лісся § 36, п. 1, 2
 Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
 Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
 Гу́щин § 144, п. 7, 3, а
 Гюго́ § 138, п. 2, 2
 Гюльча́тай § 140

Г

га́ва § 6, п. 1 га́зда
 § 6, п. 1 газдува́ти
 § 6, п. 1
 Галага́н § 6, п. 2
 галага́нівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
 Галято́вський § 6, п. 2
 гандже § 6, п. 1
 га́нковий § 122, п. 2
 га́нок § 122, п. 2
 га́нок § 6, п. 1
 Гарсі́я § 122, п. 3
 татуно́к § 122, п. 2
 татуно́к § 6, п. 1
 твалт § 122, п. 2

гвалт § 6, п. 1
 гвалтувати § 6, п. 1
 гегати § 6, п. 1
 ге-ге-ге § 35, п. 5, 4
 гедзь § 6, п. 1 гедзь
 § 26, п. 1, 1 телготá
 ти § 6, п. 1
 телготіти § 6, п. 1
 Геник § 6, п. 2
 Георг § 122, п. 3
 гергелі § 6, п. 1
 гєргіт § 6, п. 1
 герготáти § 6, п. 1
 герготіти § 6, п. 1
 Гердán § 6, п. 2
 Герзáнич § 6, п. 2
 Гете § 122, п. 3
 Гжііцький § 6, п. 2
 Гіга § 6, п. 2
 гігнути, § 6, п. 1
 гирліга § 6, п. 1
 гирліга § 13
 глей § 6, п. 1
 гніт § 6, п. 1
 гніт § 9, п. 2, 6, прим.
 Гóга § 6, п. 2
 гóгель-мóгель § 6, п. 1
 Гóйдич § 6, п. 2
 гонт(а) § 6, п. 1
 Гóнта § 6, п. 2
 Горгáни § 6, п. 2
 Горóнда § 6, п. 2
 грасувáти § 6, п. 1
 грáти § 122, п. 2
 грáти § 6, п. 1
 гратчáстий § 122, п. 2
 гратчáстий § 6, п. 1
 Грегуáр § 122, п. 3
 грéчний § 6, п. 1
 Гріга § 6, п. 2
 гринджóли § 6, п. 1
 грунт § 122, п. 2
 грунт § 6, п. 1 ґрунтові
 й § 6, п. 1 ґрунто́вний §
 122, п. 2 ґрунтувати(ся)
 § 6, п. 1 ґул § 54, п. 7
 ґудзик § 6, п. 1
 ґудзиковий § 6, п. 1
 Гудзь § 6, п. 2
 Гу́ла § 6, п. 2
 Гулліве́р § 122, п. 3

гу́лька § 6, п. 1
 гу́лька – гу́льці § 26, п. 1, 3, прим.
 гу́ля § 6, п. 1
 гура́льня § 6, п. 1

Д

дава́й-но § 44, п. 3, 1
 Даві́дів Брі́д § 154, п. 1, 1
 Даві́дів Брі́д § 154, п. 3, 6
 даві́дово-бри́дський § 154, п. 3, 6
 да́вній § 33, п. 1
 да́внішній § 33, п. 1
 да Ві́нчі § 146, п. 1, 4
 давньо́верхньо́німе́цька § 40, п. 1, 5
 давньо́руськíй § 35, п. 1
 Даждьбо́г § 53, п. 1
 Д'Ала́мбе́р § 49, п. 2, прим.
 Д'Ала́мбе́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Д'Ала́мбе́р § 147, п. 3
 д'ала́мбе́рівський § 147, п. 3
 дале́ко § 1
 дале́ко-дале́ко § 41, п. 3, 5
 дале́ко-дале́ко § 35, п. 5, 1
 ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
 дамо́клів меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Дамáск § 153, п. 2, 2
 дамáський § 153, п. 2, 2
 Дани́ло Га́лицький § 49, п. 9, 2
 Дани́єль § 130, п. 1
 Дани́лов § 144, п. 7, 3, 6
 Дани́лов § 149, п. 4, 3, 6
 Да́нте § 140
 Да́рвін § 140
 Дарго́міжський § 144, п. 10
 дарма́ що § 43, п. 2, 2
 дарма́ що § 44, п. 1, 10
 д'Арта́н'ян § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Ду́бно § 148
 Ду́бно § 152, п. 1
 Ду́бно § 152, п. 3, прим.
 два́дцятипо́верховий § 40, п. 1, 8
 два́дцятип'ятипо́верховий § 35, п. 4, 5
 два́дцятирі́чний § 35, п. 2, 4
 двана́дцятито́нка § 36, п. 1, 5
 Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
 двобі́чний § 35, п. 4, 5
 двову́глекі́слий § 40, п. 1, 5
 двоеле́ктро́дний § 35, п. 2, 2
 двоєді́ний § 35, п. 2, 2
 двоо́кий § 35, п. 4, 5
 двоо́кис § 35, п. 2, 2
 двоо́кисень § 35, п. 2, 2

двоактний § 35, п. 2, 2
 двоетр́овий § 40, п. 1, 8
 двоокс́ид § 35, п. 2, 2
 двоопу́клий § 35, п. 2, 2
 двоосов́ий § 35, п. 2, 2
 двоосов́ий § 40, п. 1, 8
 двори́чанський § 154, п. 2, 2
 двору́шник § 21
 Двори́ччя § 154, п. 2, 2
 двоти́жневий § 35, п. 2, 2
 двохсо́тріччя § 36, п. 1, 5
 двохсо́тріччя § 35, п. 3, 1
 двохсо́тий § 35, п. 3, 1
 двохті́сячний § 38, п. 1, 2
 двою́рідний § 35, п. 2, 4
 двоя́русний § 35, п. 2, 2
 д. — доктор (наук) § 62, п. 1
 Де-Брейне́ § 50, п. 3
 дев'яно́стники § 28
 дев'яно́стоп'ятирі́ччя § 36, п. 1, 5
 дев'яно́сторі́чний § 35, п. 2, 4
 дев'яно́сторі́ччя § 36, п. 1, 5
 Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена § 55, п. 2
 дев'ятисо́тий § 38, п. 1, 2
 де́голлівський § 147, п. 3
 де Голль § 147, п. 3
 деда́лі § 41, п. 1, 9
 деда́лі § 44, п. 2, 1
 де́інде § 41, п. 1, 9
 дека́н § 56, прим. 1
 Декандо́ль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Декла́рація незале́жності США § 52, п. 1
 де́коли § 41, п. 1, 9
 де́коли § 44, п. 2, 1
 де́котрий § 44, п. 2, 1
 де́куди § 41, п. 1, 9
 де ла Ку́ева § 146, п. 1, 4
 делега́т § 5
 Делі́ль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Дельфи́ § 139, п. 1, 2
 Дембі́ця § 149, п. 6
 Дембі́ця § 151, п. 2, 1
 Деме́тра § 53, п. 1
 Демі́дів § 9, п. 3, 5, г
 демі́дівський § 9, п. 3, 5, г
 де́мон § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Демосте́н § 123
 Демосфе́н § 123
 Дем'я́н § 7, п. 1
 дендропа́рк § 35, п. 4, 2
 де-не́будь § 41, п. 3, 3
 де-не-де́ § 41, п. 3, 5
 де́нний § 29, п. 1, 3
 40-де́нний § 40, п. 2, 4
 ден. норма § 62, п. 1
 Ден Сяопі́н § 146, п. 1, 6, прим.
 Ден Сяопі́н § 146, п. 2, 5
 де́нь § 9, п. 2, 1
 де́нь § 29, п. 1, 3
 де́нь-дру́гий § 35, п. 5, 3
 де́нь інфо́рмації § 52, п. 2
 Де́нь Конститу́ції Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
 Де́нь Незале́жності Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
 де́ньок § 32, п. 13
 Де́нь па́м'яті та примі́рення § 52, п. 1
 Де́нь Собо́рності Украї́ни § 52, п. 2, прим. 1
 де́нь у де́нь § 41, п. 2, 2
 Де́нь учи́теля § 52, п. 1
 департа́мент Аверо́н § 50, п. 9
 депо́ § 140
 де́рево § 9, п. 3, 2, а
 деревообро́бний § 40, п. 1, 3
 Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р § 54, п. 1
 Держа́вна пре́мія Украї́ни в га́лузі нау́ки і те́хніки § 57, п. 3
 Держа́вна пре́мія Украї́ни і́мені Олекса́ндра Довже́нка. § 57, п. 3
 Держа́вний анса́мбль наро́дного та́нцю Гру́зії. § 54, п. 3
 Державний архі́в Міністерства внутрі́шніх справ Украї́ни § 61, п. 3, прим. 1
 де́ржално § 27, п. 4
 де́ржальце § 27, п. 4
 Держа́він § 144, п. 2
 держмі́то § 35, п. 4, 1
 Держтеле́радіо § 61, п. 1, 1
 держу́ § 1
 держу́стано́ва § 35, п. 4, 1
 дерзкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Деріба́с § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Десна́ § 148
 де́сь § 44, п. 2, 4
 де́сь-і́нде § 41, п. 3, 4
 де́сь-і́нколи § 41, п. 3, 4
 де́сь-то § 41, п. 3, 3
 десяти́метрoвий § 40, п. 1, 8
 десяти́ті́сячний § 38, п. 1, 2
 де-фа́кто § 41, п. 3, 6
 Дефо́ § 133
 де́що § 44, п. 2, 1

де-юре § 41, п. 3, 6
Джéймс § 133
Джeк Лoндoн § 146, п. 1, 2
Джéксoн § 128, п. 4
джерeлo § 9, п. 3, 2, а
джерeлo § 10, п. 1
Джeрoм § 133
Джигaрxaня́н § 144, п. 7, 3, а
джигiт § 129, III, п. 1
джигу́н § 6, п. 1 *джинси* § 129, III, п. 1 *джип* § 129, III, п. 1 *джирга́* § 54, п. 5, прим. 3 *джиха́д* § 122, п. 4
Джo § 140
Джoкo Вiдoдo § 49, п. 4
Джoннi § 128, п. 3
Джoрджтaун § 133
джoуль § 139, п. 1, 2
Джoшyа § 140
дзвiнoк § 9, п. 3, 1, а
дзв'якнyти § 7, п. 1, прим.
дзв'якнyти § 27, п. 3
дзeнь-дзeлeнь § 35, п. 5, 4
дзiгa § 6, п. 1
дзiгa § 13
дзiглик § 6, п. 1
Дзiсь § 144, п. 11
Дзiсь § 144, п. 13, 2, прим. 1
дзьoб § 26, п. 1, 2
Дзюрaвeць § 144, п. 11
див. — *дивись* § 62, п. 1
дизaйнepкa § 32, п. 4
дiзeль § 129, I, п. 3
дiзeль § 129, III, п. 1
дiзeль § 49, п. 5
дiзeль-мoтop § 36, п. 2, 2, а
дiзeль-мoтopний § 40, п. 2, 1
диз'юнкцiя § 138, п. 1, 2
динaмo § 129, III, п. 1
диплoм § 129, III, п. 1
дирeктop § 129, III, п. 1
дирeктop § 56, прим. 1
Дирeктopiя Укpaїнськoї Нaрoднoї Рeспyблiки § 54, п. 1
дирeктopкa § 32, п. 4
дискoклуб § 35, п. 2, 4
дискoмyзикa § 36, п. 1, 3
дисплeй § 133
дитирaмб § 123
дит'яслa § 7, п. 4
дифiрaмб § 123

Дихтaу § 50, п. 4, прим.
дияк. — *диякoн* § 62, п. 1
диякoн § 129, I, п. 6
диякoнeсa § 32, п. 4
дiагнoз § 129, I, п. 2
дiалeктикa § 129, I, п. 2
дiалeктикo-мaтepiaлiстичний § 40, п. 2, 2, б
дiaмeтp § 127
дiaмeтpальнo прoтилeжний § 40, п. 1, 4, прим. 1
дi Вiттopio § 146, п. 1, 4 *дi Вiттopio* § 147, п. 4, 3 *дiвкi-чapивни́цi* § 37, п. 1, 1
дiвчинa-гpyзiнкa § 37, п. 1, 3
дiвчинa-кpacу́ня § 37, п. 1, 1
дiвчинoнькa § 27, п. 3, прим.
дiвчiськo § 32, п. 10
Дiд Мopoз § 49, п. 7, 3
дiд-мopoз § 49, п. 7, 3, прим.
Дiдрo § 129, I, п. 3
Дiдрo § 140
Дiдyньo § 142, п. 1, прим. 1
дiелeктpик § 130, п. 1
дiетил § 130, п. 1
дiєвий § 33, п. 6
Дiєгo § 130, п. 1
дiєз § 130, п. 1
дiєpeзa § 130, п. 1
дiєтa § 130, п. 1
дiжeчкa § 32, п. 8
Дiзeль § 129, I, п. 3
Дiкeнс § 128, п. 4
Дiкiнcон § 128, п. 4
Дiн Лiнь § 146, п. 2, 5, прим.
дiстaв-тaкi § 44, п. 3, 1
дeльтa-пpoмiння § 36, п. 2, 2, б
дeльтa-фyнкцiя § 36, п. 2, 2, б
дeльтa-чacтинкa § 36, п. 2, 2, б
для тoгo щoб § 43, п. 2, 2
дм — *дeцимeтp* § 62, п. 1
Дмитpo-Вapвapiвкa § 154, п. 1, 3
Дмитpo-Вapвapiвкa § 154, п. 3, 2
дмитpo-вapвapiвський § 154, п. 3, 2
Дмiтpoв § 149, п. 4, 3, б
Днiпpo § 148
Днiпpoвa Чaйкa § 49, п. 1
Днiпpo-piкa § 37, п. 1, 2
Днистeр § 148
ДНК-aнaлiз § 35, п. 5, 7
ДНК-eкcпepтизa § 35, п. 5, 7
дoбa фeoдaлiзмy § 52, п. 2, прим. 3

доберма́н § 59, п. 1
 д'Обіньє́ § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Д'Обіньє́ § 147, п. 4, 3
 до бі́са § 41, п. 2, 1
 до́бриво § 32, п. 2
 Добрийвече́р § 146, п. 2, 2
 До́брий Шлях § 50, п. 11
 довгожда́ний § 29, п. 3, 2, прим.
 довгоочи́куваний § 40, п. 1, 4
 Довгопо́л § 146, п. 2, 3
 довгохви́льовий § 40, п. 1, 2
 дове́рху § 41, п. 1, 2
 довже́нківські фі́льми § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
 дові́ку § 41, п. 1, 2
 довко́ла § 41, п. 1, 2
 дово́лі § 41, п. 1, 2
 до вподо́би § 41, п. 2, 1
 догово́рювати § 11, п. 1
 до́гола § 41, п. 1, 4
 догори́ § 41, п. 1, 2
 до гу́рту § 41, п. 2, 1
 до-ді́сз § 36, п. 2, 2, в
 до ді́ла § 41, п. 2, 1
 додо́лу § 41, п. 1, 2
 додо́му § 41, п. 1, 2
 до за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
 до загі́ну § 41, п. 2, 1
 до запитáння § 41, п. 2, 1
 доі́сторичний § 129, II, прим.
 доі́сторичний § 3, прим.
 до кра́ю § 41, п. 2, 1
 до крі́хти § 41, п. 2, 1
 до́ктор наук § 56, прим. 1
 доку́пи § 41, п. 1, 2
 до ладу́ § 41, п. 2, 1
 дол. — долар § 62, п. 1
 до лі́ха § 41, п. 2, 1
 до ли́ця § 41, п. 2, 1
 долі́вка § 32, п. 12
 доло́нь § 9, п. 3, 5, 6
 Долóрес § 140
 долото́ § 9, п. 3, 2, а
 Дома́ха § 22, 5
 Дома́шин § 22, 5
 дома́шиний § 33, п. 1
 Домбро́ва § 149, п. 6
 Домбро́вський § 144, п. 9, 1
 до мі́ри § 41, п. 2, 1
 Донаг'ю § 138, п. 1, 1
 дон Бази́ліо § 146, п. 1, 5
 до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1

доне́цький § 26, п. 2, 1, а
 донжуа́н § 49, п. 5
 Дон Жуа́н § 146, п. 1, 5
 дони́зу § 41, п. 1, 2
 дони́ні § 41, п. 1, 1
 Дон Кі́хот § 146, п. 1, 5
 до́нна § 128, п. 1
 до но́гі § 41, п. 2, 1
 дон Пе́дро § 146, п. 1, 5
 Донськи́й § 144, п. 11
 дон Хо́се § 146, п. 1, 5
 Доне́цьк § 148
 до́нька § 27, п. 2
 до́ньчин § 27, п. 2
 до оби́ду § 41, п. 2, 1
 до оста́нку § 41, п. 2, 1
 до па́ри § 41, п. 2, 1
 допі́зна § 41, п. 1, 4
 до́пінг § 133
 до́пінг-контро́ль § 36, п. 2, 2, а
 до пня́ § 41, п. 2, 1
 до побáчення § 41, п. 2, 1
 допомага́ти § 11, п. 1
 до пори́ § 41, п. 2, 1
 до пуття́ § 41, п. 2, 1
 до ре́чі § 41, п. 2, 1
 до ре́шити § 41, п. 2, 1
 Доро́жин § 144, п. 7, 3, а
 дорі́жка § 9, п. 3, 5, 6
 дорó га § 21
 доро́гі й § 5
 доро́гий § 20
 Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
 дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
 дорóжній § 21
 дорóжній § 33, п. 1
 дорóжче § 20
 дорóжчий § 20
 до смаку́ § 41, п. 2, 1
 до сме́рті § 41, п. 2, 1
 до снаги́ § 41, п. 2, 1
 Досто́євський § 144, п. 3, 2
 досьє́ § 130, п. 1
 до сього́дні § 41, п. 2, 1
 до то́го як § 43, п. 2, 2
 дотепе́р § 41, п. 1, 1
 дотла́ § 41, п. 1, 2
 дотований § 34, п. 3
 дотува́ти § 34, п. 3
 дохі́д § 9, п. 1, 1, а
 доц. — доцент § 62, п. 1
 дочка́ § 22, 5

до чо́го § 41, п. 1, 6
 дочч́ін § 22, 5
 до́шка § 22, 3
 дощані́й § 22, 3
 дощ́енту § 41, п. 1, 2
 дощові́й § 33, п. 6
 дощомі́р § 35, п. 2, 1
 драгі́рувати § 34, п. 3
 Дра́й-Хма́ра § 146, п. 4
 драмтеа́тр § 35, п. 3, 2
 дрейф́ § 136, п. 2
 дри́гати і дри́гати § 6, п. 1
 дри́бноліс § 36, п. 1, 2
 Дру́мев § 144, п. 3, 3
 дровонос́ § 9, п. 3, 5, д
 дровору́б § 36, п. 1, 1
 друѓ § 14, п. 2
 друѓ § 22, 5
 дру́гого дня § 41, п. 2, 3
 дружелю́бний § 35, п. 2, 3
 дру́жити § 22, 5
 дру́жний § 33, п. 1
 дру́жній § 33, п. 1
 дру́к § 12, п. 2
 друка́рень § 26, п. 2, 2
 друко́ваний § 34, п. 1
 друкува́ння § 34, п. 1
 друкува́ти § 34, п. 1
 ДС-3́ § 35, п. 5, 5
 Діте́ль § 142, п. 1, прим. 3
 Дуби́нін § 144, п. 7, 1
 ду́га § 12, п. 1
 Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
 да́угавпілський § 154, п. 2, 5
 Дуди́нка § 149, п. 4, 2, прим.
 дуе́нья § 139, п. 1, 1
 ду́ жий § 20
 ду́ жче § 20
 ду́ жчий § 20
 Ду́мбартон-Окс́ § 154, п. 3, 3
 дуплува́тий § 33, п. 7
 дур-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
 ду́рра § 128, п. 1
 духи́ «Ліле́я» § 58, п. 1
 духмя́ний § 7, п. 1, прим.
 духовка́ § 32, п. 12
 ду́че § 140
 душогу́б § 35, п. 2, 1
 де́хто § 39, п. 1
 де́що § 39, п. 1
 дьо́готь § 26, п. 1, 2
 Дьо́рнов § 144, п. 4, 2

Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
 дю́ Гар § 146, п. 1, 4
 Дя́гилев § 144, п. 13, 1, в, прим.
 дя́дько § 4, п. 2
 дя́дько § 26, п. 1, 1
 де́які § 39, п. 1

Е

его́їзм § 3
 его́їст § 129, П
 е-декларува́ння § 35, п. 5, 7
 е-деклара́ція § 35, п. 5, 7
 Единбу́рг § 129, III, п. 5
 е́динбу́рзький § 129, III, п. 5
 Ї́йфелева ве́жа § 55, п. 2
 економклас́ § 35, п. 4, 2
 екопроду́кти § 35, п. 4, 2
 екскурсово́д § 9, п. 3, 5, д
 ексміні́стр § 35, п. 4, 4
 експрезиде́нт § 35, п. 4, 4
 екстраклас́ § 35, п. 4, 3
 ексчемпіо́н § 35, п. 4, 4
 екс-Югосла́вія § 35, п. 4, 4, прим. 1
 ел́ектрика § 121, п. 2
 електро́вoз § 9, п. 3, 5, д
 електро́нно-обч́ислювальний § 40, п. 2, 2,
 а
 електропро́від § 9, п. 3, 5, д
 електросило́вий § 40, п. 1, 1
 еліпсо́їд § 3
 Еліста́ § 149, п. 3
 елітжитло́ § 35, п. 4, 1
 Елмас́ § 140
 Елохі́м § 53, п. 1
 Ельбру́с § 149, п. 3
 Ель Гре́ко. § 49, п. 2, прим.
 Ельза́с-Лотарі́нгія § 154, п. 3, 1
 ельза́с-лотарі́нзький § 154, п. 3, 1
 Ельто́н § 149, п. 3
 емба́рго § 122, п. 1
 емоці́йний § 33, п. 1
 ене́ргія § 130, п. 1
 Енн́ § 140
 енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
 § 62, п. 1
 енциклопе́дія «Вікіпе́дія» § 54, п. 7
 Ё́нчепінг § 132
 епіде́мситуа́ція § 35, п. 4, 1
 епі́чний § 33, п. 2
 епо́ха Баро́ко § 52, п. 1
 епо́ха Відродже́ння § 52, п. 1
 е́ра § 130, п. 1

Ердоган § 122, п. 1
Ерл § 135
Ернест § 135
Ер-Ряд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-рядський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадрілля § 140
Есхіл § 130, п. 1
Етэль § 140, прим.
етёр § 123
Етна § 130, п. 1
етногурт § 35, п. 4, 2
ефенді § 140
ефір § 123

Є

Євангеліє § 130, п. 1
Євангеліє § 5
Євангеліє § 53, п. 4
Євгеньєва § 144, п. 3, 2
Євдокімов § 144, п. 3, 1
Євразійський степ § 50, п. 1
євро § 140
євроеліта § 130, п. 1
єврозона § 35, п. 4, 2
Європарламент § 35, п. 2, 4
Європéйський Союз § 54, п. 5, прим. 1
євроремонт § 35, п. 4, 2
єврорінок § 36, п. 1, 3
Євросоюз § 35, п. 2, 4
Євтушівський § 144, п. 3, 1
євхарістія § 130, п. 1
єгипетський § 129, III, п. 6
Єгова § 53, п. 1
Єгор § 144, п. 3, 1
Єгор'євськ § 149, п. 1, 1
Єгоршино § 149, п. 4, 3, а
Єгоршино § 150, п. 1, 2
Єдічка § 144, п. 6, 1
Єжі § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлизáров § 144, п. 3, 1
Єлисéйські Поля § 50, п. 1, прим.
Єлисéйські Поля § 152, п. 4, 1
Єллоустоун § 130, п. 1
Єлена Прекрасна § 146, п. 1, 1
Єланський § 144, п. 3, 1
Єлeць § 149, п. 1, 1
Єль § 130, п. 1
Ємен § 130, п. 1
Єнджихівський § 144, п. 9, 2
Єнісéй § 149, п. 1, 1

Єнсі § 144, п. 6, 2
єп. — *єпископ* § 62, п. 1
єпіскоп § 129, I, п. 6
єпіскоп § 130, п. 1
єпитімія § 129, I, п. 6
єпітимія § 130, п. 1
єпитрахіль § 129, I, п. 6
єпитрахіль § 130, п. 1
єресь § 130, п. 1
Єрусалим § 129, III, п. 6
Єриов § 144, п. 3, 1
Єсентукі § 152, п. 2
єствó § 4, п. 1
єті § 126
Єфімов § 144, п. 3, 1
єхідна § 129, I, п. 6

Ж

жабó § 140
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жак § 49, п. 1
Жан-Жак § 146, п. 3, 1
Жан-Жак § 147, п. 1
жан-жаківський § 147, п. 1
Жанна д'Арк § 49, п. 2
Жаннét § 140
жар-птиця § 36, п. 2, 2, а
жаский § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жабинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жівков § 144, п. 6
жóвто-блакíтний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желé § 121, п. 2
желé § 140
Желехівський § 9, п. 3, 5, е
Железновóдськ § 149, п. 1, 3
Женев'єва § 138, п. 1, 1
жені́ти § 10, п. 1
жені́ти § 10, п. 1
Жіжска § 144, п. 6, 2
Жіздра § 149, п. 4, 3, а
Жигáлово § 149, п. 4, 3, а
Жигулí § 149, п. 4, 1, б
Жигулí § 152, п. 2
Жильєрón § 144, п. 7, 3, а
жира́ф'ячий § 7, п. 1
Жирóнда § 129, III, п. 3
Жира́рдув § 150, п. 1, 3
Житóмир § 148 *жі́тній* § 33, п. 1 *житньо́гірський* § 154, п. 2, 6

житньогірці § 154, п. 2, 6
 Житомирська автострада § 50, п. 11
 життєвий § 33, п. 6
 життєздатний § 35, п. 2, 4
 життєпис § 35, п. 2, 4
 життя § 27, п. 5
 життя § 30, п. 1, 1
 життя § 30, п. 1, 1
 Жізель § 140, прим.
 Жіонó § 144, п. 7, 3, а
 Жнець § 142, п. 1
 жовтогарячий § 40, п. 2, 2, г
 жовтувато-рожевий § 40, п. 2, 2, г
 жовтоцвіт § 36, п. 1, 2
 Жоліо-Кюрі § 146, п. 3, 2
 жонатий § 10, п. 1
 Жорж Санд § 146, п. 1, 2
 Жоффруа § 140
 Житні Гóри § 154, п. 2, 6
 Жукóвський § 152, п. 3
 жук-короїд § 37, п. 1, 4
 Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
 жуль-вєрнівський § 147, п. 4, 1, прим.
 Журавель § 142, п. 1
 журі § 129, I, п. 5
 журі § 130, п. 2
 журнал «Всєсвіт» § 55, п. 3
 журн. — журнал § 62, п. 1
 Жєшув § 150, п. 1, 3

З

з § 25, п. 1, 1
 з § 25, п. 1, 2
 з § 25, п. 1, 3
 Заале § 137
 забагато § 41, п. 1, 1
 за багато § 41, п. 1, 1, прим.
 завбільшки § 41, п. 1, 7
 заввішки § 29, п. 1, 1
 завглибішки § 41, п. 1, 7
 Завадзький § 144, п. 10
 завдóвжки § 41, п. 1, 7
 завертіти § 11, п. 2
 завершення § 9, п. 3, 4
 завершувати § 11, п. 2
 завідна § 41, п. 1, 4
 завірчувати § 11, п. 2
 за віщо § 41, п. 1, 6
 завкафедри § 35, п. 3, 2
 завмирати § 11, п. 2
 завод § 19, п. 2
 заводський § 19, п. 2

завóд «Фарма́к» § 54, п. 5
 завойований § 8, п. 1, 1
 завойовуваний § 34, п. 2
 завойовування § 34, п. 2
 завойовувати § 34, п. 2
 завтóвишки § 41, п. 1, 7
 завчáсу § 41, п. 1, 7
 зави́шки § 41, п. 1, 7
 загальнодосту́пний § 40, п. 1, 2
 загальноосві́тній § 40, п. 1, 2
 загітований § 34, п. 3
 загітува́ти § 7, п. 4, прим. 1
 загітува́ти § 34, п. 3
 за годі́ни § 41, п. 2, 1
 за́для § 42, п. 1, 2
 за́дній § 33, п. 1
 задньоязикóвий § 35, п. 1
 за дня́ § 41, п. 2, 1
 задо́вго § 41, п. 1, 1
 зає́нько § 32, п. 9
 За́єць § 49, п. 7, 3
 заінтригува́ти § 3, прим.
 Зайóнчек § 144, п. 9, 2
 Закавка́ззя § 50, п. 6, прим.
 закомпостований § 34, п. 3
 закомпостува́ти § 34, п. 3
 зако́н § 9, п. 3, 5, е
 зако́н § 29, п. 1, 3
 зако́нний § 9, п. 3, 5, е
 зако́нний § 29, п. 1, 3
 зако́нний § 29, п. 1, 3
 зако́нність § 29, п. 1, 3
 зако́нно § 29, п. 1, 3
 законода́вчо § 10, п. 2, 4, прим.
 Зако́н України «Про пенсі́йне
 забезпе́чення» § 55, п. 1
 Закопа́не § 149, п. 1, 3, прим.
 за кордо́н § 41, п. 2, 1
 за кордо́ном § 41, п. 2, 1
 залі́сся § 19, п. 1, 3
 заліський § 19, п. 1, 3
 Залі́сся Пе́рше § 154, п. 1, 3
 Залéський § 144, п. 2
 Замбе́зі § 129, I, п. 4
 заместі́ § 9, п. 1, 1, е
 заместі́ § 11, п. 2
 за́між § 41, п. 1, 2
 за́мість § 42, п. 1, 1
 заміта́ти § 11, п. 2
 Замóвник § 60, п. 1
 за́мок Іф § 55, п. 2, прим.
 за́молоду § 41, п. 1, 4

занáдто § 41, п. 1, 1
за́ново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́очі § 41, п. 1, 2
запира́ти § 11, п. 2
запівніч § 41, п. 1, 2
Запорі́жжя § 148
Запорі́жжя § 153, п. 2, 1
запорі́зький § 153, п. 2, 1
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
Запорі́жжя § 19, п. 1, 2
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2
запусти́ти § 17
запу́щений § 17
зап'я́стний § 28
зара́ди § 42, п. 1, 2
за́раз § 41, п. 1, 2
заразо́м § 41, п. 1, 2
Зарату́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареє́стрований § 34, п. 3
зареє́струва́ти § 34, п. 3
Заре́мба § 144, п. 9, 1
за сві́тла § 41, п. 2, 1
засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни пам'яток істо́рії та культу́ри § 54, п. 6
заслу́жений дія́ч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́юват § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́ § 43, п. 1, прим.
за те § 43, п. 1, прим.
зати́м що § 43, п. 2, 2
зати́сувати § 11, п. 2
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 44, п. 1, 10
зато́ка § 50, п. 1
зато́ка Свято́го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́н § 9, п. 3, 5, г
Заха́р'їн § 3
за́хідний § 33, п. 1
захі́дноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
захі́дноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
захі́дноукраї́нський § 40, п. 1, 2
за́хід, півде́нь, півні́ч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід краї́ни За́ходу, Дале́кий Схід, За́хідна Украї́на, наро́ди Півночі, Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букові́на. § 50, п. 10
Заха́р'їн § 144, п. 12
за що́ § 41, п. 1, 6
зба́вити § 31, п. 1
Зба́раж § 19, п. 1, 2
зба́разький § 19, п. 1, 2
зберегті́ § 9, п. 3, 3
зберегті́ § 11, п. 2
зберегті́ § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
збері́гати § 11, п. 2
зб. — *збі́рник* § 62, п. 1
збі́жжя § 30, п. 1, 1
збі́льшення § 9, п. 3, 4
збо́ку § 41, п. 1, 2
з бо́ку на бі́к § 41, п. 2, 2
з бо́лю § 41, п. 2, 1
збо́ри § 54, п. 6
Збро́йні си́ли Украї́ни § 54, п. 1
зважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
зві́дкись § 44, п. 2, 4
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звесті́ § 31, п. 1
Зве́рев § 144, п. 3, 4
зві́сока § 41, п. 1, 4
зві́ку § 41, п. 1, 2
звіро́бій-трава́ § 37, п. 1, 2
Зво́лінський § 144, п. 6, 1
зв'я́зо́к § 7, п. 1, прим.
зв'я́літи § 7, п. 1, прим.
зга́рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
з о́гляду на те що § 43, п. 2, 2
згорі́ § 41, п. 1, 2
За́греб § 149, п. 1
згу́бний § 33, п. 1
з да́вніх-даве́н § 35, п. 5, 2
зда́тність § 32, п. 3
з ді́да-праді́да § 35, п. 5, 2
здійснени́й § 29, п. 3, 2, прим.
здійснє́нний § 29, п. 3, 2, прим.
з дня на де́нь § 41, п. 2, 2
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здрі́бніти § 31, п. 1
Зе́всова колі́сниця. § 49, п. 9, 1
Зейна́б § 140, прим.
зекonóмити § 7, п. 4, прим. 1
зекonóмити § 31, п. 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 5, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеленодо́льськ § 149, п. 1
зе́лень § 9, п. 2, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1, 1
Зеле́на Гу́ра § 154, п. 1, 1

землемір § 35, п. 2, 3
 землетрус § 35, п. 2, 3
 земля § 9, п. 2, 1
 земля § 51, прим.
 Земля § 51, прим.
 земля-мати § 37, п. 1, 1
 земля Ніжня Саксонія § 50, п. 9
 озеро § 154, п. 2, 1, прим.
 Озеров § 144, п. 2
 з'єднаний § 7, п. 4
 Заєць § 141
 Заєць § 142, п. 1
 заєць-біляк § 37, п. 1, 4
 заєць-русак § 37, п. 1, 4
 зжитися § 31, п. 1
 з-за § 42, п. 2
 ззаду § 29, п. 1, 1
 ззаду § 41, п. 1, 2
 з-за кордону § 41, п. 2, 1
 ззирнутися § 31, п. 1
 Зимовники § 149, п. 4, 3, д
 Зинів'єв § 144, п. 3, 2
 Зинівій-Богдан § 146, п. 3, 1
 Зинівій-Богдан § 49, п. 1
 зі § 25, п. 3
 зібгати § 31, п. 1
 з Іваном Костенком § 142, п. 3, прим. 2
 зів'ялий § 31, п. 1
 зігнорувати § 31, п. 1
 зігнути § 31, п. 1
 зіграти § 31, п. 1
 зігрівати § 31, п. 1
 зідрати § 31, п. 1
 зізнатися § 31, п. 1
 зілля § 9, п. 1, 2
 зімлівати § 31, п. 1
 зім'яти § 31, п. 1
 зініціювати § 7, п. 4, прим. 1
 зіпрівати § 31, п. 1
 зіпсувати § 31, п. 1
 зіп'ястися § 31, п. 1
 зір § 26, п. 2, 2
 зірвіголова § 36, п. 1, 4
 зірка § 9, п. 3, 1, б
 Зірка § 49, п. 8
 зісподу § 41, п. 1, 2
 зіставити § 31, п. 1
 зіткнення § 31, п. 1
 зітліти § 31, п. 1
 зіцуклитися § 31, п. 1
 з'їзд § 3
 з'їзд § 54, п. 6

з'їхати § 7, п. 4
 Зайчик-Побігайчик § 36, п. 2, 1, в
 з краю в край § 41, п. 2, 1
 Златоуст § 153, п. 2
 златоустівський § 153, п. 2
 злегка § 41, п. 1, 4
 зліва § 41, п. 1, 4
 з Ліною Костенко § 142, п. 3, прим. 2
 зловити § 18 зловлений
 § 18 злодійкуватий § 33,
 п. 7
 золотом-валютний § 40, п. 2, 2, в
 змійний § 33, п. 4
 з-над § 42, п. 2
 знадвору § 41, п. 1, 7
 знання § 30, п. 1, 1
 знань § 26, п. 2, 2
 знаряддя § 30, п. 1, 1
 значеннєвий § 33, п. 6
 значення § 9, п. 2, 4
 значення § 9, п. 3, 4
 знач. — значення § 62, п. 1
 знаю § 4, п. 1
 знізу § 41, п. 1, 2
 знову § 41, п. 1, 4
 зо § 25, п. 3
 зовнішній § 33, п. 1
 зовнішньополітичний § 40, п. 1, 2
 зогрівати § 31, п. 1
 зозла § 41, п. 1, 2
 зокола § 41, п. 1, 2
 золоті медаль § 57, п. 2
 Золотий Ріг § 50, п. 1, прим.
 Золотоверхний § 50, п. 6, прим.
 золотоніський § 153, п. 2, 3
 Золотоніша § 153, п. 2, 3
 Золя § 121, п. 1, 2
 зомлівати § 31, п. 1
 зоосад § 35, п. 4, 2
 зопрівати § 31, п. 1
 зорієнтувати § 7, п. 4, прим. 1
 зорієнтуватися § 31, п. 1
 зоря § 51
 зоря Альтаїр § 51
 зотліти § 31, п. 1
 Зоя – Збін § 33, п. 3
 з-перед § 42, п. 2
 з переляку § 41, п. 2, 1
 з-під § 42, п. 2
 з-поза § 42, п. 2
 з-поміж § 42, п. 2
 з-понад § 42, п. 2

з-пóпід § 42, п. 2
з-пóсеред § 42, п. 2
з початку § 41, п. 1, 9, прим.
з-прóміж. § 42, п. 2
з рáдості § 41, п. 2, 1
зрáзу § 41, п. 1, 2
зрáнку § 41, п. 1, 2
зрáння § 30, п. 1, 4
зрéштою § 41, п. 1, 2
зрідка § 41, п. 1, 4
зрóблений § 29, п. 3, 2, прим.
зрóду § 41, п. 1, 2
зрóду-віку § 35, п. 5, 2
з розгóну § 41, п. 2, 1
зростáння § 32, п. 5
зростáти § 32, п. 5
зсадіти § 31, п. 1
зсерéдини § 41, п. 1, 2
зскрібáти § 31, п. 1
з тóго чáсу як § 43, п. 2, 2
зуміти § 7, п. 4, прим. 1
зумовити § 31, п. 1
зупинка «Каравáсві Дáчі» § 50, п. 14
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 1, 1
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 2, 6
Зáхідний Буг § 148
зці́пити § 31, п. 1
з ЦУМу § 61, п. 2
зчепіти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, в, прим.
з'яві́тися § 7, п. 4

И

ийбéн § 2
і́кання § 2
і́кати § 2
ир § 2
і́рій § 2
і́род § 2
ич! § 2
Ич-обá § 2

І

і § 24, п. 1, 2
і § 24, п. 1, 3
і § 24, п. 3, 1
і § 24, п. 3, 2
Ібн Ру́сте § 146, п. 3, 4
Ібн Сі́на § 146, п. 3, 4
Ібн Фадла́н § 146, п. 3, 4
Ібсен § 129, I, п. 1

Іва́н § 2
Іва́н Богосло́в § 53, п. 1
Іва́нович § 32, п. 11
Іва́но-франкі́вський § 40, п. 2, 1
іванофранкі́вці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Іва́н Петро́вич Котляре́вський § 49, п. 1
іва́н-покива́н § 49, п. 7, 3, прим.
Іва́н Хресті́тель § 53, п. 1
Іваньо́ § 142, п. 1
Іва́шкє́вич § 144, п. 6, 1
Іва́н Во́лове О́ко § 146, п. 1, 1
Іва́н — мужі́чий син § 146, п. 3, 3
Іва́но-Франкі́вськ § 152, п. 5
Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 3, 2
Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
іва́но-франкі́вський § 154, п. 3, 2
іва́но-франкі́вський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Іва́н, се́лянський син § 146, п. 3, 3
Іва́н-царе́нко § 146, п. 3, 3
І́глє́сіас § 129, I, п. 2
І́гнато́вич § 144, п. 6
І́гна́тов § 144, п. 7, 1
І́гор § 33, п. 6
І́горева § 33, п. 6
І́горе́ве § 33, п. 6
І́горі́вна § 32, п. 11
І́горьович § 32, п. 11
і́грашка § 2
І́га́рка § 149, п. 4, 1, а
і́гум. — *і́гумен* § 62, п. 1
і́деалі́ст § 32, п. 14
І́ден § 129, I, п. 1
і́де́я § 129, I, п. 1
і́ді-бо § 44, п. 3, 1
і́ді ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
і́дилі́чний § 128, п. 1
і́дилі́чний § 33, п. 2
і́дол § 2
і́з § 25, п. 2
Ізабе́лла § 129, I, п. 1
Ізабе́ль § 140, прим.
і́зжóвкнути § 31, п. 1
і́з-за § 42, п. 2
Ізмаї́лов § 144, п. 7, 2
і́знóв § 31, п. 1
і́з-ні́д § 42, п. 2
і́зсерéдини § 31, п. 1
і́кати § 2
і́ко́на § 2
і́ко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської § 53, п. 7
І́коно́мов § 144, п. 6

Ілієв § 144, п. 6
Іліада § 129, I, п. 1
іл. — *ілюстрація*; *ілюстративний* § 62, п. 1
Іллівна § 32, п. 11
Ілліч § 32, п. 11
Ілля § 30, п. 1, 2
Ілона § 144, п. 6, 1
Ільїн § 144, п. 7, 2
Ільюшин § 144, п. 13, 1, а
імбїр § 129, I, п. 6
імення § 9, п. 3, 4
іменувати § 2
ім. — *імені* § 62, п. 1
імміграція § 128, п. 2
імператор § 56, прим. 2
ім'я § 2
інакодумець § 35, п. 4, 2
інвалюта § 35, п. 4, 1
інвестпроєкт § 35, п. 4, 1
Індигірка § 149, п. 4, 1, а
індік § 2
Індія § 129, I, п. 1
Індія § 129, III, п. 5, прим.
Індокитаї § 154, п. 2, 4
індокитаїський § 154, п. 2, 4
індустріалізація § 129, I, п. 2
індустрія § 129, I, п. 2
ін'єкція § 126
ін'єкція § 138, п. 1, 2
інженер § 9, п. 2, 6
інженю § 140
ін. — *інші* § 62, п. 1
інновація § 128, п. 2
іновірець § 35, п. 4, 2
іноді § 2
Інокентій § 143
інофірма § 35, п. 4, 1
інститу́т § 129, III, п. 1
інститути Національної академії наук § 54, п. 5, прим. 4
Інститут фізики Національної академії наук України § 61, п. 3, прим. 1
інструкція § 129, I, п. 1
інтеграл § 121, п. 1, 1
інтелектуальний § 128, п. 1
інтелігент § 19, п. 2
інтелігентський § 19, п. 2
інтербригада § 35, п. 4, 1
інтерв'ю § 138, п. 1, 1
інтерв'ю § 140
інтерме́цо § 128, п. 1

інтернаціональний § 129, I, п. 1
інтерне́т-вида́ння § 36, п. 2, 2, а
інтерне́т-по́слуга § 36, п. 2, 2, а
ін-т (*інститут*) § 62, п. 2
інформповідомлення § 35, п. 4, 1
інформце́нтр § 35, п. 4, 1
ішові́рець § 35, п. 4, 2
ішоду́мець § 35, п. 4, 2
і под. — *і поді́бне* § 62, п. 1
Ірвінг § 135
Ірен § 140
іржа́ § 2
ірій § 2
Ірку́тськ § 149, п. 4, 1, а
ірод § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпінь § 148
ірраціональний § 128, п. 2
ірреа́льний § 128, п. 2
Ірті́ш § 149, п. 4, 1, а
Ірті́ш § 149, п. 5
Ісаа́кївський собо́р § 55, п. 2
Іса́я § 126
Іса́єв § 144, п. 7, 1
Іса́єнков § 144, п. 3, 2
іскрі́стий § 33, п. 5
існува́ти § 2
Іссі́к-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссі́к-Куль § 154, п. 3, 3
Іссі́к-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
і́стина § 2
Іст-Лондо́н § 154, п. 3, 4
істо́рик § 32, п. 1, прим.
істо́рико-культу́рний § 40, п. 2, 2, б
істо́річний § 33, п. 2
Ісус Хри́сто́с § 49, п. 7, 1
Ісько́ § 22, 4
італі́єць § 32, п. 3
Іта́лія § 129, I, п. 2
і т. д. — *і так да́лі* § 62, п. 1
іти́ § 2
і т. ін. — *і таке і́нше* § 62, п. 1
Іто́н § 129, I, п. 1
ІФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'я́мас § 138, п. 1, 1
Іші́м § 149, п. 4, 3, а
Їценко § 22, 4
Іцу́к § 22, 4

Ї

іда́лень § 26, п. 2, 2
іда́льня § 26, п. 1, 3

і́жа § 3 і́жак §

3 і́жджений §
16

і́здець § 3

і́дити § 3

і́дити § 16

і́й-бо́гу § 35, п. 5, 4

і́й-бо́гу § 53, п. 2, прим. 3

і́й-пра́во § 35, п. 5, 4

і́ржі § 144, п. 6, 2

і́сти § 3

і́х § 3

і́хати § 3

Й

й § 24, п. 2, 1

й § 24, п. 2, 2

Йо́лкін § 144, п. 4, 1

Йо́лкіно § 149, п. 2, 1

ймення § 24, п. 2, 2

ймові́рність § 24, п. 2, 2

Йога́нн § 126

його́ § 8, п. 1, 1

йому́ § 8, п. 1, 1

Йорда́н-рі́чка § 37, п. 1, 2

Йо́ркиш § 129, III, п. 3

йорки́ш § 50, п. 12

йорки́шський § 129, III, п. 3

Йо́ркиш § 154, п. 2, 5

К

Каа́ба § 137

Кабарда́ § 153, п. 1

кабарди́нський § 153, п. 1

каба́ре § 140

кабе́рне § 140

Каби́не́т Міні́стрів Украї́ни § 54, п. 1

Кабмі́н § 35, п. 4, 1

Кавка́зький хребе́т § 50, п. 1

Кавка́з § 153, п. 2, 1

кавка́зький § 153, п. 2, 1

Кавка́зький хребе́т § 154, п. 1, 2

Кага́рлік § 153, п. 2, 2

кага́рліцький § 153, п. 2, 2

Кає́нна § 126

Казбе́к § 153, п. 2, 2

казбе́цький § 153, п. 2, 2

Казими́рський § 144, п. 7, 3, 6

казино́ § 140

ка́зка § 9, п. 2, 1

казко́вий § 33, п. 6

ка́зна-де § 41, п. 3, 3

ка́зна з ким § 39, п. 2

ка́зна-коли́ § 41, п. 3, 3

ка́зна-що § 39, п. 2

Казáнка § 153, п. 2

казáнківський § 153, п. 2 каза́х §

153, п. 2, 3, прим. 1 каза́хський §

153, п. 2, 3, прим. 1

Каі́р § 129, II

Ка́йзер § 136, п. 1

какаду́ § 140

кака́о § 140

Калу́га § 153, п. 2, 1

Каледо́нія § 121, п. 2

калу́зький § 153, п. 2, 1

ка́лієвий § 33, п. 6

калмі́к § 129, I, п. 6

калмі́к § 153, п. 2, 2

калмі́цький § 153, п. 2, 2

кальці́євмі́сний § 40, п. 1, 6

Камберле́нд § 154, п. 2, 5

Каменя́р § 49, п. 1

Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на

Станко́вича § 55, п. 2

камер'ю́нкер § 7, п. 4

каміне́ць § 9, п. 3, 1, а

камі́ння § 27, п. 5

ка́мінь § 9, п. 1, 1, а

Камі́шин § 149, п. 4, 3, а

Камі́шин § 153, п. 1

камі́шинський § 153, п. 1

Кам'яна́ Ба́лка § 154, п. 2, 6

кам'яноба́лківський § 154, п. 2, 6

кам'яноба́лківці § 154, п. 2, 6

Кам'яне́ць-Поді́льський § 148

Кам'яне́ць-Поді́льський § 152, п. 4, 2

Кам'яне́ць-Поді́льський § 154, п. 3, 1

кам'яне́ць-поді́льський § 154, п. 3, 1

Кана́верал § 134

Канда́лакска зато́ка § 154, п. 1, 2

канда́лакський § 153, п. 2, 3

Канда́лакша § 153, п. 2, 3

Канзас-Сі́ті § 129, I, п. 4

Ка́нів § 9, п. 1, 1, г

Ка́нни § 50, п. 5, прим.

Кантемі́р § 144, п. 7, 3, 6

ка́нцлер § 56, прим. 1

каньйо́н § 139, п. 1, 1

капельме́йстер § 136, п. 1

капіта́л § 121, п. 1, 1

Ка́прі § 129, I, п. 4

ка́псула § 140

ка́псули § 140

ка́псулі § 140
караба́ський § 153, п. 2, 3
Караба́х § 153, п. 2, 3
Карагандá § 153, п. 1
караганді́нський § 153, п. 1
карао́ке-бар § 36, п. 2, 2, г
Кара́джич § 144, п. 6
кар'е́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Карл Смі́лівий § 49, п. 9, 2
Ка́рме́н § 140
Карпíнськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-бла́ни § 35, п. 5, 10
карті́на «Запоро́жці пі́шуть листá туре́цькому султа́нові» § 55, п. 3
картоплі́ння § 32, п. 6
карто́пля Серпа́нок § 59, п. 3
Кара́чев § 153, п. 2
кара́чевський § 153, п. 2
касі́р § 32, п. 14
кате́горі́йний § 33, п. 1
кате́дра § 123
Катерíна § 144, п. 1
Катманду́ § 140
католи́цький § 123
Ка́трин § 33, п. 3
Ка́тря § 33, п. 3
кауди́льйо § 140
Ка́унас § 131
кафе́ § 140
ка́федра § 123
ка́федра істо́рії Украї́ни Терно́пільського націо́нального педагогі́чного університе́ту і́мені Володи́мира Гнатю́ка § 54, п. 6
кача́ти § 11, п. 1
качі́ний § 33, п. 4
кашне́ § 140
кашовáр § 35, п. 2, 1
кБ — кі́лобайт § 62, п. 1
квазіглоба́льний § 31, п. 5
квазієтні́чний § 130, п. 1
квазіобертáння § 31, п. 5
квазіоп́тика § 31, п. 5
квазіплóский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазірі́нок § 31, п. 5
квазісті́йкість § 31, п. 5
квазіча́стінка § 31, п. 5
кварц § 27, п. 7
кварцо́вий § 33, п. 6
кві́слінги § 49, п. 5
кві́тка § 12, п. 1
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 49, п. 1
кв. — кварти́ра § 62, п. 1
Кво́чка § 51
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 3, 2
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 4
кВт — кі́ловат § 62, п. 1
кг — кі́лограм § 62, п. 1
кг — кі́лограм § 62, п. 1
Ке́льн § 132
Кемаль-па́ша § 146, п. 3, 4
Ке́мерон § 134
Кероглі́ § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглі́ § 147, п. 4, 2
керува́ти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
ка́зна-де § 44, п. 3, 2
ка́зна-кому́ § 44, п. 3, 2
ка́зна-хто § 39, п. 2
ка́зна-чий § 39, п. 2
ка́зна-який § 39, п. 2
Ки́єва § 9, п. 1, 1, г
Ки́єво-Пече́рська ла́вра § 53, п. 7
Кизі́л-Орда́ § 154, п. 3, 3
Ки́їв § 9, п. 1, 1, г
Ки́йвене́рго § 61, п. 1, 1
Ки́йзеленбу́д § 35, п. 4, 1
Ки́ївська фа́брика іграшо́к § 54, п. 4
Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к § 54, п. 3
Ки́ївський міськíй буди́нок учи́теля § 54, п. 3
ки́йок § 32, п. 13
кинй § 26, п. 2, 3
кі́ ньмо § 26, п. 2, 3
кі́ ньте § 26, п. 2, 3
кипарі́с § 129, I, п. 6
Кири́лівська це́рква § 53, п. 7
Кири́лов § 144, п. 7, 3, 6
Кисельо́в § 144, п. 7, 3, 6
кисе́т § 129, I, п. 6
Кислово́дськ § 149, п. 4, 3, в
кі́сло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
кисне́во-водне́вий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапі́я § 35, п. 2, 3
Кита́й § 129, III, п. 6
Кита́йська На́родна Респу́бліка § 50, п. 6
Кита́йгород § 154, п. 2, 5
кише́ня § 1
Кишині́в § 153, п. 2
кишині́вський § 153, п. 2
Кишині́в § 52, п. 2, прим. 2

кия́ни § 49, п. 6
 кі́бермаши́на § 35, п. 4, 2
 кібу́ц § 129, I, п. 6
 кі́готь § 9, п. 3, 1, а
 «Кі́Ж» § 61, п. 3, прим. 3
 кі́л § 9, п. 3, 1, в
 кі́лер § 121, п. 2
 кі́лець § 26, п. 2, 2
 кі́лля § 9, п. 1, 2
 кі́ловат-годи́на § 36, п. 2, 2, в
 кі́логра́м § 129, I, п. 6
 кі́логра́м § 5
 30-кі́лограмо́вий § 40, п. 2, 4
 кі́ло́к § 9, п. 3, 1, а
 кі́ло́к § 32, п. 13
 кі́ло́чок § 9, п. 3, 1, в
 кі́лькаповерхо́вий § 35, п. 2, 4
 кі́лькапаразо́вий § 35, п. 2, 4
 кі́льце́ § 9, п. 3, 1, б
 кі́льце́ § 26, п. 1, 1
 кі́льце́ § 26, п. 1, 3
 Кі́м § 140
 Кі́м Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
 Кі́м Ир Се́н § 147, п. 2
 кі́мірсéнівський § 147, п. 2
 кі́моно § 140
 Кі́м Чен Ин § 2
 кі́нець § 9, п. 3, 1, а
 кі́нний § 29, п. 1, 3
 кіно́ § 129, I, п. 6
 кіно́ § 140
 кіноза́л § 36, п. 1, 3
 кіноте́атр «Ки́ївська Русь» § 54, п. 5
 кінофі́льм «Бен Гур» § 55, п. 3
 кінофі́льм § 35, п. 2, 4
 кі́нці́вка § 27, п. 3
 кі́нець кі́нцем § 35, п. 5, 2, прим.
 кі́нчик § 27, п. 2
 кі́нь § 9, п. 1, 1, а
 кі́нь § 26, п. 1, 1
 кі́нь § 29, п. 1, 3
 Кі́ркконнелл § 128, п. 3
 кі́стля́вий § 28
 Ки́їв § 148
 Ки́їв § 152, п. 1
 Ки́їв-1 § 35, п. 5, 6
 Ке́йптаун § 154, п. 2, 5
 клас § 121, п. 1, 1
 класи́цизм § 32, п. 14
 класи́чний § 33, п. 2
 Кла́ус § 131
 клац § 27, п. 7
 кле́кіт § 1
 кле́котіти § 1
 клу́жський § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Кли́н § 149, п. 4, 3, в
 клі́єнт § 129, I, п. 2
 клі́єнт § 130, п. 1
 Клі́рик Остро́зький § 49, п. 1
 Клоді́н § 140
 Ко́ло-Миха́йлівка § 154, п. 3, 1
 ко́ло-миха́йлівський § 154, п. 3, 1
 Клуж § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Кла́узеви́ц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 ку́лько- § 36, п. 2, 4
 Ке́льці § 149, п. 1, 3, прим.
 Кля́йн § 136, п. 1
 Кля́йнерт § 136, п. 1
 км/год (кі́лометрів за годину § 62, п. 4
 км — кі́лометр § 62, п. 1
 Ке́мпа § 144, п. 9, 1
 Кі́нешма § 149, п. 4, 1, в
 кні́жечка § 10, п. 1, прим.
 кн. — кни́га; кня́гиня; кня́зь § 62, п. 1
 КНР § 61, п. 2
 Ко́нча-За́сна § 152, п. 5
 Кня́жпіль § 154, п. 2, 5
 Кня́зі́вство Мо́нако § 50, п. 6
 кня́зь § 56, прим. 2
 коа́ліці́йний § 33, п. 1
 Кобе́ляки § 153, п. 2, 2
 кобе́ляцький § 153, п. 2, 2
 кобза́р § 27, п. 1
 кобза́р § 33, п. 6
 Кобза́р § 49, п. 1
 кобза́ре́ва § 33, п. 6
 кобза́ре́ве § 33, п. 6
 Коби́лянська § 142, п. 2
 кова́ле́нко § 32, п. 9
 кова́лі́в § 9, п. 1, 1, в
 кова́ль § 32, п. 3
 Кова́льо́в § 8, п. 2
 кова́льський § 26, п. 1, 3
 ковба́са «Кра́ківська» § 58, п. 1
 ковзкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Ков'я́ги § 152, п. 2
 Кодекс Украї́ни про адміні́стративні
 право́порушення § 61, п. 3, прим. 2
 ко́жу́х § 12, п. 2
 коза́к § 14, п. 2
 коза́к § 19, п. 1, 1
 коза́цький § 22, 1
 Коза́ччина § 22, 1
 козе́рі́г § 9, п. 3, 5, д

Козеріг § 9, п. 3, 5, д
Козиний Брід § 50, п. 11
ко́зир-ді́вка § 36, п. 2, 2, а
коза́к-характе́рник § 37, п. 1, 1
Кози́цький § 144, п. 6, 2
Козьо́лецький § 144, п. 5, 2
Козя́тин § 148
ко́ла § 9, п. 1, 2
Ко́лівушко § 36, п. 1, 4
Колгу́єв § 149, п. 1, 1
Колгу́єв § 153, п. 2
ко́лгуєвський § 153, п. 2
ко́ле́зький асе́сор § 56, прим. 2
колекти́в § 128, п. 1
ко́лі б § 43, п. 2, 1
ко́лі б то § 43, п. 2, 1
ко́лі-бу́дь § 41, п. 3, 3
ко́лі-бу́дь § 44, п. 3, 2
ко́лі-не́бу́дь § 41, п. 3, 3
ко́лі-не-ко́лі § 41, п. 3, 5
ко́лиха́ти § 14, п. 3
ко́ли́шній § 33, п. 1
ко́лі́бри § 129, I, п. 5
ко́лі́бри § 140
Колі́зей § 55, п. 2
Колі́ви́цина § 52, п. 1
ко́лір § 9, п. 2, 6, прим.
ко́ло́нія § 121, п. 1, 1
ко́лісь § 44, п. 2, 4
ко́льт § 139, п. 1, 2
ко́ля́дник § 32, п. 1
кома́нді́р § 32, п. 14
комба́т § 35, п. 4, 1
комба́тівський § 35, п. 4, 1
комі́сія § 128, п. 1
комі́тети Ве́рховної Ра́ди Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
компа́кт-диск § 36, п. 2, 2, а
компáнія «Microsóft» § 54, п. 4
компете́нтнісно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
компо́ст § 28, прим.
компо́стний § 28, прим.
комп'ю́тер § 138, п. 1, 1
Комуна́льне підприє́мство «Київблагое́стрій» § 54, п. 4
конве́єр § 126
конве́єр § 130, п. 1
конвоі́р § 32, п. 14
конгрéс § 54, п. 5, прим. 3
конгрéс Міжнаро́дної асоціа́ції україні́стів § 54, п. 6
кондо́тьєр § 139, п. 1, 1
кониче́нько § 32, п. 9
коно́в'язь § 35, п. 2, 3
коногі́н § 35, п. 2, 3
конота́ція § 128, п. 2, прим.
Конституці́йний Суд Украї́ни § 54, п. 1
Конститу́ція Украї́ни § 55, п. 1
Конéський § 144, п. 11
контра́дміра́л § 35, п. 4, 4
контра́ст § 28, прим.
контра́стний § 28, прим.
контро́льно-вимі́рювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформа́ція § 128, п. 2
контрудáр § 35, п. 4, 4
Конт'Ченстохо́ва. § 149, п. 6
конфе́рансье́ § 139, п. 1, 1
конфе́ренція § 54, п. 6
конце́рн «Volkswágen» § 54, п. 4
конце́рн «Фольксва́ген» § 54, п. 5
Конько́в § 144, п. 13, 1, 6
ко́нья́к «Та́врія» § 58, п. 1
кон'ю́нктура § 138, п. 1, 2
копі́єчка § 32, п. 8
копі́їст § 129, I, п. 2
Копáйгород § 154, п. 2, 3
копа́йгородський § 154, п. 2, 3
коп. — *копі́йка* § 62, п. 1
Копе́рник § 144, п. 6, 2
Кора́н § 53, п. 4
Корди́лье́ри § 129, III, п. 5
Корди́лье́ри § 139, п. 1, 1
кореля́ція § 128, п. 2, прим.
коресpondéнт § 128, п. 2, прим.
кори́сний § 28
ко́ристь § 28
ко́ристю § 27, п. 3
кори́вка § 9, п. 3, 5, 6
Корова́й § 142, п. 1, прим. 2
корова́й § 142, п. 1, прим. 2
короле́ва § 56, прим. 2
Коро́лівство Бахре́йн § 50, п. 6
коро́ль § 56, прим. 2
Коро́льов § 144, п. 4, 2
коро́ткогрушо́поді́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
коро́ткостеблові́й § 40, п. 1, 2
Ко́рсика § 129, III, п. 2
ко́ря́к § 153, п. 2, 2
ко́ряцький § 153, п. 2, 2
Кос-Анато́льський § 146, п. 4

косі́ти § 16
ко́сить § 26, п. 2, 3
костогрі́з § 35, п. 2, 3
костопра́в § 35, п. 2, 3
Костянти́н Багряноро́дний § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Остро́зький § 49, п. 9, 2
ко́сять § 26, п. 2, 3
котéл § 9, п. 3, 5, а
Котигоро́шко § 49, п. 7, 3
коті́рувати § 34, п. 3
коті́ти § 11, п. 1
Котéльников § 144, п. 7, 3, г
Котéльнич § 149, п. 4, 3, д
Котляре́вський § 9, п. 3, 5, е
котра́сь § 44, п. 2, 4
котре́сь § 44, п. 2, 4
котрі́й-будь § 39, п. 2
котрі́йсь § 44, п. 2, 4
котрі́й-не́будь § 39, п. 2
котрі́йсь § 39, п. 1
кофе́їн § 129, П
кохінхі́н § 59, п. 1
ко́шений § 16
Ко́шицький край § 50, п. 8
Кра́вченко § 32, п. 9
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
краєчо́к § 32, п. 8
КраЗ § 58, п. 4
кра́їна § 3
кра́їна-інве́стор § 37, п. 1, 1
кра́їна-кредито́р § 37, п. 1, 1
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
крайне́бо § 35, п. 3, 1
кра́йній § 33, п. 1
крайові́й § 33, п. 6
крамні́ць § 26, п. 2, 2
краплеподі́бний § 35, п. 2, 3
Кра́сень § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́узе § 131
кра́яти § 11, п. 1
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
кре́до § 140
кре́йда § 136, п. 1
кре́йцер § 136, п. 1
кре́кінг-проце́с § 36, п. 2, 2, а
Кременчу́к § 148
Кременчу́к § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
криве́ § 1
Криві́й Ріг § 148
Криві́й Ріг § 152, п. 4, 1

кри́во § 1
Кривони́с § 141
Кривони́с § 142, п. 1
Кривони́с § 146, п. 2, 3
кри́га, § 5
Крижо́піль § 148, прим.
крик § 22, 5
Ки́рик-мужичо́к § 146, п. 3, 3
Криміна́льний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
крича́ти § 22, 5
Кра́йній § 144, п. 11
Кра́йня § 144, п. 11
Кра́ків § 150, п. 1, 3
Ка́рлові Ва́ри. § 150, п. 1, 1
Крно́в § 150, п. 1, 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.
кро́їти § 11, п. 1
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Кро́мвель § 121, п. 1, 2
Кро́мвель § 139, п. 1, 2
Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
кросі́вки «Найк» § 58, п. 1
крохма́ле-па́токовий § 40, п. 2, 2, в
крохма́ль § 26, п. 1, 1
кра́пково-штрихові́й § 40, п. 2, 2, а
ко́рпус 3-А § 35, п. 5, 6
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
круглооберта́льний § 40, п. 1, 4
круглува́тий § 33, п. 7
круі́з § 126
кру-кру́ § 35, п. 5, 4
круп'є́ § 130, п. 1
круті́ти § 16
Круті́й § 144, п. 11
Круті́нське § 149, п. 4, 2, прим.
Круторо́гий § 49, п. 8
Круті́х § 144, п. 8
кру́чений § 16
Кри́чев § 149, п. 4, 3, в
крю́к § 7, п. 2, прим.
крю́к § 14, п. 1
Крю́ково § 151, п. 1, прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, п. 2, прим.
Ко́сово § 150, п. 1, 2
Ко́сово § 152, п. 3, прим.
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
куді́-будь § 41, п. 3, 3
куді́-не́будь § 41, п. 3, 3
куді́сь § 44, п. 2, 4

куді-небудь § 44, п. 3, 2
Кужчénко § 22, 4
Кузнецóв § 144, п. 2
Кузнéцьк § 151, п. 2, 2
Кузькó § 22, 4
Кузьмíч § 32, п. 11
Ку́зьмівна § 32, п. 11
Ку́зьмович § 32, п. 11
ку-ку́ § 35, п. 5, 4
Куку́левич-Сакці́нський § 144, п. 11
Кулі́нич § 144, п. 7, 3, г
Кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
кулі́ш § 142, п. 1, прим. 2
ку́лька § 27, п. 3, прим.
ку́лька – ку́льці § 26, п. 1, 3, прим.
«Культура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
культу́рно-техні́чний § 40, п. 2, 2, а
КУнАП § 61, п. 3, прим. 2
купі́вля-про́даж § 35, п. 5, 2
купі́вля-про́даж § 36, п. 2, 1, б
кур'є́р, § 7, п. 2
ку́риво § 32, п. 2
курі́нь § 9, п. 2, 6, прим.
курйóз § 138, п. 2, 1
курйóз § 8, п. 1, 2
курлі́-курлі́ § 35, п. 5, 4
Кури́льські острові́ § 149, п. 4, 3, в
курсóр § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Кусне́вич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кусту́риця § 144, п. 13, 2, прим. 2
ку́тя § 30, п. 1, 5, прим.
Ку́усінен § 137
Ко́шиці § 149, п. 1, 3, прим.
кюве́т § 138, п. 2, 2
кюве́т § 138, п. 2, 2
Кюсю́ § 140
Кя́хта § 151, п. 1, прим.

Л

лаві́рувати § 34, п. 3
ла́вра § 131
лавреа́т § 131
Лавре́нтіївський літо́пис § 55, п. 3, прим. 2
Лаврі́н § 143, п. 2, прим. 1
Лавуа́зьє § 130, п. 1
Лавуа́зьє § 139, п. 1, 1
Лавуа́зьє § 140
Лага́рп § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
ла́зити § 16

ла́йнер «Гармо́нія морі́в» § 58, п. 3
лакóн § 59, п. 1
Ла-Ма́ни § 121, п. 1, 1
Ла-Ма́ни § 50, п. 3
Ламáрк § 121, п. 1, 1
Ламáрк § 128, п. 4
ламáти § 11, п. 1
Ламетрі́ § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрі́ § 147, п. 4, 3
Ла-Ма́ни § 154, п. 3, 5
ла-ма́ниський § 154, п. 3, 5
ландта́г § 54, п. 5, прим. 3
Ланка́стер § 134
ланцю́жок § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Ла́о § 140
Ла-Пла́та § 154, п. 3, 5
ла-пла́тський § 154, п. 3, 5
Ларі́са Петро́вна Кóсач § 49, п. 1
ларка́ § 27, п. 1
ларьóк § 26, п. 1, 2
Лас-Ве́гас § 154, п. 3, 5
латиноамерика́нці § 49, п. 6
латі́ш § 49, п. 6
латі́ський § 153, п. 2, 3
латі́ш § 153, п. 2, 3
лауреа́т § 131
лауреа́т Держа́вної премо́ї Укра́їни в га́лузі архі́текту́ри § 56, прим. 1
Лафонте́н § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ле́бідь § 142, п. 1
ло́гіко-грама́тичний § 40, п. 2, 2, б
ло́дзький § 153, п. 2, 1
Лі́диці § 149, п. 1, 3, прим.
Ла́дога § 153, п. 2, 1
ла́дозький § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
лева́да § 1
легéнда § 121, п. 2
легéнький-легéнький § 35, п. 5, 1
легкі́й § 20
легкоатлеті́чний § 40, п. 1, 2
легкозаймі́стий § 40, п. 1, 4
ле́гше § 20
ле́гший § 20
ле́две-ле́две § 35, п. 5, 1
ле́две-ле́две § 41, п. 3, 5
ле́ді § 133
лейбгварді́єць § 35, п. 4, 4
лейбме́дик § 35, п. 4, 4
Лейтци́г § 129, III, п. 3

Лейтциг § 136, п. 1
Ле Корбюзьє § 140
Ле-Крезо § 50, п. 3
лєкція § 121, п. 2
Лємберт § 134
лемкіня § 32, п. 4
Лєннон § 121, п. 2
Ленор § 140
Леонардо да Вінчі § 49, п. 2
лепетіський § 153, п. 2, 3
Лепетіха § 153, п. 2, 3
Лесаж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лєссінг § 121, п. 2
лєстоці § 28
Лєся Українка § 49, п. 1
летіти § 16
ле Шпельє § 146, п. 1, 4
Лєсков § 144, п. 3, 4
лжепророк § 35, п. 4, 2
лжесвідок § 35, п. 4, 2
Лєжнєво § 149, п. 1, 2
Лазар § 143, п. 2, прим. 2
лиман § 129, I, п. 6
Линьов § 8, п. 2
липоводолінський § 154, п. 2, 6
липоводолінці § 154, п. 2, 6
Лисіця § 49, п. 7, 3
Ліска § 49, п. 8
Лисічка-Сестрічка § 36, п. 2, 1, в
літи § 30, п. 1, 5
Лихачов § 144, п. 4, 3
Лихославль § 149, п. 4, 3, в
Лиха (річка) § 150, п. 1, 1
ліберальна партія, партія консерваторів
 § 54, п. 2
лібрєто § 128, п. 1
лівоберєжжя § 9, п. 3, 2, а
ліворуч § 41, п. 1, 8
Ліга Націй § 54, п. 5, прим. 1
лід § 9, п. 1, 1, а
Лієпа § 129, I, п. 2
лієчка § 10, п. 1, прим.
ліжко § 9, п. 3, 1, б
лізь § 26, п. 2, 3
лізьмо § 26, п. 2, 3
лізьте § 26, п. 2, 3
лікар § 27, п. 1
лікар-еколог § 36, п. 2, 1, а
лікарювати § 34, п. 1
лінгвістика § 122, п. 1
лінгвостилістичні § 40, п. 1, 5
лінійно-стрічковий § 40, п. 2, 2, а
Лінкольн § 121, п. 1, 2
ліпінти § 18
ліплений § 18
лірник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.
Лісабон § 129, I, п. 4
лісабонський § 129, I, п. 4
лісгосп § 35, п. 4, 1
Лісна § 149, п. 1, 3
лісовік § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісовік § 49, п. 7, 3
лісовоз § 9, п. 3, 5, д
лісонільно-стругальний § 40, п. 2, 2, а
лісосплав § 36, п. 1, 1
лісостеп § 36, п. 1, 3
лісостеповий § 40, п. 1, 1
літак «Бойнг 777» § 58, п. 2
література § 129, I, п. 6
Літературний музей § 54, п. 3
літературно-художній § 40, п. 2, 3
літній § 33, п. 1
Літопис Самійла Величка § 55, п. 3,
 прим. 2
літстудія § 35, п. 3, 2
літургія § 53, п. 8
ліцеїст § 32, п. 14
Лі Чжаодао § 49, п. 3
Лейтциг § 153, п. 2, 1
лейтцизький § 153, п. 2, 1
Локетек § 142, п. 3, прим. 1
ллється § 27, п. 5
ллється § 30, п. 1, 5
л — літр § 62, п. 1
Ллойд § 128, п. 3
ляний § 29, п. 4
Ломниця § 151, п. 2, 1
Ломтев § 144, п. 3, 3
Лєна § 149, п. 1
Лінда § 144, п. 6, 1
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійований § 34, п. 3
лобювати § 34, п. 3
ловелас § 49, п. 5
ловєць § 9, п. 3, 5, а
логарітм § 123
логарифм § 123
логічний § 129, I, п. 6
логопед § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
ложечка § 10, п. 1, прим.
лозівський § 153, п. 2
Лозова § 153, п. 2

Ломáга § 6, п. 2
Ломáга § 13
ломіти § 11, п. 1
Оломоуць § 151, п. 2, 1
Лонгфелло § 133
Лонгфелло § 140
Лóндон § 121, п. 1, 1
Лос-Анджелес § 154, п. 3, 5
Лос-Анджелес § 50, п. 3
Лос-Фрайлес § 50, п. 3
Лось § 144, п. 13, 1, в
лотó § 140
Лóхвицький повіт § 50, п. 8
лояльний § 126
Ліпонецьк § 149, п. 4, 3, в
Ліпова Долина § 154, п. 2, 6
лірико-епічний § 40, п. 2, 2, б
Лермонтов § 144, п. 2
Лєся Українка § 146, п. 1, 2
Лубні § 152, п. 2
Луб'янцев § 144, п. 12
луг § 14, п. 2
Луганськ § 152, п. 1
Луговська § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 11
лужок § 32, п. 13
Лукич § 32, п. 11
Лу́ківна § 32, п. 11
Лук'ян § 7, п. 3
Лук'яненко § 7, п. 3
Лук'янець § 7, п. 3
Лук'янов § 144, п. 12
Лук'янюк § 7, п. 3
лу́па § 121, п. 1, 1
Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
Луховиці § 149, п. 4, 3, д
Ліфишиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Лóхвиця § 152, п. 1
Лучин § 144, п. 7, 3, а
львівський § 153, п. 2
Львів § 148
Львів § 152, п. 1
Львів § 153, п. 2
Львівська площа § 50, п. 11
Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка § 54, п. 3
Львівське збройне повстання 1848 р. § 52, п. 1
львів'яни § 49, п. 6
Ольвія § 152, п. 1
льон § 8, п. 2

льон § 26, п. 1, 2
льон-довгунець § 37, п. 1, 4
льон-кучерявець § 37, п. 1, 4
льонолавсан § 36, п. 1, 3
льон-сирець § 37, п. 1, 4
льох § 8, п. 2
альфа-промені § 36, п. 2, 2, б
альфа-розпад § 36, п. 2, 2, б
альфа-частінка § 36, п. 2, 2, б
Любек § 121, п. 1, 2
любитель § 32, п. 3
любіти § 18
люд § 19, п. 2
Людвіг ван Бетховен § 146, п. 1, 4
Людвіг ван Бетховен § 49, п. 2
люди § 4, п. 2
Людіна § 60, п. 3
людинодень § 36, п. 1, 3
Людмила Василівська-Березіна § 49, п. 1
лю́дство § 19, п. 2
людський § 19, п. 2
лю́дськість § 26, п. 2, 1, а
Люксембург § 153, п. 2, 1
люксембурзький § 153, п. 2, 1
Люксембург § 122, п. 1
Лю́тер § 121, п. 1, 2
Люфтганза § 122, п. 4
ля § 140
ляльковód § 36, п. 1, 1
ляльковód § 9, п. 3, 5, д
Ляпунов § 144, п. 13, 1, в, прим.

М

Мáвка § 49, п. 7, 3
ма́впячий § 7, п. 1, прим.
Мавританія § 129, III, п. 4
Мавританія § 131
мавританський § 129, III, п. 4
магазин § 5
магазин «Ярослав» § 54, п. 5
МАГАТЕ § 61, п. 2
МАГАТЕ § 63, п. 9
магістра́ль § 121, п. 1, 2
магістра́ль § 139, п. 1, 2
магістра́ль § 140
магнітолог-астронóм § 36, п. 2, 1, а
Магомéт § 122, п. 1
Магомéт § 49, п. 7, 1
Магомéт § 53, п. 1
Магри́б § 129, III, п. 4
мада́м § 140
мадемузель § 140

маде́ра § 50, п. 12
мадо́нна § 128, п. 1
Мадрі́д § 129, III, п. 4
мае́стро § 140
Ма́єр § 126
мазь § 30, п. 1, 3
маі́с § 129, II
майбу́тній § 33, п. 1
майдáн Незале́жності § 50, п. 11
Ма́йнгоф § 136, п. 1
ма́йстер § 33, п. 6
ма́йстрі́ня § 32, п. 4
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрове § 33, п. 6
Мака́о § 140
макі́нтош § 134
макі́нтош § 49, п. 5
макі́яж § 125
маккарти́зм § 128, п. 4, прим.
Макка́ртні § 128, п. 4, прим.
Макке́нзі § 128, п. 4, прим.
Макке́нна § 128, п. 4, прим.
Маккі́нлі § 128, п. 4, прим.
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мака́р § 143, п. 2, прим. 2
макроеко́номіка § 35, п. 4, 3
макромоле́кула § 35, п. 4, 3
максі́м § 49, п. 5
Максими́юк § 7, п. 1
максіо́дяг § 35, п. 4, 3
максімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
мале́сенький § 26, п. 2, 1, 6
малі́на «ге́ракл» § 59, п. 2
Ма́лишев § 9, п. 3, 5, г
ма́лишевський § 9, п. 3, 5, г
Малі́шкова мета́фора § 49, п. 9, 1
Малі́нін § 144, п. 7, 1
Малі́нін § 144, п. 7, 3, 6
Мале́нький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоази́тське нагі́р'я § 50, п. 1
Малоази́йське нагі́р'я § 154, п. 2, 1, прим.
маловжи́ваний § 40, п. 1, 4
ма́ло-пома́лу § 35, п. 5, 2
малочу́тливий § 40, п. 1, 4
Малояро́славець § 154, п. 2, 1
Малі́цин § 144, п. 8
Ма́льме § 132
мальо́ваний § 34, п. 1
малюва́ння § 34, п. 1
малюва́ти § 34, п. 1
мама § 33, п. 3
Мамалі́га § 142, п. 1
Мамед-заде́ § 146, п. 3, 4
ма́мин § 33, п. 3
ма́нна § 128, п. 1
Манче́стер § 134
маоцзе́ду́нівський § 147, п. 2
Ма́ргарет § 140
ма́риво § 32, п. 2
Марі́єнбург § 130, п. 1
Марі́єтта § 130, п. 1
Марі́єчка § 32, п. 8
Марі́їн § 33, п. 3
Марі́їн лист § 49, п. 9, 1
Ма́ріо § 140
Марі́уполь § 148, прим.
Марі́я § 33, п. 3
Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська § 49, п. 1
ма́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
марке́тинг § 122, п. 1
Марко́ Вовчо́к § 49, п. 1
Марк По́рцій Като́н § 146, п. 1, 3
Марк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-тве́нівський § 147, п. 4, 1, прим.
маркше́йдер § 136, п. 1
Марло́ § 133
марокка́нець § 128, п. 3
Маро́кко § 128, п. 3
Марс § 51
Марс § 53, п. 1
Марсе́ль § 125
марсельє́за § 139, п. 1, 1
Ма́рта § 123
Мару́син § 33, п. 3
Мару́ся § 33, п. 3
Ма́рфа § 123
Марціа́л § 129, I, п. 2
марши́рува́ти § 34, п. 3
Марш ми́ру § 52, п. 2
Марі́я-Антуане́тта § 146, п. 3, 1
Мар'я́н § 7, п. 2
Мар'я́на § 7, п. 2
ма́сло § 28, прим.
масні́й § 28, прим.
Маса́рик § 144, п. 8
масти́льний § 32, п. 1
Матве́єв § 144, п. 3, 3
Матве́єва зато́ка § 149, п. 1, 2
матема́тика § 129, III, п. 1
математи́чний § 33, п. 2
мате́ріал § 129, I, п. 2
мате́рія § 129, I, п. 2

ма́терній § 33, п. 1
Ма́ти § 60, п. 3
Ма́ти Божя § 53, п. 2
ма́тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́тір'ю § 7, п. 2
ма́триць § 26, п. 2, 2
МАУ § 63, п. 9
ма́узер § 131
Махачка́ла § 152, п. 1
Маце́єв § 144, п. 3, 3
машинобудівний § 40, п. 1, 3
Маяко́вський § 144, п. 10
мо́ва-джерело § 37, п. 1, 1
мо́ва-посере́дниця § 37, п. 1, 1
ме́дико-генети́чний § 40, п. 2, 2, б
мегава́т-годи́на § 36, п. 2, 2, в
мегаефе́кт § 130, п. 1
меда́ль «За військову службу Україні»
 § 57, п. 1, 1
меда́ль «За врято́ване життя» § 57, п. 1,
 1
Медве́дєв § 144, п. 3, 3
медвяний § 7, п. 1, прим.
меджліс § 54, п. 5, прим. 3
медза́клад § 35, п. 3, 2
ме́дик § 32, п. 1, прим. *Меди́*
на § 129, III, п. 5
медіалінгві́стика § 35, п. 2, 4
медіалінгві́стика § 36, п. 1, 3
медіастилі́стика § 35, п. 2, 4
Ме́дічі § 129, I, п. 3
медперсона́л § 35, п. 4, 1
медуні́верситет § 61, п. 1, 2
Ме́ксика § 129, III, п. 2
Мела́шка § 22, 4, прим.
Мела́цин § 22, 4, прим.
ме́ливо § 32, п. 2
Меліто́поль § 148, прим.
Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́
Яворні́цького § 54, п. 3
Менделє́єв § 144, п. 3, 3
менеджер § 134
ме́нтор § 49, п. 5
ме́ниши § 27, п. 2
меню́ § 140
мер § 56, прим. 1
Ме́редіт § 124
мережа «Фейсбук» § 54, п. 7
мере́живо § 32, п. 2
мереф'я́нський § 7, п. 1
мерзе́нний § 29, п. 3, 2
мерино́с § 59, п. 1
Мерсе́дес § 140
мерсі́ § 129, I, п. 5
мерсі́ § 140
Ме́рфі § 135
металоема́ль § 130, п. 1
металопла́ст § 36, п. 1, 3
металорі́з § 36, п. 1, 1
металу́ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ва § 35, п. 4, 2
метеоста́нція § 35, п. 4, 2
мето́дика § 129, III, п. 1
метрó § 140
90-метрóвий § 40, п. 2, 4
меха́нік § 32, п. 1, прим.
меха́ніко-математи́чний § 40, п. 2, 2, б
Мехмед-бе́й § 146, п. 3, 4
меценáт § 49, п. 5
Мечисла́в § 144, п. 2
Мечисла́в § 146, п. 2, 4
Месте́чкін § 144, п. 3, 4
Мики́тович § 32, п. 11
Мико́ла § 143
Мико́ла § 144, п. 1
Микола́ївна § 32, п. 11
Микола́йович § 32, п. 11
Мико́ла Чудотво́рець § 53, п. 1
Микола́єнко § 141
Мико́лівна § 32, п. 11
Микола́їв § 148
Мико́лович § 32, п. 11
Миле́тич § 144, п. 6
мі́ля § 129, I, п. 6
мимово́лі § 41, п. 1, 8
мимоі́здом § 41, п. 1, 8
мимохі́дь § 41, п. 1, 8
мимохі́ть § 41, п. 1, 8
мину́лий. § 1
Минькі́вський § 9, п. 3, 5, е
Миро́нов § 144, п. 7, 3, б
мі́ро § 129, I, п. 6
ми́рт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис Дóброї Наді́ї § 151, п. 2, 2
мис Дежньо́ва § 149, п. 2, 2
мис Капіта́на Дзе́ральда § 50, п. 2
мисленне́вий § 33, п. 6
мисль § 28, прим.
мис Рум'я́нцева § 149, п. 1, 2
мис Сі́рий § 149, п. 1, 3
мист. — *мистецтво*; *мистецький* § 62,
 п. 1
мі́тра § 129, I, п. 6

- митр. — митрополит § 62, п. 1
митрополіт § 129, I, п. 6
митрополіт Вінницький і Барський,
архімандріт (архимандріт),
архієпископ (архиепископ), па́стор,
мулла́, іма́м, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофа́нов § 144, п. 7, 3, 6
Миті́ці § 149, п. 4, 1, 6
Миті́ці § 149, п. 4, 3, д
ми́ть § 30, п. 1, 3
Миха́йлівський Золотове́рхий монасти́р
§ 53, п. 7
Миха́льченко § 27, п. 6
Миха́льчи́шин § 27, п. 6
Миха́льчу́к § 27, п. 6
Миха́йловське § 149, п. 4, 3, 6
Миха́йло-Коцю́бінське § 152, п. 5
Миха́йло-Коцю́бінське § 154, п. 3, 2
миха́йло-коцю́бінський § 154, п. 3, 2
мишу́рино-рі́зький § 154, п. 3, 6
Мишу́рин Ріг § 154, п. 3, 6
мі-бе́моль § 36, п. 2, 2, в
мігра́ція § 122, п. 1
мігра́ція § 128, п. 2
мідіо́дяг § 35, п. 4, 3
мідімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідіспі́дніця § 35, п. 4, 3, прим. 1
мі́дь § 26, п. 1, 1
мі́жгір'я § 7, п. 2
мі́жконтинентальний § 31, п. 2
Мі́жнародна асоціа́ція україні́стів § 54,
п. 1
Мі́жнародний валю́тний фонд, Ра́да
Євро́пи. § 54, п. 1
Мі́жнародний рік дити́ни § 52, п. 2
мі́жплане́тний § 31, п. 2
мі́й § 9, п. 1, 1, а
мі́крооргані́зми § 35, п. 4, 3
мі́крохві́лі § 35, п. 4, 3
мі́крочасті́нка § 35, п. 4, 3
мі́льйо́н § 8, п. 1, 2
мі́льйо́нний § 33, п. 1
35-мі́льйо́нний § 38, п. 2
мі́льярд § 139, п. 1, 1
4-мі́льярдний § 38, п. 2
міне́ральна вода́ «Мо́ришинська» § 58, п. 1
Міне́ральні Во́ди § 152, п. 4, 1
мініб́лок § 35, п. 4, 3
мініді́ск § 35, п. 4, 3
мініеска́латор § 130, п. 1
мініко́мп'ю́тер § 35, п. 4, 3
міністе́рства Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
Міністе́рство осві́ти і нау́ки Украї́ни
§ 54, п. 1
міні́стр § 56, прим. 1
Міні́стр осві́ти і нау́ки Украї́ни § 56,
прим. 3
Мін'ю́ст § 7, п. 4
Мі́рза-ха́н § 146, п. 3, 4
мі́ркува́ти § 34, п. 1
мі́рощи́к § 21
мі́рра § 128, п. 1
мі́с § 140
мі́сиво § 32, п. 2
мі́сис § 140
Міссісі́ні § 128, п. 3, прим.
Міссісі́ні § 129, I, п. 4
Міссу́рі § 128, п. 3
мі́ст § 9, п. 3, 1, в
мі́ст § 50, п. 11
мі́сто Іва́но-Франкі́вськ § 154, п. 1, 3
мі́сто́чок § 9, п. 3, 1, в мі́сць § 26, п.
2, 2 мі́ськдержадміністра́ція § 61, п.
1, 2 мі́ськко́м § 29, п. 1, 2
мі́ськра́да § 35, п. 3, 2
мі́сяцехі́д § 9, п. 3, 5, д
мі́сяць § 21
мі́сяць § 51, прим.
Мі́сяць § 51, прим.
мі́сячний § 21
мі́т § 123
мі́толо́гія § 123
мі́ф § 123
мі́фоло́гія § 123
Мі́цке́вич § 144, п. 2
Мі́цке́вич § 144, п. 6, 1
мі́ць § 30, п. 1, 3
Мі́чате́к § 144, п. 2
Мі́чига́н-авеню́ § 50, п. 5
Мі́чу́рін § 144, п. 7, 1
Мі́шє́ль § 121, п. 1, 2
Мі́шє́ль § 140, прим.
мі́шє́чок § 32, п. 8
Ма́йборо́да § 142, п. 1
Ма́йодо́вич § 144, п. 5, 1
Ме́кка § 153, п. 2, 2
ме́ккський § 153, п. 2, 2
Мі́клоши́ч § 144, п. 6, 2
Мі́лач § 144, п. 6
Ма́лець § 142, п. 3, прим. 1
млн (мі́льйон) § 62, п. 1
млрд (мі́льярд) § 62, п. 1
м — метр § 62, п. 1

м. — *місто* § 62, п. 1
мм — *міліметр* § 62, п. 1
мóвби § 43, п. 1
мóвно-літературний § 40, п. 2, 2, а
мовностильовий § 40, п. 1, 2
мовознавець § 32, п. 3
могті § 9, п. 1, 1, е
могутній § 5
модернізм § 32, п. 14
моджахед § 122, п. 4
мозаїка § 126
мозаїка § 129, II
мозаїка § 3
мозаїчний § 33, п. 2
мої § 3
молекула § 121, п. 1, 1
молодець § 19, п. 1, 1
молодість § 30, п. 1, 3, прим.
Молодечно § 152, п. 3, прим.
молодь § 30, п. 1, 3
молотьба § 26, п. 1, 1
Молóх § 49, п. 7, 2
молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
молóчно-білий § 40, п. 2, 2, г
молочнопромисловий § 40, п. 1, 2
молóчно-м'ясний § 40, п. 2, 2, а
Мольєр § 139, п. 1, 1
монастир § 27, п. 1
монголо-татари § 36, п. 2, 3
монголо-татарський § 40, п. 2, 1
монголка — *монго́лці* § 26, п. 1, 3, прим.
Монік § 140
моновистава § 35, п. 4, 2
монокультурний § 40, п. 1, 1
Монтевідео § 129, I, п. 4
Монтеск'є § 138, п. 1, 1
Морáвець § 142, п. 3, прим. 1
мóре § 50, п. 1
морепродукти § 35, п. 2, 4
Морóз § 142, п. 1, прим. 2
морóз § 142, п. 1, прим. 2
моріг § 9, п. 2, 3
морквяний § 7, п. 1, прим.
морóз § 9, п. 2, 3
морóзиво § 32, п. 2
Москвá § 152, п. 1
мостіти § 17
Мотóк § 142, п. 1
мотóк § 9, п. 3, 5, а
мотокрós § 35, п. 4, 2
Мотр § 26, п. 2, 2
моту́ззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Мао Цзедун § 147, п. 2
мóщений § 17
моя § 4, п. 1
Міргород § 35, п. 3, 1
мóре § 154, п. 2, 1, прим.
мóре Ла́птєвих § 149, п. 1, 2
мрійник § 32, п. 1
Мóріц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Ма́р'їно § 149, п. 4, 2
Ма́р'їно § 150, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 146, п. 1, 2
Ма́рко Вовчо́к § 147, п. 4, 1
Му́ромцев § 144, п. 3, 3
Му́соргський § 144, п. 10
ма́ти-й-ма́чуха § 36, п. 2, 2, в
му́жній § 33, п. 1
му́за § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музе́й мада́м Тюссó § 54, п. 3
Музе́йний прову́лок § 50, п. 11
музично-танцюва́льний § 40, п. 2, 2, а
мулла́ § 128, п. 1
мультимільйоне́р § 35, п. 4, 3
мультфі́льм § 35, п. 4, 1
Мураві́ово. § 151, п. 1
Мусі́єнко § 32, п. 9
муста́нг § 59, п. 1
му́ха § 14, п. 1
Муха́ммед § 122, п. 4
му́шка § 14, п. 1
Му́юн-Кум § 50, п. 4, прим.
м/хв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Мі́чатек § 144, п. 6, 1
Мі́шкін § 144, п. 7, 3, б
Мю́ллер § 128, п. 3
Мю́ллер § 138, п. 2, 2
Мю́нхен § 50, п. 5, прим.
мюрі́д § 138, п. 2, 2
м'якопідне́бінний § 40, п. 1, 2
м'я́льно-тіпа́льний § 40, п. 2, 2, а
м'ясо § 7, п. 1
м'ясо-во́вняний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготіве́льний § 40, п. 1, 1
м'ясої́д § 36, п. 1, 1
м'ясо-моло́чний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-са́льний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-яє́чний § 40, п. 2, 2, в
м'я́та § 4, п. 1
М'я́тлев § 144, п. 3, 3
Н
на А́дам-стрі́т § 140

набагато § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу § 41, п. 2, 1
на́бік § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на біс § 41, п. 2, 1
набри́хувати § 11, п. 2
на вагу § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогін § 41, п. 1, 7
навздогін § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
наві́ворот § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
наві́літ § 41, п. 1, 3
наві́дліг § 41, п. 1, 3
на відмінно § 41, п. 2, 1
наві́дріз § 41, п. 1, 3
на відча́й § 41, п. 2, 1
наві́же́ний § 29, п. 3, 2, прим.
наві́к § 41, п. 1, 2
наві́ки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1 *на́*
віч § 41, п. 1, 2 *наві́чно*
 § 41, п. 1, 1 *наві́що* §
 41, п. 1, 6 *навкі́дьки* §
 41, п. 1, 7 *навко́ло* § 41,
 п. 1, 7 *навко́ло* § 42, п.
 1, 1 *навкруги́* § 41, п. 1,
 7 *навкула́чки* § 41, п. 1,
 7
навмання́ § 30, п. 1, 4
навмі́сне § 28, прим.
навмі́сне § 41, п. 1, 7
навпаки́ § 41, п. 1, 7
навперева́ги § 41, п. 1, 3
навперей́ми § 41, п. 1, 7
навперей́ми § 42, п. 1, 1
навпрі́сядки § 41, п. 1, 7
навпросте́ць § 41, п. 1, 7
навря́д § 41, п. 1, 7
на́вскáч § 41, п. 1, 7 *на́*
вскі́с § 41, п. 1, 7 *навскосі́*
 § 41, п. 1, 7 *навспра́вжки*
 § 41, п. 1, 7 *на́встіж* §
 41, п. 1, 7 *навті́кача́* § 41,
 п. 1, 7

навча́льний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-виховний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-науко́вий § 40, п. 2, 2, а
на га́муз § 41, п. 2, 1
на го́лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
наго́ру § 41, п. 1, 2
нада́лі § 41, п. 1, 1
надве́чір § 41, п. 1, 2
на́двоє́ § 41, п. 1, 5
надво́рі § 41, п. 1, 2
на́дголодь § 41, п. 1, 2
Наддні́пря́нщина § 50, п. 6, прим.
Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л § 60,
 п. 1
на́дзелень § 41, п. 1, 2
на ді́во § 41, п. 2, 1
надмі́р § 41, п. 1, 2
надмі́ру § 41, п. 1, 2
на до́бра́ніч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́вго § 41, п. 1, 1
на дозві́ллі § 41, п. 2, 1
надпото́ужний § 31, п. 2
на Дру́рі-лейн § 140
над сі́лу § 41, п. 2, 1
Наді́я § 143
на Ё́ббі-роуд § 140
на жа́ль § 41, п. 2, 1
наза́вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́д § 41, п. 1, 2
наза́хват § 41, п. 1, 3
наздога́д § 41, п. 1, 3
наздогін § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́всім § 41, п. 1, 1
на зразо́к § 41, п. 2, 1
назу́стріч § 42, п. 1, 1
назу́стріч § 41, п. 1, 3
наі́вний § 129, II
наі́вний § 3
найме́ння § 9, п. 3, 4
на льоту́ § 41, п. 2, 1
на мі́ть § 41, п. 2, 1
на Монтріо́л-роуд § 140
на́морозь § 26, п. 1, 1
нані́з § 41, п. 1, 2
нанизу́ § 41, п. 1, 2
на ні́що § 41, п. 2, 1
нанодіагно́стика § 36, п. 1, 3
нанокомп'ю́тер § 35, п. 4, 3
наночасті́нки § 35, п. 2, 4

наночастінки § 35, п. 4, 3
 на око § 41, п. 2, 1 нао
 сліп § 41, п. 1, 7
 наостанку § 41, п. 1, 2
 наостанок § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 напевне § 41, п. 1, 4
 наперебій § 41, п. 1, 3
 напереваги § 41, п. 1, 3
 наперед § 41, п. 1, 2
 напередодні § 42, п. 1, 1
 наперекір § 41, п. 1, 3
 напереріз § 41, п. 1, 3
 напіваавтомат § 36, п. 1, 6
 напів'європейський § 7, п. 4
 напівімля § 36, п. 1, 6
 напівкуці § 36, п. 1, 6
 напівлюдина § 36, п. 1, 6
 напівмавпа § 36, п. 1, 6
 напівпільма § 36, п. 1, 6
 напівправа § 36, п. 1, 6
 напівфабрикат § 36, п. 1, 6
 напіднітку § 41, п. 1, 3
 напій «Жівчик» § 58, п. 1
 напготові § 41, п. 1, 7
 напоказ § 41, п. 1, 3
 наполовину § 41, п. 1, 2
 на поруки § 41, п. 2, 1
 на потім § 41, п. 1, 1, прим.
 напóхвати § 41, п. 1, 3
 напочатку § 41, п. 1, 2
 наприкінці § 42, п. 1, 1
 наприклад § 41, п. 1, 2
 напр. — наприклад § 62, п. 1
 напровесні § 41, п. 1, 2
 напролом § 41, п. 1, 3
 напропале § 41, п. 1, 3
 на прощання § 41, п. 2, 1
 напруження § 32, п. 5
 напускний § 33, п. 1
 на радість § 41, п. 2, 1
 на радошах § 41, п. 2, 1
 нараз § 41, п. 1, 2
 нардєп § 35, п. 4, 1
 наректі § 11, п. 2
 нарєшти § 41, п. 1, 2
 Нарєжний § 144, п. 3, 4
 Наріжний § 144, п. 3, 4
 нарівні § 41, п. 1, 2
 нарізно § 41, п. 1, 4
 нарікати § 11, п. 2
 наркобізнес § 35, п. 4, 2
 нар. — народний § 62, п. 1
 народ § 9, п. 3, 5, е
 народний § 9, п. 3, 5, е
 народний § 33, п. 1
 народний артист України § 56, прим. 1
 народно-визвольний § 40, п. 2, 3
 народногосподарський § 40, п. 1, 2
 народнопоетичний § 40, п. 1, 2
 наро́зхват § 41, п. 1, 3
 на руку § 41, п. 2, 1
 Нар'ян-Мар § 154, п. 3, 3
 на самоті § 41, п. 2, 1
 насамперед § 41, п. 1, 8
 на світанку § 41, п. 2, 1
 на Сент-Джеймс-стріт § 140
 Насєдкін § 144, п. 3, 4
 насілу § 41, п. 1, 2
 на скаку § 41, п. 2, 1
 наскоком § 41, п. 1, 3
 наскрізь § 41, п. 1, 1
 на славу § 41, п. 2, 1
 на слово § 41, п. 2, 1
 на сміх § 41, п. 2, 1
 на совість § 41, п. 2, 1
 на сором § 41, п. 2, 1
 наспід § 41, п. 1, 2
 наспіх § 41, п. 1, 3
 насподі § 41, п. 1, 2
 насправді § 41, п. 1, 1
 наставник § 32, п. 1
 настін. календар § 62, п. 1
 насторожі § 41, п. 1, 2
 на Таймс-сквер § 140
 Наталка § 22, 5
 Наталка — Наталці, Наталчин § 26,
 п. 1, 3, прим.
 Наталчин § 22, 5
 натрієвмісний § 40, п. 1, 6
 натрійорганічний § 40, п. 1, 7
 натроє § 41, п. 1, 5
 нати́єсерце § 41, п. 1, 8
 науково-експериментальний § 40, п. 2, 2,
 а
 науково обґрунтований § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 наук. — науковий § 62, п. 1
 Науково-дослідний інститут хімічного
 машинобудування § 61, п. 3, прим. 2
 науково-прикладний § 40, п. 2, 2, а
 на ура § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу § 41, п. 2, 1
Нацбанк § 35, п. 4, 1
націєтворення § 35, п. 2, 4
Національна академія наук України § 54, п. 3
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського § 54, п. 3
Національна премія України імені Тараса Шевченка § 57, п. 3
Національний банк України § 54, п. 1
Національний університет «Острозька академія» § 54, п. 3
Національний художній музей України § 54, п. 3
національні збори § 54, п. 5, прим. 3
націонал-патріотичний § 40, п. 2, 1
нац. — національний § 62, п. 1
на́чеб § 43, п. 1
на́чебто § 43, п. 1
начётверо § 41, п. 1, 5
нашвидку § 41, п. 1, 4
нашвидкуруч § 41, п. 1, 8
на шкоду § 41, п. 2, 1
на щастя § 41, п. 2, 1
на́що § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наяву § 41, п. 1, 2
но́вгородський § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 154, п. 2, 5
Но́вгород § 35, п. 3, 1
Но́вгород-Сіверський § 148
Но́вгород-Сіверський § 152, п. 4, 2
Но́виков § 144, п. 7, 3, г
Но́виков-Прибо́й § 146, п. 3, 2
Но́вотний § 144, п. 11
Не́врлий § 144, п. 11
Нгуе́н Зу § 49, п. 4
Нгуе́н Конг Хоа́н § 146, п. 1, 6
Не́дзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Не́дич § 144, п. 2
НДІ електромеханічних приладів § 61, п. 3, прим. 2
НДІ транспорту га́зу § 61, п. 3, прим. 2
НДХіммаш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 8
неабі́хто § 44, п. 2, 7
неабі́який § 44, п. 2, 7
небалаку́чий § 44, п. 2, 7
Небі́т-Да́г § 153, п. 2, 3, прим. 1
небі́т-да́гський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблагáнный § 29, п. 3, 1
невважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
невда́лий § 44, п. 2, 7
невдо́взі § 44, п. 2, 5
невдога́д § 44, п. 2, 7
невесе́лий § 44, п. 2, 7
невже́ § 44, п. 2, 7
неві́нно § 44, п. 2, 5
не від то́го § 44, п. 1, 7
неві́льник § 44, п. 2, 5
невмі́ння § 44, п. 2, 7
нево́лити § 44, п. 2, 5
нево́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
невті́нний § 44, п. 2, 5
невті́нно § 44, п. 2, 5
неврожа́й § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтя́мкі § 41, п. 1, 1
невтя́мкі § 44, п. 2, 7
невче́ний § 44, п. 2, 7
нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
нега́рзд § 41, п. 1, 1
негативний § 122, п. 1
неглі́же § 140
него́да § 44, п. 2, 5
Него́ріле § 149, п. 1, 3
недале́ко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
неді́льник § 52, п. 2
недобача́ти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брий § 44, п. 2, 7
недові́конаний § 44, п. 2, 6
недоде́ржаний § 44, п. 2, 6
недозрі́лий § 44, п. 2, 6
недоі́дати § 44, п. 2, 6
недоі́док § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрі́в'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооці́нений § 44, п. 2, 6

недописаний § 44, п. 2, 6
недорід § 44, п. 2, 6
недорослий § 44, п. 2, 6
не досить § 44, п. 1, 7
недосяжність § 44, п. 2, 6
недоторканий § 29, п. 3, 1
недоторканність § 44, п. 2, 6
недобук § 44, п. 2, 6
недочувати § 44, п. 2, 6
недочутий § 44, п. 2, 6
недуга § 44, п. 2, 5
не дуже § 44, п. 1, 7
недурно § 44, п. 2, 7
не-Європа § 44, п. 3, 3
нежить § 44, п. 2, 5
незабаром § 44, п. 2, 5
незабутній § 33, п. 1
незбагнений § 44, п. 2, 7
незважаючи на... § 44, п. 2, 7
незважаючи (невважаючи) на те що
§ 43, п. 2, 2
нездійснений § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланий § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланність § 29, п. 3, 2
нездоланно § 29, п. 3, 2
нездужати § 44, п. 2, 5
не здужати § 44, п. 2, 5
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 29, п. 3, 1
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 44, п. 2, 5
не зовсім § 44, п. 1, 7
незрівняний § 29, п. 3, 1
не з рукі § 41, п. 2, 1
незчутися § 44, п. 2, 5
неіндуктивний § 129, II, прим.
неістота § 44, п. 3, 3
Нельсон § 139, п. 1, 2
нелюдина § 44, п. 3, 3
немалій § 44, п. 2, 7
немов § 43, п. 1
немов § 44, п. 2, 7
немовби § 43, п. 1
немовбито § 43, п. 1
немовля § 44, п. 2, 5
не можна § 44, п. 1, 7
ненавидіти § 44, п. 2, 5
ненависний § 44, п. 2, 5
ненависть § 44, п. 2, 5
ненастанний § 44, п. 2, 5
неначе § 43, п. 1
неначебто § 43, п. 1
н. е. — нашої ери § 62, п. 1
неначе § 44, п. 2, 7
неначебто § 44, п. 2, 7
неоімперіалізм § 129, II, прим.
неоліт § 52, п. 2, прим.
3 неомодерніст § 35, п. 4, 2
неособа § 44, п. 3, 3
неписьмений § 44, п. 2, 7
Непійвода § 146, п. 2, 1
Непійвода § 36, п. 1, 4
Непійпиво § 36, п. 1, 4
непокоїтися § 44, п. 2, 5
не по-нашому § 44, п. 1, 7
непоручно § 44, п. 2, 5
непохитний § 44, п. 2, 5
непохитно § 44, п. 2, 5
неправда § 44, п. 2, 7
непримиренний § 29, п. 3, 1
несамовіто § 44, п. 2, 5
несказаний § 29, п. 3, 1
нескінчений § 29, п. 3, 1
неславити § 44, п. 2, 5
не славити § 44, п. 2, 5
несміливий § 44, п. 2, 7
несподіванка § 44, п. 2, 7
нести § 9, п. 1, 1, е
Нестор Літописець § 49, п. 1
нестямитися § 44, п. 2, 5
нестямний § 44, п. 2, 5
несу § 1
не сьогодні-завтра § 35, п. 5, 3
не треба § 44, п. 1, 7
Нетудихата § 146, п. 2, 2
неук § 44, п. 2, 5
нехвороц § 30, п. 1, 3, прим.
Нехорошев § 144, п. 3, 3
нехотя § 44, п. 2, 7
не цілком § 44, п. 1, 7
Нечуй-Левицький § 146, п. 3, 2
Нечуй-Левицький § 146, п. 4
Нечуй-Левицький § 49, п. 1
Ніжин § 153, п. 1
ніжинський § 153, п. 1
Нижній Новгород § 151, п. 2, 2
Нижня Тунгуска § 150, п. 1, 1
нижньогірський § 35, п. 1
Нижньодунайська низовина § 154, п. 2, 1, прим.
Нижньокилімськ § 154, п. 2, 1
ніжче § 20

ніжчий § 20
низовина § 154, п. 2, 1, прим.
низькій § 20 *низькооплачуваний*
 § 40, п. 1, 4 *низькопродуктивний*
 § 40, п. 1, 2
Никіфоров § 144, п. 7, 3, б
нірка § 129, I, п. 6
Ничіпір § 143, п. 2, прим. 1
ні § 44, п. 1, 8
ніби § 43, п. 1
нібито § 43, п. 1
ні в ко́го § 44, п. 1, 9
ні в я́кому § 44, п. 1, 9
ні́готь § 9, п. 3, 1, а
ні́де § 44, п. 2, 9
ніде́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ні́ж § 43, п. 1
ні́женька § 9, п. 3, 1, в
ні́женька § 10, п. 1
ні́женька § 32, п. 9
ні́жка § 9, п. 3, 1, б
ні́жка § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за що́ § 44, п. 1, 9
ніза́що § 44, п. 2, 9
нізві́дки § 44, п. 2, 9
нізві́дкіля § 44, п. 2, 9
ні з кі́м § 44, п. 1, 9
Нікара́гуа § 140
ніку́ди § 44, п. 2, 9
ніко́го § 44, п. 2, 9
Ніко́лаєв § 144, п. 7, 3, б
Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ні́коли § 44, п. 2, 9
ніко́ли § 44, п. 2, 9
Ніко́ль § 140, прим.
Нікі́тін § 144, п. 7, 3, б
Ні́л § 129, I, п. 4
німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
ні на грі́ш § 41, п. 2, 1
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
«ніса́н» § 58, п. 2
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
нітро́хи § 44, п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9

Ні́цца § 128, п. 3
ні́ч § 9, п. 1, 1, а
ні́ч § 30, п. 1, 3
ні́чий § 44, п. 2, 9
ні́чий § 44, п. 2, 9
ні́чний § 21
нічо́го § 44, п. 2, 9
ні́ша § 129, I, п. 6
ні́що § 44, п. 2, 9
ні́як § 44, п. 2, 9
ні́як. § 44, п. 2, 9
ні́який § 44, п. 2, 9
ні́якому § 44, п. 2, 9
Ніко́поль § 148, прим.
ніку́ди § 44, п. 2, 9
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
І́нна § 143
Но́белівська пре́мія § 49, п. 9, 3
Но́белівська пре́мія § 57, п. 3
Но́ва Зе́ландія § 50, п. 1
но́вація § 128, п. 2
но́вела § 121, п. 1, 1
Но́вий За́віт § 53, п. 4
Но́вий рік § 52, п. 1
Но́вий Са́д § 150, п. 1, 1
Но́вий Са́д § 154, п. 1, 1
Но́ве Ме́сто § 149, п. 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 1, 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 2, 6
Ново́волі́нськ § 154, п. 2, 1
Новогра́д-Во́лінський § 152, п. 4, 2
новозасно́ваний § 40, п. 1, 4
новоі́рла́ндський § 3, прим.
новомі́ський § 154, п. 2, 6
новомі́щани § 154, п. 2, 6
Новомлі́нівська сі́льра́да § 50, п. 8
Новоси́бірськ § 154, п. 2, 1
Новоси́бірські о́строві § 154, п. 2, 1,
 прим.
Новосі́лки-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
новосі́лківський-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
Новосьо́лов § 144, п. 4, 2
новоутво́рений § 40, п. 1, 4
нога́ § 9, п. 1, 1, б
нога́ § 9, п. 1, 2
нога́ § 14, п. 1
но́жетри́мач § 35, п. 2, 3
но́жичок § 32, п. 8
но́жі́вка § 32, п. 12
Нойба́уер § 136, п. 1
Нойбра́нденбург § 136, п. 1
но́рд-ве́ст § 36, п. 2, 2, в

норд-ост § 36, п. 2, 2, в
норд-остовий § 40, п. 2, 1
Нортгайм § 136, п. 1
носіти § 32, п. 5
носіння § 9, п. 3, 4
носіння § 32, п. 5
носók § 9, п. 3, 5, а
носоріг § 9, п. 3, 5, д
носоріг § 36, п. 1, 3
нотация § 128, п. 2, прим.
Нестір § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
нульовий § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4
Нур ед Дін § 147, п. 3
нуреддінівський § 147, п. 3
нехтувати § 44, п. 2, 5
націє- § 36, п. 2, 4
Ніцца § 153, п. 2, 2
ніццький § 153, п. 2, 2
Нью-Йорк § 154, п. 3, 4
Нью-Йорк § 154, п. 3, 6, прим. 1
ньюйорквіці § 154, п. 3, 6, прим. 1
нью-йоркський § 154, п. 3, 4
нью-йоркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Ньютón § 139, п. 1, 1
нянька § 27, п. 2
няньчин § 27, п. 2
няньчити § 27, п. 2

О

об § 152, п. 1
обабіч § 41, п. 1, 8 *оббіти* § 29, п. 1, 1 *оберлейтенант* § 35, п. 4, 4
обермаїстер § 35, п. 4, 4
оберофіцёр § 35, п. 4, 4
оберпрокурор § 35, п. 4, 4
Об'єднання співмешканців багатоквартирних будінків «Наш дім» § 54, п. 4
об'єм § 7, п. 4
обік § 41, п. 1, 2
обіруч § 41, п. 1, 8
обіч § 41, п. 1, 2
об'їхати § 3
область П'ємонт § 50, п. 9
обл. — область; обласний § 62, п. 1
оборіг § 9, п. 2, 3 *обпалити* § 31, п. 2 *обробіток землі* § 51, прим.

обтрусіти § 31, п. 2
овва § 29, п. 4
овес § 9, п. 1, 1, г
Овідій § 129, I, п. 3
овочевий § 33, п. 6
овочесхóвище § 35, п. 2, 3
огірок Корольок § 59, п. 3
огненний § 29, п. 3, 2
ого-го-го § 35, п. 5, 4
Одárка § 22, 5
Одáрчин § 22, 5
одвіку § 41, п. 1, 2
одérжати § 1
Одеський державний літературний музей § 54, п. 3
одін в одін § 41, п. 2, 2
одина́дцять § 38, п. 1, 1
Одинцóв § 144, п. 7, 3, 6
однім одна § 35, п. 5, 2, прим.
однодénний § 35, п. 2, 1
Одárка § 143, п. 1, прим. 2
Одéса § 148
Одéса § 152, п. 1
Одéса § 153, п. 2, 3
одеський § 153, п. 2, 3
оз. Біле § 149, п. 1, 3
óзеро Сві́тязь § 50, п. 1
оз. Ільмéнь § 149, п. 4, 1, а
оз. Колвіцьке § 149, п. 4, 3, д
оз. — озеро § 62, п. 1
оз. Селігér § 149, п. 4, 1, в
ой-ой-ой § 35, п. 5, 4
Окайóмов § 144, п. 4, 1
ока́яний § 29, п. 3, 2
О'Кéйсі § 146, п. 1, 4, прим. 1
О'Кóннор Мак-Магóн § 146, п. 1, 4, прим. 1
окóлиця § 21 *окó*
личний § 21 *окрім*
§ 42, п. 1, 2
округлояйцеподібний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Оксáна § 143
Окуджáва § 142, п. 1, прим. 3
Óлдос § 133
Олександрóвич § 141
Олексієнко § 141
Олексі́єва § 33, п. 6
Олексієнко § 32, п. 9
Олексі́їв § 33, п. 6
Олексі́йович § 32, п. 11
Олексáндр § 144, п. 1
олексáндро-на́иценківський § 154, п. 3, 2

Олексáндро-Пáщенкове § 154, п. 3, 2
 Олефі́р § 143, п. 2, прим. 1
 оліве́ць § 9, п. 3, 1, а
 олі́йстий § 33, п. 5
 олімπί́йська меда́ль § 57, п. 2
 Олімπί́йські і́гри § 52, п. 2
 Олі́йникова Слобода́ § 154, п. 3, 6
 олі́йниково-слобідський § 154, п. 3, 6
 Оло́нець § 151, п. 2, 1
 Оле́ній (острів) § 150, п. 1, 1
 О́льга § 143, п. 1, прим. 1
 О́льга § 22, 5
 Ольго́піль § 148, прим.
 Ольго́піль § 154, п. 2, 5
 ольго́пільський § 154, п. 2, 5
 О́льжин § 22, 5
 О́льстер § 121, п. 1, 2
 Оні́ська § 22, 4, прим.
 Оні́сько § 22, 4
 Оні́сьчин § 22, 4, прим.
 Оні́щенко § 22, 4
 О́нищук § 22, 4
 онколіка́рня § 35, п. 4, 2
 ООН § 61, п. 2
 оо́нівський § 61, п. 2
 о. — о́стрів, оте́ць § 62, п. 1
 о́пера «Трави́та» § 55, п. 3
 Опóле § 149, п. 1
 о́пліч § 41, п. 1, 2
 Організа́ція економі́чного
 співро́бітництва і ро́звитку § 54, п. 1
 Організа́ція Об'є́днаних На́цій § 54, п. 5,
 прим. 1
 органі́чний § 33, п. 2
 о́рден Держáви § 57, п. 1
 о́рден «За до́блесну ша́хтарську пра́цю»
 § 57, п. 1, 1
 о́рден «Золотá Зі́рка» § 57, п. 1, 2
 о́рден кн́язя Яросла́ва Мудрого § 57, п. 1
 о́рден «Ма́ти-герої́ня» § 57, п. 1, 1
 о́рден Свободи́ § 57, п. 1
 оре́л § 9, п. 3, 5, а
 Оре́хово-Зу́єво § 149, п. 1, 3
 Оре́хово-Зу́єво § 150, п. 1, 2
 Оре́хово-Зу́єво § 152, п. 5
 Оре́хово-Зу́єво § 154, п. 3, 1
 оре́хово-зу́євський § 154, п. 3, 1
 оркест́р «Віртуо́зи Ки́єва» § 54, п. 5
 Оре́л § 149, п. 2, 2
 Оре́л § 152, п. 1
 Оре́л § 153, п. 2
 орло́вський § 153, п. 2
 орлі́ний § 33, п. 4
 ортодо́кс § 123
 ортопеді́чний § 33, п. 2
 ортопéдія § 123
 Освальд Бурга́рдт § 49, п. 1
 осві́тній § 33, п. 1
 освітя́нський § 27, п. 2
 Осéл § 49, п. 7, 3
 осетин § 153, п. 1
 осетинський § 153, п. 1
 Осипóвичі § 149, п. 4, 3, д
 осінній § 29, п. 1, 3
 о́сінь § 9, п. 1, 1, а
 осі́нь § 29, п. 1, 3
 О́сло § 121, п. 1, 1
 Осма́н-паша́ § 147, п. 4, 2
 основні́й § 9, п. 3, 5, е
 о́соба § 9, п. 1, 1, б
 Оссіа́н § 129, I, п. 2
 остáннє § 4, п. 2
 Острóвська § 144, п. 11
 Острóвський § 144, п. 10
 Острóвський § 144, п. 11
 Острóг § 153, п. 2, 1
 острóзький § 153, п. 2, 1
 о́стрів § 50, п. 1
 острові́ Королéви Шарло́тти § 50, п. 2
 острові́ Свято́ї Трі́йці § 50, п. 2
 остюкува́тий § 33, п. 7
 ось-о́сь § 41, п. 3, 5
 ота́к § 29, п. 1, 1, прим.
 ота́к § 41, п. 1, 1
 отакі́й-то § 44, п. 3, 1
 ота́м § 29, п. 1, 1, прим.
 ота́м § 41, п. 1, 1
 тепе́р § 29, п. 1, 1, прим.
 о́тже § 43, п. 1
 о́тже ж § 43, п. 2, 1
 ото́ді § 29, п. 1, 1, прим.
 ото́ж § 43, п. 1
 ото́й § 29, п. 1, 1, прим.
 оту́т § 29, п. 1, 1, прим.
 оту́т § 41, п. 1, 1
 Охті́рка § 148
 ох-хо-хо́ § 35, п. 5, 4
 оцéй § 29, п. 1, 1, прим.
 оче́видно § 41, п. 1, 8
 очі́куваний § 34, п. 1
 очі́кування § 11, п. 2
 очі́кування § 34, п. 1
 очі́кувати § 11, п. 2
 очі́кувати § 34, п. 1

ощадкніжка § 35, п. 4, 1

П

па § 140

пáвза § 131

Павло́ § 131

Па́влов § 9, п. 3, 5, г

па́вловський § 9, п. 3, 5, г

павути́ння § 32, п. 6

пагіне́ць § 5

Па-де-Кале́ § 154, п. 3, 5

Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.

Пак Вансо́ § 49, п. 3

Пакиста́н § 129, III, п. 6

Пак Чиво́н § 146, п. 1, 6

Пала́у § 140 пала́ц §

27, п. 7 палацо́вий §

33, п. 6

палац Пото́цьких § 55, п. 2, прим.

палеозо́йська ера § 52, п. 2, прим. 3

палеолі́т § 52, п. 2, прим. 3

Пале́рмо § 121, п. 2

Палесті́на § 129, III, п. 5

па́лець § 26, п. 1, 1

Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1

па́ливо § 32, п. 2

Пали́цин § 144, п. 7, 3, г

пальто́ § 140

па́льці § 26, п. 1, 3

па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55,
п. 2, прим.

панамерика́нський § 35, п. 4, 2

Пана́мський перешийо́к § 50, п. 1

Пан Гіму́н § 49, п. 3

пан'європе́йський § 7, п. 4

пан-Євро́па § 35, п. 4, 2, прим.

Панібудьла́ска § 142, п. 1

Панібудьла́ска § 146, п. 2, 2

Панкра́тьєв § 144, п. 13, 1, а

панно́ § 128, п. 1

Пана́с Мі́рний § 146, п. 1, 2

Па́нченко § 27, п. 6

Па́па Ри́мський § 53, п. 6

папі́р § 9, п. 2, 6, прим.

па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2

Па́пуа § 140

парано́я § 126

параолі́мпієць § 35, п. 4, 2

Пара́ска § 22, 4, прим.

Пара́счин § 22, 4, прим.

параи́у́т § 130, п. 2

парвені́ю § 140

Пари́ж § 153, п. 2, 1

пари́зький § 153, п. 2, 1

Пари́зька кому́на § 52, п. 1

пари́рувати § 34, п. 3

парі́ § 129, I, п. 5

парі́ § 140

парла́мент § 54, п. 5, прим. 3

Парна́с § 50, п. 5, прим.

па́росток § 9, п. 3, 5, а

Пара́ска § 143, п. 1, прим. 2

парті́йний § 129, I, п. 2

па́ртія війни́ § 54, п. 2

па́ртія ми́ру § 54, п. 2

па́рубок § 19, п. 1, 1

парува́ти § 34, п. 3

Пасі́ка § 51

па́смо § 27, п. 3, прим.

Пасте́р § 132

пасту́х § 14, п. 2

патронéса § 32, п. 4

патр. — патриарх § 62, п. 1

Па́уелл § 133

па́уза § 131

Па́уль § 131

паціе́нт § 130, п. 1

пая́ц § 27, п. 7

півде́нь § 36, п. 1, 6, прим.

п/в (поштове відділення) § 62, п. 4

пе́вність § 9, п. 1, 1, а

педаго́г § 5

педаль § 121, п. 1, 2

педанти́зм § 32, п. 14

педуні́верситет § 35, п. 3, 2

Пежо́ § 140

пейзажи́ст § 32, п. 14

пейзажи́ст-художник § 37, п. 1, 3

пекти́ § 14, п. 3

Пеле́ § 121, п. 2

пéлех § 9, п. 2, 3

Пéлл-Мéлл § 134

пéнні § 128, п. 1

Пенсі́льва́нія § 128, п. 3, прим.

пенсне́ § 140

пеньо́к § 32, п. 13

первісноо́бщи́нний § 40, п. 1, 2

Перебі́йніс § 36, п. 1, 4

переве́риувати § 11, п. 2

переві́р § 27, п. 1

перев. — переважно § 62, п. 1

пéред § 9, п. 2, 3

передньо́боковий § 35, п. 1

передплати́ти § 31, п. 2

передусім § 41, п. 1, 6
передчасний § 31, п. 2
переінакшити § 3, прим.
переконувати § 11, п. 1
Перекотиполе § 146, п. 4
перекотіполе § 36, п. 1, 4
Перелесник § 49, п. 7, 3
перелетіти § 11, п. 2
перелітати § 11, п. 2
перемальовуваний § 34, п. 2
перемальовування § 34, п. 2
перемальовувати § 34, п. 2
перемога § 12, п. 1
перемога § 21
переможець § 32, п. 3
переможний § 21
переор § 9, п. 3, 5, г
перістий § 33, п. 5
перістий § 33, п. 5
Перемисьль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перемисьльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Персія § 50, п. 8
персня § 28
перстень § 28
Перська затока § 50, п. 1
Перун § 53, п. 1
пестливий § 28
Петро § 143
Петра й Павла § 53, п. 3
Петров § 144, п. 2
Петрів § 9, п. 1, 1, в
Петрівка § 53, п. 3
Петро § 33, п. 6
Петрова § 33, п. 6
Петрове § 33, п. 6
Петропавлівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
печений § 14, п. 3
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печиводський § 154, п. 2, 3
печиво § 32, п. 2
Печіводи § 154, п. 2, 3
п'є § 7, п. 1
п'єдестал § 138, п. 1, 1
п'ємó. § 4, п. 1
П'ємóнт § 138, п. 1, 1
П'єтро § 130, п. 1
Пешківський § 144, п. 3, 4
Пивоваров § 144, п. 7, 3, б
Пиліпівка § 53, п. 3
Піляєв § 144, п. 7, 3, б

писав-писав § 35, п. 5, 1
Пісемський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28, прим.
писнути § 28, прим.
письмєнник § 29, п. 1, 3
письмó § 27, п. 3, прим.
пиха § 21
пішиний § 21 *піанісимо*
 § 128, п. 1 *піанісимо* §
 129, I, п. 6 *піаніст* §
 32, п. 14
піар-кампанія § 36, п. 2, 2, а
піар-акція § 36, п. 2, 2, а
півоберт § 36, п. 1, 6, прим.
піввідєрний § 40, п. 1, 8
пів відрá § 36, п. 1, 6, прим.
пів години § 36, п. 1, 6, прим.
Півдєнно-Кавкázька залізниця § 50, п. 11,
 прим.
півдєнно-східний § 40, п. 2, 2, г
південь § 35, п. 3, 1
півд.-зах. (південно-західний). § 62, п. 3
Півдєнна Амєрика § 151, п. 2, 2
півдєнно-зáхідний § 40, п. 2, 2, г
пів Європи § 36, п. 1, 6, прим.
півзáхист § 36, п. 1, 6, прим.
пів Кієва § 36, п. 1, 6, прим.
півкілограмóвий § 40, п. 1, 8
півкілометрóвий § 40, п. 1, 8
півкóло § 36, п. 1, 6, прим.
півкуля § 36, п. 1, 6, прим.
пів літра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітрóвий § 40, п. 1, 8
півмісяць § 36, п. 1, 6, прим.
пів міста § 36, п. 1, 6, прим.
Північний морський шлях § 50, п. 11
Північний пóлюс § 50, п. 1
північно-зáхідний § 40, п. 2, 2, г
північно-східний § 40, п. 2, 2, г
півн.-сх. (північно-східний) § 62, п. 3
Північний Льодовітий океán § 151, п. 2, 2
Північний пóлюс § 151, п. 2, 2
півовáл § 36, п. 1, 6, прим. *пів*
огірка § 36, п. 1, 6, прим.
півáркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пів áркуша § 36, п. 1, 6, прим.
півóстрів § 36, п. 1, 6, прим.
пів óстрова § 36, п. 1, 6, прим.
півторá § 38, п. 1, 1
півтораметрóвий § 35, п. 2, 4
півтораметрóвий § 35, п. 4, 5

пів України § 36, п. 1, 6, прим.
пів яблука § 36, п. 1, 6, прим.
пів ями § 36, п. 1, 6, прим.
пів ящика § 36, п. 1, 6, прим.
під боком § 41, п. 2, 1
підборіддя § 9, п. 3, 2, а
підв'язати § 7, п. 1, прим.
під гору § 41, п. 2, 1
підда́шися § 30, п. 1, 1
підз́олисто-болóтний § 40, п. 2, 3
під'їзд § 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінéць § 42, п. 3
Підкуйму́ха § 146, п. 4
Піднебéсна § 50, п. 6, прим.
Піднебéсна імперія § 50, п. 6, прим.
підне́сення § 32, п. 5
підні́жжя § 9, п. 1, 2
підпорядко́ваний § 34, п. 1
підпорядкува́ння § 34, п. 1
підпорядкува́ти § 34, п. 1
підру́чник «Історія України» § 55, п. 3
підря́д § 41, п. 1, 2
під сі́лу § 41, п. 2, 1
підси́нюваний § 34, п. 1
підси́нювання § 34, п. 1
підси́нювати § 34, п. 1
підтрі́мка § 31, п. 2
під ча́с § 42, п. 3
під'ю́дити § 7, п. 4
піє́тeт § 129, I, п. 2
пі́зній § 33, п. 1
пік § 50, п. 1
Піка́ссо § 140
піке́ § 140
пікі́рувати § 34, п. 3
пік Шевче́нка § 50, п. 1
піло́т § 129, I, п. 6
пілю́ля § 121, п. 1, 2
пі́р'я § 7, п. 2
пісе́нь § 26, п. 2, 2 *піскува́*
тий § 33, п. 7 *пі́сля то́го*
як § 43, п. 2, 2 *пісня́р* §
33, п. 6
пісняре́ва § 33, п. 6
пісняре́ве § 33, п. 6
пісня «Стоїть гора́ висо́кая» § 55, п. 3
пісо́к § 22, 2
пісо́к § 22, 3
піфаго́рова теорéма § 49, п. 9, 3, прим. 2
піцика́то § 128, п. 1
пішохі́д § 9, п. 3, 5, д
пішохі́дний § 9, п. 3, 5, д
піща́ний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Піща́не § 149, п. 1, 3
Пйóнтeк § 144, п. 9, 2
Пáйонк § 144, п. 9, 2
Пйотрóвський § 144, п. 5, 1
по́ки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
плаский § 26, п. 2, 1, а, прим.
Па́лацький § 144, п. 11
плéєр § 121, п. 2
плéєр § 126
плéнум § 121, п. 2
плесті́ § 9, п. 1, 1, е
Плещéєв § 144, п. 3, 3
Плещéєво § 149, п. 1, 2
плея́да § 126
плиско́ватий § 33, п. 7
пліму́тро́к § 59, п. 1
плі́тка § 9, п. 3, 1, б
пліч-ó-пліч § 41, п. 3, 5
пломбі́р § 32, п. 14
плóський § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — *площа* § 62, п. 1
Плі́ски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужо́к § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плю́снути § 28, прим.
пляж § 121, п. 1, 2
Пéнза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-ба́тьківськи § 41, п. 3, 1
по-ба́тьківському § 41, п. 3, 1
по́біч § 41, п. 1, 2
поблизу́ § 41, п. 1, 4
побóйце § 32, п. 10
по-бойовóму § 41, п. 3, 1
по-братéрськи § 41, п. 3, 1
по-братньо́му § 41, п. 3, 1
по ба́тькові § 41, п. 3, 1, прим. 2
побутові́зм § 32, п. 14
по-ведме́жи § 41, п. 3, 1
Повене́ць § 151, п. 2, 1
пове́рх § 41, п. 1, 2
20-поверхóвий § 40, п. 2, 4
повечі́р'я § 53, п. 8
Пова́жська Бістриця § 154, п. 1, 1
повздо́вж § 42, п. 1, 1

Повідо́мляємо Вам... § 60, п. 2
 пові́к § 41, п. 1, 2
 пові́к-ві́ки § 35, п. 5, 2
 по́вість § 30, п. 1, 3, прим.
 пові́троду́в § 35, п. 2, 3
 пові́трозабі́рник § 35, п. 2, 3
 повно́голо́сся § 9, п. 3, 2, а
 пово́лі § 41, п. 1, 2
 повсю́ди § 41, п. 1, 1
 повся́кчас § 41, п. 1, 8
 по-генералгуберна́торськoму § 41, п. 3, 1,
 прим. 1
 погі́рдний § 9, п. 2, 2
 пого́лів'я § 9, п. 3, 2, а
 погóрда § 9, п. 2, 2
 по-господа́рськи § 41, п. 3, 1
 по-господа́рськoму § 41, п. 3, 1
 подві́р'я § 9, п. 1, 2
 по дво́є § 41, п. 2, 4
 поде́куди § 41, п. 1, 1
 по́дорож § 9, п. 2, 3
 по́дорож § 30, п. 1, 3
 Подья́чев § 144, п. 3, 3
 по́ема «Ене́їда» § 55, п. 3
 поета́нний § 130, п. 1
 поетéса § 32, п. 4
 по́за § 42, п. 1, 2
 позавчо́ра § 41, п. 1, 1
 позавчо́ра § 41, п. 1, 7
 поза́ду § 41, п. 1, 2
 по зако́ну § 41, п. 2, 1
 поза́торік § 41, п. 1, 1
 по-за́ячи § 41, п. 3, 1
 поздо́вжній § 33, п. 1
 пози́ція § 129, III, п. 1
 по змо́зі § 41, п. 2, 1
 по зна́ку § 41, п. 2, 1
 поінформо́ваний § 34, п. 3
 поінформу́вати § 129, II, прим.
 поінформу́вати § 3, прим.
 поінформу́вати § 34, п. 3
 по-і́ншoму § 41, п. 3, 1
 по́їзд «Чорномóрець» § 58, п. 3
 по-коза́цькoму § 41, п. 3, 1
 поколиха́ти § 14, п. 3
 покосі́ти § 16
 покóшений § 16
 Покро́вське § 150, п. 1, 1
 Покро́ва § 53, п. 3
 Поку́ття, Полі́сся § 50, п. 6, прим.
 по-лати́ні § 41, п. 3, 1
 полудрабок § 36, п. 1, 6
 Поле́вій § 144, п. 11
 Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
 полі́вка § 32, п. 12
 поліе́др § 130, п. 1
 поліе́лей § 53, п. 8
 полі́льник § 32, п. 1
 полімотива́ція § 35, п. 4, 3
 поліру́вати § 34, п. 3
 полісахарі́ди § 35, п. 4, 3
 полі́тико-еко́номі́чний § 40, п. 2, 2, б
 полу́кіпок § 36, п. 1, 6
 полу́мисок § 36, п. 1, 6
 поло́ження § 9, п. 2, 4
 полта́вський § 22, 2
 Полта́вщина § 22, 2
 Полта́ва § 152, п. 1
 полюва́ти § 34, п. 3
 по-лю́дськи § 41, п. 3, 1
 поля́ни § 49, п. 6
 поля́рний § 121, п. 1, 2
 помáлу § 41, п. 1, 4
 помі́ж § 42, п. 1, 2
 помі́чний § 21
 Пом'я́ловський § 144, п. 12
 по́над § 42, п. 1, 2
 понадплáновий § 31, п. 2
 по-на́шoму § 41, п. 3, 1
 по́ні § 140
 по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
 по-німе́цькoму § 26, п. 2, 1, а
 по́ночі § 41, п. 1, 2
 поняттє́вий § 33, п. 6
 пооди́нці § 41, п. 1, 5
 по́раний § 29, п. 3, 2, прим.
 попада́ § 30, п. 1, 5, прим.
 попгу́рт § 35, п. 4, 2
 попере́д § 42, п. 1, 2
 по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє § 41, п. 3, 2
 по́підві́конню § 30, п. 1, 4
 по́підті́нню § 30, п. 1, 4
 по́підті́нню § 41, п. 1, 7
 по́пліч § 41, п. 1, 2
 попму́зика § 35, п. 4, 2
 по пра́вді § 41, п. 2, 1
 по́при § 42, п. 1, 2
 попу́рі § 129, I, п. 5
 пора́дниця § 32, п. 4
 порі́г § 9, п. 2, 3
 порóжній § 33, п. 1
 по́рох § 9, п. 2, 3
 пор. — порі́вняй, порі́вняйте § 62, п. 1
 порскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт Ольвія § 50, п. 13
 Порт-о-Пренс § 50, п. 2, прим.
 портрёт Мусоргського роботи Рєпіна § 55, п. 2, прим.
 портъё § 130, п. 1
 поруч § 41, п. 1, 2
 поряд § 41, п. 1, 2
 поса́дження § 15
 поса́дити § 15
 по-сво́єму § 41, п. 3, 1
 посере́д § 42, п. 1, 2
 посере́дині § 41, п. 1, 2
 по си́лі § 41, п. 2, 1
 послі́довно миролю́бний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 по со́вісті § 41, п. 2, 1
 Посо́л Респу́бліки Польща § 56, прим. 3
 по-соціалдемократі́чному § 41, п. 3, 1, прим. 1
 постача́льник § 32, п. 1
 постача́льно-збу́товий § 40, п. 2, 2, а
 по́стол Матві́й § 53, п. 2, прим. 1
 по сусі́дству § 41, п. 2, 1
 по-сусі́дськи § 41, п. 3, 1
 по-сусі́дському § 41, п. 3, 1
 по су́ті § 41, п. 2, 1
 Потебня́нські чита́ння § 49, п. 9, 3
 поті́к § 9, п. 3, 5, г
 пото́п § 9, п. 3, 5, г
 пото́п § 9, п. 3, 5, е
 потребу́вати § 11, п. 2
 по тро́є § 41, п. 2, 4
 потро́ху § 41, п. 1, 1
 Потсда́мська уго́да § 55, п. 1
 поту́жний § 33, п. 1
 по-украї́нськи § 26, п. 2, 1, а
 по-украї́нськи § 41, п. 3, 1
 по-украї́нському § 26, п. 2, 1, а
 по-украї́нському § 41, п. 3, 1
 по-фра́нцу́зьки § 26, п. 2, 1, а
 по-фра́нцу́зькому § 26, п. 2, 1, а
 по-хри́стіянському § 41, п. 3, 1
 Поча́ївська ла́вра § 55, п. 2
 поча́сти § 41, п. 1, 2
 по че́рзі § 41, п. 2, 1
 по че́тверо. § 41, п. 2, 4
 почи́м § 41, п. 1, 6
 почи́му § 41, п. 1, 6
 поч. — початок § 62, п. 1
 почуття́ § 30, п. 1, 1
 по щі́рості § 41, п. 2, 1
 пояснення́ § 9, п. 3, 4

п. — пан; параграф; пункт § 62, п. 1
 П-поді́бний § 35, п. 5, 9
 пп. — пани, панове; параграфи; пункти § 62, п. 1
 по́при те що § 43, п. 2, 2
 правобере́жний § 40, п. 1, 2
 право́руч § 41, п. 1, 8
 Пра́га § 19, п. 1, 2
 пра́зький § 19, п. 1, 2
 пра́пор § 9, п. 3, 5, е
 праце́здатний § 35, п. 2, 3
 праці́вник § 32, п. 1
 Пра́вдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
 Пра́га § 152, п. 1
 Пра́га § 153, п. 2, 1
 Па́рдубиці § 149, п. 1, 3, прим.
 прега́рний § 31, п. 3
 презавзя́тий § 31, п. 3
 президе́нт § 56, прим. 1
 Президе́нт Націо́нальної акаде́мії нау́к України § 56, прим. 3
 Президе́нт Сполуче́них Шта́тів Аме́рики § 56
 Президе́нт Украї́ни § 56
 прези́дія § 54, п. 6
 прези́рливий § 31, п. 3
 прези́рство § 31, п. 3
 прекра́сний § 31, п. 3
 прем'є́р § 138, п. 1, 1
 прем'є́р-міні́стр § 56, прим. 1
 Прем'є́р-міні́стр Кана́ди § 56
 прем'є́р-міні́стр § 36, п. 2, 2, в
 преміу́мклас § 35, п. 4, 3
 премудри́й § 31, п. 3
 преосвяще́нний § 31, п. 3
 препогано́ § 31, п. 3
 преподобни́й § 31, п. 3
 преподобни́й Серафі́м Саро́вський § 53, п. 2, прим. 1
 пресві́т. — пресві́тер § 62, п. 1
 Пресвята́ Богоро́диця § 53, п. 2, прим. 1
 пресконфе́ренція § 35, п. 4, 2
 престо́л § 31, п. 3
 префекту́ра Тоя́ма § 50, п. 9
 Пречи́ста Ді́ва § 53, п. 2
 пречудо́во § 31, п. 3
 пра́зький § 153, п. 2, 1
 Приа́зов'я § 50, п. 6, прим.
 приамуда́р'ї́нський § 154, п. 3, 3
 прибере́жний § 31, п. 3
 прибі́гти § 31, п. 3
 Приби́лкін § 144, п. 7, 3, в

прибо́рканий § 31, п. 3
 прибо́ркати § 31, п. 3
 прибудо́ваний § 31, п. 3
 прибудува́ти § 31, п. 3
 прива́бити § 31, п. 3
 прива́бливий § 31, п. 3
 привіле́йований § 8, п. 1, 1
 Приво́лжя § 149, п. 4, 3, г
 Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
 привсе́людно § 41, п. 1, 8
 при́гірок § 31, п. 3
 Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
 приісси́ккульський § 154, п. 3, 6, прим. 2
 приісси́ккульці § 154, п. 3, 6, прим. 2
 при́йдешній § 33, п. 1
 Прику́мськ § 149, п. 4, 3, г
 прикордо́нний § 31, п. 3
 прикру́тити § 31, п. 3
 прикру́чений § 31, п. 3
 прила́ддя § 27, п. 5
 Прилу́ки § 152, п. 2
 Прилу́ки § 153, п. 2, 2
 прилу́цький § 153, п. 2, 2
 Примі́ський вокза́л § 50, п. 13
 Примо́р'я § 149, п. 4, 3, г
 при́мула § 121, п. 1, 1
 прина́дний § 33, п. 1
 прине́сений § 1
 принцеса § 56, прим. 2
 при́п'ятський § 27, п. 3
 При́п'ять § 27, п. 3
 приро́дний § 33, п. 1
 при́стань Ржи́щів § 50, п. 13
 приста́ркуватий § 31, п. 3
 приче́пити § 11, п. 2
 причі́пляти § 11, п. 2
 причо́му § 43, п. 1
 приши́ви́дшення § 31, п. 3
 приши́ви́дити § 31, п. 3
 прище́плювати § 11, п. 2
 при́язнь § 30, п. 1, 3, прим.
 при́ярок § 31, п. 3
 при́звисько § 31, п. 3
 при́звище § 31, п. 3
 при́рва § 31, п. 3
 Про́кіп § 143, п. 2, прим. 1
 пров. — прову́лок § 62, п. 1
 програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру»
 § 55, п. 3
 прога́вити § 6, п. 1
 прое́кт § 126
 прое́кція § 126

проза́їк § 3
 проза́їк § 32, п. 1, прим.
 проза́їчний § 33, п. 2
 прої́зд § 28 прої́зний §
 28 пройди́світ § 36, п.
 1, 4
 Про́кіп § 9, п. 2, 6, прим.
 прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Прокурату́ра мі́ста Ки́єва § 54, п. 1
 Проко́ф'єв § 144, п. 12
 промені́стий § 33, п. 5
 Проме́тей § 123
 промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
 про́між. § 42, п. 1, 2
 промі́нчик § 27, п. 2
 пропаганді́ст § 19, п. 2
 пропаганді́стський § 19, п. 2
 пропорці́йний § 33, п. 1
 проро́к § 9, п. 3, 5, е
 прор. — проро́к § 62, п. 1
 проскомі́дія § 53, п. 8
 прості́ти § 11, п. 1
 прості́ти § 17
 протé § 43, п. 1
 протé § 43, п. 1, прим.
 протóка Лаперу́за § 50, п. 1
 професі́йно орієнто́ваний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 проф. — профе́сор § 62, п. 1
 профспі́лка § 35, п. 4, 1
 профспі́лковий § 35, п. 4, 1
 проща́ти § 11, п. 1
 про́щений § 17
 При́п'ять § 148
 Просте́йов § 150, п. 1, 3
 Пе́рська зато́ка § 151, п. 2, 2
 При́шивін § 144, п. 7, 3, в
 Пе́рше Садовé § 154, п. 1, 3
 Прише́ров § 150, п. 1, 3
 пряди́во § 32, п. 2
 Пря́шів § 150, п. 1, 3
 Псалти́р § 53, п. 4
 Пі́сарев § 144, п. 3, 3
 Пі́сарев § 144, п. 7, 3, б
 псе́вдо-Фа́уст. § 35, п. 4, 2, прим.
 псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
 псевдое́фект § 130, п. 1
 псевдоі́сторичний § 129, II, прим.
 псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
 Псков § 152, п. 1
 Пташи́нський § 144, п. 8
 Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1

Пётёр § 142, п. 3, прим. 1
пóтинський § 153, п. 1
Пóті § 153, п. 1
Публічне акціонерне товариство
«Вінницький універмаг» § 54, п. 4
Пугачóв § 144, п. 4, 3
пу́жално § 27, п. 4
пу́жальце § 27, п. 4
пустіти § 16
пу́щений § 16
Пéчський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 10, п. 1
пшени́ця § 21
пшени́ця «золотоко́лоса» § 59, п. 2
пшени́чний § 21
Пу́шкін § 144, п. 7, 1
Пу́шкіно § 150, п. 1, 2
пионо́ § 10, п. 1
пу́ща-води́цький § 154, п. 3, 1
Пу́ща-води́цький § 40, п. 2, 1
Пу́ща-Води́ця § 152, п. 5
Пу́ща-Води́ця § 154, п. 3, 1
пюі́тр § 138, п. 2, 2
пюре́ § 138, п. 2, 2
П'яста § 7, п. 1
П'ясе́цький § 144, п. 12, прим.
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1
п'ятдеся́тимі́льйо́нний § 38, п. 1, 2
п'ятдеся́тито́нний § 40, п. 1, 8
П'ятиго́рськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятиго́рськ § 154, п. 2, 2
П'ятиха́тки § 154, п. 2, 2
п'ятиха́тський § 154, п. 2, 2
Пятру́сь Бро́вка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцятип'ятирі́ччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттри́дцяти́тися́чний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'яче́нца § 138, п. 1, 1
О́равець § 142, п. 3, прим. 1

Р

Ра́ві § 49, п. 8
рагу́ § 140
ра́да § 54, п. 6
Ра́да націо́нальної безпе́ки та оборо́ни
України § 54, п. 1
ра́дий-радісі́нький § 35, п. 5, 2
ра́дити § 15
ра́дій § 129, I, п. 2
ра́діо § 140

радіоко́мітет § 35, п. 2, 4
радіоко́мітет § 36, п. 1, 3
радіоспектрогеліогра́фія § 36, п. 1, 7
радіофі́зичний § 40, п. 1, 1
ра́дість § 9, п. 1, 1, а
ра́дість § 27, п. 3
ра́діус § 129, I, п. 2
Радчу́к § 27, п. 6
Раді́щев § 144, п. 7, 3, г
7-разо́вий § 40, п. 2, 4
раз у ра́з § 41, п. 2, 2
райо́н § 8, п. 1, 1
Рамбуе́ § 126
Рамбуе́ § 130, п. 1
Рамбуе́ § 140
рандеву́ § 140
ра́нішній § 33, п. 1
ра́нній § 33, п. 1
ранньості́глий § 35, п. 1
Рафа́єлева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафа́ель § 121, п. 1, 2
Рафа́ель § 139, п. 1, 2
Рафа́ель § 140
раціо́н § 129, I, п. 2
раціо́нальний § 128, п. 2
р. Березова § 149, п. 2, 2
Ра́ва-Ру́ська § 152, п. 4, 2
Ра́ва-Ру́ська § 154, п. 3, 1
ра́ва-ру́ський § 154, п. 3, 1
Рі́вне § 148
Рі́вне § 152, п. 3
Рі́вне § 152, п. 3, прим.
Рі́га § 153, п. 2, 1
Рі́гор Боро́ду́лін § 144, п. 1
Ра́дич § 144, п. 6
ра́діо- § 36, п. 2, 4
Ру́дольштадт § 154, п. 2, 5
Ра́домишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
ра́домишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалі́зм § 128, п. 2
реалі́зм § 32, п. 14 *реа́*
льний § 128, п. 2
революціо́нер § 129, I, п. 2
револю́ція § 121, п. 1, 2
револю́ція § 128, п. 2
регулюва́льник § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
редакто́рка § 32, п. 4
ред. — *редактор; редакція* § 62, п. 1
ре́дька § 27, п. 3, прим.
ре́єстр § 130, п. 1
режі́м § 129, III, п. 1

Резерфорд § 124
Реймське Євангеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
реквієм Моцарта § 55, п. 2, прим.
рекрутський § 22, 1
рекрутчина § 22, 1
ректор § 56, прим. 1
реляція § 128, п. 2, прим.
ремесло § 28, прим.
ремигати § 6, п. 1
ремінець § 9, п. 3, 1, а
ремісник § 28, прим.
Ренесанс § 52, п. 1
Рено § 140
Рентген § 132
рентген § 49, п. 5
Реньє § 139, п. 1, 1
репетувати § 34, п. 3
репетувати § 34, п. 3
респондент § 128, п. 2, прим.
республіка § 129, I, п. 6
Республіка Болгарія § 50, п. 6
Республіка Корія § 50, п. 6
Республіканська партія США § 54, п. 2
ресторан «Лібідь» § 54, п. 5
ретро § 140
реформація § 128, п. 2
Речиця § 149, п. 1, 3
речовий § 33, п. 6
речовізм § 32, п. 14
Ріска § 149, п. 4, 1, в
Рєпін § 144, п. 3, 4
Ржев § 149, п. 1, 2
різький § 153, п. 2, 1
Рибаків § 144, п. 8
рибалка — *рибалці, рибалчин* § 26, п. 1, 3, прим.
рибальство § 26, п. 1, 3
рибокомбінат § 35, п. 2, 1
Рив'єра § 129, III, п. 4
Рив'єра § 138, п. 1, 1
Ріга § 129, III, п. 4
Риджент-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
різький § 129, III, п. 4
Римсько-католицька церква § 53, п. 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, III, п. 1
риштований § 34, п. 1
риштовання § 34, п. 1
риштування § 34, п. 1
риштувати § 34, п. 1

рівень § 9, п. 3, 1, а
рієлтор § 129, I, п. 2
рієлтор § 130, п. 1
Різдво § 53, п. 3
різдвяний § 7, п. 1, прим.
різдвяний § 27, п. 3
Різдвяний ніст § 53, п. 3
різкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
різко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямований § 40, п. 1, 4
різьбяр § 27, п. 3
різьбяр § 27, п. 3
рік § 21
рік у рік § 41, п. 2, 2
рілля § 30, п. 1, 2
Ріо-де-Жанейро § 50, п. 2, прим.
Ріо-де-Жанейро § 154, п. 3, 5
Ріо-Негро § 50, п. 4, прим.
Річард § 129, I, п. 3
Річард Лєвовє Сєрце § 49, п. 9, 2
річечка § 32, п. 8
річний § 21
125-річний § 40, п. 2, 4
90-річний § 40, п. 2, 4
750-річчя § 36, п. 1, 5, прим.
Рішельє § 132
Райч § 144, п. 6
Орлов § 150, п. 1, 3
Римський-Корсаков § 146, п. 3, 2
р-н (район) § 62, п. 2
р. н. — рік народження § 62, п. 1
робів-робів § 35, п. 5, 1
робить § 26, п. 2, 3
робінзон § 49, п. 5
робітник § 9, п. 1, 2
робітниця § 26, п. 2, 2
робилять § 26, п. 2, 3
робота § 9, п. 1, 2
Рогачово § 149, п. 2, 3
родзінка § 129, III, п. 1
Рожіщенський район § 50, п. 8
розгін § 9, п. 3, 5, г
розграфіти § 18
роздоріжжя § 9, п. 3, 2, а
роззброїти § 29, п. 1, 1
роззява § 29, п. 1, 1
розідрати § 9, п. 2, 1
розкіш § 30, п. 1, 3
розм'якнути § 7, п. 1, прим.
розрив-трава § 36, п. 2, 2, а
розтягнути § 31, п. 2
розтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхита́ти § 31, п. 2
 ро́зчин § 31, п. 2
 роз'ю́шити § 7, п. 4
 р. Оленьо́к § 149, п. 2, 2
 ро́ликопідши́пник § 36, п. 2, 4
 рома́ніст § 32, п. 14
 рома́н «Сто ро́ків само́тності» § 55, п. 3
 рома́нтізм § 32, п. 14
 рома́нтик § 32, п. 1, прим.
 Ромні́ § 152, п. 2
 Ріо-Не́гро § 154, п. 3, 3
 Россі́ні § 129, I, п. 3
 Россі́ні § 140
 Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6
 Росто́в-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
 росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
 рості́ § 9, п. 1, 1, е
 Рось § 148
 рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
 ро́яль § 126
 р. — рі́к; рі́чка § 62, п. 1
 р/р (розраху́нковий рахуно́к) § 62, п. 4
 рр. — ро́ки § 62, п. 1
 ру́ський § 153, п. 2, 3
 Рті́щеве § 149, п. 4, 3, д
 Ру́дбек § 128, п. 4
 Рудольф Ді́зель § 129, I, п. 3
 рудо́льшта́дтський § 154, п. 2, 5
 Ру́ж'є́ § 138, п. 1, 1
 ру́їна § 129, II
 ру́їна. § 3
 рука́ § 14, п. 1
 Руму́нія § 50, п. 6
 рум'я́ний § 7, п. 1
 Рум'я́нцев § 144, п. 12
 руса́лка § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Руссо́ § 128, п. 3
 Русь § 153, п. 2, 3
 «Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
 Руф § 140, прим.
 ру́ченька § 26, п. 2, 1, б
 ру́чка § 14, п. 1
 руши́нік § 21
 руши́ниця § 21
 Р. Х. — Рі́здво Христо́ве § 62, п. 1
 Рі́чард Ле́зове Се́рце § 146, п. 1, 1
 Рі́чард Ле́зове Се́рце § 146, п. 5
 Рі́чард Ле́зове Се́рце. § 147, п. 4, 1
 Ре́чиця § 151, п. 2, 1
 Ре́чиця § 152, п. 1
 900-рі́ччя. § 36, п. 1, 5, прим.
 Ро́щино § 150, п. 1, 2

рюкза́к § 138, п. 2, 2
 рюкза́к § 4, п. 2
 Рю́мін § 144, п. 12, прим.
 рю́мсати § 7, п. 2, прим.
 рюш § 138, п. 2, 2
 рюш § 4, п. 2
 ряби́й § 7, п. 2, прим.
 ряд § 4, п. 2
 Ряза́нь § 151, п. 1, прим.
 ря́сно § 4, п. 2

С

Саарбрю́кен § 137
 Савао́ф § 53, п. 1
 Са́вич § 32, п. 11
 Са́вівна § 32, п. 11
 Са́вович § 32, п. 11
 Саво́я § 126
 сади́ти § 15
 Садо́ве товарі́ство «Лісова́ поля́на»
 § 54, п. 4
 Са́зерленд § 124
 Саї́д § 129, II
 сакво́яж § 126
 Сало́ніки § 152, п. 2
 Сала́сьєв § 144, п. 13, 1, а
 сам на са́м § 41, п. 2, 2
 самобу́тній § 33, п. 1
 самовихова́ння § 35, п. 2, 1
 самовчи́тель § 35, п. 2, 1
 самохі́д § 9, п. 3, 5, д
 самохі́д § 36, п. 1, 1
 самохі́дний § 9, п. 3, 5, д
 самохі́дний § 40, п. 1, 1
 самохі́ть § 41, п. 1, 8
 Сан- § 50, п. 4
 саніта́рний де́нь § 52, п. 2
 Санкт- § 50, п. 4
 Санкт-Га́ллен § 154, п. 3, 4
 Санкт-Пете́рбу́рг § 50, п. 4
 Сан-Марті́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Сан-Сальвадо́р § 154, п. 3, 4
 Санта- § 50, п. 4
 Са́нта-Ба́рбара § 50, п. 4
 Сан-Франці́ско § 50, п. 4
 Сапу́н-гора́ § 37, п. 1, 2
 Сарді́нія § 129, III, п. 5
 Сара́єво § 150, п. 1, 2
 Сара́єво § 152, п. 3, прим.
 Сату́рн § 51
 Сау́ті § 124
 сая́ни § 50, п. 12

Сóболь § 144, п. 13, 1, в
сва́ха § 12, п. 1
сва́ха § 22, 5
сва́шин § 22, 5
све́кру́ха § 33, п. 3
све́кру́шин § 33, п. 3
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердлі́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердлі́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
Свідзі́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
сві́жісі́нський § 26, п. 2, 1, б
сві́жість § 32, п. 3
сві́жозру́баний § 40, п. 1, 4
сві́жоско́паний § 40, п. 1, 4
Сві́р § 152, п. 1
сві́т § 27, п. 3
Сві́тла́на § 143
Сві́тла́на § 144, п. 1
світлово́долікува́ння § 36, п. 1, 7
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 3
Сві́тоза́р § 143, п. 2, прим. 2
Све́кор § 142, п. 1
св. — *святий* § 62, п. 1
сва́тівський § 153, п. 2
Сва́тове § 152, п. 3, прим.
Сва́тове § 153, п. 2
Сві́тязь § 152, п. 1
Свѣ́онтек § 144, п. 9, 2
Свя́дек § 144, п. 11
Свя́дек § 144, п. 13, 2, прим. 1
свѣ́та великому́чениця Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Свѣ́та Трѣ́йця § 53, п. 2
Свѣ́та Трѣ́йця § 53, п. 2, прим. 1
Свѣ́твѣ́чир § 35, п. 4, 1
Свѣ́те Письмо́ § 53, п. 4
свѣ́тий § 50, п. 2
свѣ́тий Пантеле́ймо́н § 53, п. 2, прим. 1
Свѣ́тѣ́йший Патрі́арх Ки́ївський і всі́єї Руси-України, Като́ліко́с-Патрі́арх усі́єї Гру́зії, Верхо́вний Архиє́піскоп (Верхо́вний Архиє́піскоп). § 53, п. 6
свѣ́тко́вий § 33, п. 6
свѣ́то § 7, п. 1, прим.
свѣ́то § 27, п. 3
свѣ́щенний § 29, п. 3, 2
свѣ́щенник § 29, п. 1, 3
с.-г. (*сільськогосподарський*) § 62, п. 3
Сі́дір § 143, п. 2, прим. 1
с.-д. — *соціал-демократ, соціал-демократичний* § 62, п. 3
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.
Севасто́поль § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Севі́лья § 129, I, п. 4
Севі́лья § 139, п. 1, 1
Седáн § 50, п. 5, прим.
Се́длачек § 144, п. 2
сейл § 121, п. 1, 1
сейм § 54, п. 5, прим. 3
секво́я § 126 *секретáр* § 27, п. 1 *секретáр* § 56, прим. 1 *се́ла* § 1
се́ло Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 3
Се́лінджер § 134
се́ло Миха́йло-Коцю́бінське § 154, п. 1, 3
се́ло § 1
се́ло § 9, п. 1, 1, б
се́ло § 9, п. 1, 2
сел. — *селя́нський* § 62, п. 1
селя́н. — *селя́нський* § 62, п. 1
селя́нський § 27, п. 2
селя́нськ. — *селя́нський* § 62, п. 1
Сем § 134
семѣ́стр § 127
Семиго́ри § 154, п. 2, 2
семигі́рський § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 2, 4
семимі́льярдний § 38, п. 1, 2
Семипа́латинськ § 149, п. 4, 3, г
Семипі́лки § 154, п. 2, 2
семипі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́вий § 40, п. 1, 8
Семирі́чна війна́ § 52, п. 1
Семе́н § 143
Семе́н § 144, п. 1
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, п. 4
сенáт § 54, п. 5, прим. 3
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2
Сенке́вич § 144, п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4

Сент-Бев § 146, п. 3, 2
Сент-Джонс § 50, п. 4
Сент-Луїс § 154, п. 3, 4
сеньйор § 139, п. 1, 1
Сераковський § 144, п. 2
Сергіївна § 32, п. 11
сёрдэнько § 32, п. 9
сердэць § 26, п. 2, 2
сердечний § 21
сердешний § 21
сэред § 9, п. 2, 3
серэдні вікі § 52, п. 2, прим. 3
середньовіжньонімецька § 40, п. 1, 5
середньовіччя § 35, п. 1
середньовіччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобовий § 35, п. 1
середньонижньонімецька § 40, п. 1, 5
серйозний § 138, п. 2, 1
сёрфінг § 122, п. 1
сёрфінг § 135
сёрце § 21
серць § 26, п. 2, 2
Сесіль § 140, прим.
сесія § 54, п. 6
сесія Хмельницької міськради. § 54, п. 6
Сізрань § 149, п. 5
Сізрань § 152, п. 1
Сівий § 49, п. 8
Сивокінь § 146, п. 4
сиваський § 153, п. 2, 3
Сиваши § 153, п. 2, 3
Сикстинська капела § 55, п. 2
Сиктивкар § 149, п. 5
сіла-силénна § 35, п. 5, 2
силénний § 29, п. 3, 1
силуёт § 129, I, п. 3
силуёт § 129, III, п. 1
сильнодійний § 40, п. 1, 4
Симеон § 144, п. 6
симентálка § 50, п. 12
Симонénко § 142, п. 1
симпóзіум § 54, п. 6
синагóга § 122, п. 1
Синельникове § 152, п. 3, прим.
синьоокий § 35, п. 1
сінньо-сінньо § 35, п. 5, 1
синьоцвіт § 36, п. 1, 2
синюватий § 33, п. 7
Сираку́зи § 153, п. 2, 1
сираку́зький § 153, п. 2, 1
Сираку́зи § 129, III, п. 6
Сирдар'я § 154, п. 3, 3
Сирдар'я § 50, п. 4, прим.
сирієць § 129, III, п. 6
сирі́тство § 19, п. 2
сирі́тський § 19, п. 2
Сірія § 129, III, п. 6
сир «Королівський» § 58, п. 1
сировáр § 35, п. 2, 1
сиротá § 19, п. 2
систéма § 129, III, п. 1
ситро́ § 140
сі́тцевий § 33, п. 6
Сиці́лія § 129, III, п. 6
Сіám § 129, I, п. 2
сі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
сі-бемольний § 40, п. 2, 1
Сі́дней § 129, I, п. 4
сі́єста § 130, п. 1
Сі́літоу § 133 *сіль* § 30, п. 1, 3 *сі́льрада* § 61, п. 1, 2 *сі́льський* § 9, п. 1, 2
сі́льський § 26, п. 1, 3
сі́льськогосподáрський § 40, п. 1, 2
сім § 9, п. 1, 1, а
сімдесятирі́ччя § 35, п. 4, 5
сімсотсорокарі́ччя § 35, п. 4, 5
Сімферóполь § 148, прим.
сім'ядо́ля § 35, п. 2, 4
сім'япро́від § 35, п. 2, 4
Сіндзо А́бе § 49, п. 4
сінéшиній § 33, п. 1
сіно́кіс § 36, п. 1, 1
Сі́ркó § 49, п. 8
сі́рковóдневий § 40, п. 1, 1
сі́ро-голубі́й § 40, п. 2, 2, г
Сі Цзі́ньпін § 49, п. 3
«СіЧ» § 61, п. 3, прим. 3
Сі́чесла́в § 35, п. 2, 3
Скадо́вськ § 153, п. 2
скадо́вський § 153, п. 2
скаже́ний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́заний § 29, п. 3, 2, прим.
ска́зати § 31, п. 1
ска́кати § 11, п. 1
Сканди́навія § 129, III, п. 5
сканди́навський § 129, III, п. 5
Сканди́навські краї́ни § 50, п. 7
Сканди́навський півóстрів § 154, п. 1, 2
Скита́лець § 144, п. 13, 2
скі́льки ж то § 44, п. 3, 1, прим. 1
скла́сти § 31, п. 1
скéлелаз § 35, п. 2, 3

сконструйований § 34, п. 3
 сконструювати § 34, п. 3
 Скоріна § 144, п. 8
 Скороход § 146, п. 2, 3
 скочити § 11, п. 1
 Скоп'є § 149, п. 1, 1
 Скоп'є § 151, п. 1
 скраю § 41, п. 1, 2
 скрипалєва § 33, п. 6
 скрипалєве § 33, п. 6
 скрипаль § 32, п. 3
 скрипаль § 33, п. 6
 скріпити § 31, п. 1
 скульптура «Мислитель» § 55, п. 3
 скуповуваний § 34, п. 2
 скуповування § 34, п. 2
 скуповувати § 34, п. 2
 слабконатягнутий § 40, п. 1, 4
 слава Бóжа § 53, п. 2
 Славутич § 50, п. 6, прим.
 слати § 28
 сліва Зарічна рання § 59, п. 3
 слівце § 9, п. 3, 1, в
 слід § 27, п. 3
 сліпоглухонімий § 40, п. 1, 5
 сліпучо-білий § 40, п. 2, 2, г
 «слобожа́нець» § 58, п. 2
 Слобожа́ницина § 50, п. 6, прим.
 словечко § 9, п. 3, 1, в
 словечко § 32, п. 8
 словак § 153, п. 2, 2
 словник § 9, п. 3, 5, е
 слово § 9, п. 1, 1, б
 «Слово і час» § 61, п. 3, прим. 3
 «Слово о полку́ Ігоревім» § 55, п. 3, прим. 2
 словацький § 153, п. 2, 2
 Слуга з Добрóмиля § 146, п. 1, 1
 Слуга з Добрóмиля § 146, п. 5
 службóвий § 33, п. 6
 смерть § 9, п. 2, 2
 Смирнов § 144, п. 7, 3, б
 Смирнєнський § 144, п. 11
 сміттєзбиральний § 35, п. 2, 4
 сміттєочисний § 40, п. 1, 3
 сміх § 27, п. 3
 смóкінг § 133
 Смóллетт § 128, п. 3
 сморід § 9, п. 2, 3
 сморóдина Софі́ївська § 59, п. 3
 см — сантиметр § 62, п. 1
 смт. — селище міського типу § 62, п. 1

смуток § 9, п. 2, 1
 сніг § 27, п. 3
 Снігір § 142, п. 1
 Снігур § 142, п. 1
 Сніжінка § 49, п. 8
 сніп § 27, п. 3
 Сноу § 133
 Сноу § 140
 сноуборд § 133
 Санта-Клара § 154, п. 3, 4
 собор Сан-Мáрко § 55, п. 2, прим.
 собор Святóго Петра § 53, п. 2, прим. 1
 собор Святóго Петра § 55, п. 2, прим.
 совеня § 32, п. 7
 Соєр § 126
 соколóнько § 26, п. 2, 1, б
 солдáтський § 22, 1
 солдáтчина § 22, 1
 солевáр § 36, п. 1, 1
 Солжени́цин § 144, п. 7, 3, г
 солі́рувати § 34, п. 3
 sóло § 121, п. 1, 1
 солов'ї § 7, п. 1
 солов'їний § 33, п. 4
 Соловє́й § 142, п. 1
 Соловйóв § 144, п. 4, 1
 Соловйóв § 144, п. 12
 Соловйóво § 149, п. 2, 1
 Соловйóв § 8, п. 1, 2
 Соловйóв-Сєдйй § 144, п. 11
 sóлод § 9, п. 2, 3
 Соломі́йн § 33, п. 3
 Соломі́я § 33, п. 3
 соломоподрі́бнювальний § 40, п. 1, 3
 Соло́ха § 143, п. 1, прим. 1
 соль-дієз § 36, п. 2, 2, в
 Соль-Ілє́цьк § 154, п. 3, 4
 соль-ілє́цький § 154, п. 3, 4
 Сомалі́ § 129, I, п. 4
 сомалі́йський § 129, I, п. 4
 сомельє́ § 140
 Сомко́ва Доли́на § 154, п. 1, 1
 сон § 9, п. 2, 1
 сон-трава́ § 36, п. 2, 2, в
 со́нце § 21
 со́нце § 51, прим.
 Сонце § 51, прим.
 сонцестоя́ння § 35, п. 2, 4
 со́нячний § 21
 со́няшник § 21
 сорокагоди́нний § 40, п. 1, 8
 сорокаде́нний § 40, п. 1, 8

сорокарі́чний § 35, п. 2, 4
 сорокарі́чний § 35, п. 4, 5
 Сорокодуби § 154, п. 2, 2
 сорокодубський § 154, п. 2, 2
 Сотбі § 124
 сотня § 9, п. 2, 1
 Софі́йн § 33, п. 3
 Софі́я § 33, п. 3
 Со́хо-сквер § 154, п. 3, 4
 соцзабезпечення § 35, п. 4, 1
 Соці́ал-демократи́чна па́ртія Украї́ни.
 § 54, п. 2
 соці́ал-демократи́чний § 40, п. 2, 1
 соціалі́зм § 129, I, п. 2
 Соціалісти́чна Респу́бліка В'єтна́м § 50,
 п. 6
 соці́ал-патріоти́чний § 40, п. 2, 1 соці́ал-
 пацифісти́ський § 40, п. 2, 1 соці́ально
 акти́вний § 40, п. 1, 4, прим. 1 соці́ально
 небезпечний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 соці́ально свідо́бий § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціоло́гія § 121, п. 1, 1
 соціоло́гія § 129, I, п. 2
 соціосфе́ра § 35, п. 4, 2
 соцстра́х § 9, п. 2, 5 соцстра́
 х § 35, п. 4, 1 соцстра́
 хівський § 9, п. 2, 5 соцстра́
 хівський § 35, п. 4, 1 спа §
 140
 спалахну́ти § 31, п. 1
 спа́м § 134
 спаніе́ль § 59, п. 1
 спасе́нний § 29, п. 3, 2
 Спаси́тель § 53, п. 2
 Спа́сівка § 53, п. 3
 Спас-Кле́пики § 154, п. 3, 4
 спекти́ § 14, п. 3
 спéреду § 41, п. 1, 2
 спецвипу́ск § 9, п. 2, 5
 спецвипу́ск § 35, п. 4, 1
 спецзавда́ння § 35, п. 4, 1
 спецко́р § 9, п. 2, 5
 спецко́рівський § 9, п. 2, 5
 спецодо́яг § 9, п. 2, 5
 спец. — спеці́альний § 62, п. 1
 спéчений § 14, п. 3
 спéчений § 29, п. 3, 2, прим.
 спирт § 129, I, п. 6
 спиртівка § 32, п. 12
 співа́вт. — співа́втор § 62, п. 1
 співа́чка § 32, п. 4
 спідло́ба § 41, п. 1, 7
 спі́лка — спі́лці, спілча́нський § 26, п. 1, 3,
 прим.
 спі́льник § 26, п. 1, 3
 спінно-черевни́й § 40, п. 2, 2, а
 сповна́ § 41, п. 1, 4
 Сполуче́ні Шта́ти Аме́рики § 50, п. 6
 спорти́вний клуб «Со́клл» § 54, п. 5
 спортмайдáнчик § 35, п. 4, 1
 спостерегти́ § 11, п. 2
 спостері́гати § 11, п. 2
 спочáтку § 41, п. 1, 2
 спочатку́ § 41, п. 1, 9, прим.
 спра́вжній § 33, п. 1
 сприя́ння § 32, п. 5
 сприя́ти § 32, п. 5
 спросо́ння § 30, п. 1, 4
 спроста́ § 41, п. 1, 4
 спéршу § 41, п. 1, 5
 сп'яні́ти. § 7, п. 1, прим.
 сп'яну́ § 41, п. 1, 4
 сп'ясти́ся § 31, п. 1
 срі́бна меда́ль § 57, п. 2
 ссавці́ § 29, п. 4
 сса́ти § 29, п. 4
 с. — село; сторі́нка § 62, п. 1
 ста́єнь § 26, п. 2, 2 стака́то
 § 128, п. 1 сталебето́н § 36,
 п. 1, 3 сталерозливни́й § 40,
 п. 1, 3
 Станови́й (хребет) § 150, п. 1, 1
 станці́я метро «Акаде́мисте́чко» § 50,
 п. 14
 ста́нція Усти́нівка § 50, п. 13
 Станюко́вич § 144, п. 7, 3, г
 Стари́й За́віт § 53, п. 4
 староінди́йський § 3, прим.
 Старокостянти́нів § 154, п. 2, 1
 Стара́ Плани́на § 154, п. 1, 1
 ста́ти § 11, п. 1
 стаття́ § 30, п. 1, 2
 Стату́т ООН § 55, п. 1
 стелі́ти § 28
 Стенда́ль § 142, п. 1, прим. 3
 Степанчу́к § 27, п. 6
 Степа́нов § 144, п. 2
 Степа́н Ти́гряча Смерть § 146, п. 1, 1
 Степа́н Ти́гряча Смерть § 146, п. 5
 стерегти́ § 9, п. 3, 3
 стереоапарату́ра § 35, п. 2, 4
 стереоекра́н § 36, п. 1, 3
 Стеф'ю́к § 7, п. 1

стильовий § 33, п. 6
 стімул § 129, III, п. 1
 стирати § 11, п. 2
 стіжок § 9, п. 3, 1, а
 стільки-то § 44, п. 3, 1
 Стоїч § 144, п. 6
 Столаць § 151, п. 2, 1
 стовбóватий § 33, п. 7
 стовкті § 31, п. 1
 стодвадцятип'ятирічний § 40, п. 1, 8
 стоїк § 129, II
 Стокго́льм § 128, п. 4
 Столе́тов § 144, п. 3, 4
 столі́тровий § 40, п. 1, 8
 столя́рно-тесля́рський § 40, п. 2, 2, а
 стоме́тровий § 35, п. 2, 4
 стоміти § 18
 стоп'ятдесятирі́ччя § 36, п. 1, 5
 сторі́нка § 27, п. 3, прим.
 сторі́ччя § 30, п. 1, 1
 сторі́ччя § 35, п. 2, 4
 сторі́ччя § 35, п. 4, 5
 сто́рож § 9, п. 2, 3
 сто́рож § 33, п. 6
 сто́рожева § 33, п. 6
 сто́рожеве § 33, п. 6
 сторо́на § 9, п. 3, 2, а
 сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 3
 сторі́ччя § 36, п. 1, 5
 Стохі́д § 148
 стоя́ти § 9, п. 1, 1, д
 стоя́ти § 11, п. 1
 стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
 Страсна́ п'ятни́ця § 53, п. 3
 Страсни́й тижде́нь § 53, п. 3
 Страхо́лісся § 154, п. 2, 4
 страхо́ліський § 154, п. 2, 4
 страше́нний § 29, п. 3, 1
 Стрі́йський парк § 50, п. 11
 стрі́мувати § 1
 о́стрів § 154, п. 2, 1, прим.
 Стрі́ла § 49, п. 8 стрі́ле
 ць § 19, п. 1, 1
 стрі́мго́лов § 41, п. 1, 8
 стрі́чкорі́з § 36, п. 1, 1
 Стра́сбург § 153, п. 2, 1
 стра́сбурзький § 153, п. 2, 1
 стру́мовимі́рювальний § 40, п. 1, 3
 стручо́к § 32, п. 13
 ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
 ст. — станція; стаття; столі́ття § 62,
 п. 1
 ста́тус-кво § 35, п. 5, 10
 студе́нт § 9, п. 2, 6
 студе́нт § 19, п. 2
 студе́нтка § 32, п. 4
 студе́нтство § 19, п. 2
 студе́нтський § 19, п. 2
 Су-53 § 35, п. 5, 5
 суб'е́кт § 126
 субо́тник § 52, п. 2
 субо́тний § 33, п. 1
 суддя § 30, п. 1, 2
 суді́нно-капі́лярний § 40, п. 2, 2, а
 Су́ец § 27, п. 7
 сузі́р'я § 51
 сузі́р'я Вели́кого Пса § 51
 су́ма § 128, п. 1
 Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
 супермо́дний § 35, п. 4, 3
 супермоде́ль § 35, п. 4, 3
 суперма́ркет § 35, п. 4, 3
 сусі́д § 33, п. 6
 сусі́дова § 33, п. 6
 сусі́дове § 33, п. 6
 суспі́льно корі́сний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 суспі́льно-полі́тичний § 40, п. 2, 2, а
 сутте́вий § 33, п. 6
 суть § 26, п. 1, 1
 суфле́ § 140
 сухі́й § 22, 5
 Сухро́б § 122, п. 4
 Су́ец § 153, п. 2, 2
 су́ецький § 153, п. 2, 2
 суши́ти § 22, 5
 су́ші § 129, I, п. 5
 суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
 сфотографува́ти § 31, п. 1
 схили́ти § 31, п. 1
 схі́днослов'янський § 40, п. 1, 2
 схі́д сонця § 51, прим.
 схо́джений § 15
 схо́дити § 15
 схопі́ти § 11, п. 1
 со́чинський § 153, п. 1
 Со́чі § 153, п. 1
 су́ші-бар § 36, п. 2, 2, г
 Сьє́рра-Ле́оне § 130, п. 1
 сьо́годні § 8, п. 2
 сьо́годні § 27, п. 3
 сьо́годнішній § 33, п. 1
 сьо́мий § 8, п. 2
 сьо́мий § 26, п. 1, 2

Сю § 140 сюді § 4, п.
2 сюрреалізм § 128, п.
2
сяк-так § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сятківський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
табелъ § 121, п. 1, 2 таблô
їд § 121, п. 1, 1 таджік §
153, п. 2, 2 таджіцький §
153, п. 2, 2
Тажібáєв § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та інші (інші) § 62, п. 1
Таїр § 129, II
Таїсія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-ôт § 44, п. 3, 1
таксіст § 129, III, п. 1
таксі § 129, I, п. 5
таксі § 140
так-такі § 44, п. 3, 1
так-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановітий § 33, п. 7
Тамбôв § 153, п. 2
тамбôвський § 153, п. 2
тамплієр § 129, I, п. 2
танцювати § 27, п. 3
Татіщев § 144, п. 7, 3, г
Тбілісі § 140
Тбіліс § 153, п. 2, 3
тбіліський § 153, п. 2, 3
твердження § 9, п. 2, 4
Твердохлѣбов § 144, п. 3, 4
твітер § 54, п. 7
твоє § 4, п. 1
твої § 3
творення § 9, п. 2, 4
творець § 9, п. 3, 5, а
Творець § 53, п. 2
творчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — товариство § 62, п. 1
т. д. — так далі § 62, п. 1
теáтр § 123
теáтр § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те ж § 41, п. 1, 9, прим.
теїн § 129, II
Текерей § 128, п. 4

Текля § 123
телеапарату́ра § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехрôника § 35, п. 4, 2
тѣмно-зелѣний § 40, п. 2, 2, г
тѣмної нôчі § 41, п. 2, 3
темнувати § 33, п. 7
Тѣннессі § 128, п. 3
Теодôр § 123
теôрія § 123
тепѣр § 27, п. 1
тепловôз § 9, п. 3, 5, д
тепловôз § 36, п. 1, 1
теплообмінний § 40, п. 1, 1
Тер-Казарян § 146, п. 3, 5
термогідродинаміка § 36, п. 1, 7
термометр § 127
Тернôпіль § 148, прим.
Тернôпіль § 152, п. 1
Тер-Ованесян § 146, п. 3, 5
терорізм § 32, п. 14
Тер-Петросян § 146, п. 3, 5
терпуг § 12, п. 2
Теруель § 152, п. 1
тесáти § 11, п. 2
Тессáлія § 123
Тѣтчер § 134
течія Куросіо. § 50, п. 11
т. зв. — так званий § 62, п. 1
Тибѣт § 129, III, п. 5
тіждень § 28
тижнѣвий § 28
Тимофѣєв § 144, п. 7, 3, б
тим рáзом § 41, п. 2, 3
тім-то § 44, п. 3, 1
Тимчасôвий уряд. § 54, п. 1
тимчасôво § 41, п. 1, 8
тимчáсом як § 43, п. 2, 2
тим чáсом § 41, п. 2, 3
Тиміш § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. — тисяча; тисячоліття § 62, п. 1
3-тісячний § 38, п. 2
титán § 49, п. 7, 2, прим. 1
Титôв § 144, п. 7, 3, б
тіхий-тихѣсенький § 35, п. 5, 2
Тихоміров § 144, п. 7, 3, б
Тихорецьк § 149, п. 4, 3, в
тіхо-тіхо § 35, п. 5, 1
Тиціán § 144, п. 7, 3, а
Тичініне слôво § 49, п. 9, 1
тішком-нішком § 35, п. 5, 2

; тільки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
 тільки-но § 44, п. 3, 1
 тільки що § 44, п. 1, 10
 т. ін. — таке інше § 62, п. 1
 тінь § 142, п. 1, прим. 2
 тінь § 30, п. 1, 3
 тітка § 33, п. 3
 тітчин § 33, п. 3
 ткач § 19, п. 1, 1
 то́ннокіломе́тр § 36, п. 1, 3
 то́бто § 43, п. 1
 товари́ство § 19, п. 1, 3
 Товари́ство винахі́дників та
 раціоналіза́торів України § 54, п. 1
 товари́ський § 19, п. 1, 3
 товариш § 19, п. 1, 3
 товариш § 33, п. 6
 товаришева § 33, п. 6
 товаришеве § 33, п. 6
 тоді як § 43, п. 2, 2
 тока́й § 50, п. 12
 Токма́к § 152, п. 1
 Толе́до § 121, п. 2
 Толста́ § 144, п. 11
 Толсто́й § 144, п. 11
 Толстоє § 150, п. 1, 1 прим.
 том § 9, п. 2, 6
 тому́ що § 43, п. 2, 2
 Тома́шув-Мазове́цький § 150, п. 1, 3
 тонкоме́лений § 40, п. 1, 4
 тонкомі́рний § 40, п. 1, 4
 тонкорозпо́ршений § 40, п. 1, 4
 то́нна § 128, п. 1
 то́ниший § 27, п. 2
 тоню́сінський § 26, п. 2, 1, 6
 То́омінг § 137
 топме́неджер § 35, п. 4, 3
 топмоде́ль § 35, п. 4, 3
 топо́ленька § 32, п. 9
 То́ра § 53, п. 4
 торг § 9, п. 2, 2
 торго́вець § 9, п. 3, 1, а
 торго́флoт § 9, п. 2, 5
 торі́шній § 21
 Торквато́ Тассо § 140
 торфогні́й § 36, п. 1, 3
 торфорі́з § 35, п. 2, 1
 торф'яни́й § 7, п. 1, прим.
 То Хоа́й § 49, п. 4
 то́що § 43, п. 1
 Тао́ Юаньмі́нь § 146, п. 2, 5
 те́пло- § 36, п. 2, 4

Т-поді́бний § 35, п. 5, 9
 т. п. — тому поді́бне § 62, п. 1
 тра́вень § 9, п. 2, 1
 траві́чка § 32, п. 8
 тради́ційний § 33, п. 1
 трає́кторія § 126
 трає́кторія § 130, п. 1
 тра́ктор «Слобожа́нець» § 58, п. 2
 транснаціо́нальна корпора́ція «Jysk» § 54,
 п. 4
 трать § 26, п. 2, 3
 тра́тьмо § 26, п. 2, 3
 тра́тьте § 26, п. 2, 3
 трéте § 30, п. 1, 5, прим.
 треті́рувати § 34, п. 3
 Третьяко́в § 144, п. 13, 1, а
 трéтя § 30, п. 1, 5, прим.
 триві́дсотковий § 35, п. 4, 5
 трио́кисень § 35, п. 2, 4
 трикіломе́тровий § 35, п. 2, 4
 трику́тник § 35, п. 4, 5
 трі́лер § 124 трима́
 ти § 1 трині́жок § 35,
 п. 2, 4
 трипільська культу́ра § 52, п. 2, прим. 3
 Трипілья § 148
 Трипілья § 154, п. 2, 2
 трипудо́вий § 40, п. 1, 8
 трі́ста § 38, п. 1, 1
 триа́томний § 35, п. 2, 4
 три-чоти́ри § 35, п. 5, 3
 трия́русний § 35, п. 4, 5
 Триє́ст § 129, III, п. 4, прим. 2
 Триє́ст § 130, п. 1
 тріє́стський § 129, III, п. 4, прим. 2
 Трійця § 53, п. 2
 трі́ск § 28, прим.
 трі́снути § 28, прим.
 тріу́мф § 129, I, п. 2
 Тріш § 140
 Тро́їцьк § 149, п. 4, 2
 Тро́їцьк § 151, п. 2, 2
 трлн (трильйон). § 62, п. 1
 тро́їстий § 33, п. 5
 Тро́їстий сою́з § 50, п. 7
 ту́рок § 153, п. 2, 2
 трою́ридний § 35, п. 2, 4
 Троя́нда § 49, п. 7, 3
 троя́нда «гло́рія-дей» § 59, п. 2
 Трубецька́ § 144, п. 10
 Трубецький § 144, п. 10
 Трубецький § 144, п. 11

Трубіж § 148 трубокляд
 § 36, п. 1, 1 трубопрівід §
 9, п. 3, 5, д
 трьох § 8, п. 2
 трьох § 26, п. 1, 2
 трьохмільярдний § 38, п. 1, 2 трьохсо-
 тий § 38, п. 1, 2
 трьохсотп'ятдесятиріччя § 36, п. 1, 5
 трьохсотріччя § 35, п. 3, 1
 трьохтисячний § 35, п. 3, 1
 Тіса § 148
 Тетерів § 148
 Тетерів § 153, п. 2
 тетерівський § 153, п. 2
 т. — том § 62, п. 1
 т — тонна § 62, п. 1
 Ту-154 § 35, п. 5, 5
 Ту-154, Ан-22, Іл-62. § 61, п. 3, прим. 4
 Туапсе § 140
 туберкульоз § 121, п. 1, 2
 тугоплавкий § 40, п. 1, 4
 тук-тук § 35, п. 5, 4
 Тулуза § 121, п. 1, 1
 Тульчін § 153, п. 1
 тульчинський § 153, п. 1
 туман § 29, п. 1, 3
 туманний § 29, п. 1, 3
 туманний § 29, п. 1, 3
 Туманний Альбіон § 50, п. 6, прим.
 туманність § 29, п. 1, 3
 туманно; § 29, п. 1, 3
 тунгус § 153, п. 2, 3
 тунгусський § 153, п. 2, 3
 Тупій Ніж § 146, п. 1, 1
 Тупік § 149, п. 4, 3, д
 Тургенєв § 144, п. 2
 турецький § 22, 1
 Туреччина § 22, 1
 турне § 140
 Турсунзаде § 146, п. 3, 4, прим.
 турецький § 153, п. 2, 2
 тутешній § 33, п. 1
 тихо-тихо § 41, п. 3, 5
 Тушино § 149, п. 4, 3, а
 Тушино § 153, п. 1
 тушинський § 153, п. 1
 тьмяний § 7, п. 1, прим.
 тьмяний § 27, п. 3
 тьохкати § 8, п. 2
 тьохкати § 26, п. 1, 2
 тьох-тьох § 35, п. 5, 4
 Тьоркін § 144, п. 4, 2

тюгівець § 61, п. 2
 ТЮГом. § 61, п. 2
 ТЮГу § 61, п. 2
 тюльпан Рембрандта § 59, п. 3
 Тюменєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
 тюрки § 153, п. 2, 2
 тюркський § 153, п. 2, 2
 тюрма § 27, п. 1
 Тягнібік § 36, п. 1, 4

У

уайт-спірит § 124
 УАПЦ § 63, п. 9
 Убийвóвк § 146, п. 2, 1
 убік § 41, п. 1, 2
 убік § 41, п. 1, 9, прим.
 у бік § 41, п. 1, 9, прим.
 Убийвовк § 36, п. 1, 4
 убóгий § 19, п. 1, 2
 убóзтво § 19, п. 1, 2
 уболівальник § 32, п. 1
 уболівальник § 32, п. 1
 ува́га § 23, п. 3
 у вагоні § 23, п. 1, 4
 (у) вели́кому § 9, п. 1, 1, а
 уверті́ора § 23, п. 3
 увéчері § 10, п. 1
 увéчері § 41, п. 1, 2
 у відповідь на Ваш запит... § 60, п. 2
 уві сні § 41, п. 2, 1
 у воду § 23, п. 1, 4
 уволю § 23, п. 1, 4
 увóлю § 41, п. 1, 2
 у (в) ра́зі § 42, п. 3
 УВЧ-терапі́я, НВЧ-випромі́нювання. § 61,
 п. 3
 у гварді́ї § 23, п. 1, 4
 у Гвінеї § 23, п. 1, 4
 У́глич § 149, п. 4, 3, д
 угóлос § 41, п. 1, 2
 у горі § 23, п. 1, 2
 угорі́ § 41, п. 1, 2
 угóру § 41, п. 1, 2
 Угóри́цина § 23, п. 3
 Угóри́цина § 50, п. 6
 У́гля § 6, п. 2
 уда́рник § 23, п. 3
 уда́ча § 23, п. 3
 у двері́ § 23, п. 1, 4
 удво́є § 41, п. 1, 5
 удво́х § 41, п. 1, 5
 уде́нь § 41, п. 1, 2

áudio- § 36, п. 2, 4
 Удовичénко § 23, п. 3
 удоскона́лення § 32, п. 5
 удру́ге § 41, п. 1, 5
 удо́світа § 41, п. 1, 7
 Уéльс § 124
 Ўжгород § 152, п. 1
 у житі́ § 23, п. 1, 1
 узбере́жжя § 9, п. 3, 2, а
 узбере́жжя § 23, п. 3
 узбе́к § 153, п. 2, 2
 узбе́цький § 153, п. 2, 2
 узі́мку § 41, п. 1, 2
 узна́кі § 41, п. 1, 2
 ука́з § 23, п. 3
 у Киє́ві § 23, п. 1, 5
 укла́д § 23, п. 3
 Украї́на § 23, п. 3, прим.
 Украї́на § 50, п. 6
 Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
 украї́нка § 49, п. 6
 Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква § 53, п. 5
 Украї́нська люте́ранська це́рква § 53, п. 5
 Украї́нська правосла́вна це́рква § 53, п. 5
 Украї́нський музе́й § 54, п. 3
 укрáй § 41, п. 1, 2
 Укрза́лізни́ця § 61, п. 1, 1
 Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1
 укр. — украї́нський § 62, п. 1
 уку́пі § 41, п. 1, 2
 у купі́ § 41, п. 1, 9, прим.
 ула́д § 41, п. 1, 2
 улéсливий § 28
 у лісі́ § 23, п. 1, 2
 Ула́н-Уде́ § 154, п. 3, 3
 улі́тку § 41, п. 1, 2
 у Львові́ § 23, п. 1, 4
 ультимáтум § 23, п. 3
 ультраерóзія § 130, п. 1
 ультразвúк § 35, п. 4, 3
 ультрамодний § 35, п. 4, 3
 Ўмани́цина § 27, п. 2
 умі́сний § 28, прим.
 умо́ва § 23, п. 3
 у наслідок § 23, п. 1, 2
 уна́слідок § 42, п. 1, 1
 уні́з § 41, п. 1, 2
 унизу́ § 41, п. 1, 2
 унічию́ § 41, п. 1, 6
 уночі́ § 41, п. 1, 2
 Ўнтер-ден-Лінден-штра́се § 50, п. 5
 унтерофіце́р § 35, п. 4, 4
 ун-т (університет) § 62, п. 2
 У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
 упакóваний § 34, п. 1
 упакóвання § 34, п. 1
 упакувáння § 34, п. 1
 упакувáти § 34, п. 1
 упéнь § 41, п. 1, 2
 уперéд § 41, п. 1, 2
 уперéмиш § 41, п. 1, 3
 упла́в § 41, п. 1, 3
 упла́ч § 41, п. 1, 3
 упáм'ятку § 41, п. 1, 3
 уподóвж § 41, п. 1, 7
 уподóвж § 42, п. 1, 1
 у по́міч § 41, п. 2, 1
 упо́перек § 41, п. 1, 2
 упрáва § 23, п. 3
 Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Киє́ві держáвної адміні́страції § 54, п. 1
 у при́мерку § 23, п. 1, 3
 уприту́л підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
 упродóвж § 42, п. 1, 1
 упо́ру § 41, п. 1, 2
 упе́рше § 41, п. 1, 5
 ура́з § 41, п. 1, 2
 Ура́л § 23, п. 3
 Урба́на § 135
 Урба́нчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
 урі́вні § 41, п. 1, 2
 уро́зкид § 41, п. 1, 3
 уро́зліт § 41, п. 1, 3
 уро́зсин § 41, п. 1, 3
 уро́зтіч § 41, п. 1, 3
 урі́вень § 41, п. 1, 2
 ура́нці § 41, п. 1, 2
 уручну́ § 41, п. 1, 4
 уре́шиті § 41, п. 1, 2
 уряд § 41, п. 1, 2
 Усвятце́в § 144, п. 3, 3
 усé ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
 усере́дині § 41, п. 1, 2
 усередині́ § 41, п. 1, 9, прим.
 у середині́ § 41, п. 1, 9, прим.
 усé-таки́ § 44, п. 3, 1
 услі́д § 41, п. 1, 2
 усма́к § 41, п. 1, 2
 уста́лення § 23, п. 3
 устанóва § 23, п. 3
 устанóвлювати § 11, п. 1
 у сто́крат § 41, п. 2, 1

устрій § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
устун § 23, п. 3
Усть-Каменогорськ § 154, п. 3, 4
усть-каменогорський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утім § 41, п. 1, 6
утопія § 23, п. 3
утрення § 53, п. 8
утроє § 41, п. 1, 5
утрічі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утрєте § 41, п. 1, 5
утрьох § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фое § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
ученія § 32, п. 4
учень § 10, п. 1
учень § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учитель-фізик § 37, п. 1, 3
учителювати § 34, п. 1
учотирьох § 41, п. 1, 5
учетверо § 41, п. 1, 5
ущєрть § 41, п. 1, 2
уява § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фа́брика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клуб § 36, п. 2, 2, а
Фараон § 49, п. 8
Фарах § 140
фармпрепарат § 35, п. 4, 1
Фа́стів § 9, п. 1, 1, г
Фатъянов § 144, п. 13, 1, а
фа́уна § 131
Фа́уст § 131
фахівець § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Федін § 144, п. 2
Федір § 143, п. 2, прим. 1
Федоров § 144, п. 4, 2

Федера́ція незале́жних профспіло́к України § 54, п. 1
Федір § 32, п. 11, прим.
Федорівна § 32, п. 11, прим.
Федорович § 32, п. 11, прим.
Федченко § 27, п. 6
Федчішин § 27, п. 6
Феєрба́х § 126
феєрве́рк § 126
феєрве́рк § 130, п. 1
Фесса́лія § 123
фе́я § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'єзо́ле § 138, п. 1, 1
Філі́п § 144, п. 6 *фіа́*
лка § 129, I, п. 2
фігури́стка § 32, п. 4
фі́зик § 32, п. 1, прим.
фі́зика § 140
фі́зик-учі́тель § 37, п. 1, 3
фізі́чний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизі́ § 146, п. 3, 4
філе́ § 130, п. 1
Філіппі́ни § 152, п. 2
Філіппі́ни § 153, п. 1
філіппі́нський § 153, п. 1
філологі́ня § 32, п. 4
фі́льм § 139, п. 1, 2
фін § 128, п. 1
фіна́нси § 129, I, п. 6
фі́ни § 128, п. 1
Фінля́ндія § 121, п. 1, 2
фіолéтовий § 129, I, п. 2
Фірдоусі́ § 140
фі́рма «Імі́дж» § 54, п. 5
фі́тнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фі́тотерапі́я § 35, п. 4, 2
Фі́юме § 129, I, п. 2
ф-ка (фа́брика) § 62, п. 2
фла́єр § 126
флешінтерв'ю § 35, п. 4, 3
Флі́т-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобе́р § 121, п. 1, 1
Флорі́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйше́р § 136, п. 1
Фі́нська зато́ка § 154, п. 1, 2
фоє́ § 126
фоє́ § 130, п. 1
фолкгу́рт § 35, п. 4, 2
Фолл-Рі́вер § 154, п. 3, 4
фолл-рі́верський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 4, 2

Фольксва́ген § 122, п. 1
 «Фольксва́ген» § 58, п. 2
 «фольксва́ген» § 58, п. 2
 фон Бісмарк § 147, п. 3
 Фонві́зін § 146, п. 1, 4, прим. 2
 фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
 фоноза́пис § 35, п. 4, 2
 Фонтéн-сьюр-Рон § 50, п. 2, прим.
 фо́рмула § 121, п. 1, 1
 форпо́ст § 28, прим.
 форпо́стний § 28, прим.
 фотогра́фія § 5
 фотоспра́ва § 36, п. 1, 3
 Франкі́вська кімна́та § 49, п. 9, 3
 франкі́вські сонéти § 49, п. 9, 3, прим. 1
 франкозна́вець § 49, п. 5
 Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 50, п. 2, прим.
 францу́з § 153, п. 2, 1
 францу́зький § 153, п. 2, 1
 француз § 49, п. 6
 Францу́зька Респу́бліка § 50, п. 6
 фра́у § 140
 Фрі́дріх-Вільге́льм § 146, п. 3, 1
 фре́кен § 140
 Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 152, п. 6
 Фра́нкфурт-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
 фра́нкфуртський-на-Ма́йні § 154, п. 3, 5
 фро́йляйн § 136, п. 1
 фро́йляйн § 140
 Фур'є § 138, п. 1, 1
 футбо́л § 121, п. 1, 1
 Фу́чик § 144, п. 6, 2
 фюзеля́ж § 138, п. 2, 2

Х

Хаї́м § 129, II
 ха́кер § 134
 Хакі́м § 122, п. 4
 халва́ § 121, п. 1, 1
 Хаммура́ні § 122, п. 4
 хану́м § 122, п. 4
 хану́м § 140
 хапа́ти § 11, п. 1
 хара́кірі § 122, п. 4
 хара́кірі § 129, I, п. 5
 Ха́ра-Нур § 50, п. 4, прим.
 Ха́рків § 9, п. 1, 1, г
 Ха́рків § 27, п. 1
 Ха́рківський тра́кторний заво́д § 54, п. 4
 ха́тний § 33, п. 1
 Хая́м § 126
 хвастлі́вий § 28

хвастну́ти § 28
 Хеєрда́л § 126
 хи́жо § 10, п. 2, 4, прим.
 химера́ § 129, I, п. 6
 хіба́ що § 44, п. 1, 10
 хіджа́б § 122, п. 4
 хімієтерапі́я § 35, п. 2, 4
 хімі́к § 32, п. 1, прим.
 хімі́чно стійкий § 40, п. 1, 4, прим. 1
 хімі́я § 129, I, п. 6
 хіру́рг § 129, I, п. 6
 Хлі́б § 49, п. 7, 3
 хлібодáр § 36, п. 1, 1
 хлібозаготівельний § 40, п. 1, 1
 хліборі́з § 36, п. 1, 1
 хліборо́б § 9, п. 3, 5, д
 хліборо́бство § 9, п. 3, 5, д
 хліб-сі́ль § 35, п. 5, 2
 хлопець-богати́р § 37, п. 1, 1
 хлопчи́сько § 32, п. 10
 хлорбензо́л § 35, п. 3, 1
 хлорвіні́л § 35, п. 3, 1
 хлорфено́льний § 40, п. 1, 7
 хлопчик-мізи́нчик § 37, п. 1, 1
 хмелі́вський § 153, п. 2
 хімі́ко-бактеріологі́чний § 40, п. 2, 2, 6
 Хме́леве § 153, п. 2
 хо́бі § 122, п. 4
 ході́в-ході́в § 35, п. 5, 1
 ході́ти § 32, п. 5
 ходи́ть § 26, п. 2, 3
 ході́ння § 9, п. 3, 4
 ході́ння § 32, п. 5
 ходо́ять § 26, п. 2, 3
 хокéй § 122, п. 4
 хол § 122, п. 4
 хо́лдинг § 122, п. 4
 холо́дний § 33, п. 1
 Холо́дний Яр § 154, п. 1, 1
 Хомі́ч § 32, п. 11
 Хомі́вна § 32, п. 11
 Хомови́ч § 32, п. 11
 хори́ст § 32, п. 14
 хорт § 9, п. 2, 2
 Хоті́нський за́мок § 55, п. 2
 хоча́ б § 43, п. 2, 1
 хоч би § 43, п. 2, 1
 хоч-не-хоч § 41, п. 3, 5
 Хо Ши́ Мін § 146, п. 1, 6
 Хо Ши́ Мін § 146, п. 1, 6, прим.
 храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2, прим.

храм Христá Спасітеля § 53, п. 7
хребѣт § 50, п. 1
хребѣт § 154, п. 2, 1, прим. 3
хрѣсний хід § 53, п. 8
Хрест Іváна Мазѣни § 57, п. 1
хрестóві походи § 52, п. 2, прим. 3
христия́нство § 129, I, п. 6
Христия́нсько-демократі́чний союз Німе́ччини § 54, п. 2
Ха́рків § 148
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Хри́стов § 144, п. 6
Хрущóв § 144, п. 4, 3
хто́зна-колі́ § 44, п. 3, 2
хто́зна при ко́му § 39, п. 2
хто́зна-які́й § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хто́зна-де § 41, п. 3, 3
хто́зна-як § 41, п. 3, 3
хто́зна-які́й § 39, п. 2
хто-не́будь § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2
хтось § 39, п. 1
хтось § 44, п. 2, 4
худóжник-кари́катури́ст § 36, п. 2, 1, а
худóжньо-реста́вращі́йний § 40, п. 2, 2, а
худóжник-пейза́жист § 37, п. 1, 3
худóжній § 33, п. 1
худ. — *художні́й* § 62, п. 1
Хусаї́нов § 129, II
Хя́рма § 151, п. 1, прим.

Ц

Цап-Відбува́йло § 36, п. 2, 1, в
ца́р § 56, прим. 2
Ца́ріця Небе́сна § 53, п. 2
ца́рка § 27, п. 1
ца́рьо́к § 26, п. 1, 2
ца́рьо́к § 27, п. 1
Цві́к § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
це́бто § 43, п. 1
целуло́їд § 3
цементобетóнний § 40, п. 1, 1
цементовóз § 35, п. 2, 1
це́нтр § 127
Центра́льний автовокза́л § 54, п. 4
це́рк. — *церковни́й* § 62, п. 1
Цеці́лін § 144, п. 7, 3, а
Цига́нко́в § 144, п. 8

цига́рки «Украї́нські» § 58, п. 1
цилі́ндр § 127
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Цинда́о § 129, III, п. 3
цисте́рна § 129, III, п. 1
ци́фра § 129, III, п. 1
Цице́ро́н § 144, п. 7, 3, а
ціа́нід § 129, I, п. 2
Ціолко́вський § 144, п. 7, 3, а
ціпі́лно § 27, п. 4
цу́кро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
Цѣ́нкий § 144, п. 2
Ці́рліць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цукѣ́рки «Асорті́» § 58, п. 1
ц — *центне́р* § 62, п. 1
цьо́го § 8, п. 2
Цю́й Юа́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цю́ру́пинськ § 153, п. 1
цю́ру́пинський § 153, п. 1
Ця́влóвський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чає́ня § 32, п. 7
Чан Кайші́ § 146, п. 1, 6, прим.
Чан Кайші́ § 146, п. 2, 5, прим.
Ча́плін § 134
ча́р-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
Ча́рльз § 139, п. 1, 2
час від ча́су § 41, п. 2, 2
ча́сті́вка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 5, 2
ча́т § 134
чв. — *чверть* § 62, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5
Чебокса́ри § 152, п. 2
чекáння § 11, п. 2
чекáти § 11, п. 2
Челя́бінськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберлен § 133
Черво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
червонога́рячий § 40, п. 2, 2, г
черво́но-зеле́но-сі́ній § 40, п. 2, 2, г
червононі́жка § 36, п. 1, 2
червонопі́рка § 36, п. 1, 2
черв'я́к § 7, п. 1, прим.
череда́ § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
черезплі́чник § 31, п. 2
че́рез сі́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те що § 43, п. 2, 2

Череповець § 151, п. 2, 1
 Череповець § 153, п. 2, 2
 череповецький § 153, п. 2, 2
 Черкаське старóstво § 50, п. 8
 черкés § 153, п. 2, 3
 Черкаси § 153, п. 2, 3
 черкаський § 153, п. 2, 3
 черкеський § 153, п. 2, 3
 Чернігів § 148
 Чернігів § 153, п. 2
 чернігівський § 153, п. 2
 чернётка § 10, п. 1
 чернётка § 10, п. 1
 Чернишóв § 144, п. 8
 Чернівці § 148
 Чернівці § 152, п. 2
 Чернігів § 9, п. 1, 1, г
 Чернёць § 142, п. 1
 Чёрчилль § 135
 чёсний § 28
 честь § 28
 Честь § 60, п. 3
 честь чёстю § 35, п. 5, 2, прим.
 чёський § 19, п. 1, 3
 четвёртий § 10, п. 1
 четвёртий § 10, п. 1
 чех § 153, п. 2, 3
 чех § 19, п. 1, 3
 Чигирін § 153, п. 1
 чигирінський § 153, п. 1
 чий-бóдь § 39, п. 2
 чий-нёбудь § 44, п. 3, 2
 чий-нёбудь § 39, п. 2
 чийóго § 8, п. 1, 1
 Чикаго § 122, п. 1
 Чикаго § 129, III, п. 3
 Чиковáні § 144, п. 7, 3, а
 Чілі § 129, III, п. 3
 чилійський § 129, III, п. 3
 чималёнький § 44, п. 2, 1
 чимáло § 41, п. 1, 9
 чимало § 41, п. 1, 9, прим.
 чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
 чимáло § 44, п. 2, 1
 чім би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
 чимдóуж § 41, п. 1, 8
 чимрáз § 41, п. 1, 8
 Чингісхán § 146, п. 3, 4
 Чингісхán § 144, п. 7, 3, а
 чин чіном § 35, п. 5, 2, прим.
 числénний § 29, п. 3, 1
 числénність § 29, п. 3, 2

числénно § 29, п. 3, 2
 Чистовóдне § 154, п. 2, 1
 чистовóднівський § 154, п. 2, 1
 Читá § 153, п. 1
 читінський § 153, п. 1
 чи то § 44, п. 1, 11
 чичерóне § 129, III, п. 1
 чаба́та § 129, I, п. 2
 óчі-намистінки § 37, п. 1, 1
 член-кореспондént § 36, п. 2, 1, а
 член-кореспондént § 56, прим. 1
 чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
 чоловік § 10, п. 1
 чомóсь § 10, п. 1
 чорнóзем § 35, п. 1
 чорнóзем § 36, п. 1, 2
 чóрний § 10, п. 1
 чóрний § 10, п. 2, 4
 чорніло § 10, п. 2, 4
 чорніти § 10, п. 2, 4
 чорніці § 10, п. 2, 4
 чорніти § 10, п. 2, 4
 чорнозёмний § 40, п. 1, 1
 чорно́ліс § 36, п. 1, 2
 чорнорóб § 9, п. 3, 5, д
 Чорнотінь § 142, п. 1, прим. 2
 чорно́слив § 36, п. 1, 2
 чоті́ри § 10, п. 1 чотириба́льний
 § 35, п. 2, 4 чотирико́лісний § 40,
 п. 1, 8 чотириáктний § 35, п. 4, 5
 чотирикóтний § 35, п. 2, 4
 чотиримі́сячний § 35, п. 4, 5
 чотириосьові́й § 35, п. 2, 4
 чотирьохмі́льйóнний § 35, п. 3, 1
 чотирьохмі́льйóнний § 38, п. 1, 2
 чотирьохмі́лья́рдний § 35, п. 3, 1
 чотирьохсо́тріччя § 35, п. 3, 1
 Ча́пек § 144, п. 2
 Чóрне мо́ре § 154, п. 1, 2
 чёський § 153, п. 2, 3
 чі́тко окрéслений § 40, п. 1, 4, прим. 1
 чувáський § 153, п. 2, 3
 чувáш § 153, п. 2, 3
 Чума́цький Шлях § 51
 Чусовá § 152, п. 3
 Чхве Чхві́он § 49, п. 3
 Чі́чиков § 144, п. 7, 3, а

Ш

шалé § 140
 шалéний § 29, п. 3, 2, прим.

шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, п. 1, 2
шампу́нь «Олі́вковий» § 58, п. 1
Шанті́ї § 125
Шанті́ї § 129, I, п. 2
Шанті́ї § 140
шардо́не § 130, п. 1
шаруді́ння § 32, п. 5
шаруді́ти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1
шасі́ § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
Ша́ші § 49, п. 8
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевро́ле § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в
шевченкі́ана § 49, п. 5
Шевче́нківська пре́мія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський сти́ль § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
Шевче́нко § 33, п. 6
Шевче́нкова § 33, п. 6
Шевче́нкове § 33, п. 6
Шевче́нкові пое́зії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133
Шекспі́р § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140
Шепеті́вка § 148
Шепеті́вка § 152, п. 1
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шереме́тьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлок § 128, п. 4
шесті́ § 10, п. 1
шестиде́нка § 10, п. 1
шестиде́нка § 36, п. 1, 5
Широ́кий Яр § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, III, п. 1
широ́кий § 1
ши́роко § 1
шифр § 129, III, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Шіо́фок § 129, III, п. 3
ші́стдесятип'ятимі́льйо́нний § 38, п. 1, 2

ші́стна́дцять § 28
школя́р § 27, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
Шмельо́в § 144, п. 2
Ші́мчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шокола́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140
шо́стий § 10, п. 1
шо́у § 133
шо́у § 140
шпíлька – шпíльці § 26, п. 1, 3, прим.
шприц § 27, п. 7
штабскапіта́н § 35, п. 4, 4
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбра́хер § 136, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5
Ша́хти § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Ші́шкін § 144, п. 7, 3, а

Щ

щаслі́вий § 28 *ща́*
стя § 27, п. 3 *ща́*
стя § 28 *щемі́ти*
 § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Щигло́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
Що́кіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
що б § 43, п. 1, прим.
що-бу́дь § 39, п. 2
що-бу́дь § 44, п. 3, 2
щове́чора § 41, п. 1, 9
щове́чора § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9
щогоди́ни § 44, п. 2, 1
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоде́нник § 44, п. 2, 1
щоде́нно § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9
щоду́ху § 44, п. 2, 1
щоб ж до § 44, п. 1, 10

щокá § 10, п. 1
щомісяця § 41, п. 1, 9
щомóга § 41, п. 1, 9
щонайбiльше § 41, п. 1, 9
щонайдóвше § 41, п. 1, 9
щонайдóжче § 41, п. 1, 9
щонайкраще § 41, п. 1, 9
щонайкращий § 44, п. 2, 1
щонаймéнше § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2
щонóчі § 41, п. 1, 9
щопрáвда § 41, п. 1, 9
щопрáвда § 44, п. 2, 1
щорáз § 41, п. 1, 9
щорáзу § 41, п. 1, 9
щорáзу § 44, п. 2, 1
щорóку § 41, п. 1, 9
щосíли § 41, п. 1, 9
щосíли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвилíни § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
Щéцин § 149, п. 1
юдині срібняки́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ю

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юннáт § 29, п. 1, 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Ю́р'єв § 144, п. 12
Ю́рїївна § 32, п. 11
Ю́рїй Клен § 49, п. 1
Ю́рїйович § 32, п. 11
юроді́вий § 4, п. 1

Я

Яблóнський § 144, п. 11
Я́гич § 144, п. 6
яе́чко § 32, п. 8
яє́чня § 21
яйце́ § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якби́ § 43, п. 1
якби́ § 43, п. 1, прим.
якби § 43, п. 1, прим.

як би § 43, п. 1, прим.
який-будь § 39, п. 2
який-не́будь § 39, п. 2
якийсь § 44, п. 2, 4
Я́ківна § 32, п. 11
які́сний § 28
які́сть § 4, п. 1
які́сть § 28
якийсь § 39, п. 1
якнайбiльше § 41, п. 1, 9
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайдо́жче § 41, п. 1, 9
якнайшви́дше § 44, п. 2, 1
як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Яко́б-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Я́кович § 32, п. 11
якомóга § 41, п. 1, 9
якомóга § 44, п. 2, 1
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9, прим.
як ось § 41, п. 1, 9, прим.
яко́сь § 44, п. 2, 4
яко́сь-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якраз́ § 41, п. 1, 9
яке́сь § 44, п. 2, 4
як трéба § 41, п. 2, 1
якщо́ § 43, п. 1
якщо § 43, п. 1, прим.
як що § 43, п. 1, прим.
Я́мпіль § 148
яр § 50, п. 11
Яропо́лк § 146, п. 2, 4
Яросла́вів Вал § 50, п. 11
Яросла́в Му́дрий § 49, п. 9, 2
Яросла́в § 143
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
я́рський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
Ясна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Ясси § 52, п. 2, прим. 2
Яссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2, прим. 2
Я́ффа § 128, п. 3
Ях'я́ § 138, п. 1, 1
ячмі́нний § 21
я́чний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА	6
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	6
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И	6
§ 2. Уживання І, И на початку слова	6
§ 3. Ї.....	6
§ 4. Я, Ю, Є	7
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ	
ЗВУКІВ	7
§ 5. Буква Г	7
§ 6. Буква Ґ	7
§ 7. Апостроф.....	7
§ 8. ЙО, БО	8
Чергування голосних	8
§ 9. Чергування О — І, Е — І.....	8
О, Е, що не переходять в І.....	9
Відхилення в чергуванні О — І, Е — І.....	10
§ 10. Чергування Е – О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й.....	12
Чергування голосних у дієслівних коренях	12
§ 11. Чергування О — А.	12
Е (невипадний) — І (невипадний)	13
Е (випадний) — И	13
Чергування приголосних	13
Чергування приголосних під час словозміни	13
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С.....	13
§ 13. Чергування Г із м'яким З	14
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш	14
§ 15. Чергування Д із ДЖ.....	14
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ.....	14
§ 17. Чергування СТ із Щ	15
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ.....	15
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час	
словотворення	15
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)	15
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння	16
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом –Н.....	16
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення	16
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В.....	17
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів	18

§ 25. Позиції вживання прийменника З та його варіантів	
ІЗ, ЗІ (ЗО)	19
Уживання м'якого знака (ь).....	20
§ 26. Коли пишемо Ь	20
§ 27. Коли не пишемо Ь	21
Спрощення в буквосполученнях	22
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-.....	22
-ЗКН-, -СКН-.....	23
-СЛН-	23
Подвоєння букв.....	23
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу	23
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних	24
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	25
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-)	25
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін.....	25
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-	26
АРХІ-.....	26
АНТИ-, КВАЗІ-	26
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	27
Іменникові суфікси.....	27
§ 32. -ІК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК.....	27
-ІВ-(О)	27
-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ.....	27
-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС	27
-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я))	
-ІНН-(Я).....	27
-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))	28
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О))	
(-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А))	28
-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)	28
-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))	28
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)).....	28
-ІВК-(А), -ОВК-(А).....	29
-ОК.....	29
-ІР, -ІСТ, -ІЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ	29
Прикметникові та дієприкметникові суфікси.....	29
§ 33. -Н-(ІЙ), -Н-(ІЙ).....	29
-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ))	30
-ИН, -ІН.....	30
-ИН-(ИЙ), -ІН-(ИЙ)	30
-ИСТ-(ИЙ), -ІСТ-(ИЙ)	30
-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ)	30
-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ))	31
Дієслівні суфікси	31
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-	31
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-).....	32

-ІР-, -ІР-	32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО	32
Загальні правила правопису складних слів.....	32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)	32
Складні слова без сполучного голосного звуку.....	33
§ 36. Складні іменники	36
§ 37. Прикладка	38
§ 38. Складні числівники	39
§ 39. Складні займенники.....	39
§ 40. Складні прикметники.....	40
§ 41. Прислівники	43
§ 42. Прийменники	46
§ 43. Сполучники.....	47
§ 44. Частки	47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)	50
§ 45. Велика буква на початку речення.....	50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках	51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках	51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо	52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин.....	53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви	55
§ 51. Астрономічні назви	58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів.....	58
§ 53. Назви, пов'язані з релігією.....	59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств.....	60
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо.....	62
§ 56. Назви посад, звань, титулів	63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій.....	63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів	64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин.....	64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні	65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах	65
§ 62. Графічні скорочення	66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	69
§ 63. Орфографічні правила переносу	69
§ 64. Технічні правила переносу	70
ЗНАК НАГОЛОСУ ( )	70
§ 65.	70
II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ.....	72

ІМЕННИК	72
§ 66. Поділ на відміни	72
§ 67. Поділ на групи	73
§ 68. Зразки відмінювання іменників	76
Уваги до правопису відмінкових форм.....	84
І відміна	84
А. Однина	84
§ 69. Родовий відмінок	84
§ 70. Давальний відмінок	84
§ 71. Знахідний відмінок	84
§ 72. Орудний відмінок.....	84
§ 73. Місцевий відмінок	85
§ 74. Кличний відмінок	85
Б. Множина	85
§ 75. Називний відмінок.....	85
§ 76. Родовий відмінок	86
§ 77. Давальний відмінок	86
§ 78. Знахідний відмінок	87
§ 79. Орудний відмінок	87
§ 80. Місцевий відмінок	87
§ 81. Кличний відмінок	87
II відміна.....	88
А. Однина	88
§ 82. Родовий відмінок	88
§ 83. Давальний відмінок	92
§ 84. Знахідний відмінок	93
§ 85. Орудний відмінок	93
§ 86. Місцевий відмінок	94
§ 87. Кличний відмінок	95
Б. Множина	97
§ 88. Називний відмінок.....	97
§ 89. Родовий відмінок	97
§ 90. Давальний відмінок	98
§ 91. Знахідний відмінок	98
§ 92. Орудний відмінок	99
§ 93. Місцевий відмінок	99
§ 94. Кличний відмінок	99
III відміна	100
§ 95. Однина	100
§ 96. Множина	101
§ 97. Відмінювання слова МАТИ.....	101
IV відміна	101
§ 98. Однина	101
§ 99. Множина	102
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	103

ПРИКМЕТНИК	104
§ 101. Тверда група прикметників	104
§ 102. М'яка група прикметників.....	104
§ 103. Зразки відмінювання прикметників	105
§ 104. Ступенювання прикметників	107
Вищий ступінь прикметників.....	107
Найвищий ступінь прикметників.....	107
ЧИСЛІВНИК	107
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ.....	107
§ 105. Відмінювання кількісних числівників.....	107
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	109
§ 106. Відмінювання порядкових числівників.....	109
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	110
§ 107. Відмінювання дробових числівників.....	110
ЗАЙМЕННИК	110
§ 108. Особові займенники	110
Відмінювання особових займенників.....	111
§ 109. Зворотний займенник	111
Відмінювання зворотного займенника	111
§ 110. Присвійні займенники	111
Відмінювання присвійних займенників	111
§ 111. Вказівні займенники	112
Відмінювання вказівних займенників	112
§ 112. Питальні займенники	112
Відмінювання питальних займенників	113
§ 113. Означальні займенники	113
Відмінювання означальних займенників	113
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні).....	114
Відмінювання складних займенників	114
ДІЄСЛОВО	115
§ 115. Дійсний спосіб.....	115
Теперішній час	115
Поділ дієслів за дієвідмінами	115
Перша дієвідміна	115
Друга дієвідміна	115
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках	118
Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТІ́ (та ін. з компонентом -ВІ́СТИ), БУ́ТИ	118
Майбутній час	119
Минулий і давноминулий час	120
§ 116. Наказовий спосіб.....	120
§ 117. Умовний спосіб.....	121
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив).....	121
§ 119. Дієприкметник	122
§ 120. Дієприслівник.....	122

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних	124
§ 121. Звук [l]	124
§ 122. Звуки [g], [h]	124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження	125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження.....	125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження.....	125
§ 126. Звук [j].....	126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr	126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних	126
Голосні звуки і букви на позначення голосних	127
§ 129. Голосний [i]	127
§ 130. Голосні [e], [u]	129
§ 131. Буквосполучення au, ou.....	129
§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe.....	130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження.....	130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження	130
§ 135. Звук [э:] у словах англійського походження	130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква u в словах нідерландського походження.....	131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних	131
§ 138. Апостроф.....	131
§ 139. М'який знак (ь)	131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	132
§ 140	132
Невідмінювані іменники іншомовного походження	132
Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження	133
IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ	134
§ 141. Українські прізвища та імена	134
§ 142. Відмінювання прізвищ	134
§ 143. Відмінювання імен.....	138
§ 144. Слов'янські прізвища та імена	143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями	145
Апостроф	146
М'який знак (ь).....	146

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена	147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА	
Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ	147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)	147
§ 147. Похідні прикметники	149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	150
§ 148. Українські географічні назви	150
§ 149. Географічні назви інших країн	150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями	152
§ 151. Апостроф, м'який знак	153
§ 152. Відмінювання географічних назв	154
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів	155
Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)	155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)]	156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв	157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ	161
§ 155. Крапка (.)	161
§ 156. Знак питання (?)	163
§ 157. Знак оклику (!)	164
§ 158. Кома (,)	165
I. Кома в простому реченні	165
II. Кома в складному реченні	178
§ 159. Крапка з комою (;)	182
I. Крапка з комою в простому реченні	182
II. Крапка з комою в складному реченні	182
§ 160. Двокрапка (:)	184
I. У простому реченні	184
II. У складному реченні	185
§ 161. Тире (–)	185
I. У простому реченні	185
II. У складному реченні	190
III. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)	193
§ 162. Три крапки, або крапки (...)	194
§ 163. Дужки ( ), [ ], < >	195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)	197
§ 165. Скісна риска (/)	199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків	199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат	200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку	204
ПОКАЖЧИК	206

